

ՎԵՐԱՊԱՏՐԱՍՏՄԱՆ ԴԱՍԸՆԹԱՑ ԴԱՏԱՎՈՐՆԵՐԻ, ԴԱՏԱԽԱՁՆԵՐԻ ԵՎ ՔՆՆԻՉՆԵՐԻ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ՄԻՋՈՑՈՎ ԳԵՆԴԵՐԱՅԻՆ ՀԱՎԱՍԱՐՈՒԹՅԱՆ ԱՊԱՀՈՎՄԱՆ ՄԱՍԻՆ

Սույն դասընթացը մշակվել է
ՀՀ արդարադատության
ակադեմիայում կանանց համար
արդարադատության
մատչելիության, գենդերային
կարծրատիպերի, գենդերային
եռության և խտրականության
վերաբերյալ քննիչների,
դատախազների և դատավորների
վերապատրաստման համար:

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

**ՎԵՐԱՊԱՏՐԱՍՏՄԱՆ ԴԱՍԸՆԹԱՑ
ԴԱՏԱՎՈՐՆԵՐԻ, ԴԱՏԱԽԱՁՆԵՐԻ ԵՎ
ՔՆՆԻՉՆԵՐԻ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ
ՄԻՋՈՑՈՎ ԳԵՆԴԵՐԱՅԻՆ
ՀԱՎԱՍԱՐՈՒԹՅԱՆ ԱՊԱՀՈՎՄԱՆ
ՄԱՍԻՆ**

Պրոֆեսոր Շապիա Չոուդրի

Օքսֆորդի համալսարանի
իրավագիտության ֆակուլտետի
պրոֆեսոր

Գոհար Հակոբյան

Քրեական իրավունքի գ.թ.,
գենդերային հավասարության,
կանանց համար արդարադատության
մատչելիության ոլորտում
փորձագետ

Նոյեմբեր 2021

Եվրոպայի խորհուրդ

Սույն փաստաթղթի ամբողջական կամ մասնակի վերատպման կամ թարգմանության հետ կապված բոլոր խնդրանքները պետք է ուղղել Ջաղողդակցության տնօրինությանը (F-67075 Ստրասբուրգ Սեդեքս կամ publishing@coe.int հասցեով): Սույն փաստաթղթի հետ կապված գլխավոր տնօրինության ցանկացած այլ նամակագրություն պետք է հասցեագրել ժողովրդավարության հարցերով գլխավոր տնօրինության գեներալային հավասարության հարցերով բաժնին:

Կազմը և էջադրումը.
Computer service LLC

Լուսանկարը.
© Shutterstock

Council of Europe
F-67075 Strasbourg Cedex
www.coe.int

Տպագրվել է՝

©Եվրոպայի խորհուրդ, նոյեմբեր 2021 թ.

Բովանդակություն

Հասպալումների ցանկը	7
ՎԵՐԱՊԱՏՐԱՍՏՄԱՆ ԴԱՍԸՆԹԱՑԻ ԱՄՓՈՓ ՆԿԱՐԱԳԻՐԸ	10
ԴԱՍԸՆԹԱՑԻ ՀԱՄԱՌՈՏ ՆԿԱՐԱԳԻՐԸ	12
ՀԱՄԱՌՈՏ ԱԿՆԱՐԿ	18
ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ	20
ՄՈՂՈՒԼ 1. ՀԱՅԵՑԱԿԱՐԳԱՅԻՆ ՇՐՋԱՆԱԿԸ	25
1.1. ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ՄԱՏՉԵԼԻՈՒԹՅՈՒՆԸ	25
1.2. ԿԱՆԱՆՑ՝ ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԸ	33
1.3. ՍԵՌՈՎ ՊԱՅՄԱՆԱՎՈՐՎԱԾ ԽՏՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԲԱՑԱՌՈՒՄԸ ԵՎ ՍԵՌԱՅԻՆ (ԳԵՆԴԵՐԱՅԻՆ) ՀԱՎԱՍԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ	34
1.4. ԳԵՆԴԵՐԱՅԻՆ ԿԱՐԾՐԱՏԻՊԵՐՆ ՈՒ ԿԱՆԽԱԿԱԼՈՒԹՅՈՒՆԸ	43
1.5. ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՄԱՏԵՔՍԱՅԻՆ ՇՐՋԱՆԱԿԸ	56
ՄՈՂՈՒԼ 2. ԳԵՆԴԵՐԱՅԻՆ ՀԱՎԱՍԱՐՈՒԹՅԱՆ ԱՊԱՅՈՎՄԱՆՆ ԱՌՆՉՎՈՂ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ, ՏԱՐԱԾԱՇՐՋԱՆԱՅԻՆ ԵՎ ԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԴԱՇՏԸ	59
2.1. ԳԵՆԴԵՐԱՅԻՆ ՀԱՎԱՍԱՐՈՒԹՅԱՆ ԱՊԱՅՈՎՄԱՆՆ ԱՌՆՉՎՈՂ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԵՎ ՏԱՐԱԾԱՇՐՋԱՆԱՅԻՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԴԱՇՏԸ	59
2.2. ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ ԳԵՆԴԵՐԱՅԻՆ ՀԱՎԱՍԱՐՈՒԹՅԱՆ ԱՊԱՅՈՎՄԱՆՆ ԱՌՆՉՎՈՂ ԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԴԱՇՏԸ	74
ՄՈՂՈՒԼ 3. ԴԱՏԱԿԱՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱՅՈՒՄ ԳԵՆԴԵՐԱՅԻՆ ՀԱՎԱՍԱՐՈՒԹՅԱՆ ԽԹԱՆՈՒՄ	84
3.1. ԳՈՐԾՆԱԿԱՆՈՒՄ ԳԵՆԴԵՐԱՅԻՆ ՀԱՎԱՍԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ԱՊԱՅՈՎԵԼՈՒ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ԽՈՉԸՆԴՈՏՆԵՐԸ	84
3.2. ԱՊԱՑՈՒՅՑՆԵՐԻ ՀԱՎԱՔՈՒՄՆ ՈՒ ԳՆԱՀԱՏՈՒՄԸ	88
3.3. ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԸ	94
3.4. ՎԵՃԵՐԻ ԱՅԼԸՆՏՐԱՆՔԱՅԻՆ ԼՈՒԾՈՒՄԸ (ՎԱԼ)	96
3.5. ԳԵՆԴԵՐԱԶԳԱՅՈՒՆ ԳՈՐԾԵՐԻ ԵՎ ԴԱՏԱԿԱՆ ՆԻՍՏԵՐԻ ՎԱՐՈՒՄԸ	98
3.6. ՏԿՅԱԼՆԵՐԻ ՀԱՎԱՔՈՒՄԸ ԵՎ ՏԱՐԱԾՈՒՄԸ	103

3.7.	ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ՈԼՈՐՏՈՒՄ ԳԵՆԴԵՐԱՅԻՆ ՀԱՎԱՍԱՐՈՒԹՅԱՆՆ ԱԶԱԿՑԵԼԸ	106
ՍՈՂՈՒԼ 4.	ԿՈՆԿՐԵՏ ՈԼՈՐՏՆԵՐՈՒՄ ԳԵՆԴԵՐԱՅԻՆ ՀԱՎԱՍԱՐՈՒԹՅԱՆ ԱՊԱՀՈՎՈՒՄԸ	109
4.1.	ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՄԵՋ ԳԵՆԴԵՐԱՅԻՆ ՀԱՎԱՍԱՐՈՒԹՅԱՆ ԱՊԱՀՈՎՈՒՄԸ (ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՉԱՓԱՆԻՇՆԵՐԸ, ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՕՐԵՆՍԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ, ԳՈՐԾԵԼԱԿԵՐՊՈՒՄ ԱՌԿԱ ԲԱՑԵՐԸ)	109
4.2.	ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՄԵՋ ԳԵՆԴԵՐԱՅԻՆ ՀԱՎԱՍԱՐՈՒԹՅԱՆ ԱՊԱՀՈՎՈՒՄԸ (ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՉԱՓԱՆԻՇՆԵՐԸ, ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՕՐԵՆՍԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ, ԳՈՐԾԵԼԱԿԵՐՊՈՒՄ ԱՌԿԱ ԲԱՑԵՐԸ)	129
4.3.	ԿԱՆԱՆՑ ՆԿԱՏՄԱՍԲ ԲՈՆՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՔՐԵԱԿԱՆ ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ՈԼՈՐՏՈՒՄ ԳԵՆԴԵՐԱՅԻՆ ՀԱՎԱՍԱՐՈՒԹՅԱՆ ԱՊԱՀՈՎՈՒՄԸ	142
ՀԱՎԵԼՎԱԾ 1.	ՎԵՐԱՊԱՏՐԱՍՏՄԱՆ ԴԱՍԸՆԹԱՑԻ ԳՆԱՀԱՏՄԱՆ ՀԱՐՑԱԹԵՐԹԻԿ	183
ՀԱՎԵԼՎԱԾ 2.	ԸՆՏՐՎԱԾ ՆԱԽԱԳԵՊԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԸ	185
ՀԱՎԵԼՎԱԾ 3.	ԳԵՆԴԵՐԱՅԻՆ ՀԱՎԱՍԱՐՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ՄԱՏՉԵԼԻՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԸՆՏՐՎԱԾ ՌԵՍՈՒՐՍՆԵՐ	187
ՀԱՎԵԼՎԱԾ 4.	ԴԱՏԱՎՈՐՆԵՐԻ, ԴԱՏԱԽԱՉՆԵՐԻ ԵՎ ՔՆՆԻՉՆԵՐԻ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ՄԻՋՈՑՈՎ ԳԵՆԴԵՐԱՅԻՆ ՀԱՎԱՍԱՐՈՒԹՅԱՆ ԱՊԱՀՈՎՄԱՆ ՄԱՍԻՆ ՎԵՐԱՊԱՏՐԱՍՏՄԱՆ ԴԱՍԸՆԹԱՑԻ ՕՐԱԿԱՐԳԻ ՆՄՈՒՇ	193

Հապավումների ցանկը

ՎԱԼ	Վեճերի այլընտրանքային լուծում
ԿԽՎԿ	«Կանանց նկատմամբ խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին» կոնվենցիա
ՔՕ	Քրեական օրենսգիրք
ԵՄԱԴ	Եվրոպական միության արդարադատության դատարան
ԵԽ	Եվրոպայի խորհուրդ
ՆԿ	Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտե
ԵԻԿ	«Երեխայի իրավունքների մասին» կոնվենցիա
ԿԴՅ	Կանանց դրության հարցերով հանձնաժողով
ԸԲ	Ընտանեկան բռնություն
ՄԻԵԿ	Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիա
ՄԻԵԴ	Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարան
ՏՆՏՍՈՑԽՈՐՅ	Միավորված ազգերի կազմակերպության տնտեսական և սոցիալական հարցերով խորհուրդ
ՍԻԵԿ	Սոցիալական իրավունքների եվրոպական կոմիտե
ԵՄԽ	Եվրոպական սոցիալական խարտիա
ԵՄ	Եվրոպական միություն
ՅԻԳ	Եվրոպական միության հիմնարար իրավունքների գործակալություն
ԳԲ	Գենդերային հիմքով բռնություն
ԳՅՅ	Գենդերային հավասարության հարցերով հանձնաժողով
ԳՐԵՏԱ	Մարդկանց թրաֆիքինգի դեմ պայքարի գործողությունների հարցերով փորձագիտական խումբ՝ նախատեսված «Մարդկանց թրաֆիքինգի դեմ պայքարի գործողությունների մասին» կոնվենցիայով
ԳՐԵՎԻՕ	Կանանց նկատմամբ բռնության և ընտանեկան բռնության դեմ պայքարի գործողությունների հարցերով փորձագիտական խումբ՝ նախատեսված «Կանանց նկատմամբ բռնության և ընտանեկան բռնության կանխարգելման ու դրանց դեմ պայքարի մասին» կոնվենցիայով
ՄԻԽ	Մարդու իրավունքների խորհուրդ
ՔՔԻՄԴ	«Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին» միջազգային դաշնագիր

ՏՄԽԻՄԴ	«Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների մասին» միջազգային դաշնագիր
ՏՀՏ	Տեղեկատվական և հաղորդակցման տեխնոլոգիաներ
ԱՄԿ	Աշխատանքի միջազգային կազմակերպություն
ՀԿ	Հասարակական կազմակերպություն
ՄԻԱԿ	Մարդու իրավունքների ազգային կառույց
ԵԽԽՎ	Եվրոպայի խորհրդի խորհրդարանական վեհաժողով
ԳԼԿ	Գործընկերություն՝ հանուն լավ կառավարման
ՀՀ	Հայաստանի Հանրապետություն
ԿՁՆ	Կայուն զարգացման նպատակներ
ՄԱԿ	Միավորված ազգերի կազմակերպություն
ԿԲ	Կանանց նկատմամբ բռնություն

Երախտագիտության խոսք

Այս դասընթացի ձեռնարկի հեղինակներն են Շագիա Չոուդրին և Գոհար Հակոբյանը: Այն կազմվել է Եվրոպայի խորհրդի կողմից «Կանանց նկատմամբ բռնության և ընտանեկան բռնության կանխարգելման ու դրանց դեմ պայքարի մասին» Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիայի՝ Հայաստանի կողմից վավերացման ուղղությամբ շարունակվող աշխատանքը» Եվրոպայի խորհրդի ծրագրի շրջանակներում Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության հետ համագործակցությամբ:

Հատուկ շնորհակալություն Անահիտ Մանասյանին՝ Արդարադատության ակադեմիա, և Սառա Հաափալայնենին՝ Եվրոպայի խորհուրդ, սույն ձեռնարկը վերանայելու և դիտողություններ անելու ու դրա մշակման հարցում ներդրում ունենալու համար, ինչպես նաև Լիանա Ամիրբեկյանին՝ Եվրոպայի խորհուրդ, թարգմանությունները, նախագծերը և տեխնիկական հարցերը համակարգելու համար:

ՎԵՐԱՊԱՏՐԱՍՏՄԱՆ ԴԱՍԸՆԹԱՑԻ ԱՄՓՈՓ ՆԿԱՐԱԳԻՐԸ

ԱՆՎԱՆՈՒՄԸ

ԴԱՏԱԿԱՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱՅՈՒՄ ԳԵՆԴԵՐԱՅԻՆ
ՀԱՎԱՍԱՐՈՒԹՅԱՆ ԱՊԱՀՈՎՈՒՄԸ

ՇԱՀԱՌՈՒՆԵՐԸ

Նյութերը մշակված են քննիչների, դատախազների և դատավորների վերապատրաստման նպատակով Արդարադատության ակադեմիայում օգտագործման համար:

ԴԱՍԸՆԹԱՑԻ ՆՊԱՏԱԿԸ

Դասընթացի նպատակն է մասնակիցներին տրամադրել խորքային գիտելիքներ կանանց համար արդարադատության մատչելիության առանձնահատկությունների, գենդերային կարծրատիպերի, գենդերային խտրականության էության և ձևերի, միջազգային և ազգային չափանիշների կիրառմամբ աշխատանքային իրավունքի, ընտանեկան իրավունքի, կանանց նկատմամբ բռնության և քրեական արդարադատության ոլորտում գենդերային հավասարության ապահովմանն ուղղված նրանց հմտությունների ամրապնդման առնչությամբ:

ԴԱՍԸՆԹԱՑԻ ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Դասընթացի շրջանակներում անդրադարձ է կատարվում հետևյալ թեմաներին՝

- «գենդերային հավասարություն» հասկացության ներկայացում. կանանց համար արդարադատության հասանելիություն, կանանց՝ մարդու իրավունքներ, խտրականության բացառում և գենդերային կարծրատիպեր
- գենդերային հավասարությանն առնչվող միջազգային և ազգային իրավական դաշտ
- արդարադատության շրջանում գենդերային հավասարության խթանում՝ մասնակիցների՝ գենդերազգայուն գործերի և դատական նիստերի վարման, ապացույցների հավաքման ու գնահատման, իրավական պաշտպանության միջոցների և ՎԱԼ-երի կիրառման հմտությունների ամրապնդման միջոցով և այլն

Հատուկ ուշադրություն կդարձվի այնպիսի ոլորտներում գենդերային հավասարության ապահովման միջազգային և ազգային որոշ չափանիշների կիրառմանը, ինչպիսիք են, օրինակ՝ զբաղվածությունը, ընտանեկան հարաբերությունները, կանանց նկատմամբ բռնության դեպքերի և գենդերային խտրականության այլ ձևերի քննությունը, քրեական հետապնդման իրականացումը և պատժի սահմանումը:

ՎԵՐԱՊԱՏՐԱՍՏՄԱՆ ՄԵԹՈԴԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Վերապատրաստման մոդուլը կազմվել է մոտ 15 մասնակցի համար: Մեթոդաբանության հիմքում ընկած է ինտերակտիվ մոտեցումը, որը մասնակիցներին գաղափարների և փորձի փոխանակմանն ակտիվորեն ներգրավվելու, քննարկումներ նախաձեռնելու և հարցեր ուղղելու հնարավորություն է ընձեռում: Յուրաքանչյուր դասընթացային փուլի վերջում կառաջարկվեն գործնական վարժություններ՝ գործերի դեպքերի ուսումնասիրության, խմբային քննարկումների, դերախաղերի եղանակով և այլն: Վերապատրաստողների և մասնակիցների համար նախատեսված են դասախոսությունների համառոտագրեր և տեսանյութեր:

ԳՆԱՀԱՏՈՒՄԸ

Չնայած այն հանգամանքին, որ մասնակիցների գնահատում չի իրականացվելու, այնուամենայնիվ, վերապատրաստման բովանդակության և հանրային ներկայացման մասով կտրվի գնահատական նախադասընթացային և հետդասընթացային թեստերի, ինչպես նաև դասընթացի վերջում մասնակիցներին բաժանվող գնահատման ձևի միջոցով:

ՎԵՐԱՊԱՏՐԱՍՏՄԱՆ ՏԵՎՈՂՈՒԹՅՈՒՆԸ

Դասընթացի տևողությունը կսահմանափակվի ընդհանուր 10 ժամ տևողությամբ վերապատրաստումներով:

ԴԱՍԸՆԹԱՑԻ ՀԱՄԱՌՈՏ ՆԿԱՐԱԳԻՐԸ

ԴԱՍԸՆԹԱՑԱՅԻՆ ՓՈՒԼ 1. ՀԱՅԵՑԱԿԱՐԳԱՅԻՆ ՇՐՋԱՆԱԿԸ

Նպատակը. Այս բաժնի նպատակն է ապահովել, որ մասնակիցները խորքային պատկերացում կազմեն այն հասկացությունների վերաբերյալ, որոնք ընկած են միջազգային և ազգային մակարդակով գենդերային հավասարության խթանման ուղղությամբ իրականացվող միջոցառումների հիմքում:

Ուսումնառության նպատակները. Այս դասընթացային փուլի ավարտին մասնակիցները՝

- կտարբերակեն գենդերային հավասարության հիմքում ընկած առանցքային հասկացությունները,
- կհասկանան հետևյալ առանցքային հասկացությունների նշանակությունը և համատեքստը՝ արդարադատության մատչելիություն, կանանց՝ մարդու իրավունքներ, խտրականություն և գենդերային կարծրատիպավորում գենդերային հավասարության համար պայքարին ուղղված միջոցառումների շրջանակներում,
- կծանոթանան գենդերային հավասարությանն առնչվող իրավիճակների նկատմամբ այս հիմնական հասկացությունների կիրառելիությանը և դրանց վերաբերելիությանը:

Տևողություն. 2 ժամ

Մեթոդաբանությունը և բովանդակությունը. Վերոնշյալ առանցքային հիմնարար հասկացությունների վերաբերյալ կտրամադրվեն դասախոսությունների համառոտագրեր, ինչից հետո կիրականացվեն գործնական վարժություններ՝ ներկայացված նյութի ըմբռնման մակարդակը ստուգելու համար:

- Արդարադատության մատչելիություն՝ սոցիալական/մշակութային մակարդակում և իրավական/ինստիտուցիոնալ մակարդակում առկա արդարադատության արգելքները, արդարադատության մատչելիության վեց բաղադրիչները, արդարադատության շղթան և դրանից դուրս մնալը՝ ներկայացնելով ընտանեկան բռնության օրինակ,
- կանանց՝ մարդու իրավունքներ եզրույթի բացատրություն,
- խտրականության բացառում՝ ուղղակի և անուղղակի, իրավաբանորեն (*դե յուրե*) և փաստացի (*դե ֆակտո*), միտումնավոր և ոչ միտումնավոր, բազմակի և

հատվող խտրականություն, դրական խտրականություն, իրական և ձևական հավասարություն,

- գենդերային կարծրատիպեր՝ ներածություն. սեռ, գենդեր, սեռական, սեռային դեր և գենդերային կարծրատիպեր, հատվող և բաղադրյալ կարծրատիպեր, կարծրատիպային հանգմունքներ և գործելակերպ, գենդերային կարծրատիպավորման նկատմամբ միջոցառումներ ձեռնարկելու՝ պետության պարտավորությունները, դատական ոլորտի կարծրատիպավորումը, դատական համակարգում կարծրատիպավորման դեմ պայքար, հասարակական արգելքներ, հատվող և բազմակի խտրականություն,
- ներկայացված համատեքստում Հայաստանում տիրող իրավիճակը,
- գործնական օրինակներ և վարժություններ՝ բոլոր թեմաների ըմբռնման մակարդակը ստուգելու համար:

ԴԱՍԸՆԹԱՑԱՅԻՆ ՓՈՒԼ 2.

ԳԵՆԴԵՐԱՅԻՆ ՀԱՎԱՍԱՐՈՒԹՅԱՆ ԱՊԱՀՈՎՄԱՆՆ ԱՌՆՉՎՈՂ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ, ՏԱՐԱԾԱՇՐՋԱՆԱՅԻՆ ԵՎ ԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԴԱՇՏԸ

Նպատակը. այս բաժնի նպատակն է ապահովել, որ մասնակիցները խորքային պատկերացում կազմեն գենդերային հավասարության վերաբերյալ միջազգային և ազգային օրենսդրության, գենդերային հավասարության ապահովման ոլորտում առկա ռազմավարական փաստաթղթերի, գենդերային խտրականության ձևերի և փաստացի գենդերային հավասարության ապահովման ոլորտում առկա մարտահրավերների մասին:

Ուսումնառության նպատակները. այս դասընթացային փուլի ավարտին մասնակիցները՝

- կտարբերակեն գենդերային խտրականությունը և դրա ձևերը
- իրենց գործունեության ընթացքում կկարողանան կիրառել գենդերային խտրականության վերաբերյալ միջազգային իրավունքն ազգային օրենսդրության հետ համատեղ
- պատկերացում կունենան գործնականում գենդերային հավասարության ապահովման արգելքների մասին

Տևողություն. 2 ժամ

Մեթոդաբանությունը և բովանդակությունը. Կտրամադրվեն գենդերային հավասարության վերաբերյալ միջազգային և ազգային օրենսդրությունը, գենդերային խտրականության նկարագրությանը և ձևերին առնչվող դասախոսությունների

համառոտագրեր, ինչից հետո կիրականացվի գործնական վարժություն (խնդրի վերաբերյալ հարց)՝ ուղղված գործնականում գենդերային խտրականության բացահայտմանը և միջազգային ու ազգային օրենսդրության կիրառմանը:

2.1. ԳԵՆԴԵՐԱՅԻՆ ՀԱՎԱՍԱՐՈՒԹՅԱՆ ԱՊԱՀՈՎՄԱՆՆ ԱՌՆՉՎՈՂ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԵՎ ՏԱՐԱԾԱՇՐՋԱՆԱՅԻՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԴԱՇՏԸ

- Միացյալ ազգերի կազմակերպություն (ՄԱԿ)՝ «Կանանց նկատմամբ խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին» կոնվենցիա (ԿԽՎԿ) և ԿԽՎԿ կոմիտեի կողմից տրամադրված դեպքերից վերցված օրինակներ
- Եվրոպայի խորհուրդ՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիա (ՄԻԵԿ), Եվրոպական սոցիալական խարտիա (ԵՍԽ), «Թրաֆիքինգի դեմ պայքարի մասին» կոնվենցիա, «Կանանց նկատմամբ բռնության և ընտանեկան բռնության կանխարգելման ու դրանց դեմ պայքարի մասին» Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիա

2.2. ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ ԳԵՆԴԵՐԱՅԻՆ ՀԱՎԱՍԱՐՈՒԹՅԱՆ ԱՊԱՀՈՎՄԱՆՆ ԱՌՆՉՎՈՂ ԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԴԱՇՏԸ

- Սահմանադրական և ընդհանուր օրենսդրական դաշտ
- «Կանանց և տղամարդկանց հավասար իրավունքների և հավասար հնարավորությունների ապահովման մասին» ՀՀ օրենք
- «Իրավահավասարության ապահովման մասին» ՀՀ օրենքի նախագիծ
- Գենդերային ռազմավարություններ և գենդերային մեյնսթրիմինգ
- Վարժություն

ԴԱՍԸՆԹԱՑԱՅԻՆ ՓՈՒԼ 3.

ԴԱՏԱԿԱՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱՅՈՒՄ ԳԵՆԴԵՐԱՅԻՆ ՀԱՎԱՍԱՐՈՒԹՅԱՆ ԽԹԱՆՈՒՄԸ

Նպատակը. այս բաժնի նպատակն է զարգացնել մասնակիցների՝ իրենց գործունեության ընթացքում գենդերային հավասարության խթանման հմտությունները՝ վերացնելով արդյունավետ դատավարության, գենդերազգայուն գործերի և դատական նիստերի վարման, անձնական տվյալների պաշտպանության, դատական համակարգում գենդերային հավասարության խթանման խոչընդոտները:

Ուսումնառության նպատակները. այս դասընթացային փուլի ավարտին մասնակիցները՝

- կամրապնդեն իրենց պատասխանատվության ներքո գտնվող գործերի նկատմամբ գենդերազգայուն մոտեցում ցուցաբերելու, իրավական նորմերը մեկնաբանելու և կիրառելու իրենց հմտությունները
- կընդլայնեն անձնական տվյալներ փոխանակելիս համամասնության ապահովման վերաբերյալ իրենց գիտելիքները
- կկատարելագործեն դատական համակարգում գենդերային հավասարության խրախուսման և աջակցման իրենց հմտությունները:

Տևողություն. 2 ժամ

Մեթոդաբանությունը և բովանդակությունը. կտրամադրվեն դասախոսությունների համառոտագրեր՝ ապացույցների հավաքման և գնահատման, գործերի և դատական նիստերի վարման, օրենքի մեկնաբանման և կիրառման, անձնական տվյալների փոխանակման և դատական համակարգում գենդերային հավասարությանը աջակցելու առումով դատական վարույթների նկատմամբ գենդերազգայուն կամ չեզոք մոտեցում ցուցաբերելու վերաբերյալ: Վերջում կառաջարկվի խմբային վարժություն՝ դասախոսության ընթացքում ներկայացված նյութի օգտագործման վերաբերյալ քննարկում անցկացնելու համար:

- Գործնականում գենդերային հավասարություն ապահովելու համատեքստում արդյունավետ դատավարության արգելքները
- Ապացույցների հավաքումը ու գնահատումը
- Իրավական պաշտպանության միջոցները
- Վեճերի այլընտրանքային լուծումը
- Գենդերազգայուն գործերի և դատական նիստերի վարումը
- Տվյալների հավաքումը և տարածումը
- Արդարադատության ոլորտում գենդերային հավասարությանն աջակցելը
- Վարժություն

ԴԱՍԸՆԹԱՑԱՅԻՆ ՓՈՒԼ 4.

ԿՈՆԿՐԵՏ ՈԼՈՐՏՆԵՐՈՒՄ ԳԵՆԴԵՐԱՅԻՆ ՀԱՎԱՍԱՐՈՒԹՅԱՆ ԱՊԱՀՈՎՈՒՄԸ

Նպատակը. այս բաժնի նպատակն է ապահովել, որ մասնակիցները հիմնավոր պատկերացում ունենան աշխատանքային իրավունքի, ընտանեկան իրավունքի և քրեական արդարադատության ոլորտներում միջազգային և ազգային օրենսդրության և պրակտիկայի մասին, վերհանեն համապատասխան օրենսդրության գործնական բացերը և խոչընդոտները, բարելավեն իրենց առնչվող ոլորտներում իրավունքի մեկնաբանությունը և կիրառությունը՝ ներառելով միջուկորտային վերլուծություն:

Ուսումնառության նպատակները. Այս դասընթացային փուլի ավարտին մասնակիցները պետք է՝

- կարողանան վերհանել գենդերային հավասարության ապահովման մասով աշխատանքային իրավունքում, ընտանեկան իրավունքում և քրեական իրավունքում առկա բացերը
- պատկերացում կազմեն գործնականում օրենքի արդյունավետ կիրառման մարտահրավերների մասին
- կարողանան իրենց առնչվող ոլորտներում կիրառել միջազգային չափանիշները և լավագույն փորձը

Տևողություն. 4 ժամ

Մեթոդաբանությունը և բովանդակությունը. Կտրամադրվեն դասախոսությունների համառոտագրեր՝ զբաղվածության ոլորտում, ընտանեկան հարաբերություններում, կանանց նկատմամբ բռնության դեպքերի և գենդերային խտրականության այլ ձևերի քննություն, քրեական հետապնդում իրականացնելիս և պատիժ սահմանելիս գենդերային հավասարության ապահովման օրենսդրական և գործնական առանձնահատկությունների վերաբերյալ: Վերջում կիրականացվի գործի ուսումնասիրություն և դերախաղ՝ դասախոսության ընթացքում ներկայացված նյութի գործնական կիրառությունն ապահովելու համար, որի ժամանակ ցույց կտրվի, թե բազմակի խտրականությունն ինչպիսի դժվարություններ կարող է ստեղծել կանանց համար:

4.1. ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՇՐՋԱՆԱԿՆԵՐՈՒՄ ԳԵՆԴԵՐԱՅԻՆ ՀԱՎԱՍԱՐՈՒԹՅԱՆ ԱՊԱՀՈՎՈՒՄԸ

- Միջազգային չափանիշները և գործելակերպերը
- Հայաստանի օրենսդրությունը եվ գործելակերպը

- Եզրակացություններ և առաջարկություններ
- Վարժություն

4.2. ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՇՐՋԱՆԱԿՆԵՐՈՒՄ ԳԵՆԴԵՐԱՅԻՆ ՀԱՎԱՍԱՐՈՒԹՅԱՆ ԱՊԱՀՈՎՈՒՄԸ

- Միջազգային չափանիշները և գործելակերպերը
- Հայաստանի օրենսդրությունը եվ գործելակերպը
- Օրենքի մեկնաբանության և կիրառության օրինակներ՝ զուգորդված բարելավման առաջարկներով
- Վարժություն

4.3. ԿԱՆԱՆՑ ՆԿԱՏՄԱՄԲ ԲՈՆՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՔՐԵԱԿԱՆ ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ՈԼՈՐՏՈՒՄ ԳԵՆԴԵՐԱՅԻՆ ՀԱՎԱՍԱՐՈՒԹՅԱՆ ԱՊԱՀՈՎՈՒՄԸ

- Միջազգային չափանիշները և գործելակերպերը
- Ձեռնդերային հավասարության պաշտպանությունը քրեական իրավունքի մեջ, զրեական օրենսգրքում կատարվող փոփոխությունների ներածությունը և դրանց մեկնաբանումը
- Սեռական բռնության դեպքի քննությունը, քրեական հետապնդումը և պատժի սահմանումը
- Ընտանեկան բռնության վերաբերյալ նախադեպային իրավունքը. բացերի հայտնաբերումը և բարելավման առաջարկությունները
- Վարժություն

ՀԱՄԱՌՈՏ ԱԿՆԱՐԿ

Վերապատրաստման այս ձեռնարկը համապարփակ կրթական գործիք է, որը ներառում է գենդերային հավասարությանն առնչվող համապատասխան միջազգային և ազգային իրավական դաշտն ամբողջությամբ, անհրաժեշտ վերլուծական և գործնական գործիքները՝ արդարադատության համակարգում գենդերային հավասարության խթանման և գենդերային խտրականության դեմ պայքարի գործընթացում դատավորներին, դատախազներին և քննիչներին աջակցություն ցուցաբերելու համար: Ձեռնարկի նպատակն է մասնակիցներին տրամադրել խորքային գիտելիքներ՝ կանանց համար արդարադատության մատչելիության առանձնահատկությունների, սեռային և գենդերային կարծրատիպերի, գենդերային և սեռային խտրականության էության և ձևերի վերաբերյալ, ամրապնդել աշխատանքային և ընտանեկան հարաբերություններում, կանանց նկատմամբ բռնության և քրեական արդարադատության ոլորտում գենդերային հավասարության ապահովման հմտությունները՝ կիրառելով միջազգային և ազգային չափանիշները:

Դրա համար նախատեսված է 10 ակադեմիական ժամ, և այն բաղկացած է հետևյալ 4 դասընթացային փուլերից.

1. Հայեցակարգային շրջանակում քննարկվում են այնպիսի թեմաներ, ինչպիսիք են կանանց համար արդարադատության մատչելիությունը, կանանց՝ մարդու իրավունքները, սեռային և գենդերային խտրականությունը, սեռային և գենդերային կարծրատիպավորումը, ինչպես նաև մանրամասն ներկայացվում են Հայաստանում գենդերային հավասարության, ազգային փոքրամասնություններին պատկանող կանանց, հաշմանդամություն ունեցող կանանց և ոչ ավանդական գենդերային ինքնություն ու սեռական կողմնորոշում ունեցող կանանց նկատմամբ դրսևորվող բազմակի խտրականության հետ կապված մարտահրավերները:
2. Գենդերային հավասարության ապահովմանն առնչվող միջազգային, տարածաշրջանային և ազգային իրավական դաշտը, որը ներառում է «Կանանց նկատմամբ խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին» կոնվենցիան (ԿԽՎԿ), Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը (ՄԻԵԴ), «Կանանց նկատմամբ բռնության և ընտանեկան բռնության կանխարգելման ու դրանց դեմ պայքարի մասին» Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիան, ինչպես նաև գենդերային հավասարությանն առնչվող այլ համապատասխան չափանիշներ և նախադեպային իրավունք, խտրականության բացահայտման չափորոշիչները, գենդերային հավասարության վերաբերյալ ազգային օրենսդրությունը, այդ թվում՝ խտրականության դեմ պայքարի մասին օրենքի նախագիծը:
3. Դատական պրակտիկայում գենդերային հավասարության խթանում, որտեղ մասնավորապես անդրադարձ է կատարվում այն մարտահրավերներին,

որոնց գործնականում բախվում են գենդերային խտրականության ենթարկված անձինք և նրանց իրավապաշտպանները, այսինքն՝ դատական ոլորտի կարծրատիպավորումը, ապացույցների հավաքումը և գնահատումը, այդ թվում՝ գենդերային հիմքով բռնությունից տուժած անձանց հարցաքննությունը, գենդերային խտրականությունից տուժած անձանց համար նախատեսված իրավական պաշտպանության միջոցները, վեճի այլընտրանքային լուծման մեխանիզմների օգտագործումը, ոչ գենդերազգայուն գործերի և դատական նիստերի վարումը, տվյալների հավաքումը և տարածումը, արդարադատության ոլորտում գենդերային հավասարության աջակցումը: Քննարկվում են միջազգային չափանիշներին չհամապատասխանող՝ ոչ պատշաճ, ոչ գենդերազգայուն գործելակերպերի օրինակներ, և ներկայացվում են բարելավմանն ուղղված համապատասխան առաջարկություններ:

4. Վերջին դասընթացային փուլը վերաբերում է այնպիսի կոնկրետ ոլորտներում գենդերային հավասարությանը, ինչպիսիք են աշխատանքային իրավունքը (տեղական աշխատաշուկայում գենդերային հավասարության վիճակը՝ հաշվի առնելով պաշտոնական վիճակագրությունը, աշխատանքի ընդունման և առաջխաղացման գործելակերպերը, հղիության և ծննդաբերության արձակուրդը, սեռական բնույթի ոտնձգությունը), ընտանեկան իրավունքը (երեխայի խնամակալություն, տեսակցության իրավունքներ, զույքի բաշխում) և Կանանց նկատմամբ բռնությունը (Քրեական օրենսգրքի գործող և նոր կարգավորումները, որոնք վերաբերում են գենդերային խտրականությանը, և կանանց նկատմամբ բռնությունը, սեռական բռնությունը, ընտանեկան բռնությունը): Բոլոր ոլորտներում ներառվել են միջազգային չափանիշները և նախադեպային իրավունքը, որոնց հիման վրա ներկայացվել են ազգային օրենսդրությունը և իրավունքի կիրառումը՝ գործնականում ի հայտ բերված բացերով: Ներկայացվել են համապատասխան առաջարկություններ՝ նշված ոլորտներում կանանց համար արդարադատության մատչելիությունը բարելավելու համար:

Բոլոր դասընթացային փուլերը ներառում են գործնական վարժություններ՝ գիտելիքների ամրապնդման և ըմբռնման մակարդակը ստուգելու համար: Վարժությունները բաղկացած են իրական դեպքերի, դեպքերի սցենարների խմբային քննարկումներից, դերախաղից և կոնկրետ հարցերի քննարկումից:

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Կանանց՝ մարդու իրավունքների պաշտպանության բարելավումը հիմնվում է իրավական համակարգի բարեփոխումների վրա, և առկա են բազմաթիվ օրինակներ, որոնք վկայում են վերջին տասնամյակներում իրավական դաշտը միջազգային, տարածաշրջանային և ազգային մակարդակներում կարևոր փոփոխությունների ենթարկելու մասին: Օրինակ՝ 1979 թվականին ընդունված «Կանանց նկատմամբ խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին» (ԿԽՎԿ) կոնվենցիայի գործողության ժամանակահատվածում աշխարհի սահմանադրությունների կեսից ավելին խմբագրվել կամ փոփոխվել է. «հնարավորություն, որից կանայք մեծ պատրաստակամությամբ օգտվում են՝ իրենց երկրների իրավական կտավի վրա գենդերային հավասարությունն ամրագրելու համար»¹: Ազգային սահմանադրությունների մոտ երեք քառորդը երաշխավորում է կանանց և տղամարդկանց միջև հավասարությունը, իսկ ազգերի գրեթե երկու երրորդն ընդունել է օրենքներ ընտանեկան բռնության մասին²՝ ամբողջ աշխարհի կանանց համար ուղի հարթելով իրենց իրավունքների խախտումների հետևանքով կրած վնասների դիմաց փոխհատուցում պահանջելու համար:

Կանանց՝ մարդու իրավունքների և գենդերային հավասարության համար պայքարող ակտիվիստները երկար ժամանակ վիճարկել են այն հարցը, որ օրենսդրությամբ հավասար իրավունքների և խտրականության բացառման ապահովումը միայն հավասարության կեսն է, և որ իրավաբանորեն ճանաչված կամ ֆորմալ գենդերային հավասարությունը դառնում է իմաստազուրկ՝ առանց փաստացի կամ իրական հավասարության: Շատ հաճախ լավ շարադրված օրենսդրությունը մնում է «թղթի վրա» և չի կիրարկվում: Այսպիսով, ինքնին օրենսդրությունը փոքր ազդեցություն ունի կանանց կյանքը բարելավելու հարցում: Իրական գենդերային հավասարության հասնելու համար խտրականության բոլոր ձևերը պետք է վերացվեն, և պետք է ձեռնարկվեն այն անբարենպաստ պայմանները և ուժերի անհավասարակշռությունը շտկելուն ուղղված հատուկ միջոցներ, որոնց ենթարկվում են կանայք:

Միջազգային իրավական չափանիշները, որոնք շարադրված են ԿԽՎԿ-ում, ոչ միայն հստակ պատկերացում են տալիս կյանքի բոլոր բնագավառներում կանանց նկատմամբ խտրականության դրսևորման մասին, այլև դրանցով ամրագրվում է կանանց և տղամարդկանց՝ օրենքի հավասար պաշտպանությունից օգտվելու իրավունքը: Պետություններից պահանջվում է կանանց պաշտպանել խտրականության դրսևորումներից, ինչպես նաև փոխհատուցել մարդու իրավունքների խախտումների հետևանքով կրած վնասը: Աստիճանաբար բարձրացվում է այն հարցը, թե արդյոք արդարադատության ֆորմալ հաստատությունները, որոնք մի ժամանակ դիտարկվել են որպես գենդերային չեզոքություն (և նույնիսկ «գենդերային կուրություն») դրսևորող հաստատություններ, իրականում ապահովում են կանանց և տղամարդկանց համար մատչելի հավասարություն: Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարան (ՄԻԵԴ)

¹ ՄԱԿ-Կանայք, 2011, Աշխարհի կանանց առաջընթացը. հետամուտ լինելով արդարադատությանը 2011-2012թթ., Նյու Յորք, էջ 25:

² Նույն տեղում, էջ 29:

ներկայացված գանգատների թվի վերաբերյալ 1998-2006 թվականներին հավաքված, ըստ սեռի տարանջատված տվյալները, ինչպես նաև ամենավերջին հասանելի տվյալները վկայում են կանանց՝ որպես դիմումատուների զգալիորեն ցածր ներկայացվածության մասին, որը կազմում է ընդհանուր թվի միայն 16 տոկոսը³: Առկա է որևէ ապացույց այն մասին, որ կանանց իրավունքներն ավելի հազվադեպ են խախտվում, քան տղամարդկանց իրավունքները և այսպիսով, ՄԻԵԴ դիմած իգական սեռի դիմումատուների անհամաչափ թիվը մտահոգությունների տեղիք է տալիս: Ավելին, հաշվի առնելով դիմումատուի կողմից իրավական պաշտպանության բոլոր ներպետական միջոցները սպառելու վերաբերյալ ընդունելիության պահանջը, այս եզրահանգումը նախազգուշացնող ազդանշան է այն մասին, որ արդարադատության ազգային համակարգերը զգալիորեն ավելի մեծ արգելքներ են ստեղծում կանանց համար:

Կանանց համար արդարադատության հավասար մատչելիության վերաբերյալ գենդերային հավասարության չափանիշներին անդրադարձ է կատարվել տարբեր չափանիշների միջոցով, և դրանք հիմնավորվել են Եվրոպայի խորհրդի չորս գլխավոր փաստաթղթերում՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիա (ՄԻԵԿ), Եվրոպական սոցիալական խարտիա (ԵՍԽ), «Մարդկանց թրաֆիքինգի դեմ պայքարի գործողությունների մասին» կոնվենցիա և «Կանանց նկատմամբ բռնության և ընտանեկան բռնության կանխարգելման ու դրանց դեմ պայքարի մասին» կոնվենցիա: Ի հավելումն դրա՝ կանանց համար արդարադատության հավասար մատչելիության երաշխավորումը համարվում է Եվրոպայի խորհրդի՝ գենդերային հավասարության վերաբերյալ իրականացված աշխատանքների հինգ գերակա թեմաներից մեկը:

«Կանանց համար արդարադատության մատչելիության բարելավում Արևելյան գործընկերության վեց երկրներում» ծրագիրը, որում ընդգրկված են Հայաստանը, Ադրբեջանը, Վրաստանը, Մոլդովայի Հանրապետությունը, Ուկրաինան, իսկ 2017-ից սկսած՝ Բելառուսը, օգնել է սահմանել Արևելյան գործընկերության երկրներում կանանց համար արդարադատության մատչելիության խոչընդոտները և ամրապնդել յուրաքանչյուր երկրի այնպիսի միջոցառումներ մշակելու կարողությունը, որոնք կապահովեն արդարադատության շղթայի՝ գենդերային հարցերին արձագանքելու հնարավորությունը, այդ թվում՝ իրավական ոլորտի մասնագետների վերապատրաստման միջոցով: Այս ծրագրի հիման վրա կազմվել է էլիզաբեթ Դուբանի, Իվանա Ռադաչիչի, Պրիյա Գոպալանի և Ռալուկա Պոպայի հեղինակած «Կանանց համար արդարադատության մատչելիության ապահովման մասին դատավորների և դատախազների վերապատրաստման ձեռնարկը», որը միջազգային և ազգային փորձագետների, ինչպես նաև Արևելյան գործընկերության երկրների դատավորների և դատախազների վերապատրաստման համար պատասխանատու կառույցների համատեղ ջանքերի արդյունք է:

Գենդերային հավասարության վերաբերյալ այս վերապատրաստման դասընթացը մշակվել է «Կանանց նկատմամբ բռնության և ընտանեկան բռնության կանխարգելման ու դրանց դեմ պայքարի մասին» Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիայի՝ Հայաստանի կողմից վավերացման ուղղությամբ շարունակվող աշխատանքը» Եվրոպայի խորհրդի ծրագրի շրջանակներում, և դրա հիմքում ընկած է վերապատրաստման նախկին ձեռնարկի բովանդակությունը: Դասընթացը մշակվել է երկու առանցքային նպատակով՝ որպես ուղեցույց դատավորների, դատախազների և քննիչների համար այն քայլերի վերաբերյալ,

³ Ֆրանսուազ Տուկենս, 2007, Մարդու իրավունքներ, կանանց իրավունքներ. *Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի իգական սեռի դիմումատուները*, 2007 թվականի մարտի 9-ին Բոլոնյեի բաց համալսարանի (ԲԲՀ) եվրոպական ուսումնասիրությունների ինստիտուտում անցկացված դասախոսություն:

որոնք կարելի է ձեռնարկել նրանց ամենօրյա գործունեության մեջ՝ գենդերային հավասարությունը բարելավելու նպատակով, ինչպես նաև Արդարադատության ակադեմիային կանանց համար արդարադատության մատչելիության վերաբերյալ նախնական և գործող ուսումնական պլանների իրականացման գործիքով ապահովելու նպատակով: Սույն ուղեցույցը հիմնված է գործող միջազգային, Եվրոպայի խորհրդի տարածաշրջանային և ազգային չափանիշների, ինչպես նաև Եվրոպայի խորհրդի անդամ պետություններում առկա պատշաճ գործելակերպերի վրա: Հետևաբար այն բարձրացնում է համապատասխան իրավական ոլորտի գործող մասնագետների զգայունությունը դատական գործընթացի շրջանակներում գենդերային անհավասարության ոլորտների նկատմամբ, ինչպես նաև կանանց համար արդարադատության մատչելիությունը դիտարկելու դարձնող պատշաճ գործելակերպի օրինակներով ապահովելու համար:

Կանանց համար արդարադատության մատչելիության ապահովման վերաբերյալ վերապատրաստումներ վարող վերապատրաստողները նաև պետք է հաշվի առնեն, որ հավանական է բախվեն այդպիսի վերապատրաստումների նկատմամբ դիմադրության: Ավելին, դիմադրության տարբեր դրսևորումներն ի հայտ են գալիս տարբեր մակարդակներում՝ անհատականից մինչև ինստիտուցիոնալ մակարդակներ, և վերաբերում են ոչ միայն հանձնակատարներին և վերապատրաստվողներին, այլև հենց վերապատրաստողներին, քանի որ վերջիններս կարող են դժկամություն ցուցաբերել իրենց սեփական վերաբերմունքը, մեթոդները կամ գիտելիքները հարցականի տակ առնելու մասով: Դիմադրության հետ առնչվելու համար մասնակիցներին կարելի է խրախուսել ուսումնասիրելու իրենց սեփական փորձը և վիճարկելու իրենց սեփական ենթադրությունները: Դա պահանջում է խմբի ներսում վստահության բարձր մակարդակի առկայություն, ինչպես նաև բաց և ձկուն մոտեցում վերապատրաստողների կողմից:

Մեռ և գեներներ. Եկրաբանության մասին նշում

«Հավասարություն» և «խտրականություն» հասկացությունները քննարկելիս սույն ձեռնարկում գործածվում են «**սեռ**» և «**գեներներ**» եզրույթները: Մեր ամենօրյա խոսակցական լեզվում այս եզրույթները հաճախ օգտագործվում են փոխարինաբար, սակայն դրանք տարբեր նշանակություն ունեն:

Պետք է հիշել, որ «սեռը» վերաբերում է միայն «մարդկանց՝ իգական կամ արական սեռի պատկանելությունը սահմանող կենսաբանական առանձնահատկություններին»⁴: Այդ պատճառով, այստեղ խոսվում է ըստ սեռերի տարբերակված տվյալների մասին, ինչը նշանակում է իգական կամ արական սեռի ներկայացուցիչների վերաբերյալ հավաքված վիճակագրություն (օրինակ՝ կոնկրետ դատարան հայց ներկայացրած կանանց թիվը): Սեռի հիմքով խտրականությունը վերաբերում է անձի նկատմամբ սեռի հիմքով տարբերակված և անբարենպաստ վերաբերմունքին (օրինակ, եթե որևէ ընկերություն վարչական պաշտոնների համար աշխատանքի է ընդունում միայն կանանց):

«**Գեներները**», մյուս կողմից, սոցիալական երևույթ է, որը վերաբերում է կանանց և տղամարդկանց միջև առկա տարբերություններին և իգական կամ արական սեռի ներկայացուցիչներին վերագրվող հատկանիշներին⁵: Գեներային վերլուծության կամ գեներային ազդեցության գնահատման (օրինակ՝ օրենսդրական նախագծի) մասին խոսելիս նկատի է առնվում այն գործընթացը, որում նոր օրենքի հնարավոր հետևանքները կանանց և տղամարդկանց համար վերլուծության են ենթարկվում նախօրոք՝ երկու սեռերի նկատմամբ օրենքի խտրականության բացառումն ապահովելու նպատակով: Գեներային խտրականությունն ավելի լայն հասկացություն է, քան սեռի հիմքով խտրականությունը, քանի որ այն կարող է ներառել սեռական կողմնորոշման (սեռական ինքնության) հիմքով կամ գեներային կարծրատիպերի վրա հիմնված տարբերակված վերաբերմունք:

Թեև սեռային խտրականությունն ու գեներային խտրականությունն արգելվում են միջազգային իրավունքով, այնուամենայնիվ, փաստաթղթերում առանձին եզրույթների սահմանումներ նախատեսված չեն⁶: Մինչդեռ ներպետական օրենսդրության մեջ եզրույթները կարող են ունենալ միևնույն իմաստը: Կարևոր է, որ սույն ձեռնարկից օգտվողներն իմանան, որ «գեներները» ավելի լայն հասկացություն է, քան «սեռը»:

⁴ Եվրոպայի խորհուրդ, 2015, Գեներային հավասարության վերաբերյալ բառարան:

⁵ «Գեներերի» սահմանման համար տե՛ս, օրինակ, «Կանանց նկատմամբ բռնության և ընտանեկան բռնության կանխարգելման ու դրանց դեմ պայքարի մասին» Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածը:

⁶ Պետք է նշել, որ ԿԽՎԿ-ի 1-ին հոդվածում սահմանվում է «կանանց նկատմամբ խտրականությունը»:

ՄՈԴՈՒԼ 1. ՀԱՅԵՑԱԿԱՐԳԱՅԻՆ ՇՐՋԱՆԱԿԸ

1.1. ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ՄԱՏՉԵԼԻՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ժողովրդավարական հասարակությունները ձևավորված են օրենքի գերակայության սկզբունքի նկատմամբ հարգանքի վրա, որն ինքնին այնպիսի չեզոք օրենքների համակարգ է, որոնք «կիրարկվում են հավասարապես և քննվում են առանձին»⁷: Օրենքի գերակայության առանցքային պահանջներն են լավ կառավարումը և «իր պարտականություններն արդար կերպով, առանց կանխակալության կամ խտրականության կատարող՝ գործող արդարադատության համակարգը»⁸, որը մատչելի է բոլորի համար: «Արդարադատության մատչելիություն» հասկացությունը չի սահմանափակվում արդարադատության համակարգի արդյունավետությամբ: Այն իր մեջ ընդգրկում է նաև ամբողջ համակարգի զգայունությունն ինչպես կանանց, այնպես էլ տղամարդկանց կարիքներին և նրանց առնչվող իրողություններին արձագանքելու կարողությունը, ինչպես նաև վերջիններիս համար արդարադատության ամբողջ շղթայի մակարդակով հնարավորությունների ստեղծումն ապահովող գործընթացներ: Արդարադատության մատչելիության ապահովումը պահանջում է դատական մարմինների և իրավապահ մարմինների միջև համագործակցություն և տարածվում է վարչական ու քաղաքացիական հասարակության հաստատությունների վրա⁹:

Անդամ պետություններում գենդերային հավասարության հասնելու հանձնառության շրջանակներում Եվրոպայի խորհուրդն ընդգծում է այն փաստը, որ արդարադատության մատչելիությունն ունի գենդերային ուղղվածություն¹⁰: Կանանց իրավունքների խախտումներն ինքնին խոչընդոտում են գենդերային հավասարությունը, սակայն, երբ կանանց զրկում են մարդու իրավունքների խախտումների դեպքում իրավական պաշտպանության միջոցներից օգտվելու նպատակով արդարադատության մատչելիությունից, նրանց նաև զրկում են օրենքով հավասար վերաբերմունքի արժանանալու հնարավորությունից: Արդարադատության մատչելիության ապահովումը կանանց՝ իրենց իրավունքներից օգտվելու հնարավորություն է ընձեռում՝ այդպիսով նպաստելով գենդերային հավասարությանը:

⁷ ՄԱԿ-Կանայք, 2015, Աշխարհի կանանց առաջընթացը 2015-2016թթ.: Տնտեսական համակարգերի վերափոխում, իրավունքների իրացում, Նյու Յորք, էջ 11:

⁸ Նույն տեղում:

⁹ Եվրոպայի խորհրդի խորհրդարանական վեհաժողով, 2015, Արդարադատության մատչելիության մեջ հավասարություն և խտրականության բացառման վերաբերյալ թիվ 2054 բանաձև:

¹⁰ Տե՛ս Եվրոպայի խորհրդի գենդերային հավասարության ռազմավարությունը 2014-2017 թթ., Նպատակ 3. կանանց համար արդարադատության մատչելիության երաշխավորումը:

Գենդերազգային հարցեր շոշափող մոտեցումն ընդդեմ «գենդերային կուրություն» դրսևորող մոտեցումների

Գենդերազգային հարցեր շոշափող մոտեցումը փորձում է գենդերային անհավասարության հարցում տրամադրել հատուցում՝ հաշվի առնելով կանանց և տղամարդկանց փորձառության ու կարիքների առանձնահատկությունները: Դրանով պահանջվում է ուշադրություն դարձնել կանանց (աղջիկների) և տղամարդկանց (տղաների) կողմից ստանձնած այն տարբեր դերերին և պարտավորություններին, որոնք առկա են տվյալ սոցիալական, մշակութային, տնտեսական և քաղաքական համատեքստերում: Այս մոտեցումն անհրաժեշտ է կանանց համար մարդու համընդհանուր իրավունքները երաշխավորելու և նրանց խտրականությունից զերծ պահելու համար:

Հակառակ դրան՝ «գենդերային կուրություն» դրսևորող մոտեցումը կանանց (աղջիկներին) և տղամարդկանց (տղաներին) դերեր և պարտավորություններ «վերագրելու» հանգամանքը չընդունելն է: Մի աշխարհում, որտեղ անբարենպաստ պայմանները կամ առավելությունները պայմանավորված են գենդերով, «գենդերային կուրություն» դրսևորող մոտեցմամբ, իրական հավասարության հասնել հնարավոր չէ:

1.1.1. Արդարադատության արգելքները

Կանայք մշտապես հանդիպում են անհավասարության դրսևորումների թե՛ ազգային, թե՛ միջազգային իրավական համակարգերում: Արդարադատության մատչելիության հնարավորությունից օգտվելիս կանանց հանդիպող որոշ խոչընդոտներ պայմանավորված են ոչ թե նրանց սեռով, այլ այն հանգամանքով, որ դրանց բախվում են մարդկանց այնպիսի մարզինալացված խմբեր, որոնք «հատկապես ենթարկվում են խտրականության, և ավելի քիչ հավանական է, որ [նրանք] իմանան իրենց իրավունքներն ու գործող իրավական պաշտպանության միջոցները»¹¹: Արդարադատության համակարգերը հակված են արտացոլելու ցանկացած հասարակությանը բնորոշ ուժերի անհավասարակշռությունը, և դրանցով «ամրապնդվում են ուժեղների արտոնություններն ու շահերը՝ որևէ տնտեսական դասակարգի կամ էթնիկ պատկանելության, ռասայի, կրոնի կամ գենդերի հիմքով»¹²: Քանի որ կանայք չունեն այն ուժն ու արտոնությունները, ինչ տղամարդիկ, նրանք չեն օգտվում օրենքի նույն պաշտպանությունից: Արդյունքում՝ արդարադատության որոշ արգելքներ անհամաչափ ազդեցություն կգործեն կանանց վրա:

Կանայք արդարադատության մատչելիության հետ կապված խոչընդոտների են հանդիպում իրավական համակարգի շրջանակներում և դրանից դուրս: Կանանց հանդիպող խոչընդոտներն ավելի լավ ըմբռնելու նպատակով նպատակահարմար է դրանք դասակարգել ըստ դրանց բնույթի՝ իրավական (ինստիտուցիոնալ) և սոցիալ-տնտեսական ու մշակութային¹³:

¹¹ Եվրոպայի խորհրդի խորհրդարանական վեհաժողով, 2015, Արդարադատության մատչելիության մեջ հավասարություն և խտրականության բացառման վերաբերյալ թիվ 2054 բանաձև:

¹² ՄԱԿ-Կանայք, 2015, Աշխարհի կանանց առաջընթացը 2015-2016թթ.: Տնտեսական համակարգերի վերափոխում, իրավունքների իրացում, Նյու Յորք, էջ 11:

¹³ Եվրոպայի խորհրդի՝ գենդերային հավասարության հարցերով հանձնաժողով, 2013, Իրագործելիության ուսումնասիրություն. կանանց համար արդարադատության հավասար մատչելիություն:

ԿԱՆԱՆՑ ՀԱՄԱՐ ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ
ՄԱՏՉԵԼԻՈՒԹՅԱՆ ԱՊԱՀՈՎՄԱՆ ԸՆԹԱՑՔՈՒՄ
ՀԱՆԴԻՊՈՂ ԽՈՉԸՆԴՈՏՆԵՐԸ

Իրավական (ինստիտուցիոնալ) մակարդակ

Խտրական կամ զգայուն հարցեր չշոշափող իրավական դաշտ (այդ թվում՝ ակնհայտ խտրական իրավական դրույթներ, «գենդերային կուրություն» դրսևորող դրույթներ, որոնցով հաշվի չի առնվում կանանց սոցիալական դիրքը. օրենսդրական բացեր այն հարցերի մասով, որոնք կանանց վրա անհամաչափ ազդեցություն են ունենում).

Օրենքի խնդրահարույց մեկնաբանություններ և կիրառություն.

Անարդյունավետ կամ խնդրահարույց իրավական ընթացակարգեր (գենդերազգայուն հարցեր շոշափող ընթացակարգերի բացակայություն իրավական համակարգում).

Անարդյունավետ հաշվետվողականության մեխանիզմներ (այս կատեգորիան կարող է ներառել կռուուպցիան).

Կանանց ցածր ներկայացվածություն իրավական ոլորտի մասնագետների շարքում.

Գենդերային կարծրատիպավորում և կանխակալություն արդարադատության ոլորտի դերակատարների կողմից:

Վարժություն

Որպես գործող մասնագետ Ձեր իսկ փորձից կարող եք մտաբերել արդարադատության մատչելիության առումով կանանց համար առկա իրավական (ինստիտուցիոնալ) արգելքների որևէ օրինակ:

Օրինակներ՝ որոշ աշխատանքների իրականացմանը կանանց օրենքով չներգրավելը. աշխատավայրում սեռական բնույթի ահաբեկման վերաբերյալ օրենքների բացակայությունը. բռնություն գործադրող զուգընկերոջն սպանելու գործով վարույթի ժամանակ ինքնապաշտպանությունը մեկնաբանելիս համաչափության և անհետաձգելիության պահանջների մասով պնդումները՝ հաշվի չառնելով իրավախախտի վարքագիծը կամ որպես նախկինում ընտանեկան բռնության ենթարկված անձ՝ անցյալում նրա նախկին փորձը. սպացուցողական կանոնների, քննության և այլ իրավական ընթացակարգերի անկողմնակալությունը և գենդերային կարծրատիպերի կամ նախապաշարմունքների ազդեցությունից զերծ մնալը չապահովելը:

Սոցիալ-տնտեսական և մշակութային մակարդակներ

Սեփական` օրենքով նախատեսված իրավունքների և իրավական ընթացակարգերի ու իրավաբանական օգնությունից օգտվելու մասին իրազեկվածության բացակայություն (որը կարող է բխել գենդերային տարբերություններից կրթական մակարդակում, տեղեկատվության մատչելիության շրջանակներում և այլն)։

Ֆինանսական միջոցների բացակայություն (այդ թվում` իրավաբանական ներկայացուցչության համար նախատեսված վճար, իրավաբանական օգնության հետ կապված ծախսեր, դատական տուրքեր, տեղափոխումը դատարաններ, երեխայի խնամք և այլն)։

Ընտանիքում աշխատանքի անհավասար բաշխվածություն։

Գենդերային կարծրատիպեր և մշակութային մոտեցումներ։

Վարժություն

Որպես գործող մասնագետ Ձեր իսկ փորձից կարո՞ղ եք մտաբերել արդարադատության մատչելիության առումով կանանց համար առկա սոցիալ-տնտեսական և մշակութային բնույթի խոչընդոտի որևէ օրինակ։

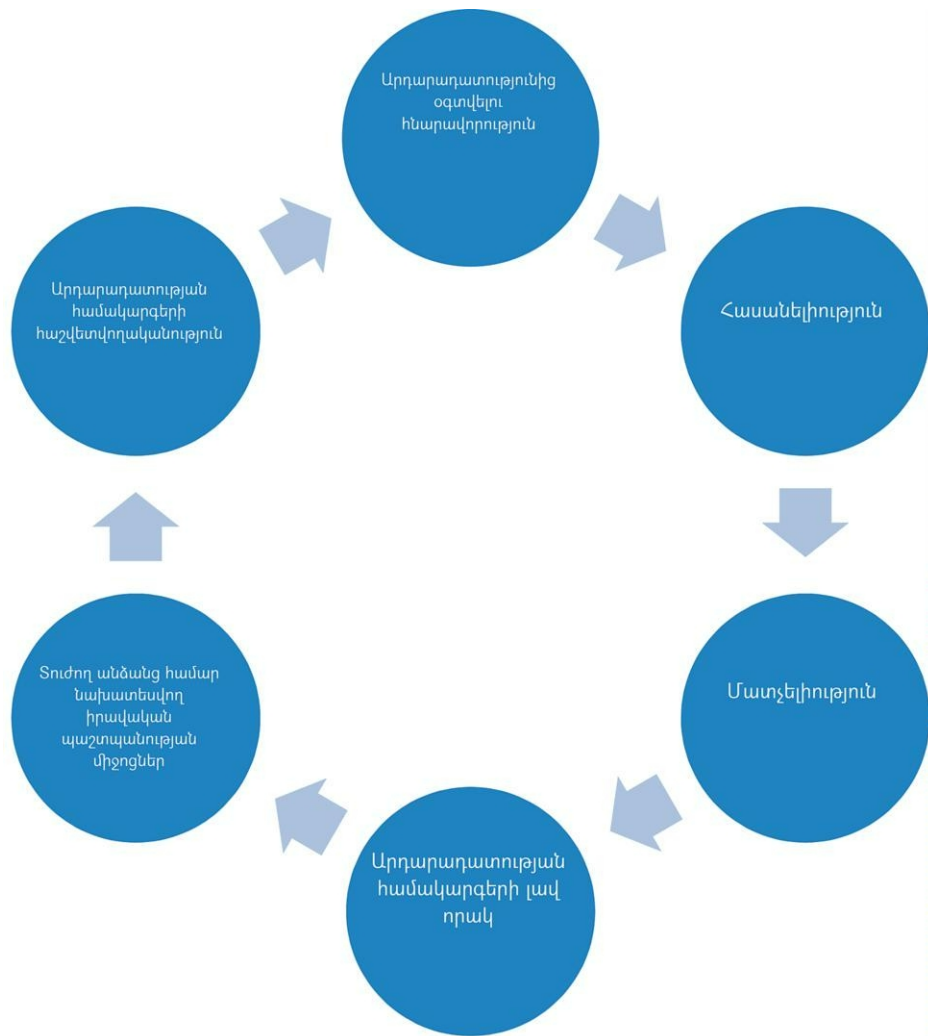
Օրինակ` իրավական օգնությունից օգտվելու մասին իրազեկվածության բացակայությունը, երեխայի խնամքի պատճառով դատարան տեղափոխումը ապահովելու հնարավորություն չունենալը, տանը աշխատանքային պարտականությունների անհամաչափ բաշխվածության պատճառով արդարադատության մատչելիության համար կանանց «ժամանակի սակավությունը», ժառանգության կամ գույքի բաժանման պահանջ չներկայացնելու մշակութային ճնշումը։

Վարժություն

Արդյո՞ք կան եղանակներ, որոնցով դատախազների և դատավորների գործողությունները կարող են մեղմացնել սոցիալ-տնտեսական կամ մշակութային բնույթի խոչընդոտների ազդեցությունը։ Ուսումնասիրենք մի քանի իրավական (ինստիտուցիոնալ) և սոցիալ-տնտեսական կամ մշակութային արգելքներ և քննարկենք (մտազրոհի միջոցով) դրանց ուղղված հավանական գործողությունները։ Օրինակ, եթե դատախազի և դատարանների գրասենյակները կազմում և տարածում են կանանց իրավունքներին առնչվող գրքույկներ` իրավական ընթացակարգերի պարզեցված բացատրություններով, արդյո՞ք դա ենթադրում է անդրադարձ արդարադատության արգելքներին։ Ո՞ր արգելքին (արգելքներին)։

1.1.2. Արդարադատության մատչելիության բաղադրիչները

Օրենքի առաջ հավասարության իրավունքը դասվում է մարդու համընդհանուր իրավունքների շարքին և ամրագրված է միջազգային կոնվենցիաներով¹⁴: Այն տարրերը, որոնք պետք է առկա լինեն արդարադատության ոչ խտրական մատչելիությունը երաշխավորելու համար, քննարկվել են ազգային և միջազգային մակարդակներում, սակայն կանանց համար արդարադատության մատչելիության բաղադրիչները միայն վերջերս են մանրամասն մշակվել: ԿԽՎԿ-ի կիրարկման նկատմամբ մոնիթորինգ իրականացնող մարմնի՝ Կանանց նկատմամբ խտրականության վերացման ՄԱԿ-ի կոմիտեի **թիվ 33 ընդհանուր հանձնարարականում** շարադրված են արդարադատության մատչելիության վեց փոխկապակցված և էական բաղադրիչներ, որոնք համարվում են գենդերային հարցերին արձագանքող արդարադատության համակարգի հիմնական տարրերը: Տե՛ս ստորև ներկայացված գծապատկերը.

¹⁴ Օրինակ՝ «Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին» միջազգային դաշնագրի 2(3) հոդվածը (իրավական պաշտպանության միջոցից օգտվելու իրավունքը) և 26-րդ հոդվածը (օրենքի առաջ հավասարությունը) և Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածը (արդար դատաքննության իրավունքը):

Կանանց համար արդարադատության մատչելիության բաղադրիչների մանրամասն նկարագրությունը

Արդարադատությունից օգտվելու հնարավորությունը պահանջում է կանանց համար արդարադատության անարգել մատչելիություն, ինչպես նաև որպես օրինական պահանջ, իրենց իրավունքների իրականացումը հայցելու հնարավորություն ու իրավագործություն:

Հասանելիությունը պահանջում է դատարանների և «քվադի-դատական» այլ մարմինների ստեղծում քաղաքային, գյուղական և ծայրամասային հատվածներում, ինչպես նաև դրանց պահպանություն ու ֆինանսավորում:

Մատչելիությունը պահանջում է, որ արդարադատության բոլոր համակարգերը կանանց համար լինեն անվտանգ, հասանելի և ֆիզիկապես հարմարեցված ու համապատասխան լինեն կանանց կարիքներին՝ **Ներառելով այն անձանց, որոնք բախվում են խտրականության հատվող կամ այլ բարդ դրսևորումների:**

Արդարադատության համակարգերի լավ որակը պահանջում է, որ համակարգի բոլոր բաղադրիչները համապատասխանեն մասնագիտական պատրաստվածության, արդյունավետության, անկախության և անկողմնակալության միջազգային չափանիշներին և ժամանակին ապահովեն իրավական պաշտպանության պատշաճ ու արդյունավետ միջոցներ, որոնք կիրարկվում և հանգեցնում են բոլոր կանանց համար վեճերի կայուն ու գենդերազգայուն հարցերը հաշվի առնող կարգավորմանը: Արդարադատության համակարգերը պետք է դիտարկվեն որոշակի համատեքստում, լինեն դինամիկ, մասնակցային, նորարարական գործնական միջոցառումների համար բաց, հաշվի առնեն գենդերազգայուն հարցերը և արդարադատության նկատմամբ կանանց աճող պահանջները:

Իրավական պաշտպանության միջոցներով ապահովելը պահանջում է նախատեսել կանանց՝ արդարադատության համակարգերից արդյունավետ պաշտպանությունը և նրանց հասցվելիք վնասի մասով զգալի փոխհատուցում ստանալու հնարավորությունը:

Արդարադատության համակարգերի հաշվետվողականությունն ապահովվում է արդարադատության համակարգերի գործունեության նկատմամբ մոնիթորինգ իրականացնելու միջոցով՝ երաշխավորելու դրանց համապատասխանությունն արդարադատությունից օգտվելու հնարավորության, հասանելիության, մատչելիության, լավ որակի և իրավական պաշտպանության միջոցներով ապահովելու սկզբունքներին: Արդարադատության համակարգերի հաշվետվողականությունը նաև վերաբերում է արդարադատության համակարգերի մասնագետների գործողությունների նկատմամբ մոնիթորինգի իրականացմանը և վերջիններիս կողմից օրենքը խախտելու դեպքում նրանց պատասխանատվության ենթարկելուն:

1.1.3. Արդարադատության շղթան և այդ շղթայից դուրս մնալը

Արդարադատության մատչելիության վեց տարրերով համակողմանի մոտեցում է ցուցաբերվում այն հարցին, թե ինչպես է աշխատում արդարադատության համակարգը: Առանձին իրավական համակարգում կամ որոշակի իրավական հարցի առնչությամբ կանանց համար արդարադատության մատչելիությունը բարելավելուն ուղղված կոնկրետ քայլերը դիտարկելիս կարող է նպատակահարմար լինել արդարադատության այն արգելքների քննարկումը, որոնց կինը կարող է հանդիպել փոխհատուցում հայցելու տարբեր փուլերում: Այս մոտեցմամբ ամբողջ արդարադատության համակարգը ներկայացվում է որպես մի շղթա կամ փոխկապակցված քայլերի շարք: Արդարադատության շղթայով առաջ շարժվելու կնոջ հնարավորությունը կախված է այն հանգամանքից, թե արդյոք նա իր ճանապարհին հանդիպում է արգելքների և ինչ տարբերակներ ունի դրանք հաղթահարելու համար: Կանանց կողմից ներկայացված գործերի՝ արդարադատության համակարգից դուրս մնալուն նպաստում են տարբեր գործոններ, և այդպիսով, գործող մասնագետների համար օգտակար կլինի հասկանալ, թե արդարադատության շղթայի օղակներն ինչպես են փոխկապակցված միմյանց և ինչ ազդեցություն են ունենում միմյանց վրա:

Արդարադատության շղթայի վերլուծությունը հատկապես օգտակար է եղել գենդերային բռնության գործերի պարագայում՝ շղթայից դուրս մնալու կետերը սահմանելու համար:

Սերբիայում ընտանեկան բռնությունից կին տուժողների համար արդարադատության մատչելիության վերաբերյալ 11 տարվա (2004-2014) կտրվածքով անցկացված նախադեպային հետազոտության արդյունքում պարզվել է, որ գործերի զգալի մասը քրեական արդարադատության համակարգի համար «անտեսանելի» է մնացել¹⁵: Մասնավորապես՝ ուսումնասիրությամբ բացահայտվել է մի քանի միտում: Ընտանեկան բռնության մասին ուստիկանություն և (կամ) հասարակական աշխատանքի հարցերով զբաղվող կենտրոններ հաղորդում ներկայացնելու դեպքերը զգալիորեն ավելացել են այդ ժամանակահատվածում, ինչը պետք է դրական զարգացում համարել: Այնուամենայնիվ՝ ընտանեկան բռնության մասին ուստիկանություն ներկայացված հաղորդումների մեծամասնությունը չի հանգեցրել քրեական գործով մեղադրանք ներկայացնելուն, և դրանց մեծամասնությունը համարվել է զանցանք. տարեցտարի ընտանեկան բռնության վերաբերյալ քրեական գործով մեղադրանքների թիվը կանոնավոր աճել է: Այնուամենայնիվ՝ քրեական հետապնդումների տոկոսային հարաբերակցությունը նվազել է: Օրինակ՝ 2013 թվականին դատախազը գործերի 45%-ի դեպքում հրաժարվել է քրեական մեղադրանքներից: Ազատագրկման դատապարտմամբ է ավարտվել այն գործերի փոքր մասնաբաժինը, որոնց մասով իրականացվել է քրեական հետապնդում հետազոտության անցկացման ժամանակահատվածում: Դատարանները զգալիորեն հակված են եղել ընտանեկան բռնություն իրականացնող անձանց նկատմամբ պայմանական դատապարտում (պրոբացիա) կիրառելուն¹⁶: Չնայած տուժող անձանց

¹⁵ Բիլյանա Բրանկովիչ, 2013, Լուրեր ապագայից. Ստամբուլի կոնվենցիան և պետության պատասխանատվությունը կանանց նկատմամբ բռնության դեմ պայքարելու համար. Ընդհանուր ծառայություններ. Պատշաճ զգուշավորության սկզբունքի իրագործելիությունը, Բելգրադ, Միավորված ազգերի կազմակերպության զարգացման ծրագիր (ՄԱԶԾ), «ՄԱԿ-Կանայք» և ՅՈՒՆԻՍԵՖ (սերբերեն):

¹⁶ Բիլյանա Բրանկովիչ, 2016, «Կանանց համար արդարադատության մատչելիության արգելքները. Ստամբուլի կոնվենցիայի պահանջները բավարարելու հարցում բացթողումները», Ելույթ «Դատական համակարգում կարողությունների ամրապնդում կանանց համար արդարադատության մատչելիությունը բարելավելու նպատակով» տարածաշրջանային համաժողովին, հոկտեմբերի 24-25, Քիշնև, Մոլդովայի Հանրապետություն:

կողմից ընտանեկան բռնության դեպքերի մասին հաղորդում ներկայացնելու հավանականությունն ավելի մեծ է եղել, որով ցույց է տրվել իրավական համակարգի նկատմամբ նրանց վստահության ավելացման և (կամ) կանանց պահանջների նկատմամբ ոստիկանության «զգայունության» ավելացման հավանականությունը, այնուամենայնիվ, քրեական արդարադատության համակարգում ավելի փոքր է եղել հանցագործություն կատարողների նկատմամբ քրեական հետապնդում իրականացնելու կամ նրանց ազատազրկման դատապարտելու հավանականությունը:

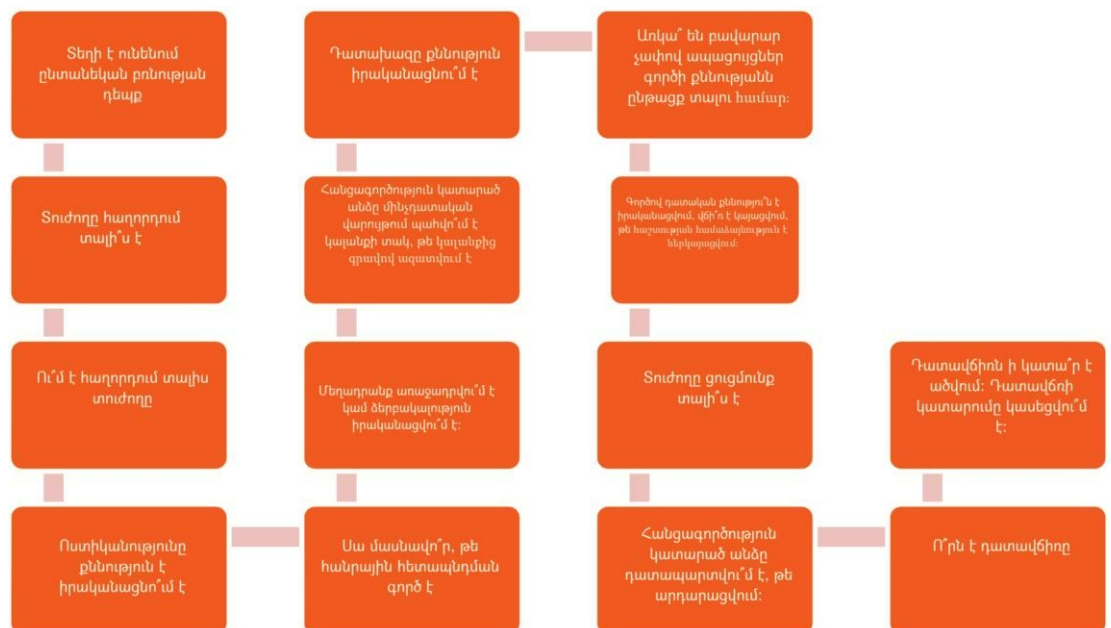
Այդ ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս մանրակրկիտ վերլուծության կարևորությունն այն մասին, թե արդարադատության շղթայի որ հատվածում են հանդիպում խոչընդոտները՝ դրանց առավել արդյունավետ կերպով անդրադառնալու համար: Արդարադատության շղթայի վերլուծությունը կարող է օգտագործվել որպես իրավական փոփոխությունների, նոր քաղաքականության ներդրման կամ թիրախային վերապատրաստման հիմք:

Վարժություն

Ստորև ներկայացված է **արդարադատության շղթայի օրինակ**, որը ներառում է ընտանեկան բռնության դեպք:

Գործող մասնագետները կարող են ուսումնասիրել քայլերը և հարց տալ իրենց, թե որն է շղթայի յուրաքանչյուր հատվածում «այո» կամ «ոչ» պատասխանի նշանակությունը՝ տուժողի՝ արդարադատության մատչելիություն ունենալու կամ չունենալու տեսանկյունից: Օրինակ՝ ոստիկանության կողմից որևէ գործողություն չիրականացնելը կամ դատախազի կողմից գործը փակելն ու հետաքննությունն ավարտելն ի՞նչ ազդեցություն կունենան տուժողի վրա: Դատավորի կողմից մինչդատական վարույթում կալանքի տակ պահելու պահանջը մերժելն ի՞նչ ազդեցություն կունենա տուժողի վրա՝ վերջինիս կողմից իրավական գործընթացին մասնակցելու պատրաստակամության առումով:

Պետք է նշել, որ այս վարժությունը կարող է փոփոխությունների ենթարկվել խմբային քննարկման համար՝ կիրառելով մարդու իրավունքների ցանկացած խախտում և ներառելով որևէ քրեական կամ քաղաքացիական գործ:

1.2. ԿԱՆԱՆՑ՝ ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԸ

«Կանանց՝ մարդու իրավունքներ» արտահայտությունը ճանաչում է գտել 1980-ական թվականներին, երբ քարոզարշավների մասնակիցներն այն կիրառել են մարդու իրավունքների միջազգային չափանիշների նկատմամբ գենդերային մոտեցում ցուցաբերելու կոչեր անելու համար: Ինքնին արտահայտությունն «առաջին հայացքից շփոթեցնող է... քանի որ մարդու իրավունքները, սահմանման համաձայն, վերաբերում են բոլոր մարդկանց»¹⁷: Պետք է հիշել սակայն, որ մարդու համընդհանուր իրավունքները մեծ մասամբ ձևավորվել են՝ հիմնվելով արական սեռի ներկայացուցիչների փորձի վրա: Իրավունքները սահմանվել են՝ հաշվի առնելով տղամարդկանց կյանքը, և հետևաբար կանանց նկատմամբ հավասար վերաբերմունք երաշխավորող՝ խտրականության բացառման վերաբերյալ նորմն առանձնապես արդյունավետ չի եղել կանանց և աղջիկների իրավունքների խախտումների մասով այն կիրառելիս: Կանանց նկատմամբ առավել հաճախ գործադրվող այն ոտնձգությունները և ճնշումները, ինչպիսիք են ընտանեկան բռնությունը և սեռական բռնությունը, չեն ընդգրկվել կամ մարզինալացվել են մարդու իրավունքների միջազգային իրավունքի համալիր մոտեցման («մեյնսթրիմի») մեջ:

Անձի սեռը կամ գենդերը բավականին հաճախ պայմանավորում է մարդու իրավունքների մասով տեղի ունեցող խախտման ձևը: Օրինակ՝ իգական սեռի ներկայացուցիչ բանտարկյալի խոշտանգումը կարող է արտահայտվել սեռական բռնության ձևով. ինչպես նշվել է նախորդ բաժնում, կանանց՝ արդար դատաքննության հնարավորության մերժումը հաճախ հիմնված է գենդերային կարծրատիպերի կամ կնոջ փորձի թյուրմբռնման վրա: Թեև կանայք տուժում են այնպիսի խախտումներից, որոնցից տուժում են նաև տղամարդիկ, այնուամենայնիվ, կանանց՝ մարդու իրավունքների բազմաթիվ խախտումներ պայմանավորված են սեռով, և դրանց մեծ մասը տեղի է ունենում մասնավոր ոլորտում:

Կանանց իրավունքներով զբաղվող առանձին մարմնի ստեղծումը եղել է գրանցված առաջընթացի ամենանշանակալից ոլորտներից մեկը, որով անդրադարձ է կատարվել մարդու իրավունքների միջազգային իրավունքում կանանց փորձի, հատկապես տուժողի՝ սեռի (գենդերային) հիմքով մարդու իրավունքների խախտումների բնույթի անտեսմանը:

ՄԱԿ-ի «Կանանց նկատմամբ խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին» կոնվենցիան (ԿԽՎԿ) ուժի մեջ է մտել 1981 թվականին և համարվում է կանանց հանդիպող խտրականության տարբեր ձևերը վկայակոչող ամենահամապարփակ միջազգային փաստաթուղթը: ԿԽՎԿ-ով վիճարկվում է իրավունքների, պետության պատասխանատվության, հավասարության և հանրային/մասնավոր հատվածի բաժանման նկատմամբ գերիշխող հայեցակարգային մոտեցումը: Այնուամենայնիվ՝ կանանց՝ մարդու իրավունքների խախտումներին անդրադառնալն այդ հարցին նվիրված փաստաթղթերի և մեխանիզմների միջոցով նաև ռիսկային է: Այս մարտավարությունը կարող է հանգեցնել մի իրավիճակի, որտեղ կանանց վերաբերող հարցերը հայտնվում են «ուշադրության կենտրոնում», ինչը նշանակում է, որ դրանք առանձնացվում են «համընդհանուր» իրավունքներից, և հետևաբար դրանց ավելի ցածր կարգավիճակ է տրվում:

Այսպիսով, 1990-ական թվականների կեսերին առաջ է եկել նոր ռազմավարություն, որը նպատակաուղղված է եղել կանանց իրավունքները մարդու իրավունքների վերաբերյալ համալիր մոտեցում ցուցաբերող (մեյնսթրիմային) երկխոսության մեջ ընդգրկելուն՝

«կանանց իրավունքները մարդու իրավունքներ են» կարգախոսի ներքո¹⁷: Այդ ռազմավարությամբ առաջարկվում էր գենդերային մեյնսթրիմինգը՝ որպես «գենդերային հավասարությանը նպաստող համաշխարհային ռազմավարություն»¹⁸:

1.3. ՍԵՌԻ ՀԻՄՔՈՎ ԽՏՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԲԱՑԱՌՈՒՄԸ և ՍԵՌԱՅԻՆ (ԳԵՆԴԵՐԱՅԻՆ) ՀԱՎԱՍԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հավասարությունը միջազգային իրավունքի հիմքում ընկած արժեք է, և մարդու իրավունքների վերաբերյալ բոլոր գլխավոր փաստաթղթեր²⁰ պարունակում են սեռի կամ գենդերային հիմքով **խտրականության արգելք** կա՛մ որպես փաստաթղթում (օրինակ՝ ՄԻԵԿ-ի 14-րդ հոդվածը) թվարկված իրավունքների իրականացման միջոց, կա՛մ որպես առանձին նորմ (օրինակ՝ ՄԻԵԿ-ի թիվ 12 արձանագրությունը): ԵՄԽ-ը պարունակում է խտրականության բացառման վերաբերյալ դրույթ, որը վերաբերում է խարտիայով սահմանված բոլոր իրավունքներին և սեռի հիմքով խտրականությանը²¹: Որոշ փաստաթղթեր, ինչպիսիք «Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին» միջազգային դաշնագիրը (ՔՔԻՄԴ) ու «Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների մասին» միջազգային դաշնագիրն են (ՏՍՄԻՄԴ), պարունակում են կանանց և տղամարդկանց հավասար իրավունքներ երաշխավորող նորմ: Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությունը ներառում է խտրականության բացառման վերաբերյալ այս նորմը, և դրանով նաև ճանաչվում է միջազգային պայմանագրային իրավունքի՝ ներպետական իրավական համակարգի մաս կազմելու հանգամանքը:

Կոնվենցիաների մեծ մասում «սեռ»²² եզրույթը վկայակոչվում է որպես խտրականության արգելման հիմք: Սակայն 1990-ականներին «գենդեր» եզրույթի օգտագործումը ճանաչում է գտել միջազգային մակարդակում՝ որպես կենսաբանական սեռով պայմանավորված մշակութային նորմերն ու ակնկալիքները տարբերակելու եղանակ²³: Մի քանի փաստաթղթերով այժմ ճանաչվում են սեռն ու գենդերը որպես խտրականության արգելման հիմքեր. օրինակ՝ «Կանանց նկատմամբ բռնության և

¹⁷ Հիլարի Չարլսվորթ, 2014, «Երկու քայլ առաջ, մեկ քայլ հե՛տ. Կանանց մարդու իրավունքների ոլորտը», Մարդու իրավունքների եվրոպական իրավունքի վերաբերյալ պարբերական:

¹⁸ Վիեննայի հռչակագիր և գործողությունների ծրագիր, 1993, ընդունվել է Մարդու իրավունքների համաշխարհային համաժողովում և հաստատվել ՄԱԿ-ի Ընդհանուր վեհաժողովի թիվ 48/121 բանաձևով:

¹⁹ Սարի Քուվո, 2005, Միավորված ազգերի կազմակերպությունն ու գենդերային մեյնսթրիմինգը. Դորիս Բասի և Ամբրինա Մանջիի (խմբ.) «Միջազգային իրավունք. Ժամանակակից ֆեմինիստական մոտեցումներ»-ի սահմանափակումներն ու հնարավորությունները, «Հարթ» հրատարակչություն, Օքսֆորդ:

²⁰ Առկա են մարդու իրավունքների վերաբերյալ ինը հիմնական փաստաթղթեր, որոնք քննարկվում են սույն ծեռնարկի 2-րդ մոդուլում:

²¹ Եվրոպական սոցիալական խարտիա, ԵՊՇ թիվ 163, մաս V, հոդված Ե:

²² Օրինակ՝ ՔՔԻՄԴ, ՏՍՄԻՄԴ և ԿԽՎԿ:

²³ Օրինակ՝ Պեկինի գործողությունների ծրագրով կառավարություններին կոչ է արվում վերացնել սեռի հատկանիշով խտրականության բոլոր ձևերը (10-րդ պարբերություն), մշակել գենդերազգային հարցերը հաշվի առնող քաղաքականության ուղղություններ՝ ուղղված կանանց դրության բարելավմանը (19-րդ պարբերություն) և վերացնել գենդերային հավասարության բոլոր խոչընդոտները (24-րդ պարբերություն):

ընտանեկան բռնության կանխարգելման ու դրանց դեմ պայքարի մասին» Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիայի 4(3) հոդվածը²⁴:

Մարդու իրավունքների միջազգային իրավական պրակտիկայում տարբերակվում են խտրականության մի քանի ձևեր, որոնք բոլորն էլ առնչվում են գենդերային հավասարությունը խթանելու հարցին:

Ուղղակի խտրականությունը վերաբերում է որևէ դրույթի, չափորոշի կամ գործելակերպի, որը համարվում է այնպիսի բարենպաստ վերաբերմունք, որն «ուղղակիորեն և ակնհայտորեն հիմնված է բացառապես սեռով և տղամարդկանց կամ կանանց առանձնահատկություններով պայմանավորված տարբերակումներով, ինչն օբյեկտիվորեն չի կարող հիմնավորվել»²⁵: Ուղղակի խտրականության օրինակները ներառում են կանանց կողմից գիշերային աշխատանք կատարելն արգելելը կամ էլ անվտանգության կամ ոստիկանության որոշակի բնագավառներում որոշակի աշխատանքներ կատարելու ոլորտից կանանց բացառելը: Ոչ բարենպաստ վերաբերմունքը հղիության հիմքով, ինչպես օրինակ՝ հղի կանանց աշխատանքից ազատելը, նույնպես համարվում է ուղղակի խտրականություն:

Անուղղակի խտրականությունը դրսևորվում է այն ժամանակ, երբ օրենքը, քաղաքականությունը, ծրագիրը կամ գործելակերպը, որպես այդպիսին, խտրական չեն, սակայն կիրարկման ընթացքում այն խտրական ազդեցություն է ունենում, ինչը չի կարող օբյեկտիվորեն ու ողջամտորեն արդարացված լինել²⁶: Անուղղակի խտրականություն կարող է դրսևորվել, օրինակ, այն դեպքում, երբ կանայք մինչ այդ գոյություն ունեցող անհավասարության պատճառով որոշակի հնարավորությունից օգտվելու կամ դրանից օգուտ քաղելու առումով հայտնվում են անբարենպաստ վիճակում՝ տղամարդկանց հետ համեմատած: Գենդերային չեզոքություն արտահայտող օրենքի կիրառումը կարող է գոյություն ունեցող անհավասարությունն անփոփոխ թողնել կամ սրել այն²⁷: Խտրականությունը կարող է դրսևորվել իրավաբանորեն (**դե յուրե**), երբ օրենքի տեքստը կամ քաղաքականությունը պարունակում է խտրական դրույթներ, և փաստացի (**դե ֆակտո**) ձևով, երբ օրենքը կամ քաղաքականությունն ինքնին խտրական չէ, սակայն դրա կիրարկումն ու իրականացումը բացասական ազդեցություն են ունենում կանանց կամ տղամարդկանց վրա: Փաստացի խտրականությունը կարող է բխել նաև ավելի լայն գործելակերպի այնպիսի դրսևորումներից, ինչպիսիք մշակույթը, ավանդույթները և կարծրատիպավորումն են, որոնք մերժում են կանանց կամ տղամարդկանց լիարժեք հավասարությունը և իրավունքներից օգտվելը²⁸:

²⁴ Ի հավելումն դրա՝ ՍՄԻՄԴ-ի կիրարկման նկատմամբ մոնիթորինգ իրականացնող մարմինը՝ Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների կոմիտեն, ընդունել է, որ «սեռ» եզրույթը զգալիորեն զարգացում է ապրել՝ ընդգրկելով նաև «գենդերային կարծրատիպերի, նախապաշարմունքների և ակնկալվող դերերի սոցիալական կառուցվածքը» (Ընդհանուր մեկնաբանություն թիվ 20, 2009), մինչդեռ ՔՔԻՄԴ-ի կիրարկումը վերահսկող մարմինը՝ Մարդու իրավունքների կոմիտեն, սեռը և գենդերը ճանաչում է որպես խտրականության արգելման հիմքեր (Ընդհանուր մեկնաբանություն թիվ 28, 2000):

²⁵ Եվրոպայի խորհուրդ, Գենդերային հավասարության վերաբերյալ բառարան, էջ 5:

²⁶ «Անուղղակի խտրականություն» հասկացությունը մշակվել է ԵՄ-ում ոչ լրիվ աշխատածամանակով աշխատողների անբարենպաստ վիճակի առնչությամբ, որոնց մեծամասնությունը կանայք են: Եվրոպական միության հիմնարար իրավունքների գործակալություն և Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարան, 2011, Խտրականության բացառման մասով եվրոպական իրավունքի վերաբերյալ ձեռնարկ, էջ 29:

²⁷ Եվրոպայի խորհուրդ, Գենդերային հավասարության վերաբերյալ բառարան, էջ 5:

²⁸ Օրենքում և գործնական հարթությունում կանանց նկատմամբ առկա խտրականության հարցերով ՄԱԿ-ի աշխատանքային խումբ, տե՛ս <http://www.ohchr.org/EN/Issues/Women/WGWomen/Pages/SubmissionInformation.aspx>:

Միտումնավոր խտրականություն է համարվում այն դրույթը կամ գործելակերպը, որի նպատակը խտրականություն դրսևորելն է, մինչդեռ **ոչ միտումնավոր խտրականություն** է համարվում այն դրույթը կամ գործելակերպը, որի նպատակը խտրականություն դրսևորելը չէ, որը, սակայն, ունի խտրական ազդեցություն: Պետք է նշել, որ ուղղակի խտրականության՝ միտումնավոր լինելու հանգամանքի առկայությունը պարտադիր չէ:

Նախադեպային իրավունքի օրինակներ. Եվրոպական միության իրավունքը և քաղաքականությունն օգնել են պարզաբանելու խտրականության վերաբերյալ որոշ լրացուցիչ հասկացություններ զբաղվածության համատեքստում: *Ս. Քոլմենն ընդդեմ Աթրիջ Լոյի և Սթիվ Լոյի [S. Coleman v Attridge Law and Steve Law]* գործում Եվրոպական միության արդարադատության դատարանը (ԵՄԱԴ) վճռել է, որ խտրականության բացառման մասով ԵՄ իրավունքի համաձայն խտրական արարքի համար կարող է պատասխանատվություն սահմանվել նույնիսկ այն դեպքում, երբ ինքը՝ տուժողը, չի կրում այն պաշտպանական հատկանիշները, որոնք հայտնի են որպես ասոցացված խտրականություն: Քոլմեննի գործում ԵՄԱԴ-ը գտել է, որ դիմումատուն ենթարկվել է իր աշխատանքում դրսևորված ուղղակի խտրականության և ոտնձգության, քանի որ նա հաշմանդամություն ունեցող երեխայի մայր է ու վերջինիս հիմնական խնամքն ապահովող անձ (նրա աշխատանքային պայմանագիրը լուծվել էր): ԵՄԱԴ-ը պարզաբանել է, որ ասոցացված **խտրականությունը** (և ոտնձգությունը) **դրսևորվում է** այն ժամանակ, երբ անձն ավելի նվազ բարենպաստ վերաբերմունքի է արժանանում, քանի որ նա կապված է կամ ասոցացվում է որևէ պաշտպանական հատկանիշի հետ, որը կարող է ներառել, օրինակ, կրոնը կամ հավատքը, հաշմանդամությունը, տարիքը կամ սեռական կողմնորոշումը: Մինչ այժմ ԵՄ անդամ պետությունների մի շարք դատարաններ ազգային օրենսդրությանը տվել են այնպիսի մեկնաբանություն, որն ընդգրկում է ասոցացված խտրականությունը:

Միջազգային իրավունքում խտրականության բացառման վերաբերյալ նորմի գերիշխող մեկնաբանությունը «նմաններին միանման վերաբերմունք ցուցաբերելու, իսկ տարբերվողներին տարբերվող վերաբերմունք ցուցաբերելու» արիստոտելյան ազատական մոտեցման բանաձևն է: Սեռային (զենդերային) խտրականության բնագավառում գերիշխող ենթադրությունը սեռերի համանմանությունն ու տարբերակված վերաբերմունքի արգելքն է՝ չնայած վերաբերմունքի տարբերությունը խտրականություն չի համարվում, եթե այն ունի օբյեկտիվ և ողջամիտ հիմնավորում²⁹: Այնուամենայնիվ, ըստ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի պրակտիկայի՝ բավականին ծանրակշիռ հիմնավորումներ պետք է ներկայացվեն տարբերակված վերաբերմունքի մասով. տղամարդկանց և կանանց աշխատանքային կյանքի, ընտանիքում նրանց դերերի վերաբերյալ ավանդական ենթադրությունները բավարար չեն³⁰:

²⁹ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի մոտեցմամբ պետք է ապահովվի ընդհանուր ձևակերպում ունեցող պաշտպանություն և՛ ուղղակի, և՛ անուղղակի խտրականության համատեքստում: Ի հակադրություն դրան՝ ԵՄ իրավունքով նախատեսվում են սեռի հիմքով խտրականությանն ուղղված միայն պաշտպանության որոշակի սահմանափակ միջոցներ («զբաղվածությանը ներկայացվող իրական պահանջներ») և ընդհանուր պաշտպանություն միայն անուղղակի խտրականության համատեքստում: ԵՄ հիմնարար իրավունքների գործակալություն (2010). *Խտրականության բացառման մասով եվրոպական իրավունքի վերաբերյալ ձեռնարկ*:

³⁰ Տե՛ս Իվանա Ռադաչիչ, 2012, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի մոտեցումը սեռային խտրականության հարցին «Չենդերային հավասարության մասին եվրոպական իրավունքի վերաբերյալ 1-ին պարբերական»-ում, էջ 13-23:

Նախադեպային իրավունքի օրինակ. Կոնստանտին Մարկինն ընդդեմ Ռուսաստանի [Konstantin Markin v. Russia] գործով (ՄԻԵԴ, Կոնստանտին Մարկինն ընդդեմ Ռուսաստանի, (Մեծ պալատ) [Konstantin Markin v. Russia (Grand Chamber)], Չանգատ թիվ 30078/06, 2012 թվականի մարտի 22-ի վճիռ, 143-րդ պարբերություն) ՄԻԵԴ-ը վճռել է, որ հասարակությունում գենդերային դերերի ավանդական բաշխումը չի կարող արդարացնել երեխայի խնամքի համար արձակուրդի տրամադրման ոլորտից տղամարդկանց, այդ թվում՝ զինծառայողներին բացառելը, և որ «գենդերային կարծրատիպերը, ինչպես օրինակ՝ կանանց՝ որպես երեխայի հիմնական խնամքն ապահովող անձ, իսկ տղամարդկանց՝ որպես ընտանիքի հիմնական կերակրող ընկալելի ինքնին չի կարող համարվել բավարար հիմնավորում՝ տարբերակված վերաբերմունք ցուցաբերելու համար»:

Պետք է նշել, որ ՄԻԵԴ-ը վճռել է, որ խտրականություն դրսևորվում է այն դեպքում, երբ համանման իրավիճակում հայտնված անձանց ցուցաբերվում է տարբերակված վերաբերմունք՝ առանց օբյեկտիվ և ողջամիտ հիմնավորման, ինչպես օրինակ՝ կանանց և տղամարդկանց ներգաղթի իրավունքներին վերաբերող գործում³¹, և որ խտրականության բացառման վերաբերյալ նորմը կարող է խախտվել նաև անձանց՝ մյուսներից տարբերվող մոտեցում չցուցաբերելու հետևանքով այն դեպքում, երբ նրանք էապես տարբեր իրավիճակում են հայտնվել, ինչպես օրինակ՝ կրոնի հիմքով խտրականությանը վերաբերող գործում³²: Այս երկրորդ ձևակերպումը դեռևս չի կիրառվել սեռային (գենդերային) խտրականության մասով պահանջների համատեքստում՝ չնայած այն փաստին, որ կանայք և տղամարդիկ տարբեր սոցիալական դիրքերում են, ինչը կարող է արդարացնել, ինչպես նաև պահանջել դրական գործողությունների կամ նպաստավոր միջոցների ընդունում³³:

Նախադեպային իրավունքի օրինակ. Մի շարք գործերում ՄԻԵԴ-ը ենթադրել է, որ նպաստավոր միջոցները կարող են արդարացվել «փաստացի անհավասարության դեպքեր քննելիս»: Օրինակ, Սթեքը և այլք ընդդեմ Միացյալ Թագավորության [Stec and others v. the United Kingdom] գործով (Սթեքը և այլք ընդդեմ Միացյալ Թագավորության [Stec and others v. the United Kingdom], 2006 թվականի ապրիլի 12-ի վճիռ) Ղատարանը վճռել է, որ կանանց և տղամարդկանց վճարվող որոշակի կենսաթոշակային նպաստների միջև տարբերությունը չի համարվում սեռային խտրականություն: Տարբերակված մոտեցումն արդարացվել է, քանի որ այն կիրառվել է կենսաթոշակային տարիքի պատմական տարբերության արդյունքում տղամարդկանց և կանանց միջև ի հայտ եկած սոցիալական անհավասարության համար փոխհատուցում տրամադրելու անհավասարության նպատակով: ՄԻԵԴ-ը վերահաստատել է, որ «տարբերակված վերաբերմունքը, այնուամենայնիվ, խտրական է, եթե այն որևէ օբյեկտիվ և ողջամիտ հիմնավորում չունի. այլ կերպ ասած՝ եթե այն չի

³¹ ՄԻԵԴ, *Աբդուլազիզը, Կաբալեքը և Բալկանդալին ընդդեմ Միացյալ Թագավորության* [Adulaziz, Cabales and Balkandali v. The United Kingdom], Չանգատներ թիվ 9214/80, 9473/81, 9474/81, 1995 թվականի մայիսի 28-ի վճիռ:

³² ՄԻԵԴ, *Թլիմենոսն ընդդեմ Հունաստանի* [ՄԴ] [Thlimmenos v. Greece [GC]], Չանգատ թիվ 38365/97, 2000 թվականի ապրիլի 6-ի վճիռ:

³³ Տե՛ս «Քաղաքական և պետական որոշումների կայացման գործընթացին կանանց և տղամարդկանց հավասարակշռված մասնակցության մասին» (2003, տե՛ս Առդիրի 1-ին պարբերությունը) և «Գենդերային հավասարության չափորոշիչների և մեխանիզմների մասին» Եվրոպայի խորհրդի հանձնարարականները (2007, տե՛ս 15-iii, 62-րդ, 64-րդ պարբերությունները):

հետապնդում որևէ իրավաչափ նպատակ, կամ եթե գործադրվող միջոցները որոշամտորեն համաչափ չեն հետապնդվող նպատակին»:

Մեկ այլ կարևոր զարգացում է համարվում **բավմակի (հատվող) խտրականության** ճանաչումը, ինչը նշանակում է, որ կանանց նկատմամբ սեռի կամ գենդերի հիմքով խտրականությունը «անքակտելիորեն կապված» է այլ գործոնների հետ կամ կարող է զուգորդվել դրանց հետ³⁴: Կանանց իրավունքների խախտումների մեծամասնության դեպքում առկա է բարդ փոխկապակցվածություն սեռի և ինքնության այլ տարրերի միջև, որոնք ներառում, սակայն չեն սահմանափակվում հետևյալով.

- ռասա/էթնիկ պատկանելություն³⁵
- տեղաբնիկի կարգավիճակ/լեզու/ազգային ծագում
- ներգաղթյալի կամ փախստականի կարգավիճակ, ներքին տեղահանման ենթարկված անձինք
- կրոն կամ հավատք
- տարիք
- առողջական վիճակ (օրինակ՝ ՄԻԱՎ կարգավիճակ)
- ամուսնական և (կամ) մայրության կարգավիճակ
- սեռական կողմնորոշում/գենդերային ինքնություն (լեսբուհի (կին նույնասեռական), բիսեքսուալ (երկսեռական), տրանսգենդեր (գենդերափոխ) կին կամ ինտերսեքս անձինք)³⁶
- հաշմանդամություն³⁷
- քաղաքային (գյուղական) վայրում բնակություն
- սոցիալ-տեղաբնակական կարգավիճակ
- կուսակցական պատկանելություն:

«Խտրականության հատվող (բազմակի) ձևերը ծագում են խտրականության բարդ դրսևորումների հանգեցնող՝ տարբեր հիմքերով խտրական վերաբերմունքի տեսակների համակցությունից: [Այս հասկացությամբ] հաշվի են առնվում պատմական, սոցիալական և քաղաքական համատեքստերը, և այդպիսով ճանաչվում է այն կանանց եզակի փորձը, որոնք մեկից ավելի հիմքերով դրսևորված խտրականության թիրախ են եղել»³⁸: Այլ կարգավիճակների հետ սեռի զուգորդման արդյունքում որոշ կանայք հայտնվում են խոցելի իրավիճակում, ինչը նշանակում է, որ «այդ կանայք հաճախ ենթարկվում են խտրականության մեկ կամ միաժամանակ մի քանի տեսակների»³⁹: Սեռի հիմքով

³⁴ ԿԽՎԿ կոմիտե, 2010, «Կանանց նկատմամբ խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին» կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածի համաձայն Կողմ պետությունների ստանձնած հիմնական պարտավորությունների վերաբերյալ թիվ 28 ընդհանուր հանձնարարական, 18-րդ պարբերություն, և ԿԽՎԿ կոմիտե, 2015, Կանանց համար արդարադատության մատչելիության վերաբերյալ թիվ 33 ընդհանուր հանձնարարական, 8-րդ պարբերություն:

³⁵ Տե՛ս Ռասայական խտրականության վերացման կոմիտե, 2000, թիվ 25 ընդհանուր հանձնարարական, Ռասայական խտրականության՝ գենդերային հարցերին առնչվող կողմերը:

³⁶ Տրանսգենդեր կինն այն անձն է, որին «ի ծնե վերագրվել է «արական» սեռը, սակայն որն ունի իգական գենդերային ինքնություն կամ իգական գենդերային ինքնության սպեկտրի մեջ մտնող գենդերային ինքնություն» (Եվրոպայի խորհուրդ, 2011, Եվրոպայում սեռական կողմնորոշման և գենդերային ինքնության հիմքով խտրականությունը, 2-րդ հրատարակություն): «Տրանսսեքսուալ» կին հասկացությունը տարբերակվում է «ցիսսեքսուալ կին» (ՑԻՍ կին) հասկացությունից, որը նշանակում է կին, որին վերագրվել է իգական գենդեր, և վերջինս նույնացնում է իրեն դրա հետ:

³⁸ Օրենքում և գործնական հարթությունում կանանց նկատմամբ առկա խտրականության հարցերով ՄԱԿ-ի աշխատանքային խումբ, տե՛ս <http://www.ohchr.org/EN/Issues/Women/WGWomen/Pages/SubmissionInformation.aspx>:

³⁹ Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտե, 2007, «Գենդերային հավասարության չափորոշիչների և մեխանիզմների մասին» հանձնարարական CM/Rec(2007)17, 59-րդ պարբերություն:

խտրականությունը կամ գենդերային խտրականությունը, տղամարդկանց հետ համեմատած, կարող է տարբեր աստիճանի կամ տարբեր եղանակով ազդեցություն ունենալ փոքրամասնության ներկայացուցիչ համարվող կանանց վրա⁴⁰:

Իրավական ոլորտի գործող մասնագետները պետք է իրազեկված լինեն ոչ միայն կանանց և տղամարդկանց, այլև ինքնին կանանց շրջանում գոյություն ունեցող տարբերությունների, ինչպես նաև այն խոցելի կողմերի մասին, որոնց հետևանքով փոքրամասնության ներկայացուցիչ համարվող կանանց սպառնում է մարդու իրավունքների չարաշահման վտանգը: Օրինակ, Արևելյան Եվրոպայի մի քանի երկրներում գնչու կանանց հարկադիր ամլացումը⁴¹ ցույց է տալիս, թե ինչպես է գենդերային խտրականությունը որոշ առումներով համընկնում ռասայական խտրականության հետ:

Փոքրամասնության ներկայացուցիչ համարվող կանայք, որոնք ենթարկվել են խտրականության բազմակի ձևերի, որոշակի դժվարությունների են հանդիպում արդարադատության մատչելիության հնարավորությունից օգտվելիս: Խտրականության համընկնող հիմքերը սովորաբար օրենքով չեն ճանաչվում. օրենքների մեծ մասով հաշվի չեն առնվում ո՛չ փոքրամասնություններին առնչվող և ո՛չ էլ գենդերազգայուն հարցերը: Հետևաբար «փոքրամասնության ներկայացուցիչ համարվող կանայք գուցե ստիպված լինեն փոխհատուցում հայցելիս բավականին բարդ ընտրություն կատարել որպես որոշակի խտրականության ենթարկված կանայք, փոքրամասնության ներկայացուցիչներ կամ անհատներ»⁴²:

Հնարավորությունների հարցում հավասարության հասնելու համար երբեմն անհրաժեշտ է կանանց և տղամարդկանց օրենքով տարբերակված մոտեցում ցուցաբերել: Այդ պրակտիկան հայտնի է որպես **դրական խտրականություն**, որը երբեմն անվանվում է դրական գործողություն, դրական միջոցներ կամ հատուկ միջոցներ: Այդ միջոցները ենթադրում են պատմականորեն ձևավորված՝ անբարենպաստ վիճակում հայտնված կամ ցածր ներկայացվածություն ունեցող խմբերին ցուցաբերվող արտոնյալ վերաբերմունք: Դրանք սովորաբար ժամանակավոր բնույթ են կրում և կարող են ներառել դրական գործողություններ կամ քվոտաների համակարգ՝ «կրթության, տնտեսության, քաղաքականության և զբաղվածության ոլորտներում կանանց ինտեգրմանն աջակցելու նպատակով»⁴³:

Ե՞րբ է խտրականությունը թույլատրելի:

ԿԽՎԿ-ն կանխատեսում է, որ հավասարության հասնելու համար կարող է պահանջվել պետության կողմից համապատասխան դրական գործողության իրականացում: Ըստ Կոնվենցիայի կիրարկման նկատմամբ մոնիթորինգ իրականացնող կոմիտեի՝ դրական գործողությունը ոչ թե խտրականության

⁴⁰ ԿԽՎԿ կոմիտե, 2010, «Կանանց նկատմամբ խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին» կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածի համաձայն Կողմ պետությունների ստանձնած հիմնական պարտավորությունների վերաբերյալ թիվ 28 ընդհանուր հանձնարարական, 18-րդ պարբերություն:

⁴¹ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարան, Տեղեկատվական թերթիկ, Գնչուներն ու այլ քոչվոր խմբերը, էջ 8-9, հասանելի է հետևյալ հղումով՝ http://www.echr.coe.int/Documents/FS_Roma_ENG.pdf:

⁴² Թովի Հ, Մալոյ, 2015, «Փոքրամասնության ներկայացուցիչ համարվող կանանց բարդ ընտրությունը բազմակի խտրականության ենթարկվելու համար փոխհատուցում հայցելիս», Ազգային փոքրամասնությունների հարցերով զբաղվող եվրոպական կենտրոնի ամփոփագիր թիվ 36, էջ 3:

⁴³ ԿԽՎԿ կոմիտե, 1988, Ժամանակավոր հատուկ միջոցների վերաբերյալ թիվ 5 ընդհանուր հանձնարարական:

բացառման վերաբերյալ նորմից բացառություն է, այլ «Կողմ պետությունների՝ մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների իրականացման հարցում կանանց և տղամարդկանց միջև փաստացի (դե ֆակտո) կամ իրական հավասարության հասնելուն ուղղված անհրաժեշտ ռազմավարության մաս» (ԿԽՎԿ կոմիտե, 2004, Ժամանակավոր հատուկ միջոցների վերաբերյալ թիվ 25 ընդհանուր հանձնարարական):

Կոմիտեն այնուհետև պարզաբանում է, որ «ոչ բոլոր միջոցները, որոնք կանանց համար հավանաբար բարենպաստ են կամ բարենպաստ կլինեն, կարելի է համարել նպաստավոր (ժամանակավոր հատուկ) միջոցներ: Կանանց և աղջիկ երեխաների համար առանց խտրականության արժանապատիվ կյանք ապահովելու համար նախատեսված քաղաքացիական, քաղաքական, տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքները երաշխավորելու նպատակով ընդհանուր պայմանների ապահովումը չի կարող համարվել ժամանակավոր հատուկ միջոց» (18-19-րդ պարբերություններ):

Իսպանիայի՝ «Գենդերային բռնության դեմ ուղղված համընդհանուր պաշտպանության միջոցների մասին» թիվ 1/2004 սահմանադրական ակտը դրական խտրականության օրինակ է, որը ժամանակավոր միջոց չի համարվում: Օրենքով գենդերային խտրականության շարժառիթով կատարված հանցագործությունների համար ավելի խիստ պատասխանատվության միջոց է նախատեսվում, քան բռնությամբ կատարված հանցագործության այլ տեսակների համար:

Այն քաղաքականությունը, որով սահմանվում է դրական խտրականություն, ինչպես օրինակ՝ միայն աղջիկներին կրթաթոշակներ շնորհելը կամ հավաքագրման հատուկ արշավներ նախատեսելը, որի նպատակն է ավելի մեծ թվով կանանց ներգրավել այն ոլորտներում, որտեղ նրանց ներկայացվածությունը ցածր է, կարող է սահմանափակվել որոշակի ժամանակահատվածով՝ մինչև ավելի հավասարակշռված ներկայացվածության հասնելը կամ հնարավորությունների մասով առկա արգելքների վերանալը:

Հետևաբար հավասարության ավելի լայն, առանցքային ընկալումը ոչ միայն վերաբերում է հավասար վերաբերմունքին, այլև հնարավորությունների հավասարությանը⁴⁴: **Իրական հավասարությունը** վերաբերում է այն ընկալմանը, որ «պատմականորեն ձևավորված անհավասարությունները, կառուցվածքային անբարենպաստ պայմանները, կենսաբանական տարբերությունները և գործնականում օրենքների ու քաղաքականության կիրարկման հարցում կանխակալությունը» հանգեցնում են կանանց և տղամարդկանց համար անհավասար արդյունքների և հնարավորությունների⁴⁵: Այն ներառում է տարբերվող լինելու իրավունքը և նպատակաուղղված է սոցիալական համակարգերի վերափոխմանը՝ և՛ կանանց, և՛ տղամարդկանց փորձն ու կարիքներն արտացոլելու նպատակով⁴⁶: Ըստ այդ ընկալման՝

⁴⁴ Եվրոպայի խորհրդի՝ գենդերային հավասարության 2014-2017 թվականների ռազմավարության մեջ նշվում է նաև, որ գենդերային հավասարությունը «նաև նշանակում է կանանց և տղամարդկանց համար ռեսուրսների հավասար մատչելիություն և դրանց հավասար բաշխումը նրանց միջև», տե՛ս ներածությունը:

⁴⁵ ՄԱԿ-Կանայք, 2015, Աշխարհի կանանց առաջընթացը 2015-2016թթ.: Տնտեսական համակարգերի վերափոխում, իրավունքների իրացում, Նյու Յորք, էջ 35:

⁴⁶ Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտե, 2007, «Գենդերային հավասարության չափորոշիչների և մեխանիզմների մասին» հանձնարարական CM/Rec(2007)17:

չպետք է կենտրոնանալ հավասար (տարբերակված) վերաբերմունքի կամ այն հարցի վրա, թե արդյոք կանայք հավասար են կամ տարբերվում են տղամարդկանցից: Փոխարենը, առաջնային ուշադրություն պետք է դարձնել ուժերի բաշխման հարցին: Որոշ օրենքներ բացարձակապես խտրական են՝ ակնհայտորեն ընդունելով, որ կանայք տղամարդկանց համեմատ ավելի քիչ իրավունքներ ունեն: Օրինակ՝ որոշ երկրներ կանանց զրկում են իրենց քաղաքացիությունը տղամարդկանց հետ հավասար պայմաններով երեխաներին փոխանցելու իրավունքից, և քաղաքացիության մասին իրենց օրենքներում մշտապես դրսևորվում է գենդերային խտրականության որոշակի ձև, ինչպես օրինակ՝ կանանց զրկում են ամուսիններին քաղաքացիություն շնորհելու իրավունքից, կամ կանանց քաղաքացիությունը կապվում է ամուսնական կարգավիճակի հետ⁴⁷: Ինչպես նաև կանայք տղամարդկանց համեմատ հաճախ ավելի քիչ իրավունքներ ունեն ամուսնական հարաբերություններում, ամուսնալուծության և ժառանգություն ստանալու հարցերում, և նրանց նկատմամբ կարող են կիրառվել այլ իրավական չափանիշներ՝ ի տարբերություն տղամարդկանց: Օրենքներում գենդերային չեզոք ձևակերպումները կարող են անբարենպաստ լինել կանանց համար, եթե հանցագործությունների սահմանումը մշակվում, իսկ պատժի համակարգը նախագծվում է տղամարդկանց համար: Շատ առումներով այս օրենքները պակաս բարենպաստ են, քանի որ դրանք գենդերային տեսանկյունից չեզոք են, սակայն գործնականում կանայք զրկվում են այն իրավունքներից և պաշտպանությունից, որ դրանք ենթադրաբար ապահովում են: Այդպիսի օրենքներում հաշվի չեն առնվում այն տարբեր պայմանները և խոչընդոտները, որոնց, որպես իրավատերեր, բախվում են կանայք՝ ի տարբերություն տղամարդկանց:

Գոյություն ունեն նաև օրենքի ոլորտներ, որտեղ իրավունքները և պաշտպանության տարբերակները մեծապես բացակայում են կամ գրեթե չեն իրականացվում: Օրինակ՝ հաճախ օրենքով պաշտպանություն չի նախատեսվում այն կանանց համար, որոնք իրականացնում են տնային տնտեսության հետ կապված աշխատանքներ (օրինակ՝ ընտանեկան ձեռնարկությունում, տուն այցելող կամ տնային աշխատողներ): Աշխատավայրում խտրականությունը արգելող օրենքների բացակայությունը կարող է նաև ազդել կանանց այնպիսի միջոցառումներին մասնակցելու կարողության վրա, որոնք կենսական նշանակություն ունեն այդպիսի միջավայրում նրանց հզորացման համար: Դրանց շարքին կարող են դասվել սեռական հետապնդման դեմ պայքարելու վերաբերյալ քաղաքականությունները և կարգավորումները, արհմիություններում և մայրության պաշտպանության համակարգում հավասար ներկայացվածությունը:

Այդ իսկ պատճառով իրական հավասարության հասկացությանը ընդունվում է այն հանգամանքը, որ միայն ձևական հավասարությունը բավարար չէ ապահովելու, որ կանայք օգտվեն տղամարդկանց համար նախատեսված նույն իրավունքներից: Փոխարենը, այս մոտեցմամբ պահանջվում է վիճարկել այն օրենքներն ու գործելակերպը, որոնցով անրապնդվում են կանանց համար անբարենպաստ պայմանները:

Թեև հավասար վերաբերմունքի բանաձևը հաճախ նպատակահարմար է վիճարկելու համար այն տարբերակված վերաբերմունքը, որին կանայք կամ տղամարդիկ ենթարկվում են իրենց հատկանիշների կամ ընտանիքում և աշխատավայրում ունեցած դերերի վերաբերյալ գոյություն ունեցող կարծրատիպերի պատճառով, այնուամենայնիվ, դա բավարար չէ: Հավասար վերաբերմունքի բանաձևը հիմնված է արական սեռի

⁴⁷ Համաշխարհային արշավ՝ քաղաքացիության հավասար իրավունքների համար, «Խնդիրը», հասանելի է հետևյալ հղումով՝ <http://equalnationalityrights.org/the-issue/the-problem>, և տե՛ս Հավասարությունը հիմա, *Իրավիճակը, որում հայտնվել ենք մենք. Վերջ դնելով քաղաքացիության մասին օրենքներում առկա սեքսիզմին*, էջ 14, (Նյու Յուրք, 2016):

ներկայացուցիչների համեմատության վրա, և հետևաբար այն դժվար է կիրառել այն դեպքերում, երբ կանայք տարբերվում են տղամարդկանցից կենսաբանական առանձնահատկությունների ուժով, ինչպես օրինակ՝ հղիությունը, կամ սոցիալական անբարենպաստ պայմանների հետևանքով, ինչպես օրինակ՝ անհամաչափ աղքատությունը, վերարտադրողական իրավունքների խախտումը կամ կանանց նկատմամբ բռնությունը: Ավելին, քանի որ սեռերը սոցիալապես հավասար չեն, դրանց նկատմամբ հավասար վերաբերմունքը կարող է ավելի ընդգծել այս անհավասարությունը⁴⁸: Վերջապես, արականությունը որպես ընդունված նորմ սահմանելն ամրապնդում է արական սեռի ներկայացուցիչների առավելությունը, որով գրեթե քայլեր չեն կատարվում անհավասար ուժային հարաբերությունների պահպանմանը նպաստող խնդրահարույց սոցիալական գործելակերպը վիճարկելու համար:

Վարժություն

1. Ո՞րն է ուղղակի և անուղղակի խտրականության միջև տարբերությունը:
2. Բերեք այնպիսի քաղաքականության օրինակ, որով կարող է ապահովվել իրական հավասարության սկզբունքի կիրարկումը:

Օրինակներ՝ արդարադատության մատչելիության վերաբերյալ տեղեկությունների ներկայացում մի քանի լեզվով, այլ ոչ թե երկրում մեծամասնություն կազմող բնակչության լեզվով, երեխաներ ունեցող կանանց երեխաների խնամքի ծախսերի հետ կապված օգնության տրամադրում՝ նրանց դատարան ներկայանալու կամ աշխատավայրում վերապատրաստման դասընթացներին մասնակցելու հնարավորություն ընձեռելու համար:

3. Բերեք այնպիսի քաղաքականության օրինակ, որով կարող է ապահովվել դրական խտրականության պրակտիկան:

Օրինակ՝ գենդերային քվոտաների սահմանում այնպիսի ոլորտներում, որտեղ կանանց ներկայացվածությունը ցածր է, օրինակ՝ առևտրի ոլորտում, կուսակցություններում, կառավարությունում:

4. Մտածեք և ներկայացրեք մի եղանակ, որով կարող եք Ձեր իսկ աշխատանքային պրակտիկայում կիրառել հատվող մոտեցումը:

Օրինակ՝ Ձեր քաղաքականությունների շրջանակներում դիտարկեք խտրականության մեկից ավելի դրսևորումներ, օրինակ՝ առաջխաղացման որևէ քաղաքականություն իրականացնելիս հարցեր ուղղե՛ք հաշմանդամության, էթնիկական ծագման, լեզվի վերաբերյալ և դիտարկեք այն հանգամանքը, թե ինչպես կարող են այս գործոնները ազդել անհատի վրա, և ինչ կարելի է անել դա մեղմացնելու համար:

⁴⁸ Քեթրին Ա. Մաքքինոն, 1987, «Տարբերություններ և գերիշխում. սեռային խտրականության մասին» «Ֆեմինիզմն առանց փոփոխությունների. կյանքի և իրավունքի վերաբերյալ քննարկումներ»-ում, Հարվարդ համալսարանի հրատարակչություն, Քեմբրիջ:

1.4. ԳԵՆԴԵՐԱՅԻՆ ԿԱՐԾՐԱՏԻՊԵՐՆ ՈՒ ԿԱՆԽԱԿԱԼՈՒԹՅՈՒՆԸ

Կարծրատիպյան ընդհանրացված տեսակետ կամ նախապաշարմունք է այն հատկանիշների կամ առանձնահատկությունների մասին, որով օժտված են կամ պետք է օժտված լինեն որոշակի սոցիալական խմբի անդամներ, կամ այն դերերի մասին, որոնք կատարվում են կամ պետք է կատարվեն որոշակի սոցիալական խմբի անդամների կողմից⁴⁹: Մեզ վրա ազդեցություն են ունենում այն կարծրատիպերը, որոնք գերակշռում են հասարակության մեջ, և դրանք իրենց հերթին կարող են ազդել մեր ընկալումների վրա: Կարծրատիպերը կարող են վերաբերել տարիքին, էթնիկ պատկանելությանը, հաշմանդամությանը, գենդերին կամ այլ ենթադրությունների:

Գենդերային կարծրատիպերն այն կանխակալ գաղափարներն են, ըստ որոնց տղամարդկանց և կանանց վերագրվում են իրենց սեռով որոշվող և սահմանափակված առանձնահատկություններ ու դերեր: Գենդերային կարծրատիպերը կանանց և տղամարդկանց վերաբերյալ սոցիալական և մշակութային պատկերացումներն են՝ պայմանավորված նրանց ֆիզիկական, կենսաբանական, սեռական և սոցիալական տարբեր գործառույթներով:

Գենդերային կարծրատիպերն արմատավորված են հասարակության մեջ կանանց և տղամարդկանց դերերի և կարգավիճակի վերաբերյալ առկա ավանդական պատկերացումներում: Չնայած այն հանգամանքին, որ այդ տեսակետները ժամանակի ընթացքում փոխվում են, ընտանիքում և համայնքում կանանց պատշաճ դերի վերաբերյալ առկա հիմնական ենթադրությունները շատ հասարակություններում պահպանվել են: Օրինակ, կայուն կարծրատիպ է համարվում այն, որ տղամարդիկ տնային տնտեսության գլուխն են և հիմնական կերակրողը կամ պետք է լինեն այդպիսին, իսկ կանայք պետք է առաջնահերթություն համարեն ընտանեկան կյանքը և երեխաներ ունենան՝ դառնալով նրանց խնամքն ապահովող հիմնական անձինք: Այդպիսի կարծրատիպերը դրսևորվում են կյանքի մի շարք բնագավառներում՝ սկսած կրթությունից մինչև զբաղվածություն, ամուսնություն ու ընտանեկան հարաբերություններ, առողջություն ու վերարտադրողական հարցեր:

Գենդերային կարծրատիպերը կարելի է դասակարգել հետևյալ կերպ.

- **սեռային կարծրատիպեր**՝ կանանց և տղամարդկանց ֆիզիկական, այդ թվում՝ կենսաբանական, զգայական և ձանաչողական հատկանիշների (օրինակ՝ կանայք հակված են սուտ խոսելուն) վերաբերյալ ընդհանուր տեսակետ
- **սեռական կարծրատիպեր**՝ կանանց և տղամարդկանց սեռական հատկանիշների (օրինակ՝ այն պատկերացումը, որ կանայք ցանկանում են, որ իրենց սեռական առումով տիրեն) վերաբերյալ տեսակետներ
- **սեռային դերերի կարծրատիպեր**՝ իգական և արական սեռի ներկայացուցիչների դերերի մասին (օրինակ՝ կանայք հոգ են տանում երեխաների մասին, իսկ տղամարդիկ տնային տնտեսության գլուխն են) տեսակետներ:

⁴⁹ Ռեբեկա Ջ. Քուք և Սիմոն Քյուսաք, 2010, Գենդերային կարծրատիպավորում. *անդրազգային իրավական հեռանկարներ*, Ֆիլադելֆիա, Փենսիլվանիայի համալսարանի հրատարակչություն, էջ 9:

Գենդերային կարծրատիպերի նշված տարբեր դրսևորումները նաև կարող են համընկնել⁵⁰: **Հատվող կամ բաղադրյալ կարծրատիպերը** հանգեցնում են հատվող խտրականության, որը քննարկվում է վերոնշյալ 1.3 բաժնում: Այն տեսակետը, ըստ որի գնչու կանայք հեշտ հասանելի են, կամ որ լեսբուհիները վատ մայրեր են, հատվող և բաղադրյալ կարծրատիպերի օրինակներ են: Հաշմանդամություն ունեցող կանանց մասին կարծրատիպերը կարող են կանխել նրանց կողմից արդարադատության մատչելիության հնարավորությունից օգտվելը՝ նրանց իրավունքների խախտման ժամանակ: Օրինակ, մտավոր խանգարումներ ունեցող կանայք կարող են զրկվել արդարադատության մատչելիության հնարավորությունից՝ հիմնվելով այն ենթադրության վրա, որ նրանք կոմպետենտ կամ հուսալի վկաներ չեն: Ավելին, «սեքսուալ բնույթի բռնի գործողությունների վերաբերյալ գործերում հասարակության կողմից հաշմանդամություն ունեցող անձանց որպես սեռականություն ունեցող արարածներ չընկալելը կարող է հանգեցնել դատավորների և երդվյալ ատենակալների կողմից վկաների ցուցմունքները հաշվի չառնելուն: Մյուս կողմից՝ բողոքները կարող են հաշվի չառնվել մտավոր խանգարումներ ունեցող որոշ կանանց հիպերսեքսուալության կամ ինքնատիրապետման բացակայության վերաբերյալ տեսակետների և համոզմունքների պատճառով»⁵¹:

Գենդերային կարծրատիպավորումը որևէ կնոջ կամ տղամարդու որոշակի հատկանիշներ, առաձևահատկություններ կամ դերեր վերագրելու գործելակերպն է, ինչը պայմանավորված է նրանց՝ կանանց կամ տղամարդկանց որոշակի սոցիալական խմբի պատկանելությամբ⁵²: Կարծրատիպավորման գործընթացը մարդու էության մասն է կազմում: Դա այն եղանակն է, որով մենք անհատներին հաճախ անգիտակցաբար դասակարգում ենք որոշակի խմբերի կամ տեսակների՝ մեզ շրջապատող աշխարհն ավելի պարզ դարձնելու համար⁵³: Ըստ էության, կարծրատիպերը ենթադրում են համոզմունքներ ունենալը, մինչդեռ կարծրատիպավորումը ներառում է այդ համոզմունքների հիման վրա գործելը:

1.4.2. Պետության՝ գենդերային կարծրատիպերին ու կարծրատիպավորմանն անդրադառնալու պարտավորությունները

Մարդու իրավունքների երկու միջազգային փաստաթղթեր պարունակում են կարծրատիպերի և կարծրատիպավորման վերաբերյալ հստակ ամրագրված պարտավորություններ՝ ԿԽՎԿ-ն⁵⁴ և «Հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների մասին» կոնվենցիան (ՀԱԻԿ):

⁵⁰ Սիմոն Քյուսաք, 2014, Կարծրատիպերի վերացումը դատական ոլորտում. *կանանց համար արդարադատության հավասար մատչելիությունը գենդերային հիմքով բռնությունների վերաբերյալ գործերում*, ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքների գերագույն հանձնակատարի գրասենյակ, էջ 17:

⁵¹ Ռաշիդա Մանջու, 2012, Հատուկ գեկուցողի՝ կանանց նկատմամբ բռնության, դրա պատճառների և հետևանքների վերաբերյալ գեկույցը, ՄԱԿ-ի փաստաթուղթ A/67/227, 41-րդ պարբերություն:

⁵² Սիմոն Քյուսաք, 2014, Կարծրատիպերի վերացումը դատական ոլորտում. *կանանց համար արդարադատության հավասար մատչելիությունը գենդերային հիմքով բռնությունների վերաբերյալ գործերում*, էջ 17:

⁵³ Ռեբեկա Ջ. Քուք և Սիմոն Քյուսաք, 2010, Գենդերային կարծրատիպավորում. *անդրազգային իրավական հեռանկարներ*, Ֆիլադելֆիա, Փենսիլվանիայի համալսարանի հրատարակչություն, էջ 10:

⁵⁴ 5(ա) հոդվածը կարծրատիպավորման վերաբերյալ առանցքային դրույթն է, որն ամրապնդվում է 2(գ) հոդվածով: ԿԽՎԿ-ի մյուս

Կողմ պետությունները ձեռնարկում են տղամարդկանց ու կանանց վարքագծի սոցիալական և մշակութային մոդելները փոխելու ուղղված բոլոր համապատասխան միջոցները՝ այն նախապաշարմունքները և սովորութային ու բոլոր մյուս երևույթները վերացնելու նպատակով, որոնք հիմնված են այս կամ այն սեռի գերադասության կամ տղամարդկանց ու կանանց կարծրատիպային դերերի վրա (ԿԽՎԿ, 5 (ա) հոդվածը):

Կողմ պետությունները պարտավորվել են բացահայտել և վերացնել այն հիմնական սոցիալական և մշակութային արգելքները, այդ թվում՝ գենդերային կարծրատիպավորումը, որոնք կանխում են կանանց կողմից իրենց իրավունքներն իրականացնելն ու դրանց իրականացումը հայցելը և խոչընդոտում են նրանց՝ իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցի մատչելիության հնարավորությունից օգտվելը (ԿԽՎԿ կոմիտե, 2015, Կանանց համար արդարադատության մատչելիության վերաբերյալ թիվ 33 ընդհանուր հանձնարարական, 7-րդ պարբերություն):

ԿԽՎԿ-ով Կողմ պետությունների վրա նաև դրվում է «վնասակար գենդերային կարծրատիպերը»⁵⁵ փոխելու կամ վերափոխելու և «ոչ իրավաչափ գենդերային կարծրատիպավորումը վերացնելու» պարտավորություն⁵⁶: Այդ հասկացությունները կարելի է ամփոփ ներկայացնել հետևյալ կերպ⁵⁷.

համապատասխան հոդվածներն են նախաբանի 14-րդ պարբերությունը, 5(բ) հոդվածը և 10(գ) հոդվածը: ԿԽՎԿ կոմիտեն ընդունել է, որ ԿԽՎԿ-ի՝ գենդերային կարծրատիպավորումը վկայակոչող նյութափրավական դրույթներով նախատեսվում են ենթադրյալ պարտավորություններ: Ղա ներառում է օրենքի առաջ հավասարության վերաբերյալ 15(1) հոդվածը: Տե՛ս նաև թիվ 33 ընդհանուր հանձնարարականը և թիվ 25 ընդհանուր հանձնարարականի 7-րդ պարբերությունը:

⁵⁵ ԿԽՎԿ կոմիտե, *Վ.Վ.Պ.-ն ընդդեմ Բուլղարիայի (2012)* [V.V.P. v. Bulgaria (2012)], Հաղորդագրություն թիվ 31/2011, 9.6 պարբերություն [ընդգծումն ավելացված է]:

⁵⁶ ԿԽՎԿ կոմիտե, *Ռ.Կ.Բ.-ն ընդդեմ Թուրքիայի (2012)* [R.K.B. v. Turkey (2012)], Հաղորդագրություն թիվ 28/2010, 8.8 պարբերություն [ընդգծումն ավելացված է]:

⁵⁷ Սիմոն Քյուսաք, 2013, Գենդերային կարծրատիպավորումը որպես մարդու իրավունքների խախտում, հետազոտական զեկույց, պատրաստվել է ՄԱԿ-ի մարդու իրավունքների գերագույն հանձնակատարի գրասենյակի համար, էջ 17-19:

**Վնասակար գեղերային
կարծրատիպեր**

**Ոչ իրավաչափ գեղերային
կարծրատիպավորում**

Ընդհանրացված տեսակետ կամ նախապաշարմունք այն հատկանիշների կամ առանձնահատկությունների մասին, որոնցով օժտված են կամ պետք է օժտված լինեն կանայք և տղամարդիկ կամ այն դերերի մասին, որոնք կատարում են կամ պետք է կատարեն կանայք և տղամարդիկ, ինչը, ի թիվս այլնի, սահմանափակում է նրանց անհատական կարողությունները զարգացնելու, իրենց մասնագիտական գործունեությամբ զբաղվելու, ինչպես նաև իրենց կյանքի ու կյանքի հետ կապված ծրագրերի մասով ընտրություն կատարելու հնարավորությունը: Վնասակար կարծրատիպերը կարող են ունենալ և՛ թշնամական/ բացասական (օրինակ՝ կանայք տրամաբանություն չունեն), և՛ բարյացակամ (օրինակ՝ կանայք հոգատար են) դրսևորում:

Որևէ կնոջ կամ տղամարդու որոշակի հատկանիշներ, առանձնահատկություններ կամ դերեր վերագրելը, ինչը պայմանավորված է նրանց՝ կանանց կամ տղամարդկանց համապատասխան սոցիալական խմբի պատկանելությամբ և հանգեցնում է մարդու իրավունքների ու հիմնարար ազատությունների խախտմանը կամ խախտումներին: Վնասը հասցվում է որևէ անհատի նկատմամբ կարծրատիպային համոզմունքն այնպիսի եղանակով կիրառելու ձևով, որը բացասական ազդեցություն է ունենում նրա իրավունքների և ազատությունների ճանաչման, իրականացման և դրանցից օգտվելու վրա:

Ամուսնական բռնաբարությունը մի շարք իրավական համակարգերի քրեական օրենսդրությամբ չնախատեսելը ոչ իրավաչափ կարծրատիպավորման օրինակ է: Ամուսնական բռնաբարությունը չքրեականացնելը խտրականություն է կանանց նկատմամբ, քանի որ դա ոտնահարում է նրանց արժանապատվությունը, ազատությունն ու անկախությունը, և արդյունքում ամրապնդվում են արական սեռականության (օրինակ՝ տղամարդիկ ցանկանում են սեռական առումով իշխել կանանց) և իգական սեռականության վերաբերյալ արմատավորված կարծրատիպերը (օրինակ՝ կանայք ցանկանում են, որ իրենց սեռական առումով տիրեն):

Մարդու իրավունքների վերաբերյալ տարածաշրջանային պայմանագրերով Կողմ պետություններից նաև պահանջվում է վերացնել կարծրատիպավորումը: «Կանանց նկատմամբ բռնության և ընտանեկան բռնության կանխարգելման ու դրանց դեմ պայքարի մասին» Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիայով սահմանվում են կարծրատիպավորման դեմ պայքարի վերաբերյալ պետությունների պարտավորությունները⁵⁸: ԵԽ-ի՝ Դատական համակարգի անկախության և անկողմնակալության ամրապնդմանն ուղղված գործողությունների ծրագրի համաձայն, որն ընդունվել է 2016 թվականի ապրիլին, Եվրոպայի խորհուրդն ու դրա անդամ պետություններն ստանձնում են դատական իշխանության համակարգում գեղերային կարծրատիպավորման դեմ պայքարելուն ուղղված ջանքեր գործադրելու պարտավորությունը⁵⁹:

⁵⁸ 12 (1) հոդված և 14 (1) հոդված:

⁵⁹ Տե՛ս մասնավորապես դատական որոշումներ կայացնելու գործընթացում կարծրատիպավորման բացասական ազդեցությանը հակազդելու վերաբերյալ 2.4 գործողությունը: Տե՛ս նաև «Դատավորների կանոնադրության մասին» Եվրոպական խարտիան և Դատավորների անկախության, արդյունավետության և պարտավորությունների վերաբերյալ CM (2010)12 հանձնարարականը:

Կարծրատիպերի և կարծրատիպավորման դեմ պայքարի նպատակով նախատեսված այդ միջազգային և տարածաշրջանային պարտավորությունները տարածվում են իշխանության բոլոր թևերի, այդ թվում՝ դատական իշխանության վրա⁶⁰: Այսպիսով, արդարադատության ոլորտի դերակատարները պետք է՝

- ձեռնպահ մնան կարծրատիպավորումից (մարդու իրավունքները հարգելու պարտավորություն)
- երաշխավորեն, որ կարծրատիպավորմամբ չխախտվեն մարդու իրավունքները (մարդու իրավունքները պաշտպանելու պարտավորություն)
- ապահովեն մարդկանց՝ ոչ իրավաչափ գենդերային կարծրատիպավորումից զերծ մնալու իրավունքի իրականացումն ու դրանից օգտվելը (մարդու իրավունքներն իրականացնելու պարտավորություն)⁶¹:

1.4.3. Ինչպե՞ս է գենդերային կարծրատիպավորումը դատական ոլորտում խաթարում կանանց համար արդարադատության մատչելիությունը

Կանանց նկատմամբ վնասակար կամ ոչ իրավաչափ գենդերային կարծրատիպերի վրա հիմնված խտրականությունը կարող է բացասաբար անդրադառնալ նրանց՝ արդարադատության մատչելիությունից օգտվելու հնարավորության վրա⁶²: Չնայած իրավական համակարգը նպատակ ունի երաշխավորելու արդարադատությունն ու մարդու իրավունքները, այնուամենայնիվ, այն կարող է ընդօրինակել գերիշխող սոցիալական արժեքները, այդ թվում՝ այնպիսի խտրական նորմեր, ինչպես օրինակ՝ գենդերային կարծրատիպերը: **Դատական ոլորտում գենդերային կարծրատիպավորում** դրսևորվում է այն ժամանակ, երբ դատավորներն ու դատախազները՝

- որևէ անհատի որոշակի հատկանիշներ, առանձնահատկություններ կամ դերեր են վերագրում, ինչը պայմանավորված է միայն նրա՝ որոշակի սոցիալական (օրինակ՝ կանանց) խմբի պատկանելությամբ
- ամրապնդում են վնասակար կարծրատիպերը՝ կարծրատիպավորման երևույթը չվիճարկելու արդյունքում⁶³

⁶⁰ ԿԽՎԿ կոմիտե, 2010, «Կանանց նկատմամբ խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին» կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածի համաձայն՝ Կողմ պետությունների ստանձնած հիմնական պարտավորությունների վերաբերյալ թիվ 28 ընդհանուր հանձնարարական, 39-րդ պարբերություն:

⁶¹ Սիմոն Քյուսաք, 2014, Կարծրատիպերի վերացումը դատական ոլորտում. *Կանանց համար արդարադատության հավասար մատչելիությունը գենդերային հիմքով բռնությունների վերաբերյալ գործերում*, հետազոտական զեկույց, որը պատրաստվել է ՄԱԿ-ի՝ մարդու իրավունքների գերագույն հանձնակատարի գրասենյակի համար, էջ 7: Տե՛ս նաև Եվրոպայի խորհրդի՝ *Դատական համակարգի անկախության և անկողմնակալության ամրապնդմանն ուղղված գործողությունների ծրագրի* դատական որոշումներ կայացնելու գործընթացում կարծրատիպավորման բացասական ազդեցությանը հակազդելու վերաբերյալ 2.4 գործողությունը:

⁶² ԿԽՎԿ կոմիտե, 2015, *Կանանց համար արդարադատության մատչելիության վերաբերյալ թիվ 33 ընդհանուր հանձնարարական*, 8-րդ պարբերություն:

⁶³ Սիմոն Քյուսաք, 2014, *Կարծրատիպերի վերացումը դատական ոլորտում, կանանց համար արդարադատության հավասար մատչելիությունը գենդերային հիմքով բռնությունների վերաբերյալ գործերում*, էջ 2:

- թույլ են տալիս, որ կարծրատիպերը ազդեցություն ունենան կամ անդրադառնան իրենց որոշումների վրա՝ անկախ օրենքներից ու փաստերից:

Ղատական ոլորտում գենդերային կարծրատիպավորումը կարող է **խաթարել մի շարք իրավունքներ**, ինչպիսիք են խտրականության բացառման իրավունքն ու հավասարության իրավունքը, իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցից օգտվելու իրավունքը, արդար դատաքննության և օրենքի առաջ հավասարության իրավունքը՝ այդպիսով մի շարք եղանակներով ազդեցություն ունենալով մեկ դեպքի վրա: Ի վերջո, այն խախտում է արդարադատության համակարգի առանցքային սկզբունքները՝ անկողմնակալությունն ու անաչառությունը, ինչը կարող է հանգեցնել ղատական սխալների և դատական գործընթացում երկրորդային վիկտիմիզացիայի⁶⁴:

Կարծրատիպավորումը կարող է **խաթարել** դատավորների և դատախազների որոշումների **անկողմնակալությունը**: «Կանայք պետք է կարողանան հենվել «առասպելներից» և կարծրատիպերից զերծ արդարադատության համակարգի վրա և այնպիսի դատական իշխանության վրա, որի անկողմնակալությունը խաթարված չէ այդ կանխակալ ենթադրությունների պատճառով: Արդարադատության համակարգում դատական ոլորտի կարծրատիպավորման վերացումը կարևոր քայլ է տուժողների և վերապրածների համար հավասարություն և արդարադատություն ապահովելու գործում»⁶⁵: Պետք է նշել, որ անկողմնակալության և գենդերային զգայունության վերաբերյալ ընդարձակ թեմաներն առավել մանրամասն քննարկվում են ստորև ներկայացված 3.1 մոդուլում:

Կարծրատիպավորումը կարող է ազդել **վկաների հուսալիության և վկաների իրավունակության** վերաբերյալ դատավորների և դատախազների տեսակետների վրա: Կարծրատիպերը կարող են **աղավաղել դատավորների և դատախազների ընկալումներն ու ըմբռնումները գենդերային հիմքով բռնության և այն մասին, թե արդյոք տեղի է ունեցել մարդու իրավունքների խախտում**: Սա դրսևորվում է սեռական բռնության այն դեպքերում, երբ օրենքի ու քրեական արդարադատության ընդունված գործելակերպը հազեցած է կարծրատիպերով:

«Գենդերային կանխակալություն արտահայտող՝ ապացույցների վերաբերյալ քրեաիրավական կանոնների ու ընթացակարգերի միջոցով բռնաբարության դեպքերի նկատմամբ կիրառվող կարծրատիպերի օրինակները դրսևորվում են այն դեպքերում, երբ ի հայտ են գալիս հետևյալ պահանջներն ու համոզմունքները. ֆիզիկական բռնության վերաբերյալ ապացույցով պետք է հիմնավորվի համաձայնության բացակայությունը. առկա է կանանց կողմից ստելու հավանականություն, հետևաբար ապացույցներն ընդունվում են միայն հաստատվելու դեպքում. ենթադրվում է, որ կանայք կարող են սեռական առումով հասանելի լինել. կանանց կողմից սեռական հարաբերություն ունենալուն համաձայնություն տված լինելու վերաբերյալ հետևություններ են արվում նույնիսկ այն դեպքում, երբ նրանց ստիպել են, սպառնացել կամ հարկադրել, քանի որ նրանք լռել են. նախկինում ունեցած սեռական փորձը պայմանավորում է սեռական առումով հասանելիությունը կամ սեռական հարաբերություն ունենալու հարցում ինքնաբերաբար

⁶⁴ Տե՛ս ԿԽՎԿ կոմիտե, 2015, *Կանանց համար արդարադատության մատչելիության վերաբերյալ թիվ 33 ընդհանուր հանձնարարական*, 26-րդ պարբերություն:

⁶⁵ Նույն տեղում, 28-րդ պարբերություն:

համաձայնություն տալը. կանայք պատճառ են հանդիսանում սեռական բնույթի հարձակումների համար կամ դրդում են դրանց՝ ուշ ժամերին դրսում կամ մեկուսացված վայրերում հայտնվելով կամ որոշակի հագուստ կրելով. սեռական ծառայություններ տրամադրող անձանց անհնար է բռնաբարել. բռնաբարված այդ կանայք ենթարկվել են անարգանքի կամ անոթանքի, նրանք ավելի շատ մեղավոր են, քան զոհ»։ Գաբրիելա Քնաուլ, 2011, Դատավորների և փաստաբանների անկախության հարցերով հատուկ զեկուցողի զեկույցը, ՄԱԿ-ի փաստաթուղթ A/66/289, A/66/289, 48-րդ պարբերություն։

Եթե դատախազների՝ մեղադրանք ներկայացնելու վերաբերյալ որոշումները հիմնվում են կարծրատիպերի վրա, կամ եթե դատավորները վճիռ կայացնելիս հենվում են կարծրատիպավորման վրա, ապա գենդերային հիմքով բռնության դեպքերում նրանք կարող են ապացուցման պարտականությունը տեղափոխել տուժողների վրա, իսկ **իրավախախտները կարող են իրավական պատասխանատվության չենթարկվել**։

Ի վերջո, գենդերային կարծրատիպավորումը դատական ոլորտում կարող է **խոչընդոտել օրենքով նախատեսված իրավունքների և պաշտպանության միջոցների մատչելիությունը**։ Ընտանեկան գործերով վարույթները լի են ընտանեկան հարաբերությունների և ընտանիքում գենդերային դերերի, մասնավորապես՝ ծնողների կարգավիճակի վերաբերյալ ենթադրություններով։ Օրինակ, սեռական առումով ակտիվ կանայք կարող են ոչ պատշաճ ծնողներ համարվել։ Կարծրատիպերով կարող են խախտվել այն կանանց՝ օրենքով երաշխավորված իրավունքները, որոնք հայցում են երեխայի խնամակալություն կամ երեխայի հետ վերահսկվող տեսակցություններ սահմանել՝ իրենց և երեխաներին բռնություն գործադրող զուգընկերներից պաշտպանելու նպատակով։

Դատավորները և դատախազները կարող են դատական համակարգն ազատել գենդերային կարծրատիպավորումից՝ կարծրատիպերը մի շարք եղանակներով վիճարկելու միջոցով։ Նրանք կարող են վիճարկել ստորին ատյանի դատարանների այն որոշումները, որոնք հիմնված են կարծրատիպերի վրա։

Նախադեպային իրավունքի օրինակ. Ռ.-ն ընդդեմ Իվանչուկի [R v. Ewanchuk]՝ տասնյոթամյա կնոջ նկատմամբ սեքսուալ բնույթի բռնի գործողության վերաբերյալ գործով Կանադայի գերագույն դատարանը վիճարկել է ստորադաս ատյանի դատարանների որոշումները, որոնցով ամբաստանյալն արդարացվել էր՝ ղեկավարվելով «ենթադրյալ համաձայնության» սկզբունքով։ Դատարանը գտել էր, որ ստորադաս դատարանները դրսևորել են գենդերային կարծրատիպավորում, և որ այդ գործը «համաձայնություն տալու հետ որևէ առնչություն չի ունեցել, քանի որ որևէ համաձայնություն տրված չի եղել»։ Գերագույն դատարանը վճռել էր, որ այդ գործն առնչվում է այն «առասպելներին» ու կարծրատիպերին, որոնք ուղղակիորեն բացահայտվել և մերկացվել էին տվյալ գործով վճռում. «կամ զանգատարկուն պակաս վստահություն է ներշնչում, նա է դրդել սեքսուալ բնույթի բռնի գործողություն կատարելուն, կամ նրա ունեցած սեռական փորձը հետագա սեռական ակտիվության վերաբերյալ հավանական համաձայնության ազդանշան է եղել [...] ենթադրվում է, որ եթե զանգատարկուն իր անհամաձայնությունն արտահայտում է «ոչ» ասելով, իրականում նա դա նկատի չունի, իսկ նույնիսկ դա նկատի ունենալու դեպքում նրա մերժումը չի կարող լուրջ

ընկալվել, ասես նա «լավ» բարոյական կերպար ունեցող աղջիկ է: Այդ «առասպելները» համաձայն՝ սեքսուալ բնույթի բռնի գործողություն կատարելուն «դրդելը» մեղմացնում է մեղադրյալի մեղքը...»:

Ղատավորները կարող են նաև ուժը կորցրած ճանաչել այն օրենքները, որոնցով ընդօրինակվում են գենդերային կարծրատիպերը և խախտվում են մարդու իրավունքներն ու սահմանադրական երաշխիքները: Ինչ վերաբերում է, օրինակ, կամքին հակառակ ամլացմանը, ՄԻԵԴ-ը վճռել է, որ այդ գործելակերպն ազդեցություն է ունեցել խոցելի այն անհատների վրա, որոնք պատկանում են տարբեր էթնիկ խմբերի, և որ «գնչու կանայք որոշակի վտանգի են ենթարկվել ներպետական իրավունքում առկա մի շարք թերությունների և համապատասխան ժամանակահատվածում ընդունված գործելակերպի պատճառով»⁶⁶: Գնչու կանայք ենթարկվում են նվաստացնող կարծրատիպերի, հաճախ ներկայացվում են որպես «բեղմնավոր» և «հեշտ հասանելի»՝ այդպիսով հատկապես խոցելի դառնալով կամքին հակառակ ամլացման նկատմամբ⁶⁷: Նման դեպքում ՄԻԵԴ-ը անդրադարձել է բաղադրյալ կարծրատիպերի ազդեցությանը՝ գնչու կանանց՝ իրենց կամքին հակառակ ամլացման հարցի առնչությամբ, ինչը այն համարել է մասնավոր կյանքի, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի չենթարկվելու իրավունքների խախտմանը համարժեք⁶⁸:

Համապատասխան իրավական համակարգից կախված՝ դատախազներն ու դատավորները կարող են լիազորված լինել տրամադրելու այնպիսի իրավական պաշտպանության միջոցներ, որոնք ենթակա են վերափոխման և նպատակ ունեն ազդեցություն գործելու ավելի լայն հասարակության վրա՝ դուրս գալով առանձին գործի շրջանակներից⁶⁹: Այս ընդգծումն այն հանգամանքի ընկալումն է, որ կարծրատիպերը կարող են խաթարել արդարադատության համակարգի պատշաճ գործունեությունը: Ղա հանգեցնում է նաև այն փաստի ճանաչմանը, որ սեռ և գենդեր գործոնները տևական ժամանակ է, ինչ օգտագործվում են որպես որոշակի խմբերին խտրականության ենթարկելու միջոց: ՄԻԵԴ-ը վճռել է, որ «որոշակի երկրի ավանդույթները, ընդհանուր ենթադրությունները կամ գերիշխող սոցիալական դիրքորոշումների վկայակոչումը բավարար հիմնավորում չեն սեռի հիմքով տարբերակված մոտեցման համար»՝ նշելով, որ պետություններին արգելվում է այնպիսի ավանդույթներ պարտադրելը, որոնք բխում են ընտանիքում տղամարդու առաջնային դերից և կնոջ երկրորդական դերից⁷⁰: Ղատարանը վճռել է, որ «ո՛չ գենդերային կարծրատիպերը, [...], ո՛չ էլ ռասայի, ծագման, մաշկի գույնի կամ սեռական կողմնորոշման հիմքով նմանատիպ կարծրատիպերն ինքնին չեն կարող տարբերակված մոտեցման համար բավարար հիմնավորում համարվել»⁷¹:

⁶⁶ ՄԻԵԴ, *Ն.Բ.-ն ընդդեմ Սլովակիայի* [N.B. v. Slovakia], Գանգատ թիվ 29518/10, 2012 թվականի հունիսի 12-ի վճիռ, 96-րդ պարբերություն, հղում կատարելով *Վ.Ց.-ն ընդդեմ Սլովակիայի* [V.C. v. Slovakia] գործին, վերևում հիշատակված, 146-149-րդ և 152-153-րդ պարբերություններ. ՄԻԵԴ, *Ի.Գ.-ն, Մ.Կ.-ն և Ռ.Հ.-ն ընդդեմ Սլովակիայի* [I.G., M.K. and R.H. v. Slovakia], Գանգատ թիվ 15966/04, 2012 թվականի նոյեմբերի 13-ի վճիռ, 143-րդ պարբերություն:

⁶⁷ *Կանանց նկատմամբ օրենքում և գործնականում առկա խտրականության հարցերով ՄԱԿ-ի աշխատանքային խմբի զեկույց*, ՄԱԿ-ի փաստաթուղթ A/HRC/32/44 (2016), 57-րդ պարբերություն:

⁶⁸ Այնուամենայնիվ, Ղատարանը հստակորեն չի սահմանել խտրականության բազմակի և հատվող այն ձևերը, որոնց կանայք ենթարկվել են այդ կարծրատիպերի արդյունքում՝ գենդերային և էթնիկ պատկանելության հիմքով:

⁶⁹ Տե՛ս իրավական պաշտպանության միջոցների վերաբերյալ 4. մոդուլը՝ կառուցվածքային մակարդակում կանխակալությունն ու կարծրատիպավորումը վկայակոչող՝ վերափոխման ենթակա իրավական պաշտպանության միջոցներ տրամադրելու հարցում դատական իշխանության հավանական դերի քննարկման համար:

⁷⁰ ՄԻԵԴ, *Կոնստանտին Մարկինն ընդդեմ Ռուսաստանի* [Konstantin Markin v. Russia], (ՄՊ), Գանգատ թիվ 30078/06, 2012 թվականի մարտի 22-ի վճիռ, 127-րդ պարբերություն:

⁷¹ Նույն տեղում, 143-րդ պարբերություն:

Կարող են իրականացվել մի շարք ռազմավարություններ՝ արդարադատության ոլորտի դերակատարներին աջակցելու, սատարելու և հնարավորություն տալու համար իրենց աշխատանքում խուսափել գենդերային կարծրատիպավորումից⁷²: Օրինակ՝

- համապատասխան մարդու իրավունքների միջազգային իրավունքի, ինչպես նաև գենդերային կարծրատիպերի և կանխակալության վերաբերյալ պարբերաբար վերապատրաստումներ անցկացնել
- դատական ոլորտում կարծրատիպերի հասցրած վնասն ընդգծելն ապացույցների վրա հիմնված հետազոտության միջոցով
- իրավական և քաղաքականության մասով այնպիսի բարեփոխումների իրականացումը քարոզելը, որոնք հատկապես անդրադառնում են գենդերային կարծրատիպերին՝ օրենքներն ավելի գենդերազգայուն դարձնելու նպատակով, ինչպես նաև այդպիսի միջոցառումների ազդեցության նկատմամբ մոնիթորինգ իրականացնելը
- կարծրատիպավորման վերաբերյալ ապացույցների դատաիրավական հիմնավորումների վերլուծություն կատարելը
- գենդերային կարծրատիպերը վիճարկած դատավորների և դատախազների պատշաճ գործելակերպի օրինակներն ընդգծելը
- փորձագետներից և «դատարանի բարեկամ» (amicus curiae) փորձագետից ամփոփագրեր ստանալը՝ որպես բարդ կամ անժանոթ թեմաների դեպքում դատարանին ուղղորդող մասնագիտացված տեղեկատվության տրամադրում
- արդարադատության ոլորտի դերակատարների գենդերային զգայունությունը, ինչպես նաև դատական համակարգի՝ գենդերային կարծրատիպերին անդրադառնալու կարողությունները բարելավելը⁷³: Սա կարող է ներառել այնպիսի վերապատրաստումների անցկացում, որոնցով նախաձեռնվում են վարքագծային փոփոխություններ՝ դատական ոլորտում կարծրատիպավորումը կանխելու և դրա դեմ պայքարելու նպատակով՝ միևնույն ժամանակ ընդունելով, որ գենդերային կանխակալությունը կարող է լինել չգիտակցված
- արդարադատության ոլորտի դերակատարների՝ կանխակալություն ցուցաբերելու հնարավորությունները սահմանափակող գործելակերպի և ընթացակարգերի փոփոխության միջոցով ինստիտուցիոնալ վարքագծային միջամտությունների իրականացումը⁷⁴:

⁷² Տե՛ս Սիմոն Քյուսաք, 2014, Կարծրատիպերի վերացումը դատական ոլորտում. *կանանց համար արդարադատության հավասար մատչելիությունը գենդերային հիմքով բռնությունների վերաբերյալ գործերում*, պատրաստվել է ՄԱԿ-ի մարդու իրավունքների գերագույն հանձնակատարի գրասենյակի համար, էջ 29-44:

⁷³ Տե՛ս նաև Եվրոպայի խորհրդի՝ Դատական համակարգի անկախության և անկողմնակալության ամրապնդմանն ուղղված գործողությունների ծրագրի՝ դատական որոշումներ կայացնելու գործընթացում կարծրատիպավորման բացասական ազդեցությանը հակազդելու վերաբերյալ 2.4 գործողությունը:

⁷⁴ Տե՛ս Իրիս Բոնետ, 2016, Այն, ինչ աշխատում է. *Գենդերային հավասարությունը՝ ըստ պլանի, Քեմբրիջ և Լոնդոն*. Հարվարդ համալսարանի հրատարակչության «Բելնափ» հրատարակություն:

«Գեղերային կարծրատիպավորման» հետևանքների թեմայով վարժություն

Մասնակիցներին բաժանե՛ք փոքր խմբերի, յուրաքանչյուր խմբին տրամադրե՛ք գրասենյակային պատկերակալներ, թղթեր և գրիչներ: Խնդրե՛ք մասնակիցներին քննարկել հետևյալ հարցերը, իսկ նրանց պատասխանները գրի առե՛ք թղթի երկու առանձին թերթերի վրա:

Թերթ 1. Այս թերթը անվանեք «Դրսևորի՞ր կնոջը վայել պահվածք/եղի՞ր տղամարդ»

1. Ինչպիսի՞ն են մարդկանց մեկնաբանություններն այն մասին, թե ինչպես դուք պետք է ենթադրաբար «Դրսևորե՛ք կնոջը վայել պահվածք/Լինե՛ք տղամարդ»:
2. Ի՞նչ ուղերձներ է հասարակությունը Ձեզ փոխանցում այս «ակնկալիքներն» արդարացնելու դեպքում:

Թերթ 2. Սահմանված նորմերից հրաժարվելու հետևանքները

1. Ի՞նչ «անվանումներ» կամ «մեկնաբանություններ» են հնչեցվել այն դեպքում, երբ հրաժարվել եք վերագրված այդ դերերից/կերպարներից:
2. Ինչպիսի՞ն են թե՛ սոցիալական և թե՛ ֆիզիկական հետևանքներն այն աղջիկների (տղաների) համար, որոնք հրաժարվում են հասարակության համար ցանկալի դերերից:

Քննարկե՛ք կարծրատիպերի և աղջիկների ու տղաների նկատմամբ դրսևորվող՝ նորմերի խախտման հետևանքների տարբերությունները, եթե այդպիսիք առկա են:

Ամբողջ խմբի հետ քննարկե՛ք հետևյալը (բոլոր չորս խմբերի կողմից իրենց պրեզենտացիաները ներկայացնելուց հետո)։

1. *Ի՞նչ ուղերձներ է սա պարունակում տղաների և աղջիկների համար:*
2. *Այս կարծրատիպերի հետևանքները արդարացի՞ են:*
3. *Արդյո՞ք կարող են դրանք օգտագործվել որպես կանանց նկատմամբ խտրականության հիմք:*

Խորհուրդներ՝ դասընթացը համակարգողների համար

Մասնակիցներին պետք է խրախուսել, որ նրանք մտաբերեն ներկայացնեն իրենց փորձը մանկական և դեռահաս տարիքում, երբ նրանց մշտապես հուշում էին, թե ինչպիսի վարքագիծ պետք է դրսևորեն: Արդյո՞ք նրանց նկատմամբ ճնշում էին գործադրում մշտապես այդպիսի դերեր կատարելու համար և պատժում էին, եթե հրաժարվում էին հասարակության ներսում ձևավորված այս դերերից: Ինչպիսի՞ մեկնաբանություններ էին արվում այն դեպքում, երբ նրանք հրաժարվում էին այդ նորմերից: Կարելի է նշել, որ այդ մեկնաբանություններից (անվանումներից) շատերը վերաբերում էին արտաքին տեսքին կամ սեռական վարքագծին: Որպես կանոն, այս վարժությունը բարդ չէ, քանի որ շատ անհատների վարքագծի նկատմամբ իրենց կյանքի տարբեր փուլերում կիրառված կլինեն սահմանափակումներ:

1.5. ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՄԱՏԵՔՍԱՅԻՆ ՇՐՋԱՆԱԿԸ

Թեպետ ազգային օրենսդրությամբ նախատեսվում են գենդերային հավասարության ապահովման տարբեր գործիքներ, փաստացի գենդերային հավասարության ապահովումը բարդ է պահպանողական սոցիալական նորմերի և խորը արմատավորված գենդերային կարծրատիպերի պատճառով: Հետևաբար գենդերային հավասարության պաշտպանության հիմնական մարտահրավերներ են նահապետական սովորույթներն ու գենդերային կարծրատիպերը, որոնք ընդհանուր առմամբ արմատախիլ չեն արվել հասարակության շրջանում կամ դատական համակարգում: Շատ ուսումնասիրություններ⁷⁵ վկայում են, որ Հայաստանի հասարակությունում կանայք, որպես կանոն, դիտվում են որպես տնային տնտեսուհի և մայր: Երեխաների և ընտանիքի մասին հոգ տանելը համարվում է կնոջ ամենակարևոր դերը: «Լավ» կինը լինում է «կանացի»:

Իսկ կանացիություն ասելով՝ հասկացվում է հնազանդ, համեստ լինելը և այն կանոններին հետևելը, որոնք սահմանել են ընտանիքի տղամարդիկ՝ անկախ այն հանգամանքից՝ դա հայրն է, ամուսինը, թե եղբայրը:

Եթե կինը խախտում է կանոնները և փորձում է հասնել հավասարության ու անկախության, նա պատժվում է, եթե ոչ բռնության ենթարկվելով, ապա շփման նեղ և լայն շրջանակներում անհանդուրժող վերաբերմունքի արժանանալով:

Ավանդական գենդերային մոտեցումներն արտացոլվում են նաև երեխաների դաստիարակման սկզբունքներում. տղաների դաստիարակության դեպքում հայերը կարևորում են այնպիսի որակներ, ինչպիսիք են վստահությունը, ինքնավստահությունը, անշահախնդրությունը, վեհանձնությունը և հարգանքն այլոց նկատմամբ: Աղջիկների դաստիարակության դեպքում շատերը կարևորում են հնազանդությունը⁷⁶:

Հատկանշական է, որ կանանց և տղամարդկանց միջև անհավասարության դրսևորումները հասարակության լայն շրջանակներում չեն բնորոշվում որպես անհավասարություն: Ավելին, անհավասարությունը ինքնին որպես անհավասարություն բնորոշելը լուրջ դիմակայության է արժանանում⁷⁷: Անհավասարության և բռնության հանգեցնող կարծրատիպերը վերարտադրվում են զանգվածային մշակույթում: Մի խումբ հետազոտողներ ուսումնասիրել են հայկական հեռուստատեսիայները և պարզել են, որ այդ սերիալներում կանանց նկատմամբ բռնությունը ներկայացվում է որպես առնականության բաղադրիչ տարր: Ոչ միայն բացասական, այլև դրական կերպարներն են հակված կանանց նկատմամբ բռնություն գործադրելու, իսկ կերպարները հանդուրժողական վերաբերմունք են ցուցաբերում կանանց նկատմամբ բռնության հանդեպ: Ուսումնասիրության ամենամտահոգիչ եզրահանգումն այն է, որ դիտողները հանդուրժողական վերաբերմունք են ցուցաբերում գենդերային հիմքով բռնության նկատմամբ՝ ընդհանուր առմամբ, և ընտանեկան բռնության նկատմամբ՝ մասնավորապես⁷⁸:

⁷⁵ Տե՛ս, ի թիվս այլնի, Ա. Կոչոյան, Ա. Գևորգյան, «Առնականությունն ու գենդերային բռնությունը հայկական սերիալներում», հասանելի է հետևյալ հղումով՝ <http://ysu.am/files/Reserch%20paper%2003.09.2014..pdf>, «Գենդերային բարոմետր» հետազոտություն, Երևան, 2015, հասանելի է հետևյալ հղումով՝ <http://www.yso.am/files/Gender%20Barometer.Armenia.English.pdf> :

⁷⁶ Տե՛ս «Գենդերային բարոմետր» հետազոտություն, Երևան, 2015, էջ 4:

⁷⁷ Տե՛ս ԱՐԱՍԻ ԹԱՂԵԿՈՍՅԱՆ, «ԿԻՆԸ ԵՎ ՏՂԱՄԱՐԴԸ ԱՌՕՐՅԱ ԿՅԱՆՔՈՒՄ. ԱՆՀԱՎԱՍԱՐՈՒԹՅԱՆ ԽՆԴԻՐԸ ԱՎԱՆԴՈՒՅԹԻ ԵՎ ՊՐԱՎՏԻԿԱՆԵՐԻ ՀԱՏՈՒՅԹՈՒՄ», հասանելի է հետևյալ հղումով՝ <http://www.yso.am/files/Gender-2016-1466074117-.pdf>, էջ 157:

⁷⁸ Տե՛ս Ա. Կոչոյան, Ա. Գևորգյան, «Առնականությունն ու գենդերային բռնությունը հայկական սերիալներում», հասանելի է հետևյալ հղումով՝ <http://www.yso.am/files/Reserch%20paper%2003.09.2014..pdf>, էջ 4:

Գենդերային կարծրատիպերը դարձել են հասարակության մեջ իշխանության անհավասար բաշխման հիմք: Սա արտացոլվել է Գենդերային անհավասարության զեկույցում, համաձայն որի՝ Հայաստանը գենդերային հավասարության վարկանիշով 153 երկրներից 98-րդն է: Չնայած կրթության ոլորտում հավասարության ապահովման առումով Հայաստանի վարկանիշը բարելավվում է (45-րդը), քաղաքականության մեջ կանանց ոչ բավարար մասնակցությունը (114-րդը) և առողջապահական միջոցառումների ոչ գոհացուցիչ արդյունքները (148-րդը), ինչպես նաև տնտեսական հնարավորությունները (78-րդը) վկայում են կանանց և տղամարդկանց միջև հավասարության առումով առկա խորը խզվածքի մասին: Գենդերային հավասարության բացակայությունն ակնհայտորեն արտացոլվում է պետական բարձրաստիճան պաշտոններում, դատական, դատախազության, տարածքային կառավարման և այլ ոլորտներում կանանց ներգրավվածության վիճակագրության մեջ⁷⁹:

Բազմակի (հատվող) խտրականություն

Ինչ վերաբերում է բազմակի (հատվող) խտրականությանը, ամենախոցելի խմբեր, թերևս, համարվում են կոնկրետ ազգային փոքրամասնության ներկայացուցիչները, աշխատաշուկայում գտնվող 50-55 տարեկանից բարձր կանայք, հաշմանդամություն ունեցող կանայք և ոչ ավանդական սեռական կողմնորոշում և գենդերային ինքնություն ունեցող կանայք:

Եզդի աղջիկները

Եզդի համայնքում գենդերային հավասարության հետ կապված խնդիրներ ծագում են մի քանի իրավունքի առնչությամբ՝ կրթության հասանելիություն, ինքնուրույնություն և անկախություն, անվտանգություն, պտղի սեռով պայմանավորված հղիության ընդհատումներ և այլն:

Մասնավորապես ամենատարածված խնդիրներից մեկը եզդի աղջիկների համար ավագ դպրոցի (9-12-րդ դասարաններ) սահմանափակ հասանելիությունն է: Եզդի համայնքի ներկայացուցիչները հիմնականում բնակվում են գյուղական վայրերում, և ոչ բոլոր գյուղերում են առկա ավագ դպրոցներ: Հետևաբար աշակերտները ստիպված են գնալ հարևան գյուղեր կամ քաղաքներ՝ իրենց կրթությունը շարունակելու համար: Եզդի աղջիկների համար սա շատ ավելի խնդրահարույց է, քանի որ՝

1. ավանդական պահպանողական կենսակերպը հնարավորություն չի տալիս երիտասարդ աղջիկներին հաճախ հեռանալ հայրենի քաղաքից, ազատ տեղաշարժվել, այցելել հանրային վայրեր և հաղորդակցվել ընտանիքի վերահսկողությունից դուրս գտնվող անժանոթների հետ: Այդ իսկ պատճառով ընտանիքի՝ արական սեռի ներկայացուցիչները չեն ցանկանում թույլ տալ աղջիկներին հաճախել գյուղերից դուրս գտնվող դպրոցներ.
2. դեռևս գոյություն ունի մարդկանց առևանգման պրակտիկան, դպրոցի ճանապարհին կամ հետդարձի ճանապարհին աղջիկներին առևանգելու վտանգ կա:

⁷⁹ Տե՛ս Մարդու իրավունքների պաշտպանի տարեկան հաղորդում՝ 2019 թվականին Հայաստանում մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության վիճակի մասին, էջ 635-638:

Ավելին, այս համայնքում մինչ օրս լայն տարածում ունեն վաղ տարիքում ամուսնությունները: Վերջինիս «պատճառը, մի կողմից, պայմանավորված է ամուսնության և գենդերային դերերի մասին մշակութային պատկերացումներով, մյուս կողմից՝ սեռով պայմանավորված հղիության արհեստական ընդհատումներով, կրկնակի էնդոգամիայի (էթնիկ և կաստայական) հետևանքով ամուսնության հնարավոր զուգընկերների խիստ սահմանափակմամբ»⁸⁰: Ավելին, վաղ տարիքում ամուսնությունների դրդապատճառը հաճախ մարդկանց առևանգման իրական վտանգն է:

Վաղ տարիքում ամուսնությունների հետևանքով զգալի թվով երիտասարդ աղջիկներ դուրս են մնում դպրոցից: Այս պրակտիկայով սահմանափակվում են կրթություն ստանալու և աշխատելու նրանց հնարավորությունները, այն կարող է բացասական ազդեցություն ունենալ նրանց առողջության վրա, դրանով սահմանափակվում են տնտեսական անկախության և ինքնուրույնության հեռանկարները, և ի վերջո նրանք զրկվում են իրենց ապագայի, այդ թվում՝ ապագա ամուսնու վերաբերյալ իրազեկված որոշումներ և ընտրություններ կատարելու հնարավորությունից: Հետևաբար վաղ տարիքում ամուսնությունների պրակտիկայի վերացմանն ուղղված պետական քաղաքականության բացակայությունը մտահոգիչ է: Ավելին, տարածված է այն կարծիքը, որ վաղ տարիքում ամուսնությունների պրակտիկան եզդի համայնքի «ազգային և կրոնական ավանդույթն է», և հետևաբար դրա նկատմամբ պետության վերաբերմունքը պետք է հանդուրժողական լինի⁸¹:

Հաշմանդամություն ունեցող կանայք

Չափազանց խոցելի մեկ այլ խումբ են կազմում հաշմանդամություն ունեցող կանայք: Անհրաժեշտ է հատուկ ուշադրություն դարձնել հոգեբուժական հաստատություններում գտնվող կանանց իրավունքներին, մասնավորապես՝ նրանց վերարտադրողական առողջության և մայրական իրավունքների մասով: Մարդու իրավունքների պաշտպանի գրասենյակի անձնակազմի ներկայացուցիչն այցերից մեկի ընթացքում հանդիպել է հիվանդի, որը հղիացել և երեխա է լույս աշխարհ բերել: Քանի որ հոգեբուժական հաստատությունը, օրենքի համաձայն, համարվում է նրա խնամակալը, նրա փոխարեն պարզապես ստորագրել են երեխայից և ծնողական իրավունքներից հրաժարվելու փաստաթղթերը: Երեխային այնուհետև տեղավորել են մանկատանը, իսկ նա անհետ կորած է համարվում մոր համար, ով դեռևս որևէ տեղեկություն չունի իր երեխայի մասին: Մարդու իրավունքների պաշտպանի զեկույցի մեջ նաև ընդգծվել է հոգեբուժական հաստատություններում գտնվող կանանց համար գինեկոլոգիական ծառայությունների, հակաբեղմնավորիչ միջոցների և կանացի հիգիենայի պարագաների հասանելիության խնդիրը: Հաստատություններից մեկում արձանագրվել է, որ կին հիվանդները ներգրավվել են մաքրման աշխատանքներում, ինչը հակասում է իրավական նորմերին⁸²:

Ավելին, ՄԱԲՀ-ի և Մարդու իրավունքների պաշտպանի գրասենյակի կողմից ուսումնասիրությունը վկայում է, որ վերարտադրողական առողջությունը, այդ թվում՝ հղիության արհեստական ընդհատումների և հետաբորտային բուժօգնության իրավունքների առումով կապված է կարծրատիպերի, ենթադրությունների և համատարած

⁸⁰ Ավելի մանրամասն տե՛ս Իսաբել Բրոյան, Փառանձեմ Փարյան, Հայաստան Մարտիրոսյան, Էվիյա Հովհաննիսյան, «Հայաստանում բնակվող ազգությամբ եզդի աղջիկների իրավունքներին և հնարավորություններին առնչվող խնդիրները», ԵՀՀ համալսարան 2020, էջ 21:

⁸¹ Տե՛ս, ի թիվս այլնի, <https://medialab.am/2980/>:

⁸² Տե՛ս Մարդու իրավունքների պաշտպանի՝ որպես կանխարգելման ազգային մեխանիզմի 2019 թվականի գործունեության վերաբերյալ տարեկան զեկույց, էջեր 95 և 123:

կեղծ համոզմունքների հետ, ըստ որոնց՝ հաշմանդամություն ունեցող անձինք չեն կարող օգտվել իրենց վերարտադրողական իրավունքներից, հատկապես եթե խոսքը մտավոր հաշմանդամություն ունեցող կանանց մասին է⁸³: Հետևաբար կանանց հոգեբուժական հաստատություններում տեղավորելու և խնամակալություն նշանակելու մասին որոշում կայացնելիս դատարանը պետք է մանրամասն ուսումնասիրի այս խնդիրները:

Ոչ ավանդական սեռական կողմնորոշում և գենդերային ինքնություն ունեցող կանայք

Հայաստանի հասարակության ամենամարզինալացված խմբերից մեկը LQAP+ համայնքն է: Առկա են դեպքեր՝ նրանց նկատմամբ համատարած և թիրախավորված ատելության խոսքի վերաբերյալ, ոչ միայն շարքային քաղաքացիների, այլ նաև բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց, այդ թվում՝ պատգամավորների կողմից: LQAP կանանց նկատմամբ հայ հասարակության անհանդուրժողական և անհարգալից վերաբերմունքը, ցավոք, դրսևորվում է նաև դատական համակարգում: Այդպիսի օրինակներից են այն դեպքերը, երբ իրավապահ մարմինները դիտավորությամբ չեն միջամտել, որ պաշտպանեն հարձակման ենթարկված տրանսգենդեր կանանց, և երբ դատարանը LQAP համայնքին պատկանող պատասխանողների մասնակցությամբ գործի շրջանակներում թույլ է տվել վիրավորական հարցեր ուղղել պատասխանողներին և մեկնաբանություններ անել նրանց վերաբերյալ, ոչ պատշաճ կատակներ անել, ինչպես նաև սեքսուալության վերաբերյալ ոչ տեղին հարցեր հղել⁸⁴:

Ատելության խոսքի որոշ ձևերի, այդ թվում՝ LQAP կանանց նկատմամբ ատելության խոսքի դեմ պայքարելուն ուղղված կարևոր օրենսդրական փոփոխություն է համարվում Քրեական օրենսգրքի (այսուհետ՝ ՔՕ) 226.2 հոդվածը, որով քրեականացվում են բռնություն գործադրելու հանրային կոչերը, բռնությունը հրապարակայնորեն արդարացնելը կամ քարոզելը: Հանցավոր արարքը շարադրված է հետևյալ խմբագրությամբ. «Անձի կամ անձանց խմբի նկատմամբ սեռով, ռասայով, մաշկի գույնով, էթնիկական կամ սոցիալական ծագումով, գենետիկական հատկանիշներով, լեզվով, կրոնով, աշխարհայացքով, քաղաքական կամ այլ հայացքներով, ազգային փոքրամասնությանը պատկանելությամբ, գույքային վիճակով, ծնունդով, հաշմանդամությամբ, տարիքով կամ անձնական կամ սոցիալական բնույթի այլ հանգամանքներով պայմանավորված բռնություն գործադրելու հրապարակային կոչերը, նման բռնությունը հրապարակայնորեն արդարացնելը կամ քարոզելը»: Ավելին, պաշտոնեական դիրքի օգտագործմամբ հանցագործություն կատարելը համարվում է ծանրացուցիչ հանգամանք: Մինևույն ժամանակ բավականին տարօրինակ է, որ 2021 թվականի մայիսի դրությամբ որևէ քրեական վարույթ չի հարուցվել այս հոդվածի համաձայն (ընդունվել է 2020 թվականի ապրիլի 15-ին), թեպետ տրանսգենդեր, տրանսսեքսուալ և նույնասեռական անձանց նկատմամբ բռնությունը հրապարակայնորեն արդարացնելու կամ բռնություն քարոզելու դեպքերի պակաս չկա:

⁸³ Տե՛ս Մարդու իրավունքների պաշտպանի տարեկան հաղորդում՝ 2019 թվականին Հայաստանում մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության վիճակի մասին, էջ 631:

⁸⁴ Տե՛ս Գ. Հակոբյան, «Կանանց համար արդարադատության մատչելիության ապահովման վերաբերյալ» *դատավորների և դատախազների վերապատրաստման ձեռնարկ*, 2017, էջեր 16-17:

Վարժություն

Լուծե՛ք դեպքի սցենարում առկա խնդիրը.

Ջ.-ն 15-ամյա եզդի աղջիկ է: Նա ապրում է մի գյուղում, որտեղ առկա է միայն հիմնական միջնակարգ դպրոց: Ավագ դպրոց հաճախելու համար նա ամեն օր պետք է ուղևորվի հարևան քաղաք: Դպրոցը կամ գյուղապետարանը չի տրամադրում տրանսպորտային միջոց: Նա դժվարանում էր համոզել իր հորը և ավագ եղբորը, որ թույլ տային իրեն հաճախել ավագ դպրոց: Ի վերջո, նրանք համաձայնել են՝ պայմանով, որ նրա հայրը կամ ավագ եղբայրը նրան կուղեկցեն դպրոց, քանի որ իրենց համայնքում աղջիկների առևանգումը համատարած բնույթ է կրում: Բացի դպրոց հաճախելուց՝ Ջ.-ն ամբողջությամբ ներգրավված էր տնային տնտեսության աշխատանքներում՝ օգնելով իր մորը տնային գործերում և գյուղատնտեսական աշխատանքներում: Նրան չէր թույլատրվում միայնակ դուրս գալ տանից, հանդիպել տղաների, որոնք իր հարազատները չեն, և նա դաստիարակվել էր եզդի համայնքի ավանդույթներով:

Երբ նրա հայրը և եղբայրը զբաղված էին լինում և չէին կարողանում ուղեկցել նրան դպրոց, նա գնում էր միայնակ: Դպրոցի ճանապարհին նրան առևանգել է 20-ամյա Հ.-ն: Հ.-ն ասել է նրան, որ ինքը ցանկանում է ամուսնանալ նրա հետ, և առևանգմանը հաջորդող օրը նրան տարել է հայրական տուն: Երբ նրա ծնողները տեղեկացել են նրա առևանգման մասին, Ջ.-ին տեսակցելու նպատակով այցելել են Հ.-ի տուն և ասել նրան, որ չնայած Հ.-ի վրա զայրացած են առևանգման դեպքի համար, արդեն չափազանց ուշ է: Նա պետք է ամուսնանա Հ.-ի հետ, հակառակ դեպքում իրենց ընտանիքի պատիվը կարատավորվի: Պատիվն իրենց ընտանիքի համար չափազանց կարևոր է:

Հարևաններից մեկը ոստիկանություն հաղորդում է ներկայացրել առևանգման վերաբերյալ: Երբ ոստիկանությունը ժամանել է, Ջ.-ի ծնողները Հ.-ի հետ համատեղ համոզել են ասել նրանց, որ ինքը Հ.-ի տուն է գնացել կամովին և իրեն չեն առևանգել: Ջ.-ն համաձայնել է, և նրանք բոլորը ոստիկանությանը ներկայացրել են նույն պատմությունը: Այդ հիմքով ոստիկանությունը որևէ վարույթ չի հարուցել: Կարճ ժամանակ անց Ջ.-ն և Հ.-ն ամուսնացել են եզդիական ավանդույթներով: Ամուսնությունը պաշտոնապես չի գրանցվել, քանի որ Ջ.-ի՝ Հայաստանի օրենսդրությամբ սահմանված ամուսնական տարիքը չէր լրացել:

Ջ.-ն դուրս է մնացել դպրոցից և մեկ տարի անց երեխա է լույս աշխարհ բերել: Երբ հիվանդանոցում տեղեկացել են նրա տարիքի մասին, հաղորդել են ոստիկանություն: Ոստիկանությունը քրեական գործով վարույթ է հարուցել Հ.-ի նկատմամբ՝ Քրեական օրենսգրքի 141-րդ հոդվածով:

Հարցեր.

Որպես քննիչ, դատախազ, դատավոր՝ ելնելով Ձեր գործողություններից՝

- նշե՛ք Ձեր ուշադրության արժանացած՝ զենդերային հավասարության հետ կապված ցանկացած խնդիր՝ հիմք ընդունելով միջազգային և ազգային իրավական դաշտը.
- նշե՛ք օրենսդրության և պետական քաղաքականության մեջ առկա ցանկացած բաց:

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ` ԴԱՍԸՆԹԱՅԸ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՂԻ ՀԱՄԱՐ.

Այս վարժության նպատակն է ի ցույց դնել եզրի աղջիկների համար կրթության, աշխատանքային շուկայի հասանելիության և մյուսների հետ հավասար պայմաններով հանրային կյանքին մասնակցության հավասար հնարավորություններ ապահովելու ուղղությամբ սոցիալական և իրավական քաղաքականությունների բացակայությունը: Ապահովե՛ք, որ հատվող (բազմակի) խտրականության առանձնահատկությունները քննարկվեն, և մասնակիցներն ըմբռնեն վաղ տարիքում և հարկադրված ամուսնությունների ռիսկերը (վաղ տարիքում ամուսնություններն արդեն իսկ քրեականացվել են Քրեական օրենսգրքում) և այդպիսի ամուսնությունների ենթարկված աղջիկների՝ մարդու իրավունքների խախտումները (կրթության հասանելիության և աշխատանքի հնարավորությունների, անձնական ինքնուրույնության, ֆինանսական և սոցիալական անկախության հնարավորությունների սահմանափակում, առողջական խնդիրներ և այլն), առաջարկե՛ք մասնակիցներին քննարկել եզրի աղջիկների առևանգման դեպքերի քննության ընթացքում պատշաճ բարեխղճություն չդրսևորելու և այդպիսի գործելակերպերի դեմ պայքարելու պետական քաղաքականության բացակայության, ինչպես նաև 16 տարեկանից ցածր անձի հետ սեռական հարաբերություն ունենալու համար պատիժ չկրելու հարցերը: Ի վերջո, պետք է քննարկել վաղ տարիքում ամուսնության հետ կապված «ազգային ավանդույթների» նկատմամբ պետության հանդուրժողականությունը, գենդերային հիմքով խտրական գործելակերպերին վերջ դնելու նպատակով եզրի համայնքում պետական ֆինանսավորմամբ իրազեկվածության բարձրացման և կանանց հզորացման միջոցառումների բացակայությունը: Խոսե՛ք պետության՝ հավասարության ապահովման դրական պարտավորությունների մասին:

ՄՈԴՈՒԼ 2. ԳԵՆԴԵՐԱՅԻՆ ՀԱՎԱՍԱՐՈՒԹՅԱՆ ԱՊԱՀՈՎՄԱՆՆ ԱՌՆՉՎՈՂ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ, ՏԱՐԱԾԱՇՐՋԱՆԱՅԻՆ ԵՎ ԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԴԱՇՏԸ

2.1. ԳԵՆԴԵՐԱՅԻՆ ՀԱՎԱՍԱՐՈՒԹՅԱՆ ԱՊԱՀՈՎՄԱՆՆ ԱՌՆՉՎՈՂ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԵՎ ՏԱՐԱԾԱՇՐՋԱՆԱՅԻՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԴԱՇՏԸ

Սույն մոդուլով ամփոփ տեղեկատվություն է տրամադրվում կանանց՝ մարդու իրավունքների մասով կիրառվող միջազգային և տարածաշրջանային իրավական դաշտի վերաբերյալ:

2.1.1. Միավորված ազգերի կազմակերպության՝ մարդու իրավունքների համակարգը

Միավորված ազգերի կազմակերպության (ՄԱԿ) համակարգը հիմնված է երկու հիմքերի՝ կանոնադրական մարմինների և պայմանագրային մարմինների վրա:

ՄԱԿ-ի կանոնադրության համաձայն՝ մարդու իրավունքների խրախուսման պարտավորությունը վերապահված է Տնտեսական և սոցիալական խորհրդի (ՏՆՏՍՈՑԽՈՐՀ) ընդհանուր վեհաժողովին: 2006 թվականին Ընդհանուր վեհաժողովը **Մարդու իրավունքների խորհրդին** (ՄԻԽ)՝ որպես Մարդու իրավունքների հանձնաժողովի իրավահաջորդի, լիազորել է անդրադառնալ մարդու իրավունքների խախտումներին և խրախուսել մարդու իրավունքների արդյունավետ համակարգում ու մեյնսթրիմինգը: ՄԻԽ-ը միջկառավարական մարմին է, որը բաղկացած է 47 անդամ պետություններից: Դրա հիմնական մեխանիզմը **Համընդհանուր պարբերական դիտարկումն է**⁸⁵, սակայն դրանով կարող են նաև քննվել անհատական բողոքները:

Բացի այդ, Մարդու իրավունքների խորհրդի հատուկ ընթացակարգերի մեխանիզմի համաձայն՝ անկախ փորձագետներին շնորհվում են մարդու իրավունքների՝ որոշակի խնդրին կամ թեմային առնչվող հարցեր ուսումնասիրելու մանդատներ⁸⁵: Գործում են մանդատներով օժտված երկու այդպիսի թեմատիկ ուղղվածության փորձագետներ, որոնք հատկապես մասնագիտացված են գենդերային հավասարության հարցերում՝ Կանանց նկատմամբ բռնության հարցերով հատուկ զեկուցողը և Մարդկանց՝ հատկապես կանանց և երեխաների թրաֆիքինգի հարցերով հատուկ զեկուցողը: Գործում է նաև Կանանց նկատմամբ օրենքում և գործնականում դրսևորվող խտրականության հարցերով աշխատանքային խումբ (հինգ անկախ փորձագետից բաղկացած մարմին): Բոլոր երեք մարմինները քննում են անհատական բողոքներ և հրատապ դիմումներ ներկայացնում կառավարություններ. նրանք նաև այցեր են կատարում համապատասխան երկրներ և տարեկան զեկույցներ պատրաստում ՄԻՄ-ի համար:

Կանանց դրության հարցերով հանձնաժողովը (ԿԴՀ) հիմնադրվել է 1946 թվականին ՏՆՏՍՈՑԽՈՐՀ-ի կողմից. այն կանոնադրական մարմին է, որի հիմնական պարտականությունը կանանց իրավունքներին ու գենդերային հավասարությանը նպաստելն է: Այն միջկառավարական մարմին է, որը բաղկացած է 45 անդամ պետություններից: ԿԴՀ-ն հրատապ հարցերի վերաբերյալ հանձնարարականներ է ներկայացնում ՏՆՏՍՈՑԽՈՐՀ, առաջնահերթ թեմաների վերաբերյալ կազմում է եզրակացություններ և պատասխանատու է կանանց վերաբերյալ համաշխարհային խորհրդաժողովներ կազմակերպելու և դրանց ընթացքին հետևելու համար:

ՄԱԿ-ի համակարգում գործում է մարդու իրավունքների վերաբերյալ ինը հիմնական փաստաթուղթ (տե՛ս ամբողջական ցանկը և վավերացումները 4-րդ հավելվածում): Բոլոր այդ փաստաթղթերով արգելվում է սեռի (գենդերի) հիմքով խտրականությունը, իսկ «Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին» միջազգային դաշնագրով և «Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների մասին» միջազգային դաշնագրով նաև երաշխավորվում են տղամարդկանց ու կանանց հավասար իրավունքները (3-րդ հոդված): «Հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների մասին» կոնվենցիայով (6-րդ հոդված) ճանաչվում է հաշմանդամություն ունեցող կանանց կողմից խտրականության բազմաթիվ ձևերի ենթարկվելու հանգամանքը, ինչպես նաև անդամ պետությունների՝ անհավասարության այդ ձևերին անդրադառնալու պարտավորությունը: «Կանանց նկատմամբ խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին» կոնվենցիան (ԿԽՎԿ), որը երբեմն վկայակոչվում է որպես «կանանց՝ մարդու իրավունքների միջազգային բիլլ», այն պայմանագիրն է, որով սահմանվում է կանանց նկատմամբ խտրականությունը և նախատեսվում է այդպիսի խտրականության վերացմանն ուղղված գործողությունների ազգային ծրագրի օրակարգը:

Այդ փաստաթղթից յուրաքանչյուրով նախատեսվում է պայմանագրերի կատարման նկատմամբ մոնիթորինգ իրականացնող մարմինների ստեղծում՝ անկախ փորձագետների կոմիտեներ, որոնք ուսումնասիրում են համապատասխան կոնվենցիայի կիրարկման

⁸⁵ Համընդհանուր պարբերական դիտարկումը (ՀՊԴ) գործընթաց է, որով Միավորված ազգերի կազմակերպության անդամ պետությունները տեղեկատվություն են ներկայացնում մարդու իրավունքների խրախուսման և պաշտպանության ոլորտում, այդ թվում՝ գենդերային հավասարության և խտրականության բացառման մասով իրենց ձեռնարկած քայլերի վերաբերյալ: ՀՊԴ-ի գործընթացը կարևոր գործիք է՝ մարդու իրավունքների ոլորտում առանձին պետությունների գործելակերպերը գնահատելու, ինչպես նաև լավագույն գործելակերպերը փաստաթղթավորելու համար:

⁸⁶ Մարդու իրավունքների խորհրդի հատուկ ընթացակարգերը ենթադրում են այն անկախ փորձագետներին, որոնք զեկուցում և խորհրդատվություն են տրամադրում մարդու իրավունքներին առնչվող հարցերի վերաբերյալ՝ ըստ թեմաների կամ երկրների դասակարգված մանդատների: Յուրաքանչյուր կատեգորիայում առանձնացված է մոտավորապես 40 այդպիսի փորձագետ կամ զեկուցող:

վերաբերյալ զեկույցները: Այդ կոմիտեները ներկայացնում են եզրափակիչ դիտարկումներ (մեկնաբանություններ), որոնցում նշվում են առաջընթաց գրանցած ոլորտները և մատնանշվում են պայմանագրով նախատեսված պարտավորությունները չկատարելու վերաբերյալ մտահոգությունները: Պայմանագրերի կատարումը վերահսկող մարմինների մեծամասնությունը լիազորված է ուսումնասիրելու նաև որոշակի փաստաթղթով պաշտպանվող իրավունքների խախտումների վերաբերյալ առանձին հաղորդումներ կամ բողոքներ⁸⁷: Պայմանագրերի կատարումը վերահսկող որոշ մարմիններ կարող են նախաձեռնել իրավունքների կոպիտ և պարբերաբար խախտումների քննությունն այն պետությունում, որը ճանաչել է դրանց իրավասությունը⁸⁸, իսկ որոշ մարմիններ մարդու իրավունքների լուրջ խախտումները կանխելու կամ դադարեցնելու նպատակով կարող են ուսումնասիրել հրատապ գործողություն կատարելու կամ նախազգուշացնող ընթացակարգեր կիրառելու պահանջով դիմումներ⁸⁹: Ի հավելումն դրա՝ պայմանագրերի կատարման նկատմամբ մոնիթորինգ իրականացնող մարմինները կոնվենցիայով սահմանված՝ որոշակի իրավունքների կամ հարցերի վերաբերյալ ներկայացնում են ընդհանուր դիտարկումներ (մեկնաբանություններ), որոնցում առավել մանրամասն պարզաբանվում է իրավունքի բովանդակությունն ու պետության պարտավորությունները:

Այդ կոմիտեների տեսակետներն անհատական բողոքների վերաբերյալ և ընդհանուր մեկնաբանությունները կամ հանձնարարականները պետությունների համար պարտադիր ուժ չունեն: Այնուամենայնիվ, այդ կարծիքները համապատասխան փաստաթղթերի լավ հիմնավորված մեկնաբանություններն են, և հետևաբար դրանցով իրավական ոլորտի գործող մասնագետներին, ինչպես օրինակ՝ դատախազներին ու դատավորներին, տրամադրվում են կարևոր բացատրություններ այն մասին, թե ինչպես պետք է ազգային օրենսդրության և պրակտիկայի կիրառման միջոցով կատարվեն պարտավորությունները:

«Կանանց նկատմամբ խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին» կոնվենցիա (ԿԽՎԿ)

ԿԽՎԿ-ն մարդու իրավունքների վերաբերյալ միջազգային պայմանագիր է, որով պետություններից պահանջվում է պաշտպանել և խթանել կանանց և աղջիկների իրավունքները: Այն ընդունվել է ՄԱԿ-ի գլխավոր ասամբլեայի կողմից 1979 թվականին և վավերացվել է ՄԱԿ-ի 194 անդամ պետություններից 187-ի կողմից:

ԿԽՎԿ-ն ընդգրկում է կանանց և տղամարդկանց իրական հավասարության համապարփակ տեսլականը՝ կողմ պետություններից պահանջելով իրականացնել կանանց նկատմամբ խտրականության բոլոր ձևերի արգելումն ապահովող լայնածավալ միջոցառումներ: Կոնվենցիայի սահմանման համաձայն՝ կանանց նկատմամբ խտրականությունը ենթադրում է «սեռի հիմքով ցանկացած տարբերակում, բացառում կամ սահմանափակում, որը խաթարում կամ վերացնում է կամ էլ նպատակ ունի խաթարելու կամ վերացնելու՝ կանանց համար քաղաքական, տնտեսական, սոցիալական, մշակութային, քաղաքացիական կամ ցանկացած այլ բնագավառում, անկախ

⁸⁷ Փաստաթղթի կողմ պետությունը պետք է ճանաչի համապատասխան կոմիտեի՝ անհատական բողոքներ քննելու իրավասությունը՝ փաստաթղթի կամ ընտիր արձանագրությունը վավերացնելով:

⁸⁸ Դրանք են ԿԽՎԿ կոմիտեն, Խոշտանգումների դեմ պայքարի հարցերով կոմիտեն, Հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների հարցերով կոմիտեն, Երեխայի իրավունքների հարցերով կոմիտեն, Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների կոմիտեն և Բռնությամբ անհետացման հարցերով կոմիտեն:

⁸⁹ Ռասայական խտրականության վերացման հարցերով կոմիտեն, Հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների հարցերով կոմիտեն և Բռնությամբ անհետացման հարցերով կոմիտեն:

տղամարդկանց ու կանանց ամուսնական կարգավիճակից և նրանց հավասարության հիմքով, մարդու իրավունքների ու հիմնարար ազատությունների ճանաչումը, ինչպես նաև կանանց կողմից այդ իրավունքների ու հիմնարար ազատությունների իրականացումը կամ դրանցից օգտվելը» (1-ին հոդված): ԿԽՎԿ-ով անդամ պետություններից պահանջվում է ստեղծել իրավասու ազգային հաստատություններ՝ խտրականության արգելումը գործնականում արդյունավետ դարձնելու նպատակով:

ԿԽՎԿ-ն մարդու իրավունքների վերաբերյալ առաջին և միակ պայմանագիրն է, որով Կողմ պետությունները պարտավորվում են փոփոխել և վերացնել սոցիալական վերաբերմունքի այն ձևերը և մշակութային դրսևորումներն ու երևույթները, որոնք հիմնված են սեռերից որևէ մեկի ստորադասության կամ գերադասության կամ տղամարդկանց և կանանց կարծրատիպային դերաբաժանման գաղափարի վրա⁹⁰: Գերակշռող գենդերային հարաբերություններին և գենդերային խտրականության հարատևությանը անդրադարձ կատարելը այն երեք պարտավորություններից մեկն է, որն ընկած է կանանց նկատմամբ խտրականության բոլոր ձևերի վերացման ուղղությամբ գործադրվող ջանքերի հիմքում: Այս նորմը ենթադրում է հասարակական և սոցիալական կյանքում առկա գենդերային հիմքով կարծրատիպերի դեմ պայքարելու և իրավական դաշտում ու հանրային քաղաքականություններում դրանք վերացնելու պարտավորություն, և երկուսն էլ Կողմ պետությունները պետք է իրականացնեն անշեղորեն, պատշաճ բարեխղճությամբ, բարյացակամորեն և անհապաղ: Ավելին, ԿԽՎԿ-ի շրջանակներում Կողմ պետություններից պահանջվում է արագ արձագանքել կանանց նկատմամբ խտրականության ցանկացած դրսևորմանը՝ անկախ այն հանգամանքից՝ այդ գործողությունները կամ անգործությունը դրսևորվել է պետության ներկայացուցիչների, թե մասնավոր անձանց կողմից⁹¹:

ԿԽՎԿ-ում պետությունների համար սահմանվում է այն մշակութային նորմերում և երևույթներում փոփոխություններ կատարելու դրական պարտավորություն, որոնք «հիմնված են սեռերից որևէ մեկի ստորադասության կամ գերադասության գաղափարի վրա»⁹²: Սա դրական պարտականություն է, որով պետություններից պահանջվում է ձեռնարկել պրոակտիվ քայլեր՝ գենդերային հավասարություն ապահովելու համար: Այսպիսով, Կոնվենցիան ապահովում է դրական իրավական դաշտ, որով «օրինականացվում է կանանց՝ իրավունքների և հավասարության առումով ներկայացվող պահանջները»⁹³: Այն կարող է օգտագործվել «կանանց՝ մարդու իրավունքների սահմանադրական երաշխիքների նորմերը սահմանելու, օրենքները մեկնաբանելու, պրոակտիվ, կանանց շահերը պաշտպանող քաղաքականությունների մշակումը պարտադիր դարձնելու և խտրականությունը վերացնելու համար»⁹⁴:

Ստորագրող պետությունները կարող են ԿԽՎԿ-ի կատարման համար հաշվետու լինել երեք եղանակով, որոնք բոլորը կիրառվում են ԿԽՎԿ կոմիտեի կողմից: Դրանք են՝

- հաշվետվության ներկայացման մեխանիզմը
- բողոքների ներկայացման ընթացակարգը
- քննության անցկացման ընթացակարգը:

⁹⁰ Տե՛ս ԿԽՎԿ-ի 2(գ) և 5(ա) հոդվածները:

⁹¹ Տե՛ս ԿԽՎԿ-ի 2(ե) հոդվածը:

⁹² ԿԽՎԿ-ի 5(ա) հոդված:

⁹³ Անուրադա Ռաո և Կանանց իրավունքների պաշտպանության ուղղությամբ գործողությունների միջազգային կոմիտե (2008 թվական) «Կանանց նկատմամբ խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին կոնվենցիայի ներպետական կիրառումը. Հնարավորություն և իրականություն», էջ 13:

⁹⁴ Նույն տեղում:

Հաշվետվությունների ներկայացման մեխանիզմի շրջանակներում Կոնվենցիայի կողմ համարվող բոլոր պետությունները պետք է յուրաքանչյուր չորս տարին մեկ հաշվետվություն ներկայացնեն՝ մանրամասն նկարագրելով Կոնվենցիայի կատարումն ապահովող միջոցառումները և դրանց արդյունավետությունը: ՀԿ-ները և մասնակցում են այս գործընթացին՝ ներկայացնելով անկախ զեկույցներ: Ամբողջ վերաբերելի տեղեկությունն ուսումնասիրելուց հետո Կոմիտեն ներկայացնում է «Եզրափակիչ դիտարկումներ», որոնք ներառում են պետության համար դիտողություններ և առաջարկություններ: Բողոքների ներկայացման ընթացակարգի շրջանակներում ԿԽՎԿ-ի կամընտիր արձանագրությամբ⁹⁵ որոշ մասնակից պետությունների համար սահմանվում է մեխանիզմ, որով անհատները կարող են անմիջապես Կոմիտե ներկայացնել իրենց իրավունքների խախտման վերաբերյալ բողոքներ: Այս բողոքներն ուսումնասիրելուց հետո Կոմիտեն հրապարակում է իր «որոշումները (կարծիքները)» զեկույցի ձևով, որում ներկայացվում են եզրակացություններ ու առաջարկություններ: Եզրափակիչ դիտարկումներն ու որոշումները (կարծիքները) պարտադիր իրավական ուժ չունեն: Դրանց նպատակն է ճնշում գործադրել անդամ պետությունների վրա՝ ընդգծելով պետական քաղաքականության և գործունեության որոշ կողմեր, որոնք համարվում են ԿԽՎԿ-ին չհամապատասխանող: Քննության անցկացման ընթացակարգի շրջանակներում Կամընտիր արձանագրության 8-րդ հոդվածով Կոմիտեն լիազորված է «Կողմ պետության կողմից Կոնվենցիայում սահմանված իրավունքների լուրջ կամ կանոնավոր խախտումների մասին վկայող հավաստի տեղեկություններ» ստանալու պահից գաղտնի քննություն սկսել: Պետությանն առաջարկվում է համագործակցել քննության շրջանակներում և ներկայացնել տվյալ տեղեկության վերաբերյալ դիտարկումներ: Քննությունն ավարտելուն պես Կոմիտեն դիտարկումներ և առաջարկություններ պարունակող զեկույց է ներկայացնում տվյալ պետություն, որին տրվում է վեց ամիս ժամանակ՝ գրավոր պատասխան ներկայացնելու համար:

Կողմ պետությունները պարտավոր են կատարել ԿԽՎԿ-ի դրույթները, իսկ Կոնվենցիայի կատարումն ապահովող մեխանիզմներն այն մեթոդն են, որոնք օգտագործվում են ԿԽՎԿ-ի նպատակներն իրագործելու առումով Կողմ պետություններին հաշվետու դարձնելու համար: Կոնվենցիայի կատարումն ապահովող մեխանիզմ կարող է լինել, օրինակ, ԿԽՎԿ-ի նպատակների իրագործման ուղղությամբ պետության առաջընթացի վերաբերյալ ՄԱԿ-ի ԿԽՎԿ կոմիտե հաշվետվություն ներկայացնելը:

Ավելի լայն իմաստով, պայմանագիրը դուրս է գալիս քաղաքացիական և քաղաքական, տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների, ինչպես նաև պետական/մասնավոր ոլորտների ավանդական տարբերակման սահմաններից: ԿԽՎԿ-ն հստակորեն անդրադառնում է անհավասարությունն ամրապնդելու հարցում մշակույթի դերին և պարունակում է պարտավորություններ՝ զենդերային կարծրատիպավորման հարցին անդրադառնալու վերաբերյալ:

2014 թվականի դրությամբ ԿԽՎԿ կոմիտեն ներկայացրել է 30 ընդհանուր հանձնարարական, այդ թվում՝ հետևյալ այնպիսի թեմաների շուրջ, ինչպիսիք են կանանց նկատմամբ բռնությունը (թիվ 19), կանանց դեռը հակամարտությունների կանխարգելման հարցում, հակամարտությունների և հակամարտություններին հաջորդող իրավիճակներում (թիվ 30), վնասակար երևույթները (թիվ 31), կանանց համար արդարադատության մատչելիությունը (թիվ 33), զենդերային հիմքով բռնությունը (թիվ 35) և թրաֆիքինգը (թիվ

⁹⁵ «Կանանց նկատմամբ խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին» կոնվենցիայի կամընտիր արձանագրություն, հասանելի է հետևյալ հղումով՝ <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/OPCEDAW.aspx>:

37): Պայմանագրի կամընտիր արձանագրության համաձայն՝ ԿԽՎԿ կոմիտեն նաև ուսումնասիրել է մի շարք անհատական բողոքներ, այդ թվում՝ Ուկրաինայից⁹⁶, Մոլդովայից⁹⁷, Հյուսիսային Մակեդոնիայից⁹⁸ և Բուլղարիայից⁹⁹: ԿԽՎԿ-ն արդեն իսկ քննել է ոլորտների լայն շրջանակ ընդգրկող հարցեր, այդ թվում՝ կանանց նկատմամբ բռնություն, աշխատանքային և ընտանեկան իրավունք: Այս ոլորտներում ԿԽՎԿ-ի կայացրած համապատասխան որոշումները կներկայացվեն 3-րդ մոդուլում: ԿԽՎԿ կոմիտեն, այնուամենայնիվ, հանդես է եկել կանանց համար արդարադատության մատչելիության ոլորտում գենդերային կարծրատիպավորման վերաբերյալ մի շարք կարևոր հայտարարություններով:

ԳԵՆԴԵՐԱՅԻՆ ԿԱՐԾՐԱՏԻՊԱՎՈՐՄԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԿԽՎԿ-Ի ՆԱԽԱԴԵՊԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԸ

Կարեն Թայագ Վերտիդոն ընդդեմ Ֆիլիպինների [Karen Tayag Vertido v. The Philippines] գործով, CEDAW/C/49/D/20/2008 (2011 թվական), ԿԽՎԿ կոմիտեն նշել է, որ կարծրատիպավորումը բացասաբար է անդրադառնում կանանց՝ արդար և անկողմնակալ դատաքննության իրավունքի վրա, իսկ դատական իշխանությունը պետք է ցուցաբերի զգուշություն, որպեսզի բռնաբարությունից տուժած անձի կամ գենդերային հիմքով բռնության ենթարկված անձի վերաբերյալ զուտ կանխակալ պատկերացումների հիման վրա չձևավորվեն կոշտ չափանիշներ այն մասին, թե կանայք կամ աղջիկներն ինչպիսի վարքագիծ պետք է դրսևորեն կամ ինչ պետք է անեն բռնաբարության դեպքի առերեսման ժամանակ:

Ո.Փ.Բ.-ը ընդդեմ Ֆիլիպինների գործով [R.P.B. v. The Philippines], CEDAW/C/57/D/34/2011 (2014 թվական), 8.8 պարբերություն, ԿԽՎԿ կոմիտեն հաստատել է կանանց՝ արդար դատաքննության իրավունքի վրա կարծրատիպավորման բացասական ազդեցությունը և Կողմ պետությունների հորդորել է՝

1. ապահովել, որ բռնաբարության և սեքսուալ բնույթի այլ հանցանքների հետ կապված բոլոր քրեական վարույթներն իրականացվեն անկողմնակալ և արդար ձևով և առանց տուժողի գենդերի, տարիքի և հաշմանդամության վերաբերյալ կանխակալության կամ կարծրատիպային գաղափարների
2. դատական իշխանության ներկայացուցիչների և իրավական ոլորտի մասնագետների համար անցկացնել պատշաճ և կանոնավոր վերապատրաստման դասընթացներ Կոնվենցիայի, դրա Կամընտիր արձանագրության և Կոմիտեի ընդհանուր հանձնարարականների, մասնավորապես՝ թիվ 18 և 19 ընդհանուր հանձնարարականների վերաբերյալ՝ ապահովելու համար, որ կարծրատիպերը և գենդերային կանխակալությունը ազդեցություն չունեն դատական վարույթների և որոշումների կայացման վրա:

⁹⁶ Օ.Ս.-ն ընդդեմ Ուկրաինայի, CEDAW/C/73/D/87/2015:

⁹⁷ Նատալիա Չոբանուն ընդդեմ Մոլդովայի Հանրապետության, CEDAW/C/74/D/104/2016:

⁹⁸ ԼԱ-ն և այլք ընդդեմ Հյուսիսային Մակեդոնիայի [LA et al v North Macedonia], CEDAW/C/75/D/107/2016:

⁹⁹ Ս.Լ.-ն ընդդեմ Բուլղարիայի [S.L v Bulgaria], CEDAW/C/73/D/99/2016:

Անխելա Գոնսալես Կառենյոն ընդդեմ Իսպանիայի թիվ 47/2012 հաղորդագրության մեջ՝ ՄԱԿ-ի փաստաթուղթ CEDAW/C/58/D/47/2012 (2014 թվական), ԿԽՎԿ կոմիտեն որոշել է, որ Կողմ պետությունը խախտել է ԿԽՎԿ-ի 2(ա)-2(գ), 5(ա) և 16(1)(դ) հոդվածները 1-ին հոդվածի և թիվ 19 ընդհանուր հանձնարարականի հետ համատեղ: Կայացնելով իր որոշումը՝ Կոմիտեն հաստատել է, որ երեխայի խնամակալության և նրա հետ տեսակցությունների վերաբերյալ որոշումների հիմքում պետք է ընկած լինեն երեխայի լավագույն շահերը, այլ ոչ թե կարծրատիպերը՝ ընտանեկան բռնությունը դիտարկելով վերաբերելի գործոն: Ավելին, այն ընդգծել է, որ կարծրատիպերը բացասաբար են անդրադառնում կանանց՝ անկողմնակալ դատական գործընթացների իրավունքի վրա, և դատական իշխանությունը չպետք է կիրառի ոչ ձկուն չափանիշներ, որոնց հիմքում ընկած են ընտանեկան բռնության վերաբերյալ կանխակալ գաղափարները: Անդրադառնալով փաստերին՝ Կոմիտեն եզրակացրել է, որ Անդրեային [երեխան] առանց վերահսկողության տեսակցելը Ֆ.Ո.Ս-ին [բռնություն գործադրած անձ/ծնող] թույլատրելու մասին որոշումը հիմնված է ընտանեկան բռնության վերաբերյալ կարծրատիպերի վրա. դրանով կարևորվում են ոչ թե Անդրեայի և Անխելայի անվտանգությունը, այլ նրա (տղամարդու) շահերը, և նվազագույն նշանակություն է տրվում նրա բռնարար վարքագծին, հաշվի չի առնվում ընտանեկան բռնության երկարաժամկետ բնույթը, և չեն նշվում անհրաժեշտ երաշխիքները:

Ս.Ֆ.Մ.-ը ընդդեմ Իսպանիայի գործով, CEDAW/C/75/D/138/2018, 2020 թվականի փետրվարի 28, ԿԽՎԿ կոմիտեն գենդերային կարծրատիպերը դիտարկել է մանկաբարձական ծառայությունների համատեքստում: Ս.Ֆ.Մ.-ն պնդել է, որ ծննդաբերության ընթացքում հիվանդանոցում նրա նկատմամբ մանկաբարձական բռնության գործադրմամբ Իսպանիան խախտել է ԿԽՎԿ-ի 2-րդ, 3-րդ, 5-րդ և 12-րդ հոդվածներով սահմանված իր իրավունքները: Նա պնդել է, որ դրա պատճառը կառուցվածքային խտրականությունն է, որի հիմքում ընկած են սեքսուալության, մայրության և ծննդաբերության վերաբերյալ գենդերային կարծրատիպերը, որոնք դրսևորվել են նրա գործի հետ կապված վարչական և դատական վարույթների ընթացքում:

Կոմիտեն գտել է, որ չնայած տարբեր ապացույցներին և հաղորդումներին, որոնցով ապացուցվել է առողջապահական ծառայության գործողությունների և կործանարար ելքի միջև առկա պատճառահետևանքային կապը, վարչական և դատական մարմինները հավաստի են համարել միայն հիվանդանոցի հաղորդումները և ենթադրություններ են արել կարծրատիպերի հիման վրա: Կոմիտեն նշել է, որ կարծրատիպավորումը բացասաբար է անդրադառնում կանանց՝ գենդերային հիմքով բռնությունից, այս դեպքում՝ մանկաբարձական բռնությունից պաշտպանվելու իրավունքի վրա, և որ այդ արարքների համար պատասխանատվությունը վերլուծելու համար պատասխանատու մարմինները պետք է հատուկ զգուշավորություն ցուցաբերեն կարծրատիպերը չվերարտադրելու հարցում: Կոմիտեն գտել է, որ Ս.Ֆ.Մ.-ի շուրջ ստեղծված իրավիճակի համար եղել է այլընտրանք՝ հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ նրա հղիությունը ընթացել է բնականոն և առանց բարդությունների, և որ հիվանդանոց ժամանելիս անհետաձգելի օգնություն ցուցաբերելու անհրաժեշտություն չի եղել, սակայն, այնուհանդերձ, հիվանդանոց ընդունվելու

պահից նա ենթարկվել է մի շարք միջամտությունների, որոնց վերաբերյալ նրան որևէ պարզաբանում չի տրվել և թույլ չի տրվել որևէ կարծիք հայտնել:

Կոմիտեն եզրակացրել է, որ Կոդմ պետության վարչական և դատական մարմինները կիրառել են կարծրատիպային և հետևաբար խտրական գաղափարներ՝ ենթադրելով, որ բժիշկն է որոշում՝ կատարել կամ չկատարել շեքահատում՝ առանց բացատրության պնդելով, որ «միանգամայն հասկանալի է» այն հանգամանքը, որ հորը թույլ չեն տվել ներկա գտնվել գործիքային ծննդաբերության ընթացքում, և հայտնելով այն դիրքորոշումը, որ Ս.Ֆ.Մ.-ի կրած հոգեբանական վնասը «զուտ ընկալման» հարց է, և գտել է, որ տեղի է ունեցել ԿԽՎԿ-ի 2(բ), (գ), (դ) և (զ), 3-րդ, 5դ, 12-րդ հոդվածների խախտում:

2.1.2. Եվրոպայի խորհրդի՝ մարդու իրավունքների համակարգը

Եվրոպայի խորհուրդը Եվրոպայում մարդու իրավունքներին, ժողովրդավարությանն ու օրենքի գերակայությանը օժանդակելու համար պատասխանատու միջազգային մարմին է: Եվրոպայի խորհրդի՝ մարդու իրավունքների վերաբերյալ հիմնական փաստաթուղթը «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» կոնվենցիան (ՄԻԵԿ) է: ՄԻԵԿ-ում կատարվել են լրացումներ 15 արձանագրություններով, որոնցից մի քանիսը ներառում են լրացուցիչ իրավունքներ, ինչպես օրինակ՝ կրթության իրավունքը՝ որպես սոցիալական իրավունք, իսկ մյուսներն ուղղված են կիրարկման մեխանիզմը բարեփոխելուն: ՄԻԵԿ-ի 14-րդ հոդվածը պարունակում է դրույթ՝ Կոնվենցիայում շարադրված իրավունքներից օգտվելիս խտրականության արգելման վերաբերյալ: ՄԻԵԿ-ի 12-րդ արձանագրությունը ներառում է խտրականության համընդհանուր արգելք ցանկացած հիմքով, օրինակ՝ սեռի, ռասայի, մաշկի գույնի, լեզվի, կրոնի, քաղաքական կամ այլ հայացքների, ազգային կամ սոցիալական ծագման, ազգային փոքրամասնության պատկանելության, գույքային դրության, ծննդի կամ այլ կարգավիճակի՝ վերացնելով Կոնվենցիայի 14-րդ հոդվածով նախատեսված սահմանափակումները:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը (ՄԻԵԴ) այնպիսի մարմին է, որին անհատները կարող են դիմել իրենց՝ ՄԻԵԿ-ով սահմանված իրավունքների ենթադրյալ խախտումների մասով՝ պայմանով, որ նրանք բավարարեն ընթացակարգային պահանջները, ինչպես օրինակ՝ իրավական պաշտպանության ներպետական միջոցների սպառումը: Չնայած ՄԻԵԿ-ը գենդերային չեզոքություն դրսևորող փաստաթուղթ է, այնուամենայնիվ ՄԻԵԴ-ը, մեկնաբանելով Կոնվենցիան որպես «կենդանի փաստաթուղթ», ձևավորել է դատական պրակտիկա՝ կանանց իրավունքների, այդ թվում՝ կանանց նկատմամբ բռնության՝ ընտանեկան բռնության, սեռական բռնության, հարկադիր գինեկոլոգիական հետազոտությունների, մարդկանց թրաֆիքինգի վերաբերյալ, վերարտադրողական իրավունքների՝ հղիության արհեստական ընդհատման, հարկադիր ամլացման, վերարտադրողական օժանդակ տեխնոլոգիաների կիրառման վերաբերյալ, ինչպես նաև սեռային խտրականության վերաբերյալ՝ զբաղվածության, սոցիալական նպաստների, երդվյալ ատենակալների ինստիտուտի բնագավառներում: ՄԻԵԴ-ը կանանց համար արդարադատության հավասար մատչելիության վերաբերյալ մի քանի

կարևոր սկզբունք է սահմանել կանանց նկատմամբ բռնության գործերի առնչությամբ, որոնցից մի քանիսն ամփոփ ներկայացված են 3-րդ մոդուլի համապատասխան բաժնում:

Եվրոպական սոցիալական խարտիան (ԵՍԽ) տնտեսական և սոցիալական իրավունքների ոլորտում ՄԻԵԿ-ին համարժեք փաստաթուղթ է: Խարտիայով երաշխավորվում է համապատասխան իրավունքներից օգտվելն այնպիսի բնագավառներում, ինչպիսիք են անձանց բնակարանային ապահովումը, առողջությունը, կրթությունը, զբաղվածությունը, իրավական ու սոցիալական պաշտպանության ապահովումը և տեղաշարժի ազատությունն առանց որևէ հիմքով, այդ թվում՝ սեռի հիմքով խտրականության: Խարտիան վերանայվել է 1996 թվականին՝ ներառելով նոր իրավունքներ, որոնցից մի քանիսը վերաբերում են հատկապես կանանց (օրինակ՝ աշխատավայրում սեքսուալ բնույթի ահաբեկումից պաշտպանվածության իրավունքը և ընտանեկան պարտավորություններով աշխատողների՝ հավասար հնարավորությունների և հավասար վերաբերմունքի իրավունքը): Մինևույն ժամանակ Խարտիայում կատարվել են փոփոխություններ՝ ամրապնդելու համար խտրականության բացառման սկզբունքը և բարելավելու համար գենդերային հավասարության պաշտպանությունն այն բոլոր ոլորտներում, որոնց անդրադարձ է կատարվել սկզբնական փաստաթղթում: Սոցիալական իրավունքների եվրոպական կոմիտեն (ՄԻԵԿ) երկու լրացուցիչ մեխանիզմի՝ հաշվետվության համակարգի և կոլեկտիվ բողոքների ընթացակարգի միջոցով իրականացնում է մոնիթորինգ՝ պարզելու համար, թե որքանով են անդամ պետությունները բավարարում Խարտիայի պահանջները¹⁰⁰:

ԵՍ-ի մյուս երկու կոնվենցիաները մասնավորապես անդրադառնում են կանանց նկատմամբ բռնության հարցին: «Մարդկանց թրաֆիքինգի դեմ պայքարի միջոցների մասին» կոնվենցիան ունի համապարփակ գործողության ոլորտ, որն ընդգրկում է կանանց, տղամարդկանց և երեխաների՝ սեռական, աշխատանքային շահագործման կամ շահագործման այլ ձևերի նպատակով թրաֆիքինգի կանխարգելումն ու դրա դեմ պայքարը, ինչպես նաև տուժողների պաշտպանությունն ու թրաֆիքինգ իրականացնողների նկատմամբ քրեական հետապնդումը: Այն ներառում է խտրականության բացառման վերաբերյալ դրույթը և կողմ պետությունների պարտավորությունը՝ խթանելու համար գենդերային հավասարությունը և օգտագործելու համար գենդերային մեյնսթրիմինգը՝ Կոնվենցիայի կիրարկման միջոցների մշակման, իրականացման և գնահատման ժամանակ (3-րդ հոդված): Անկախ մոնիթորինգի մեխանիզմով գնահատվում է պետությունների կողմից գործնականում որևէ կոնվենցիայի դրույթները կիրառելու եղանակը: Մոնիթորինգի այս մեխանիզմը բաղկացած է երկու հիմքերից՝ Մարդկանց թրաֆիքինգի դեմ պայքարի գործողությունների հարցերով փորձագիտական խումբ (ԳՐԵՏԱ) և Կողմերի կոմիտե:

«Կանանց նկատմամբ բռնության և ընտանեկան բռնության կանխարգելման ու դրանց դեմ պայքարի մասին» կոնվենցիան¹⁰¹ հարցերի լայն շրջանակ կարգավորող համապարփակ պայմանագիր է, որն անդրադառնում է մարդու իրավունքներին, գենդերային հավասարությանը և քրեական իրավունքին: «Կանանց նկատմամբ բռնության և ընտանեկան բռնության կանխարգելման ու դրանց դեմ պայքարի մասին» կոնվենցիայում սահմանվում են նվազագույն չափանիշները, որոնք Կողմ պետությունները պետք է

¹⁰⁰ Սոցիալական իրավունքների եվրոպական կոմիտեի ընդունած որոշումները հասանելի են Եվրոպական սոցիալական խարտիայի նախադեպային իրավունքի վերաբերյալ փաստաթղթերի բազայում (HUDOC Խարտիա) <http://hudoc.esc.coe.int>:

¹⁰¹ Կոնվենցիայի մասին տեղեկատվություն, այդ թվում՝ Կոնվենցիայի տեքստը ԵՍ-ի բոլոր լեզուներով հասանելի է հետևյալ հղումով <http://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/home>.

կիրառեն՝ կանանց նկատմամբ բռնության դեմ արդյունավետորեն պայքարելու համար: Կոնվենցիան ունի Կոնվենցիայի կիրարկումը գնահատելուն և բարելավելուն ուղղված՝ երկու բաղադրիչից կազմված մոնիթորինգի մեխանիզմ՝ Կանանց նկատմամբ բռնության և ընտանեկան բռնության դեմ պայքարի գործողությունների հարցերով փորձագիտական խումբ (ԳՐԵՎԻՕ) և Կողմերի կոմիտե:

2.1.3. Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի ընտրված նախադեպային իրավունքի վերաբերյալ ընդհանուր տեղեկատվություն

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը կայացրել է զգալի թվով վճիռներ, որոնցում մատնանշվում են այն արգելքները, որոնց կանայք հանդիպում են իրավական պաշտպանությունից և իրավական պաշտպանության միջոցներից օգտվելիս, ինչպես նաև շարադրվում են կանանց համար արդարադատության մատչելիության ոլորտի չափանիշները: Հիմնական վճիռները կայացվել են այն գործերով, որոնք վերաբերում են գենդերային հավասարությանը և դատական ոլորտում գենդերային կարծրատիպավորմանը: Կանանց նկատմամբ բռնության, աշխատանքային իրավունքի և ընտանեկան իրավունքի թեմատիկ ոլորտներում կայացված մյուս առանցքային որոշումները կներկայացվեն 3-րդ մոդուլի համապատասխան բաժիններում:

Գենդերային հավասարություն

Բացի այդ, ՄԻԵԴ-ը վճիռներ է կայացրել գենդերային հավասարության ոլորտին առնչվող բազմաթիվ գործերով: Այդ գործերը վերաբերում են Կոնվենցիայով ամրագրված հետևյալ իրավունքների հնարավոր խախտումներին¹⁰²: Մի շարք առանցքային վճիռներում Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը ձևակերպել կամ հաստատել է կարևոր սկզբունքներ, որոնք հիմք են կանանց համար արդարադատության հավասար հասանելիություն ապահովելու համար:

Կանանց՝ մարդու իրավունքների խախտումները, որպես կանոն, կատարվում են մասնավոր անհատների կողմից՝ ի տարբերություն տղամարդկանց՝ մարդու իրավունքների խախտումների, որոնք, որպես կանոն, կատարվում են պետական սուբյեկտների կողմից: Այս առնչությամբ Ղատարանն էապես ընդլայնել է կանանց համար արդարադատության հասանելիությունը՝ ճանաչելով, որ մասնավոր անհատների կողմից կանանց նկատմամբ կիրառվող բռնության ձևերը Կոնվենցիայով պաշտպանվող որոշակի իրավունքների խախտումներ են (մասնավորապես՝ կյանքի իրավունք ու խոշտանգման և անմարդկային և արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի արգելք): Բացի այդ, ՄԻԵԴ-ի նախադեպային իրավունքը վկայում է այն մասին, թե որքան է Ղատարանը կարևորում զարգացող՝ դրական պարտավորությունների դոկտրինը, որը կիրառվում է անկախ այն հանգամանքից՝ բռնություն գործադրած անձը մասնավոր անհատ է, թե պետական պաշտոնյա:

¹⁰² Այդ գործերի ընդհանուր նկարագրության համար տե՛ս Եվրոպայի խորհրդի՝ գենդերային հավասարության հարցերով բաժին. 2017 թվական. Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ գենդերային հավասարության հարցերով նախադեպային իրավունքի վերաբերյալ հավաքածու:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի կողմից քննված մի քանի առաջատար գործեր նպաստել են զգալի առաջընթացի այն հարցում, թե ինչպես է Ղատարանը հասկացել կանանց նկատմամբ բռնությունն ու դրա որոշակի ձևերը և ընկալել պետության պարտավորությունները տվյալ ոլորտում: Մինչ այժմ ՄԻԵԴ-ի նախադեպային իրավունքով սահմանվել է սեռական բռնության (Մ.Ս.-ն ընդդեմ Բուլղարիայի (2003 թվական)) [*M.C. v. Bulgaria* (2003)], ընտանեկան բռնության (Օփուզն ընդդեմ Թուրքիայի (2009 թվական)) [*Opuz v. Turkey* (2009)], անձին դիտավորությամբ մարմնական վնասվածք պատճառելու (Սանդրա Յանկովիչն ընդդեմ Խորվաթիայի [*Sandra Jankovic v. Croatia*] (2009 թվական)) և մարդկանց թրաֆիքինգի համար (Ռանցևն ընդդեմ Կիպրոսի և Ռուսաստանի (2010 թվական)) [*Rantsev v. Cyprus and Russia* (2010)] պատիժ նախատեսելու՝ պետության դրական պարտավորություն:

Ինչպես հայտնի է, Օփուզն ընդդեմ Թուրքիայի (2009 թվական) գործով Ղատարանը գտել է, որ ընտանեկան բռնությունը, որին ենթարկվել էին դիմումատու Նահիդե Օփուզն ու նրա մայրը, որը սպանվել էր դիմումատուի ամուսնու կողմից, «կարող է դիտվել որպես գենդերային հիմքով բռնություն, որը կանանց նկատմամբ խտրականության ձև է»¹⁰³: Ղատարանը նշել է, որ՝

«[...] տվյալ ենթադրյալ խտրականությունը որպես այդպիսին հիմնված չէր օրենսդրության վրա, այլ փոխարենը, տեղական իշխանությունների ընդհանուր վերաբերմունքի հետևանք էր, ինչպես այն վերաբերմունքը, որը ոստիկանության բաժիններում ցուցաբերվել է կանանց նկատմամբ, երբ նրանք հայտնել են ընտանեկան բռնության մասին, և տուժողներին արդյունավետ պաշտպանություն տրամադրելու հարցում դատական պասիվությունը» (192-րդ պարբերություն):

Ղատարանը վճռել է, որ՝

«Հաշվի առնելով իր եզրահանգումն այն մասին, որ ընդհանուր և խտրական դատական պասիվությունը Թուրքիայում, թեև ոչ դիտավորյալ, սակայն հիմնականում ազդում է կանանց վրա, Ղատարանը համարում է, որ այն բռնությունը, որին ենթարկվել են դիմումատուն և նրա մայրը, կարող է դիտվել որպես գենդերային հիմքով բռնություն, որը կանանց նկատմամբ խտրականության ձև է: Չնայած Կառավարության կողմից վերջին տարիների ընթացքում իրականացված բարեփոխումներին՝ դատական համակարգի կողմից ընդհանուր առմամբ չարձագանքելը և ազդեսորների անպատժելիությունը, ինչպես պարզվել է տվյալ գործով, վկայում են այն մասին, որ ոչ բավարար ջանքեր են գործադրվել ընտանեկան բռնության դեմ պայքարելու համար համապատասխան միջոցներ ձեռնարկելու նպատակով [...]» (200-րդ պարբերություն):

Խտրականության բացառման սկզբունքը Կոնվենցիայի առանցքային սկզբունքներից է, որը ներառում է խտրականության բացառում արդարադատության հասանելիության հարցում և առանց որևէ խտրականության՝ դատական պաշտպանության միջոցների հասանելիություն: Խտրականության բացառման սկզբունքը պահպանվել է Օփուզն ընդդեմ Թուրքիայի գործին հաջորդող՝ ընտանեկան բռնության հետ կապված գործերով կայացված մի շարք որոշումներում: Երեմիան և այլք ընդդեմ Մոլդովայի

¹⁰³ ՄԻԵԴ, Օփուզն ընդդեմ Թուրքիայի, Փանգատ թիվ 33401/02, 2009 թվականի հունիսի 9-ի վճիռ, 200-րդ պարբերություն: Հարկավոր է նշել, որ Ղատարանի կողմից Օփուզի գործում ցուցաբերված մոտեցումը հետագայում պահպանվել է ընտանեկան բռնության հետ կապված մի շարք այլ գործերում:

Հանրապետության (2013 թվական) գործով Ղատարանը վճռել է, որ՝

«[...] իշխանությունների գործողությունները պարզապես առաջին դիմումատուի նկատմամբ կիրառված բռնության դեմ միջոցներ չձեռնարկելու կամ դրանք ուշացնելու դեպքեր չէին, այլ բազմիցս լուռ համաձայնությամբ այդպիսի բռնությունը թույլատրելու դեպքեր էին և խտրական վերաբերմունք էին առաջին դիմումատուի նկատմամբ՝ որպես կնոջ: Միավորված ազգերի կազմակերպության հատուկ զեկուցողի եզրահանգումները կանանց նկատմամբ բռնության, դրա պատճառների և հետևանքների մասին (տե՛ս վերոնշյալ 37-րդ պարբերությունը) միայն հաստատում են այն տպավորությունը, որ իշխանությունները լիովին չեն գիտակցում Մոլդովայում ընտանեկան բռնության խնդրի լրջությունը և մասշտաբները, ինչպես նաև դրա խտրական ազդեցությունը կանանց վրա» (89-րդ պարբերություն):

Նույն մոտեցումը պահպանվել է Մուդրիկն ընդդեմ Մոլդովայի Հանրապետության (2013 թվական), Բ.-ն ընդդեմ Մոլդովայի Հանրապետության (2013 թվական) և Ն.Ա.-ն ընդդեմ Մոլդովայի Հանրապետության (2013 թվական) գործերում:

ՄԻԵԴ-ի նախադեպային իրավունքից բխող մեկ այլ կարևոր սկզբունք է գենդերային հավասարության սկզբունքը: Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը (այսուհետ՝ Ղատարան) բազմիցս վճռել է, որ «սեռերի հավասարությունը Եվրոպայի խորհրդի անդամ պետությունների հիմնական նպատակներից է» (Աբդուլազիզը, Կաբալեսն ու Բալկանդալին ընդդեմ Միացյալ Թագավորության (1985 թվական), շարք Ա, թիվ 94, 78-րդ պարբերություն), և գենդերային հավասարությունը ճանաչել է որպես Կոնվենցիայի հիմքում ընկած առանցքային սկզբունքներից մեկը (Լեյլա Շահինն ընդդեմ Թուրքիայի [ՄՊ], (2005 թվական), 2005 թվականի զեկույցներ, 115-րդ պարբերություն)¹⁰⁴:

Դեռևս 1985 թվականին Աբդուլազիզը, Կաբալեսն ու Բալկանդալին ընդդեմ Միացյալ Թագավորության գործով Ղատարանը վճռել է, որ՝

«[...] սեռերի հավասարության ամրապնդումն այսօր Եվրոպայի խորհրդի անդամ պետություններում հիմնական նպատակներից է: Դա նշանակում է, որ պետք է առկա լինեն շատ ծանրակշիռ պատճառներ, որպեսզի սեռի հիմքով տարբերակված վերաբերմունքը համարվի Կոնվենցիային համապատասխան» (78-րդ պարբերություն):

Վերջերս Կոնստանտին Մարկինն ընդդեմ Ռուսաստանի գործով (Մեծ պալատի 2012 թվականի մարտի 22-ի վճիռ) Ղատարանը կրկին նշել է, որ՝

«Գենդերային հավասարության ամրապնդումն այսօր Եվրոպայի խորհրդի անդամ պետություններում հիմնական նպատակներից է, և պետք է առկա լինեն շատ ծանրակշիռ պատճառներ, որպեսզի այդպիսի տարբերակված վերաբերմունքը համարվի Կոնվենցիային համապատասխան» (127-րդ պարբերություն):

Կոնստանտին Մարկինն ընդդեմ Ռուսաստանի գործով Ղատարանը լայնորեն անդրադարձել է գենդերային կարծրատիպերի խնդրին և դրանց վնասակար ազդեցությանը կանանց կարիերայի և տղամարդկանց ընտանեկան կյանքի վրա: Ղատարանը ձգտել է հակազդել այդպիսի բացասական կարծրատիպերին:

¹⁰⁴ Իվանա Ռադաչիչ. 2012. Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի մոտեցումը սեռային խտրականության հարցին «Գենդերային հավասարության մասին եվրոպական իրավունքի վերաբերյալ 1-ին պարբերական»-ում, էջ 13-23:

Կոնստանտին Մարկին ընդդեմ Ռուսաստանի (Գանգատ թիվ 30078/06), 2012 թվականի մարտի 22-ի վճիռ, 127-րդ, 142-143-րդ պարբերություններ

[Դիմումատուն՝ երեք երեխաների հայրը, որը ծառայում էր Ռուսաստանի զինված ուժերում, բաժանվել էր նրանց մորից 2005 թվականի սեպտեմբերի 30-ին: Ծնողների փոխադարձ համաձայնությամբ երեխաները բնակվելու էին նրա հետ: 2005 թվականի հոկտեմբերի 11-ին նա խնդրել էր տրամադրել իրեն երեխայի խնամքի համար տրամադրվող՝ երեք տարի տևողությամբ արձակուրդ: Նրա խնդրանքը մերժվել էր, քանի որ երեխայի խնամքի համար տրամադրվող՝ երեք տարի տևողությամբ արձակուրդ կարող էր տրամադրվել միայն իգական սեռի զինծառայողներին: Թեև դիմումատուն թույլատրվել էր վերցնել երեք ամիս տևողությամբ արձակուրդ, նրան հետ էին կանչել ծառայության 2005 թվականի նոյեմբերի 23-ին: Հետագայում տեղի ունեցած դատավարության ժամանակ Ռուսաստանի Սահմանադրական դատարանը 2009 թվականի հունվարի 15-ի իր վճռով հիմնավորված էր համարել երեխայի խնամքի համար տրամադրվող արձակուրդի հարցում կին զինծառայողների և տղամարդ զինծառայողների նկատմամբ ցուցաբերվող տարբերակված վերաբերմունքն այն նկատառմամբ, որ «Երեխայի խնամքի համար տրամադրվող արձակուրդի իրավունքը բացառության կարգով միայն կին զինծառայողներին տրամադրելով՝ օրենսդիր մարմինն առաջին հերթին հաշվի է առել կանանց սահմանափակ մասնակցությունը զինվորական ծառայությանը և երկրորդ հերթին՝ կանանց՝ մայրության հետ կապված հատուկ սոցիալական դերը»: 2012 թվականին Դատարանը, Մեծ պալատում քննելով գործը, վճռականորեն մերժել է տվյալ փաստարկը և եզրակացրել, որ Ռուսաստանը խախտել է ՄԻԵԿ-ի 14-րդ հոդվածը՝ 8-րդ հոդվածի հետ համակցությամբ՝ մասնակիորեն հետևյալ հիմքերով]

127. Դատարանն այնուհետև կրկին նշում է, որ գենդերային հավասարության ամրապնդումն այսօր Եվրոպայի խորհրդի անդամ պետություններում հիմնական նպատակներից է, և պետք է առկա լինեն շատ ծանրակշիռ պատճառներ, որպեսզի այդպիսի տարբերակված վերաբերմունքը համարվի Կոնվենցիային համապատասխան (տե՛ս Բուրգհարցն ընդդեմ Շվեյցարիայի [Burghartz v. Switzerland], 1994 թվականի փետրվարի 22, § 27, Շարք Ա, թիվ 280-Բ, և Շուլեր-Ցգրագենն ընդդեմ Շվեյցարիայի [Schuler-Zgraggen v. Switzerland], 1993 թվականի հունիսի 24, § 67, Շարք Ա, թիվ 263): Մասնավորապես, որոշակի երկրում ավանդույթներին, ընդհանուր ենթադրություններին կամ գերիշխող սոցիալական վերաբերմունքին հղում կատարելը սեռի հիմքով տարբերակված վերաբերմունքի բավարար հիմնավորում չէ: Օրինակ՝ Պետություններին չի թույլատրվում պարտադրել այն ավանդույթները, որոնք հիմնված են ընտանիքում տղամարդու առաջնային դերի և կնոջ երկրորդային դերի վրա (տե՛ս վերոնշյալ Յունալ Թեքելիի գործը, § 63):

142. [...] Տարբերակված վերաբերմունքը չի կարող հիմնավորվել՝ հղում կատարելով որոշակի երկրում գերիշխող ավանդույթներին: Դատարանն արդեն գտել է, որ Պետությունները չեն կարող պարտադրել

ավանդական գենդերային դերեր և գենդերային կարծրատիպեր (տե՛ս վերոնշյալ 127-րդ պարբերությունում վկայակոչված նախադեպային իրավունքը): Բացի այդ, հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ Ռուսաստանի օրենսդրության համաձայն քաղաքացիական տղամարդիկ և կանայք հավասարապես ունեն երեխայի խնամքի համար տրամադրվող արձակուրդի իրավունք, և ընտանիքն է որոշում, թե որ ծնողը պետք է վերցնի երեխայի խնամքի համար տրամադրվող արձակուրդը նորածին երեխային խնամելու համար, այն պնդումը, որ Ռուսաստանի հասարակությունը պատրաստ չէ ընդունելու նույնանման հավասարությունը զինված ուժերում ծառայող տղամարդկանց և կանանց միջև, համոզիչ չէ Դատարանի համար:

143. Վերոնշյալը հիմք ընդունելով՝ Դատարանը եզրակացնում է, որ հասարակության մեջ գենդերային դերերի ավանդական բաշխմանը հղում կատարելը չի կարող հիմնավորել տղամարդկանց, ներառյալ՝ տղամարդ զինծառայողներին երեխայի խնամքի համար տրամադրվող արձակուրդի իրավունքից զրկելը: Դատարանը համաձայն է Պալատի հետ, որ գենդերային կարծրատիպերը, ինչպիսիք են կանանց ընկալելը որպես երեխայի առաջնային խնամող և տղամարդկանց՝ որպես առաջնային կերակրող, չեն կարող ինքնին համարվել տարբերակված վերաբերմունքի բավարար հիմնավորում, ինչպես և համանման կարծրատիպերը՝ ռասայի, ծագման, մաշկի գույնի կամ սեռական կողմնորոշման հիմքով:

Կարվալյո Պինտո դի Սոուզա Մորայսն ընդդեմ Պորտուգալիայի (2017)
[Carvalho Pinto de Sousa Morais v. Portugal] գործով (Գանգատ թիվ 17484/15)
2017 թվականի հուլիսի 25-ի վճիռ

Դիմումատուի մոտ առկա է եղել գինեկոլոգիական հիվանդություն, որի համար նա ենթարկվել է վիրահատության: Վիրահատությունը հաջողությամբ չի ընթացել և նրա մոտ սկսել է ի հայտ գալ ուժեղ ցավ, անմիզապահություն և նստելու ու քայլելու հետ կապված խնդիրներ: Նա չէր կարողանում սեռական հարաբերություն ունենալ, ճնշված էր և մտածում էի ինքնասպանություն գործելու մասին: Գերագույն վարչական դատարանը ոչ նյութական վնասի համար առաջին ատյանի դատարանի կողմից սահմանված փոխհատուցման գումարի չափը նվազեցրել է 80,000 եվրոյից և դարձրել 50,000 եվրո: Այն նաև նվազեցրել է տան աշխատողին վճարելու համար նախատեսված գումարը՝ 16,000 եվրոյից դարձնելով 6,000 եվրո: Ոչ նյութական վնասի համար փոխհատուցման չափի նվազեցումը պատճառաբանվել է հետևյալով՝

1) դիմումատուի գանգատները նոր ի հայտ չեն եկել (վիրահատության հետևանքով նրա վիճակը միայն էլ ավելի է վատթարացել) և 2) այդ ժամանակ դիմումատուն ունեցել է երկու երեխա և եղել է հիսուն տարեկան՝ «տարիք, երբ սեռական հարաբերությունը այնքան կարևոր չէ, որքան երիտասարդ տարիքում, այն տարիքի հետ կորցնում է իր նշանակությունը»: Տնային աշխատանքի արժեքը վճարելու համար հատկացված գումարի չափը կրճատելու պատճառներից մեկը եղել է այն, որ հաշվի առնելով դիմումատուի երեխաների տարիքը՝ նրան «հավանաբար միայն անհրաժեշտ էր խնամել իր ամուսնուն»:

Ղիմումատուն բողոք է ներկայացրել սեռի և տարիքի հիմքով խտրականության վերաբերյալ, մասնավորապես այն հանգամանքի վերաբերյալ, որ ներպետական դատավորները, որոնք նվազեցրել են փոխհատուցման գումարի չափը, նրա՝ այդ ժամանակ հիսունամյա կնոջ համար սեռական կյանքը համարել են անկարևոր: Ձայների՝ հինգ կողմ և երկու դեմ հարաբերակցությամբ Ղատարանը վճիռ է կայացրել հոգուտ ղիմումատուի՝ գտնելով, որ տեղի է ունեցել ՄԻԵԿ-ի 14-րդ և 8-րդ հոդվածների խախտում: Վերլուծության ամենաուշագրավ մասը հավանաբար այն է, որ Ղատարանը նշում է Պորտուգալիայի գերագույն վարչական դատարանի պատճառաբանության մեջ առկա կարծրատիպերը:

52 ... Այստեղ վիճահարույց հարցը, ըստ էության, ոչ թե տարիքի կամ սեռի վերաբերյալ դիտարկումներն են, այլ ենթադրությունը, որ սեռական կյանքը այնքան էլ կարևոր չէ հիսնամյա կնոջ և երկու երեխաների մոր համար, որքան երիտասարդ տարիքի անձի համար: Այս ենթադրությամբ արտացոլվում է կնոջ սեռական կյանքի վերաբերյալ ավանդական գաղափարը, որով այն հիմնականում կապվում է երեխա ունենալու նպատակների հետ, այսպիսով անտեսվում է դրա ֆիզիկական և հոգեբանական կարևորությունը որպես մարդ՝ կանանց ինքնիրացման համար: Ընդգծումն ավելացված է:

Իր վճռում Ղատարանն ուսումնասիրել է այն դերը, որ այդ ենթադրություններն ունեցել են ներպետական որոշման մեջ. «ղիմումատուի տարիքը և սեռը որոշիչ գործոններ են եղել վերջնական որոշումը կայացնելիս՝ հանգեցնելով այդ հիմքով վերաբերմունքի տարբերության» (§ 53): Այն նաև նշել է Պորտուգալիայի դատական համակարգում առկա գենդերային կարծրատիպերի վերաբերյալ գեկույցները (§ 54) և ղիմումատուի գործը հակադրել է այն մոտեցմանը, որը որդեգրվել է երկու այլ ներպետական վճիռներում՝ բժշկական պրակտիկայի վերաբերյալ, որից տուժել են հիսնամյա տղամարդիկ (§ 55): Այս գործերով Ղատարանը նշել է, որ Պորտուգալիայի բարձրագույն դատարանը գտել է, որ երկու տղամարդ այլևս չէին կարող սեռական հարաբերություն ունենալ և դիտարկել են այն հարցը, թե որքան է դա անդրադառնում նրանց ինքնագնահատականի վրա՝ անկախ նրանց տարիքից, ինչպես նաև այն հանգամանքից՝ արդյոք նրանք երեխաներ ունեն, թե՛ ոչ (§ 55): Տղամարդ հայցվորներին շնորհվել է համապատասխանաբար 224,459 եվրո և 100,000 եվրո:

2.2. ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ ԳԵՆԴԵՐԱՅԻՆ ՀԱՎԱՍԱՐՈՒԹՅԱՆ ԱՊԱՀՈՎՄԱՆՆ ԱՌՆՉՎՈՂ ԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԴԱՇՏԸ

2.2.1. ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԵՎ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՕՐԵՆՍԴՐԱԿԱՆ ԴԱՇՏԸ

Հայաստանում գենդերային հավասարության վերաբերյալ հանրային քննարկումներն ակտիվ և բովանդակալից են դարձել միայն վերջին տարիներին: Այս առումով իրավական ոլորտում ծանրակշիռ ձեռքբերումներից մեկը եղել է 2015 թվականի սահմանադրական փոփոխությունները, որոնցով հավասարության և խտրականության արգելքի վերաբերյալ ընդհանուր կարգավորումից անցում է կատարվել գենդերային հավասարությանն ուղղակիորեն անդրադարձ կատարելուն՝ ամրագրելով, որ կանայք և տղամարդիկ օրենքի առջև հավասար են: Ավելին, Սահմանադրության մեջ՝ տնտեսական, սոցիալական և մշակութային ոլորտներում քաղաքականության նպատակների ցանկում նշվել է «տղամարդկանց և կանանց միջև փաստացի հավասարության խթանումը» (86-րդ հոդված): Այս նպատակը հետագայում արտացոլվել է տարբեր օրենքներում և գենդերային ռազմավարություններում:

Մասնավորապես՝ Ղատական օրենսգրքում սահմանվում է, որ Բարձրագույն դատական խորհրդում դատավոր անդամների սեռերի ներկայացվածության նպատակով միևնույն սեռի ներկայացուցիչների թվակազմը պետք է սահմանափակվի առավելագույնը երեք անդամով՝ բացառությամբ օրենքով նախատեսված առանձին դեպքերի: Սա նշանակում է, որ դատավորների ընդհանուր ժողովի կողմից ընտրված՝ Բարձրագույն դատական խորհրդի 5 դատավոր անդամներից առնվազն 2-ը պետք է կանայք լինեն: Ողջունելի կլինի, եթե համանման դրույթ սահմանվի «Ազգային ժողովի մասին» օրենքում, որով կարգավորվում է Բարձրագույն դատական խորհրդի՝ դատավոր չհանդիսացող անդամների ընտրության ընթացակարգը:

Ավելին, Ղատական օրենսգրքով գենդերային քվոտա է սահմանվում նաև դատավորների թեկնածուների համար: Մասնավորապես, եթե որևէ սեռի դատավորների թիվը պակաս է դատավորների ընդհանուր թվի 25 տոկոսից, ապա դատավորների թեկնածուների հավակնորդների ցուցակում սահմանվում է այդ սեռի ներկայացուցիչների համար մինչև 50 տոկոս տեղ՝ պայմանով, որ թեկնածուներն ստացել են Բարձրագույն դատական խորհրդի անդամների ձայների առնվազն կեսից ավելին: Ղատական իշխանությունում գենդերային ներկայացվածությունն ապահովելու վերաբերյալ օրենսդրությունն ավելի արդյունավետ կլիներ, եթե այն միտված լիներ ոչ միայն դատավորների ընդհանուր թվի համատեքստում դիտարկվող համամասնության հարցին, այլև ըստ դատարանների և ատյանների կանանց ներկայացվածությանը, քանի որ կան թե՛ մարզային և թե՛ մասնագիտացված դատարաններ, որտեղ կանանց թիվը կազմում է դատավորների առնվազն 20 տոկոսը¹⁰⁵:

¹⁰⁵ Հիմք է ընդունվել «www.court.am» կայքում առկա տվյալների վերլուծությունը:

Գենդերային քվոտաների մեկ այլ օրինակ կարելի է գտնել Ընտրական օրենսգրքում, որով յուրաքանչյուր սեռի համար նախատեսվում է առնվազն 30 տոկոս ներկայացվածություն: Դրական զարգացումն այն է, որ յուրաքանչյուր սեռի ներկայացվածություն կուսակցության համապետական ընտրական ցուցակում պետք է ոչ միայն լինի առնվազն 30 տոկոս, այլև, ինչն առավել կարևոր է, այդ ցուցակի յուրաքանչյուր երեք համարներում ներկայացված հակառակ սեռի առնվազն մեկ ներկայացուցիչ: Այնուհանդերձ, 2021 թվականի մայիսի դրությամբ Ազգային ժողովում կանանց տրված է 132 մանդատից միայն 32-ը: Գենդերային հավասարությանն առնչվող այլ իրավական կարգավորումներ քննարկվում են ստորև¹⁰⁶: Գենդերային քվոտաների վերաբերյալ հետագա քննարկման համար տե՛ս սույն ձեռնարկի 3-րդ գլուխը:

2.2.2. ՏՂԱՄԱՐԴԿԱԼՑ ԵՎ ԿԱՆԱԼՑ ՄԻՋԵՎ ՀԱՎԱՍԱՐՈՒԹՅԱՆ ԱՊԱՀՈՎՄԱՆ ՄԱՍԻՆ ՕՐԵՆՔԸ

Հայաստանում գենդերային հավասարության վերաբերյալ միակ կոնկրետ օրենքը «Կանանց և տղամարդկանց հավասար իրավունքների և հավասար հնարավորությունների ապահովման մասին» օրենքն է (այսուհետ՝ «Գենդերային հավասարության մասին» օրենք), որն ընդունվել է 2013 թվականին: Օրենքն ընդունվել է հակասական քաղաքական մթնոլորտում, որն էլ հավանաբար իր ազդեցությունն է ունեցել օրենքի կիրարկման արդյունավետության վրա: Արդյունքում, օրենքի՝ գործնականում կիրառության ներուժը երբեք ամբողջությամբ չի իրացվել:

«Գենդերային հավասարության մասին» օրենքն առաջինն է եղել, որում օրենսդրական մակարդակում օգտագործվել է «գենդեր» հասկացությունը: Օրենքի նպատակն է հասարակական կյանքի բոլոր ոլորտներում գենդերային հավասարության ապահովումը, գենդերային խտրականությունից կանանց և տղամարդկանց իրավական պաշտպանությունը, քաղաքացիական հասարակության ձևավորման աջակցումը և հասարակության մեջ ժողովրդավարական հարաբերությունների հաստատումը:

Օրենքում անդրադարձ է կատարվում նաև ուղղակի և անուղղակի գենդերային խտրականությանը, ինչպես նաև գենդերային մեյնսթրիմինգին: Այսպիսով, օրենքի համաձայն, գենդերային խտրականությունը (ուղղակի, անուղղակի) սեռի հատկանիշով անձանց իրավունքներն ու շահերը սահմանափակող ցանկացած տարբերակում, բացառում կամ նախապատվություն է, որն ուղղված է կամ հանգեցնում է քաղաքական, տնտեսական, սոցիալական, մշակութային և հասարակական կյանքի այլ ոլորտներում կանանց և տղամարդկանց իրավահավասարության ճանաչման, օգտագործման կամ իրականացման սահմանափակմանը կամ վերացմանը:

Գենդերային ուղղակի խտրականության ձևեր են՝

- 1) ընտանեկան դրության, հղիության, ընտանեկան պարտականությունների կատարման հիմքով խտրականությունը
- 2) միևնույն կամ համարժեք աշխատանքի դիմաց տարբեր վարձատրությունը, աշխատանքի վարձատրության ցանկացած փոփոխություն (բարձրացում կամ

¹⁰⁶ Կարելի է տեսնել «www.parliament.am» կայքում:

իջեցում) կամ աշխատանքի պայմանների վատթարացումը սեռի հատկանիշով

3) սեռական ոտնձգությունը

4) երբ անձը սեռի հատկանիշով ենթարկվել, ենթարկվում կամ կարող է ենթարկվել առավել վատ կամ անբարենպաստ վերաբերմունքի միևնույն կամ նմանատիպ իրավիճակում:

Գենդերային անուղղակի խտրականության ձևեր են՝

1) գենդերային կարծրատիպերի վերարտադրությունը գանգվածային լրատվությամբ, կրթության և մշակույթի միջոցով

2) այնպիսի պայմանների հաստատումը, պահանջների ներկայացումը, որոնք առաջացրել են կամ կարող են առաջացնել բացասական հետևանքներ՝ որոշակի սեռի անձանց վնաս պատճառելու ձևով:

Չնայած սույն օրենքում օգտագործված սահմանումները միշտ չէ, որ համապատասխանում են միջազգային չափանիշներին (օրինակ՝ գենդերային անուղղակի խտրականությունը սահմանված է որպես խտրականություն՝ ուղղակի հղում չկատարելով սեռին), սա գենդերային հավասարության իրավական պաշտպանության ուղղությամբ կարևոր քայլ է: Միևնույն ժամանակ օրենքում դրա կիրարկման համար ինստիտուցիոնալ և ընթացակարգային երաշխիքներ չնախատեսվելու պատճառով (*inter alia*, ապացուցման պարտականության բաշխում) դրանով ստեղծված հնարավորությունները ամբողջությամբ չեն օգտագործվել:

Այնուհանդերձ, օրենքը կարող է և պետք է օգտագործվի գործերով գենդերազգայուն որոշում կայացնելը խթանելու և մասնավորապես անուղղակի խտրականությանը անդրադարձնելու համար՝ հաշվի առնելով, որ գոյություն չունի որևէ այլ իրավական հնարավորություն: Ներկայումս գործող դատական պրակտիկայում հաճախ չի կատարվում ներգրավված կողմերի վեճերի, հատուկ կարգավիճակի, կարիքների և խոցելի գործոնների կոնկրետ համատեքստի խորը վերլուծություն, և չի ցուցաբերվում գենդերազգայուն մոտեցում երեխաների խնամակալությանը և տեսակցելու իրավունքներին ընտանեկան վեճերին առնչվող գործերի և գենդերային հիմքով գործերի դեպքում (ավելի մանրամասն տե՛ս ստորև՝ համապատասխան գլուխներում): Հետևաբար առաջարկվում է, որ դատավորները ընտանեկան, աշխատանքային հարցերի վերաբերյալ գործերը, այլ վերաբերելի վեճեր լուծեն նաև հաշվի առնելով «Գենդերային հավասարության մասին» օրենքը, մասնավորապես՝ ուղղակի և անուղղակի խտրականության, հավասար հնարավորությունների և հավասար վերաբերմունքի հասկացությունները: Արդարադատության նկատմամբ այս մոտեցումն ուղղակիորեն բխում է Վեներտիկի հանձնաժողովի օրենքի գերակայության վերաբերյալ ստուգանակից, որտեղ չափորոշիչներից մեկն օրենքի առջև հավասարությունն է: Հանձնաժողովն ընդգծում է, որ հավասարությունը ոչ թե պարզապես ֆորմալ չափորոշիչ է, այլ այն պետք է ապահովի փաստացի հավասար վերաբերմունք¹⁰⁷:

2.2.3. ԻՐԱՎԱՀԱՎԱՍԱՐՈՒԹՅԱՆ ԱՊԱՀՈՎՄԱՆ ՄԱՍԻՆ ՕՐԵՆՔԻ ՆԱԽԱԳԻԾԸ

Նախորդ տարիների ընթացքում մի քանի պաշտոնական փաստաթղթերում Կառավարությունը հայտնել է խտրականության դեմ համապարփակ օրենսդրություն ընդունելու իր հանձնառության մասին (օրինակ՝ մարդու իրավունքների նախկին և գործող ռազմավարությունները): Ի վերջո, 2019 թվականի հուլիսին հանրությանն է ներկայացվել «Իրավահավասարության ապահովման մասին» օրենքի նախագիծը: Դա կլինի առաջին օրենսդրական ակտը, որով ամբողջովին կարգավորվում են հավասարության ապահովման, խտրականության տարբեր ձևերի սահմանման, խտրականությունից պաշտպանության կոնկրետ դատական ընթացակարգերի սահմանման և հավասարության հարցերով մարմնի ստեղծման հետ կապված իրավական հարաբերությունները: Հետևաբար կարևոր է ծանոթանալ օրենքի նախագծի կարգավորումներին՝ դրա ներդրման գործընթացի բնականոն իրականացումն ապահովելու համար:

Այսպիսով, համաձայն օրենքի նախագծի՝ խտրականությունը գործողություն, անգործություն, կարգավորում, վերաբերմունք կամ քաղաքականություն է, որն արտահայտվել է անձի իրավունքների և ազատությունների տարբերակմամբ, բացառմամբ, սահմանափակմամբ կամ նախապատվությամբ, երբ առկա չեն հետապնդվող իրավաչափ նպատակի, ժողովրդավարական հասարակությունում դրա անհրաժեշտության և նպատակի ու ընտրված միջոցների միջև ողջամիտ համաչափության պայմանները՝ կախված սեռից, ռասայից, մաշկի գույնից, էթնիկական կամ սոցիալական ծագումից, գենետիկական հատկանիշներից, լեզվից, կրոնից, աշխարհայացքից, քաղաքական կամ այլ հայացքներից, ազգային փոքրամասնությանը պատկանելությունից, գույքային վիճակից, ծնունդից, հաշմանդամությունից, տարիքից կամ անձնական կամ սոցիալական բնույթի այլ հանգամանքներից՝ իրական կամ ենթադրյալ: Օրենքի նախագծով նախատեսվում է խտրականության 7 տեսակ, որոնք սահմանվում են հետևյալ կերպ՝

1. Ուղղակի խտրականություն. անձի նկատմամբ պաշտպանված հատկանիշներից որևէ մեկի կամ մի քանիսի կամ դրանց հետ ասոցացման հիմքով դրսևորված գործողություն, անգործություն, կարգավորում, վերաբերմունք կամ քաղաքականություն է, որի արդյունքում անձը հայտնվում է համանման հանգամանքներում գտնվող այլ անձի համեմատ նվազ բարենպաստ իրավիճակում:
2. Անուղղակի խտրականություն. առերևույթ չեզոք գործողություն, անգործություն, կարգավորում, վերաբերմունք կամ քաղաքականություն է, որը պաշտպանված հատկանիշներից որևէ մեկի կամ մի քանիսի կամ դրանց ասոցացման հիմքով անհամաչափորեն անբարենպաստ է ազդում անձանց որոշակի խմբի վրա, կամ հավասար վերաբերմունք անձանց նկատմամբ, ովքեր գտնվում են բնույթով տարբեր պայմաններում՝ բացառությամբ, երբ առկա են սույն օրենքի 4-րդ հոդվածի 2-րդ կետում մատնանշված պայմանները¹⁰⁸ :

¹⁰⁸ Բացառությունը վերաբերում է իրավաչափ նպատակի առկայությանը, ժողովրդավարական հասարակությունում անհրաժեշտությանը և գործածվող միջոցների ու հետապնդվող նպատակների միջև ողջամիտ համաչափության պայմաններին: Սրանք այն պայմաններն են, որոնց առկայության դեպքում բացառվում է խտրականությունը՝ համաձայն տվյալ նախագծի:

3. Խտրականության հրահրում. անձին ուղղված հրահանգ, ցուցում կամ կոչ՝ մեկ այլ անձի խտրականության ենթարկելու համար:
4. Հետապնդում. անձի նկատմամբ անցանկալի վերաբերմունք է պաշտպանված հատկանիշներից որևէ մեկի կամ մի քանիսի կամ դրանց հետ ասոցացման հիմքով, որի արդյունքում նրա շուրջ ստեղծվում է կամ որի նպատակն է նրա շուրջ ստեղծել ոչ բարյացակամ, թշնամական, վիրավորական, նվաստացնող կամ մերժողական միջավայր:
5. Սեգրեգացիան արտահայտվում է որոշմամբ, գործողությամբ կամ անգործությամբ, որոնք ուղղակի կամ անուղղակի հանգեցնում են անձի կամ մի խումբ անձանց որոշակի հատկանիշների հիման վրա այլ անձանցից տարանջատման, բաժանման, տարբերակման՝ բացառությամբ, երբ առկա են սույն օրենքի 4-րդ հոդվածի 2-րդ կետում մատնանշված պայմանները:
6. Վիկտիմիզացիա. դիտավորյալ գործողություն կամ անգործություն, որը սույն օրենքի շրջանակում իր իրավունքների պաշտպանության նպատակով իրավասու մարմիններին դիմում կամ բողոք ներկայացրած կամ ենթադրյալ խտրականության փաստը հրապարակած անձի համար հանգեցրել է բացասական հետևանքների:
7. Զուգորդված (ասոցացված) խտրականություն. խտրականություն այն անձի նկատմամբ, որը, թեև օժտված չէ սույն օրենքով նախատեսված պաշտպանված հատկանիշներով, սակայն ազգակցական, ամուսնական կամ այլ կապ ունի նման հատկանիշներ ունեցող անձի կամ անձանց խմբի հետ:

Այս ակտի շրջանակներում իրականացված կարևորագույն քայլերից մեկը ապացուցման բեռի բաշխումն է, որն ամրագրված է հիմնական օրենքում և Քաղաքացիական ու Վարչական դատավարության օրենսգրքերով: Համաձայն այս դրույթի՝ դատարանի, Մարդու իրավունքների պաշտպանի կամ այլ պետական մարմնի կողմից խտրականության վերաբերյալ բողոք կամ հայցադիմում քննելիս դիմումատուն կամ հայցվորը ներկայացնում է փաստական տվյալներ և հանգամանքներ, որոնք առերևույթ հիմնավորում են խտրականություն որակվող վարքագծի առկայությունը, իսկ խտրականությունը բացառող հանգամանքներն ապացուցելու պարտականությունը դրվում է պատասխանողի կամ այն անձի վրա, որի դեմ ներկայացվել է բողոքը:

Ներպետական դատավարական օրենքում ապացուցման կանոնների նկատմամբ կիրառվող այս մոտեցումը կլինի բացարձակապես նոր: Երբ/եթե օրենքն ընդունվի, կարևոր է, որ թե՛ քաղաքացիական և թե՛ վարչական մասնագիտացմամբ դատավորները ապացուցման բեռի վերաբերյալ այս նոր կանոնը կիրառեն այն բոլոր գործերում, որտեղ քննության առարկա է խտրականությունը: Այսպիսի փոփոխության պատճառն այն է, որ ապացուցման ավանդական կանոններով խտրականությունն ապացուցելը կարող է շատ ավելի դժվար լինել, քան քաղաքացիական կամ վարչական այլ հայցադիմումների դեպքում: Ի սկզբանե, խտրականության մեջ մեղադրվող անձինք ի ցույց չեն դնում իրենց նախապաշարմունքները: Ավելին, այդ նախապաշարմունքները կարող են լինել քողարկված, և նույնիսկ դրանք կրողները կարող են չգիտակցել դրանց գոյության մասին: Ավելին, հայցվորների համար հիմնականում հասանելի չեն, օրինակ, անուղղակի խտրականությունն ապացուցելու համար անհրաժեշտ տեղեկությունները: Այդ տեղեկությունները, օրինակ՝ այլ աշխատանք փնտրողների նկարագրերը, վարձատրության վերաբերյալ տեղեկությունները և այլն, որպես կանոն, գտնվում են պատասխանողի տնօրինման ներքո:

Անձինք, այդ թվում՝ կանայք, որոնց նկատմամբ դրսևորվել է խտրականություն, այս օրենսդրական փոփոխություններով հնարավորություն կունենան հայցելու և ստանալու դատական պաշտպանություն, որը խնդրահարույց է գործող օրենսդրական շրջանակով: Մասնավորապես, համաձայն նախագծի՝

- 1) խտրականության դրսևորման վերաբերյալ գործերով վարչական դատարան կարող է դիմել յուրաքանչյուր ֆիզիկական անձ, եթե համարում է, որ վարչարարության իրականացման ընթացքում վարչարարություն իրականացնող մարմնի կամ դրա պաշտոնատար անձի կողմից ընդունված վարչական ակտով կամ կատարված գործողությամբ կամ անգործությամբ խախտվել են նրա՝ «Իրավահավասարության ապահովման մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով սահմանված իրավունքները և ազատությունները, ներառյալ, եթե՝
 - ա. խոչընդոտներ են հարուցվել այդ իրավունքների և ազատությունների իրականացման համար
 - բ. չեն ապահովվել անհրաժեշտ պայմաններ այդ իրավունքների իրականացման համար, սակայն դրանք պետք է ապահովվեն Սահմանադրության, միջազգային պայմանագրի, օրենքի կամ այլ իրավական ակտի ուժով
- 2) նրա վրա ոչ իրավաչափորեն դրվել է որևէ պարտականություն
- 3) նա վարչական կարգով ոչ իրավաչափորեն ենթարկվել է վարչական պատասխանատվության»:

Կոնկրետ փոփոխություններ նախատեսվում են նաև քաղաքացիական վարույթների համար՝ սահմանելով հայցադիմումի քննության կարճ՝ եռամսյա ժամկետ: Լուրջ առաջխաղացում է այն, որ պետական մարմինների կամ պաշտոնատար անձանց կողմից դրսևորված խտրականությունից տուժած անձինք իրավունք կունենան ստանալու փոխհատուցում ոչ նյութական վնասի համար:

Օրենքի նախագծի շրջանակներում մեկ այլ ձեռքբերում կլինի Իրավահավասարության հարցերով խորհրդի՝ որպես Մարդու իրավունքների պաշտպանին առընթեր խորհրդակցական մարմնի ստեղծումը, որի նպատակն է Մարդու իրավունքների պաշտպանին աջակցել անձանց իրավահավասարության և խտրականության ցանկացած դրսևորումից պաշտպանության ապահովման հարցում: Որպես իրավահավասարության հարցերով մարմին՝ Մարդու իրավունքների պաշտպանն էլ իր հերթին կիրականացնի հետևյալ լիազորությունները՝

1. «Իրավահավասարության ապահովման մասին» օրենքի դրույթների կիրառման ընթացքին հետևելը
2. խտրականության ենթարկված անձանց իրավունքների մասին հանրամատչելի զեկույցներ պատրաստելը
3. իրավահավասարության ապահովման մասին իրավական ակտերի կամ իրավահավասարության ապահովման մասին իրավական ակտերի նախագծերի կամ համապատասխան գործելակերպերի մշակման վերաբերյալ առաջարկություններն իրավասու մարմիններ ներկայացնելը
4. սահմանադրական և վճռաբեկ դատարաններ խտրականության վերաբերյալ գործերով օժանդակ դիրքորոշում (*amicus curiae*) ներկայացնելը՝ այդ դատարանների հարցման հիման վրա:

2.2.4. ԳԵՆԴԵՐԱՅԻՆ ՀԱՎԱՍԱՐՈՒԹՅԱՆ ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԵՎ ԳԵՆԴԵՐԱՅԻՆ ՄԵՅՆՍԹՐԻՄԻՆԳԸ

2010 թվականից սկսած՝ Հայաստանը մշակել է գենդերային հավասարության տարբեր ռազմավարություններ¹⁰⁹: Ամենահավակնոտ և թափանցիկ ռազմավարությունը, թերևս, Գենդերային քաղաքականության իրականացման 2019-2023 թվականների ռազմավարությունը և միջոցառումների ծրագիրն են: Ռազմավարության հիմքում ընկած են պետական մարմինների, կանանց իրավունքների ներպետական կազմակերպությունների գործունեության ընթացքում և միջազգային կազմակերպությունների առաջարկություններում ի հայտ բերված խնդիրները: Մասնավորապես 2016 թվականին ԿԽՎԿ-ով և Խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի դեմ կոնվենցիայով ստեղծված ՄԱԿ-ի մարդու իրավունքների երկու մոնիթորինգային մարմինները քննարկել են Հայաստանի ազգային զեկույցները: Արդյունքում, կոմիտեներն ընդունել են եզրափակիչ դիտարկումներ՝ համապատասխան առաջարկություններ ներկայացնելով Կառավարություն: Այս առաջարկություններով նախատեսվում է օրենսդրության և պետական քաղաքականության մեջ գենդերային բաղադրիչի ներառում, արդարադատության մատչելիություն և դատական կարգով բողոքարկման մեխանիզմներ, կանանց առաջխաղացման ազգային մեխանիզմների կատարելագործում, հասարակության մեջ առկա կարծրատիպերի վերացում, ընտանեկան բռնության կանխարգելում, քաղաքական և հասարակական կյանքին կանանց մասնակցության ապահովում, խոցելի խմբերին պատկանող կանանց պաշտպանություն, տնտեսական հնարավորությունների ընդլայնում, կրթության և առողջապահության ոլորտներում առկա խնդիրների լուծում և պտղի սեռով պայմանավորված հղիության արհեստական ընդհատումների դեմ պայքար:

Այս նպատակներն արտացոլված են գործող գենդերային ռազմավարության մեջ, որում առանձնացվում է 5 գերակա ուղղություն՝

- Գերակայություն 1. Կանանց առաջխաղացման ազգային մեխանիզմի կատարելագործում, կանանց և տղամարդկանց հավասար մասնակցություն կառավարման ոլորտում և որոշումների ընդունման մակարդակում:
- Գերակայություն 2. Սոցիալ-տնտեսական ոլորտում գենդերային խտրականության հաղթահարում, կանանց տնտեսական հնարավորությունների ընդլայնում:
- Գերակայություն 3. Կրթության ու գիտության ոլորտում կանանց և տղամարդկանց լիարժեք ու արդյունավետ մասնակցության և հավասար հնարավորությունների ընդլայնում:
- Գերակայություն 4. Առողջապահության ոլորտում կանանց և տղամարդկանց հավասար հնարավորությունների ընդլայնում:
- Գերակայություն 5. Գենդերային խտրականության կանխարգելում:

Գենդերային հավասարությունը թիրախավորող մեկ այլ ռազմավարություն է Մարդու իրավունքների 2020-2022 թվականների ռազմավարությունը, որում ևս մեկ անգամ

¹⁰⁹ Տե՛ս, ի թիվս այլնի, 2010 թվականի փետրվարի 11-ի՝ Գենդերային քաղաքականության հայեցակարգը և 2011 թվականի մայիսի 20-ի՝ Գենդերային քաղաքականության 2011–2015 թվականների ռազմավարական ծրագիրը:

հայտարարվում է, որ կանանց և տղամարդկանց միջև փաստացի հավասարության խթանումը Կառավարության առաջնահերթություններից է: Դրանում նաև նշվում է գենդերային հիմքով բռնության կանխարգելումը՝ հավասարության ապահովման գործընթացի նկատմամբ Կառավարության ցուցաբերած հատուկ ուշադրությանը զուգահեռ: Ընդհանուր առմամբ, ռազմավարության շրջանակներում ընդունվում է այն փաստը, որ չնայած վերջին տարիներին տեղի ունեցած որոշ դրական փոփոխությունների՝ կանանց իրավունքների պաշտպանությունը և իրավունքների ապահովումը շարունակում է մնալ ոչ բավարար մակարդակի վրա:

Հատկանշական է նաև, որ 2019 թվականին Կառավարությունն ընդունել է ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհրդի «Կանայք, խաղաղություն և անվտանգություն» թիվ 1325 բանաձևի դրույթների իրականացման գործողությունների 2019-2021 թվականների ազգային ծրագիրը: Գործողությունների ծրագրի թիրախներն են սահմանամերձ բնակավայրերում կանանց տնտեսական և սոցիալական զարգացումը, ինչպես նաև տեղահանված կանանց և աղջիկների հատուկ պաշտպանության ապահովման հարցերը:

Գենդերային մեյնսթրիմինգը նշվում է «Գենդերային հավասարության ապահովման մասին» օրենքում և նկարագրվում է որպես ռազմավարություն, որի միջոցով կանանց և տղամարդկանց շահերը դառնում են կանանց և տղամարդկանց միջև անհավասարության վերացմանն ուղղված իրավական ակտերի, քաղաքականության, ծրագրերի և միջոցառումների մշակման, կատարման, մշտադիտարկման և գնահատման գործընթացի անքակտելի բաղադրիչը: Օրենքով նախատեսվում է նաև գենդերային փորձաքննություն, մշտադիտարկում և նորմատիվ իրական ակտերի կարգավորման ազդեցության գնահատում: Այնուհանդերձ, գոյություն չունի հստակ սահմանված պետական քաղաքականություն, որով գործնականում իսկապես ապահովվում է դրա գործողությունը: Մինչ այժմ գենդերային մեյնսթրիմինգն ավելի հաճախ կիրառվել է քաղաքացիական հասարակության կառույցների կողմից և դրանց միջոցով, քան պետական մարմինների կողմից:

Մեյնսթրիմինգի հարցերով ԵՆ մասնագետների խումբը մշակել է գենդերային մեյնսթրիմինգի ոլորտում լավագույն գործելակերպերը սահմանելու համար նախատեսված չորս չափորոշիչ՝ 1) պատասխանատվության բարձր մակարդակով քաղաքական նախաձեռնություն՝ ուղղված մեյնսթրիմինգի համար անհրաժեշտ քաղաքականության իրականացման գործընթացների վերակազմակերպման ապահովմանը. 2) նպատակը պետք է լինի գենդերային հավասարության հայեցակարգի ընդգրկումն առօրյա քաղաքականությունների շրջանակում. և 3) այս քաղաքականությունների նպատակը պետք է լինի վերոնշյալի իրականացումը՝ այս քաղաքականությունները, որպես կանոն, իրականացնող շարքային դերակատարների ներգրավմամբ. 4) քաղաքականությունները պետք է լինեն ոչ թե հռետորական բնույթի, այլ լինեն կոնկրետ և հստակ¹¹⁰:

Աշխարհում գոյություն ունեն գենդերային մեյնսթրիմինգի լավագույն փորձ համարվող մեխանիզմների տարբեր օրինակներ, որոնք համապատասխանում են այս պայմաններին: Օրինակ՝ Շվեդիայում գործում է Գենդերային հավասարության հարցերով հատուկ նախարար, որի պարտականությունների թվին են դասվում քաղաքականության իրականացումը և մշակումը, խտրականության և սեգրեգացիայի դեմ պայքարը: Գենդերային հավասարության հարցերով նախարարին վերապահված է նաև գենդերային

¹¹⁰ Տե՛ս Մեյնսթրիմինգի հարցերով ԵՆ մասնագետների խումբ, «Գենդերային մեյնսթրիմինգ. Հայեցակարգային շրջանակ, լավագույն գործելակերպերի մեթոդաբանություն և ներկայացում», 1998, Ստրասբուրգ, էջ 44:

մեյնսթրիմինգի գործընթացի համակարգումը, բարելավումը և հետագա միջոցառումների իրականացումը: Այնուհանդերձ, գենդերային մեյնսթրիմինգի սկզբունքի համաձայն՝ յուրաքանչյուր նախարար պատասխանատու է իր պարտավորությունների շրջանակում կայացված իր որոշումներում և իրականացված գործունեության ընթացքում գենդերային հավասարության մոտեցում դրսևորելու համար: Յուրաքանչյուր նախարարություն ունի Գենդերային հավասարության հարցերով համակարգող, որն ընդգրկված է գենդերային մեյնսթրիմինգի հարցերով միջնախարարական աշխատանքային խմբի կազմում: Այս խմբի գործունեությանն աջակցություն է ցուցաբերում Գենդերային հավասարության հարցերով հատուկ ստորաբաժանումը, որտեղ կառավարության համար մշակվում է գենդերային հավասարության քաղաքականություն, ինչպես նաև իր ներդրումն ունի տեղեկությունների տրամադրման, հրապարակումների կազմման և վերապատրաստումների իրականացման գործընթացում: Յուրաքանչյուր տարի՝ մինչև մարտի 31-ը, Գենդերային հավասարության հարցերով գործակալությունը ներկայացնում, հավաքում և վերլուծում է համապատասխան պետական գերատեսչությունների և այլ դերակատարների կողմից ընդունված միջոցառումները՝ Շվեդիայի գենդերային հավասարության քաղաքականության նպատակներն իրագործելու համար: Շվեդիայում նաև ստեղծվել է Գենդերային հավասարության հարցերով անկախ մարմին (Իրավահավասարության հարցերով մարդու իրավունքների պաշտպան), որի խնդիրն է ներգործել, ուղղորդել և խրախուսել գործատուներին, գերատեսչություններին, մունիցիպալ մարմիններին և այլոց՝ խտրականության մակարդակը նվազեցնելու նպատակով¹¹¹:

Նիդեռլանդներում դեռևս 1994 թվականին ընդունվել է գենդերային ազդեցության գնահատման (ԳԱԳ) հատուկ գործիք, որը հետագայում շարունակաբար ենթարկվել է փոփոխության: ԳԱԳ-ի նպատակն է ստեղծել մի փաստաթուղթ, որով հնարավոր կլինի գնահատել ազգային մակարդակում ցանկացած քաղաքականության առաջարկի՝ գենդերային հարաբերությունների վրա ազդեցությունը: Գործիքի միջոցով իրականացվում է մինչև տվյալ քաղաքականությունն ընդունելն ակնկալվող արդյունավետության գնահատում: ԳԱԳ-ով սահմանվում են ազդեցության դրական կամ բացասական լինելու հանգամանքը որոշող երկու չափորոշիչ. հավասարություն՝ հավասար իրավունքների և (ան)համարժեք գործերով (ան)հավասար վերաբերմունքի առումով, և ինքնավարություն՝ կանանց՝ իրենց կյանքի վերաբերյալ որոշումներ կայացնելու հնարավորության առումով: Որոշ դեպքերում այս գնահատման հիման վրա փոփոխվել են քաղաքականության առաջարկները՝ գենդերային հարաբերությունների հնարավոր բացասական ազդեցությանը հակազդելու համար¹¹²:

Գենդերային մեյնսթրիմինգի լավագույն գործելակերպերը կարող են նաև ներառել՝

- մեյնսթրիմինգի ուղղությամբ կարողությունների զարգացումը
- գենդերային հարցերով ստորաբաժանման կամ համակարգողի ստեղծումը, որին տրված է հստակ լիազորություն և անհրաժեշտ ռեսուրսներ՝ մեյնսթրիմինգը խթանելու և ապահովելու համար
- մեյնսթրիմինգի կառավարման պարտավորության մասին նշումը
- հաշվետվողականության մեխանիզմների մշակումը

¹¹¹ Տե՛ս <https://eige.europa.eu/gender-mainstreaming/countries/sweden>:

¹¹² Տե՛ս Մեյնսթրիմինգի հարցերով ԵՆ մասնագետների խումբ, «Գենդերային մեյնսթրիմինգ. Հայեցակարգային շրջանակ, լավագույն գործելակերպերի մեթոդաբանություն և ներկայացում», 2004, Ստրասբուրգ, էջ 36:

- ուղեցույցների, ձեռնարկների և մեյնսթրիմինգի ապահովմանն ուղղված այլ գործիքների մշակումը
- մեյնսթրիմինգի նպատակով գենդերային հավասարության համապատասխան փորձաքննության ռեսուրսների բազայի ստեղծումը¹¹³:

Վարժություն

Խմբային քննարկում

Ի՞նչ կարող եք անել ձեր մասնագիտական կարողությունների շրջանակում գենդերային մեյնսթրիմինգի համար:

¹¹³ Տե՛ս <https://www.un.org/womenwatch/osagi/goodpraexamples.htm>:

ՄՈԴՈՒԼ 3.

ԴԱՏԱԿԱՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱՅՈՒՄ

ԳԵՆԴԵՐԱՅԻՆ

ՀԱՎԱՍԱՐՈՒԹՅԱՆ ԽԹԱՆՈՒՄ

3.1. ԳՈՐԾՆԱԿԱՆՈՒՄ ԳԵՆԴԵՐԱՅԻՆ ՀԱՎԱՍԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ԱՊԱՀՈՎԵԼՈՒ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ԽՈՉԸՆԴՈՏՆԵՐԸ

Արդյունավետ դատավարության և արդարադատության հասանելիության խոչընդոտները թե՛ սոցիալ-տնտեսական (ավանդական գենդերային դերեր, ուժի անհավասար բաշխում, տնտեսական կախվածություն և այլն) և թե՛ օրենսդրական-ինստիտուցիոնալ բնույթ են կրում: Հայաստանի փորձագետների և իրավաբանների շրջանում, կարծես, մի այնպիսի փոխհամաձայնություն կա, որ հիմնական խոչընդոտը դատական կարծրատիպավորումն է (դա առնչվում է ոչ միայն դատարանին, այլև դատական համակարգին ընդհանուր առմամբ): Դատական կարծրատիպավորումը իրավական ոլորտի մասնագետներին ստիպում է եզրահանգումներ կատարել՝ հիմք ընդունելով նախապաշարմունքները, նախկինում գոյություն ունեցած համոզմունքները, այլ ոչ թե ապացույցների օբյեկտիվ ուսումնասիրությունը:

Գենդերային կարծրատիպերը հաճախ թաքնված են, սակայն դրանք կարող են հանգեցնել բացահայտ խտրականության, այդ թվում՝ նաև արդարադատության ոլորտում: Ստորև ներկայացված են Հայաստանում դատական կարծրատիպավորմամբ պայմանավորված խտրականության հիմնական դրսևորումները, որոնք նպաստում են ավանդական գենդերային դերերի և կարծրատիպերի առաջացմանը՝

- ամոթանքն ու քննադատական վերաբերմունքն այն կանանց նկատմամբ, ովքեր խոսում են ընտանիքի անդամների կողմից բռնության կամ ընտանիքում խտրականության մասին, քանի որ ընտանեկան հարցերի հանրայնացումը, հատկապես ընտանիքի անդամների համար իրավական խնդիրներ ստեղծելը մեծապես խարազանվում են հասարակության կողմից և արտացոլվում են իրավապահ համակարգում
- ընտանեկան բռնության որոշ ձևերի նկատմամբ հանդուրժողականությունը (օրինակ՝ եթե դա կիրառվում է որպես երեխաներին դաստիարակելու կամ կանանց կամ աղջիկների ազատությունը սահմանափակելու միջոց «հենց նրանց բարօրության համար») և որպես դրա հետևանք՝ այդպիսի դեպքերին արդյունավետ կերպով արձագանքելու և դրանք պատշաճ կերպով ստուգելու կամքի բացակայությունը

- տուժողներին մեղադրելը, այդ թվում՝ անհանդուրժողականությունը կոնկրետ տուժողների նկատմամբ (նրանց վարած սեռական կյանքի կամ ենթադրյալ անհավատարմության, «բարոյական տեսանկյունից անընդունելի այլ վարքագծի» պատճառով, ինչպիսին օրինակ՝ սեքս-ինդուստրիայի աշխատող լինելն է և այլն)
- երկրորդային վիկտիմիզացիան, հատկապես՝ սեռական բռնության դեպքերի բռնության և գործով որոշում կայացնելու առումով
- փաստերի բովանդակահեն գնահատման և գենդերային հիմքով բռնությունից տուժած անձանց նկատմամբ զգայական վերաբերմունքի բացակայությունը.
- ընտանեկան բռնության համատեքստում և դրանից դուրս ամուսնալուծության գործընթացում միջնորդի դեր կատարելը՝ կանանց համոզելով պահպանել ընտանիքը
- ընտանիքի ներքին հարցերին միջամտելու դժկամությունը, քանի որ ընտանեկան բռնությունը դիտարկվում է որպես ոչ էական հարց, որպես ընտանիքի գործ, քանի դեռ դա «լուրջ հանցագործության» չի վերաճել
- հայտարարություններն այն մասին, թե կանայք չափազանցում են սպառնալիքի և պոտենցիալ վտանգի մասշտաբները, կամ նրանք իրականում մտադիր չեն առանձնանալ իրենց ամուսիններից, ինչը նշանակում է, որ իրավապահները չպետք է առանձնակի ջանքեր գործադրեն նրանց բողոքներին ընթացք տալու հարցում
- ամուսնալուծության գործընթացների համատեքստում գույքին առնչվող վեճերի վերաբերյալ գործով որոշում կայացնելիս ռեսուրսների հասանելիությունը և ուժի անհավասարակշռությունը հաշվի չառնելը
- այն պատկերացումները, թե կանայք պետք է գնան որոշակի զոհողությունների, նաև ենթարկվեն «բռնարարքների մեղմ ձևերին»՝ ընտանիքը պահպանելու նպատակով, քանի որ ընտանիքի պահպանումը և դրա մասին հոգ տանելը նրանց առաջնային պատասխանատվությունն է:

Վերոնշյալ խնդիրները հաշվի առնելով՝ խտրականության որոշ ձևեր դիտվում են որպես արդարադատության համակարգի շրջանակում վիճարկելու համար ոչ իրատեսական: Օրինակ՝ սեքս-ինդուստրիայի աշխատողները լրջագույն խտրականության են բախվում, երբ ոստիկանության աշխատակիցները «վարակիչ հիվանդությունների դեմ պայքարի» շրջանակներում նրանց ստիպում են ՄԻԱՎ թեստ հանձնել: Ոստիկանության աշխատակիցները նախ նրանց բերման են ենթարկում ոստիկանություն և տուգանում, քանի որ սեռական բնույթի աշխատանքը Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգրքի 1791-րդ հոդվածով սահմանված է որպես վարչական իրավախախտում: Այնուհետև նրանք սեքս-ինդուստրիայի աշխատողներին տանում են բժշկական հաստատություն, որտեղ բուժանձնակազմին տեղեկացվում է կանանց ինքնության և մասնագիտության մասին: Սա մտահոգիչ է՝ հաշվի առնելով այն, որ սեքս-ինդուստրիայի աշխատողներն առողջապահական համակարգում կարող են առերեսվել տարատեսակ խնդրահարույց մոտեցումների, ինչպիսիք են բժշկական խնամքի տրամադրման մերժումը, անհարգալից, նվաստացնող վերաբերմունքը, բժշկական միջամտությունը՝ առանց անձի համաձայնության, բժշկական խնամք տրամադրող անձանց ընտրելու կամ փոխելու անկարողությունը, անփութությունը, անտեղի ցավը և անձնական տվյալները երրորդ

կողմին բացահայտելը¹¹⁴: Ավելին, բժշկական թեստերի արդյունքներն սկզբում ուղարկվում են ոստիկանություն, որն այնուհետև դրանք ուղարկում է շահագրգիռ կողմերին: Դա ոչ միայն հանգեցնում է խտրականության, այլ նաև բժշկական գաղտնիության իրավունքի խախտման: Այդուհանդերձ, մինչ օրս նման պրակտիկայի առնչությամբ որևէ իրավական վիճարկում դատարաններին չի ներկայացվել՝ ենթադրաբար հիմք ընդունելով այն նկատառումները, որ իրավական համակարգը շարունակելու է այդ մոտեցումը կամ կողմնակից է լինելու դրան: Արդյունքում՝ այս կանանց համար արդարադատությունը, ըստ էության, հավասարապես հասանելի չէ: Բացի այդ, օրենսդրությամբ խտրականության դեպքերում ոչ նյութական վնասի փոխհատուցման իրավունք նախատեսված չէ, եթե միայն դա ուղղակի վիրավորանքի և վարկաբեկման դեպք չէ: «Իրավահավասարության ապահովման մասին» օրենքի նախագիծն այդ փոխհատուցման համար սահմանափակ հնարավորություններ է նախատեսում միայն այն դեպքում, եթե խտրականությունը դրսևորվել է պետական պաշտոնյայի կամ պետական մարմնի կողմից:

Տվյալ ոլորտում առկա մյուս խոչընդոտը խտրականությունից տուժած անձանց պետության կողմից տրամադրվող իրավական օգնության պակասն է, ինչը նրանց համար արդարադատության հասանելիության հարցում խոչընդոտ է: Օրենքի նախագիծը ևս այս հարցին լուծում չի տալիս, քանի որ խտրականությունից տուժած անձանց համար անվճար հիմունքներով իրավական ծառայություններ այն չի նախատեսում:

Մեկ այլ հարցադրում է օրենքի մեկնաբանության և կիրառության հարցում անհարկի պահպանողական մոտեցումը: Այս հանգամանքը թույլ չի տալիս, որ դատավորներն իրականացնեն արդյունավետ և բովանդակահեն վերլուծություններ: Նույնիսկ եթե որոշ իրավական հասկացություններ աշխարհում լայնորեն ընդունված են և գործնականում կիրառելի, դատարանները կխուսափեն դրանք կիրառել, քանի դեռ ներպետական օրենսդրությամբ հստակ կարգավորում սահմանված չէ: Դա կարող է ներկայացվել երկու օրինակի վրա. առաջինը վերաբերմունքն է այն երեխաների նկատմամբ, որոնք ընտանեկան բռնությանն ակնատես են եղել որպես դրանից ոչ անմիջապես տուժած անձինք: Դատարանները հաճախ հաշվի չեն առնում ընտանեկան բռնության նախապատմությունը որպես բռնություն գործադրող ծնողի (հիմնականում՝ հայրերի)՝ տեսակցության իրավունքները սահմանափակելու հիմք, քանի որ երեխաները չեն եղել ֆիզիկական բռնությունից անմիջապես տուժած անձինք, ինչպես պահանջվում է համապատասխան միջազգային չափանիշներով (տե՛ս օրինակ՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ Բևակուան և Ս.-ն ընդդեմ Բուլղարիայի [Bevacqua and S. v. Bulgaria] գործով կայացրած վճիռը: Երկրորդը, բռնաբարության նախադեպային իրավունքը հիմնված է ոչ թե համաձայնության բացակայության վրա՝ որպես բռնաբարության հիմնական տարր, ինչպես նախատեսված է մարդու իրավունքների ոլորտում ժամանակակից միջազգային իրավունքով (օրինակ՝ ՄԻԵԴ-ի նախադեպային իրավունքը, «Կանանց նկատմամբ բռնության և ընտանեկան բռնության կանխարգելման ու դրանց դեմ պայքարի մասին» Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիան), այլ ավելի շուտ դիմադրության բացակայության կամ բռնության վրա: Այս առումով նպաստավոր կլիներ, եթե դատարաններն ուղղակիորեն կիրառեին միջազգային թե՛ կոշտ, թե՛ փափուկ իրավունքն իրավական դիրքորոշումներ ձևավորելու հարցում, ինչպես դա գործնականում արվում է բարձրագույն դատարանների դեպքում: Թեև իրենց նախադեպային իրավունքի

¹¹⁴ Տե՛ս Ն. Մարգարյան, Լ. Ղազարյան, «Գենդերային անհավասարությունն աշխատաշուկայում. հիմնախնդիրները և լուծումները լոկալ և գլոբալ համատեքստում» թեմայով համաժողովի նյութերի հավաքման շրջանակում «Հայաստանում սեքս-ինդուստրիայի աշխատողների իրավունքների ոտնահարումը», Երևանի պետական համալսարան, 2015 թ., 187-194-րդ էջեր:

մեջ ՄԻԵԴ վճիռները վկայակոչելու հարցում առաջին աստանի դատարանները վերջին տարիներին դրական զարգացումներ են արձանագրել, ընտանեկան կամ սեռական բռնության դեպքերում գրեթե երբեք այդպես չի լինում: Եթե նույնիսկ բարձրագույն դատարանները վկայակոչում են միջազգային չափանիշները, դա սովորաբար սահմանափակվում է ՄԻԵԴ-ով՝ չնայած միջազգային փափուկ իրավունքի վերաբերելիությանը, ինչպիսին է օրինակ՝ ԿԽՎԿ-ն կամ ՄԱԿ-ի մարդու իրավունքների պայմանագրային մարմինների ընդհանուր հանձնարարականները/մեկնաբանությունները, նրանց ամփոփիչ դիտարկումները Հայաստանի վերաբերյալ, ԵԽ-ի նախարարների կոմիտեի առաջարկությունները, Վենետիկի Հանձնաժողովի և նմանատիպ այլ կառույցների կարծիքները: Որոշ դեպքերում նպաստավոր կարող է լինել Հայաստանի նկատմամբ իրավասություն չունեցող նույնիսկ այնպիսի միջազգային տրիբունալների իրավագործությունը վկայակոչելը, ինչպիսին Միջազգային քրեական դատարանն է, թեև սովորաբար դա չի դիտարկվում որպես միջազգային փափուկ իրավունք: Օրինակ՝ Նախկին Հարավսլավիայի առնչությամբ Միջազգային տրիբունալի նախադեպային իրավունքն էական ազդեցություն է ունեցել բռնաբարությանը վերաբերող օրենսդրության մեջ ժամանակակից իրավական զարգացումների վրա (այն ներկայացված է օրինակ՝ Մ. Ց.-ն ընդդեմ Բուլղարիայի [M.C. v. Bulgaria] գործով ՄԻԵԴ-ի վճռում): Միջազգային փափուկ իրավունքը հաճախ կարող է նաև նախատեսել համապատասխան ոլորտներում ավելի հստակ և մանրամասն մշակված իրավական վերլուծություններ, իսկ ներպետական օրենսդրությունը թույլ է տալիս դատարաններին այդ աղբյուրներն օգտագործել իրենց իրավական հիմնավորումներում: Այսպես՝ Սահմանադրության 81-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված է, որ հիմնական իրավունքների և ազատությունների վերաբերյալ Սահմանադրությունում ամրագրված դրույթները մեկնաբանելիս հաշվի է առնվում Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած՝ մարդու իրավունքների վերաբերյալ միջազգային պայմանագրերի հիման վրա գործող մարմինների պրակտիկան: Այդպիսի մարմիններ են ԿԽՎԿ-ն, «Երեխայի իրավունքների մասին» կոնվենցիան, «Հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների մասին» կոնվենցիան և «Կանանց նկատմամբ բռնության և ընտանեկան բռնության կանխարգելման ու դրանց դեմ պայքարի մասին» Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիայի վավերացումից հետո՝ նաև ԳՐԵՎԻՕ-ն: Ավելին, «Միջազգային պայմանագրերի մասին» օրենքը (5§1 հոդված) հստակ նախատեսում է. «Ուժի մեջ մտած Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրի նորմերը Հայաստանի Հանրապետության տարածքում գործում են անմիջականորեն»: Միջազգային իրավունքի առավել ուղղակի և համապարփակ կիրառումը, անշուշտ, դրական ազդեցություն կունենար գենդերային հավասարության դատական պաշտպանության վրա:

Լրացուցիչ կոնկրետ խոչընդոտներն ու իրավական բացերը կքննարկվեն Դասընթացային փուլ 4-ում:

3.2. ԱՊԱՑՈՒՅՑՆԵՐԻ ՀԱՎԱՔՈՒՄՆ ՈՒ ԳՆԱՀԱՏՈՒՄԸ

Հաշվի առնելով գենդերային խտրականության կոնկրետ հանգամանքները և դրանից տուժած անձանց, հատկապես գենդերի հիմքով բռնությունից տուժած անձանց որոշակի կարիքները՝ մշակվել են կոնկրետ առաջարկություններ՝ տուժողների իրավունքների նկատմամբ հարգանքի հիման վրա ապացույցների արդյունավետ հավաքումն ու գնահատումն ապահովելու համար:

Այդ առաջարկությունների մեծ մասն առնչվում է գենդերի հիմքով բռնության քննությանը, ինչը տուժողներին դնում է հատկապես խոցելի վիճակում: Հասարակության մեջ լայնորեն տարածված գենդերային կարծրատիպերից բացի՝ իրավական ոլորտի մասնագետները հաճախ կարող են դրսևորել գենդերի հետ կապված միևնույն կողմնակալությունը կամ հիմք ընդունել բռնաբարության հետ կապված միևնույն «առասպելները»: Այս մոտեցումը խոչընդոտ է տուժողի հետ պատշաճ հաղորդակցություն և համագործացություն ապահովելու, ինչպես նաև օբյեկտիվ քննություն իրականացնելու համար: Կողմնակալ մոտեցումները կարող են հանգեցնել, օրինակ, ընտանեկան բռնության դեպքերում համապարփակ իրավական գնահատականի բացակայությանը և առավել մեղմ պատիժ սահմանելուն, երկրորդային վիկտիմիզացիային և սեռական բռնության դեպքերում տուժողին մեղադրելուն, երեխայի խնամակալության և գույքի բաժանման գործերով անարդար որոշում կայացնելուն:

Հայաստանում, և առհասարակ, ողջ աշխարհում բացահայտված ընտանեկան և սեռական բռնության դեպքերում խնդրահարույց մոտեցում է այն, որ տուժողից պահանջվել կամ ակնկալվել են լրացուցիչ փաստերով հաստատվող ապացույցներ: Ավելին, դատավորները բռնություն գործադրած անձանց չեն ցանկանում դատապարտել՝ առանց ոչ տուժողից ստացված ապացույցների (դրա օրինակը կներկայացվի Մոդուլ 4-ում), մինչդեռ քննություն իրականացնող մարմինները հաճախ պատշաճ ջանքեր չեն գործադրում նման ապացույցները պահպանելու համար: Այս պրակտիկան խնդրահարույց է նախևառաջ այն պատճառով, որ դա հիմնված է այն ենթադրության վրա, թե տուժողն արժանահավատ տեղեկություն չի տրամադրում (կարող է ներկայացվել սեռական բռնությունից տուժած անձի կողմից ֆիզիկական դիմադրության ապացույցին առնչվող պահանջի մեջ), երկրորդ, քանի որ այն դեպքերում, երբ տուժողը հրաժարվում է համագործակցել քննության մարմնի հետ և ցուցմունքներ տալ դատարանում (այնպիսի տարբեր պատճառներով, ինչպիսիք են ամոթը, վախը, երկրորդային վիկտիմիզացիան և այլն), առկա է գործի ձախողման վտանգ: Ուստի քննիչներին և դատախազներին խորհուրդ է տրվում պատշաճորեն հավաքել և ներկայացնել լրացուցիչ փաստերով հաստատվող/տուժող չհանդիսացող անձից ստացված ապացույցները՝ գործի ելքն ապահովելու և բեռը տուժողի ուսերին չդնելու համար¹¹⁵:

Հայաստանում ընտանեկան բռնության դեպքերում ապացույցների գնահատման հետ կապված ամենատարածված խնդիրներից մեկն էլ այն է, որ թեև քննիչն ու դատախազն իրենց տրամադրության տակ ունենում են ընտանեկան բռնության երկարատև

¹¹⁵ Տե՛ս ընտանեկան բռնության դեպքերում լրացուցիչ փաստերով հաստատվող ապացույցների ստուգացանկը՝ Եվրոպայի խորհրդի՝ Կանանց համար արդարադատության մատչելիության ապահովման վերաբերյալ դատավորների և դատախազների վերապատրաստման ձեռնարկ, Ընդհանուր գլուխ, 79-րդ էջ:

նախապատմությունը հաստատող ապացույց (հարևանների, բարեկամների, տուժողի ցուցմունքներ, իսկ երբեմն նույնիսկ բժշկական քարտ), նրանք քրեական հետապնդում են հարուցում միայն ծեծի վերջին մեկ դրվագով, որի մասին հաղորդվել է ոստիկանությանը, կամ քրեական վարույթ չեն հարուցում, եթե այդ կոնկրետ արարքը չի հասել ծեծի մակարդակի՝ 118-րդ հոդվածի համաձայն: Այսպես, թե այնպես, մեղադրանք առաջադրելիս բռնություն գործադրած անձը սովորաբար մեղադրվում է կոնկրետ արարքի համար՝ 118-րդ հոդվածի համաձայն, որը մասնավոր քրեական մեղադրանքի գործ է՝ չափազանց մեղմ պատժամիջոցի նախատեսմամբ, 119-րդ հոդվածի (դատախազության հարուցած քրեական գործ) փոխարեն, որով արդար և համարժեք իրավական որակում կտրվեր կատարված արարքներին¹¹⁶: Արդյունքում՝ բռնության նախկին շղթան անտեսվում է, և դրան համարժեք իրավական գնահատական չի տրվում, թեև բռնարարքի բոլոր դրվագները և ողջ նախապատմությունը պետք է փաստաթղթավորվեն և արտացոլվեն մեղադրանքում՝ բռնություն գործադրած անձի համար համաչափ պատասխանատվություն և տուժողի համար արդարադատություն ապահովելու նպատակով:

Մեկ այլ լուրջ խնդիր է սեռական բռնությունից տուժած անձանց նկատմամբ կողմնակալ վերաբերմունքն այն դեպքում, երբ տուժողը չի համապատասխանում իրավապահների «իդեալական զոհի» սպասումներին: Քննիչները սովորաբար տղամարդիկ են, ինչը տղամարդու կողմից բռնության ենթարկված տուժողի համար բարդացնում է իր պատմությունը պատմելը: Ավելին, քննիչները հաճախ բավարար գենդերային զգայունություն չեն ցուցաբերում տուժողի հոգեբանական դժվարությունների հետ աշխատելիս, ինչը բարդություններ է առաջացնում ապացույցների ձեռքբերման գործընթացում¹¹⁷: Նույնիսկ ամենափորձառու քննիչների համար սեռական բռնության դեպքերի հետ աշխատելը մարտահրավեր է՝ նման հանցագործությունների առանձնապես զգայուն բնույթով պայմանավորված: Հնարավոր է, որ տուժողները չցանկանան խոսել իրենց տրավմատիկ փորձի մասին և բացահայտել ամոթալի փաստեր: Ուստի կարևոր է դրսևորել համբերատարություն և զերծ մնալ քննադատությունից նույնիսկ այն դեպքում, եթե տուժողը չի համագործակցում:

Գենդերային կողմնակալությունը նաև հանգեցնում է գործով այնպիսի որոշում կայացնելուն, որը հիմնված է կանանց բարոյական բնութագրերին առնչվող կոնկրետ սպասումների վրա: Քանի որ բարոյականության վերաբերյալ պահանջները կանանց համար ավելի բարձր են, քան տղամարդկանց, արդյունքում կանանց դատապարտում և պատժում են այնպիսի վարքագծի համար, որը նորմալ է համարվում տղամարդկանց դեպքում, օրինակ՝ ամուսնության մեջ անհավատարիմ լինելը կամ ալկոհոլային կախվածություն ունենալը: Ղա իրոք այդպես է թե՛ քրեական և թե՛ քաղաքացիական արդարադատության դեպքում, և բազմաթիվ դեպքեր կան, երբ դատական քննության ժամանակ դատավորները բացահայտ կերպով դատապարտող վերաբերմունք են ցուցաբերել կոնկրետ տուժողների նկատմամբ¹¹⁸:

¹¹⁶ Տե՛ս Հայաստանի քրեական օրենսդրության բացերի վերլուծություն՝ «Կանանց նկատմամբ բռնության և ընտանեկան բռնության կանխարգելման ու դրանց դեմ պայքարի մասին» Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիայի լույսի ներքո, Խ. Տրուչերո, Ա. Ուրուֆիա, Լ. Սարգսյան, 2017 թ., 21-րդ էջ, Գ. Հակոբյան, Կանանց համար արդարադատության մատչելիության ապահովման վերաբերյալ դատավորների և դատախազների վերապատրաստման ձեռնարկ, Հայաստանի մասին ազգային գլուխ, 2017 թ., 23-րդ էջ:

¹¹⁷ Տե՛ս Սեռական բռնության ճգնաժամային կենտրոնի՝ Հայաստանում սեռական բռնության իրավիճակի վերլուծությունների մասին զեկույցը, 2019 թ., 22-23-րդ էջեր:

¹¹⁸ Տե՛ս Գ. Հակոբյան, Կանանց համար արդարադատության մատչելիության ապահովման վերաբերյալ դատավորների և դատախազների վերապատրաստման ձեռնարկ, Հայաստանի մասին ազգային գլուխ, 2017 թ., 16-րդ էջ, Լ. Ման և Լ. Սարգսյան, «Հայաստանում կանանց նկատմամբ բռնության և ընտանեկան բռնության կանխարգելում ու դրանց դեմ պայքար», 2018 թ, 99-րդ էջ:

Բացի այդ, ելնելով ապացույցներին գենդերային տեսանկյունից ոչ զգայուն գնահատական տալու հանգամանքից, դատավորները և դատախազները հաճախ հաշվի չեն առնում «ծեծի ենթարկված կնոջ սինդրոմ» ֆենոմենն այն դեպքերում, երբ կանայք բռնություն են գործադրում իրենց սեռական զուգընկերոջ հանդեպ: Այս ֆենոմենին առերեսվում են կանայք, ովքեր երկարատև կամ կրկնվող ընտանեկան բռնության են ենթարկվել, և որոնց արծագանքը եղել է իրենց զուգընկերոջ վրա հարձակվելը կամ նրան սպանելը¹¹⁹: Ընտանեկան բռնության նախապատմությունը պետք է մանրակրկիտ ուսումնասիրվի որոշում կայացնողների կողմից հոգեբանական այն առանձնահատկությունների մասին պատկերացումներ կազմելու համար, որոնց պատճառով տուժողը ստիպված է լինում դիմել ագրեսորի նկատմամբ բռնությանը և նույնիսկ նրա սպանությանը, և դա կիրառվել է մի շարք իրավական համակարգերում՝ պաշտպանական կողմի՝ սադրանքին և ինքնապաշտպանությանն առնչվող փաստարկներն ապացուցելու համար¹²⁰:

Գենդերային զգայունության տեսանկյունից ապացույցների հավաքման համատեքստում հարցաքննության մեթոդաբանությունն առանձնակի կարևորություն ունի: Ստորև բերված աղյուսակում ներկայացված են որոշ առաջարկություններ՝ գենդերի հիմքով բռնությունից տուժած անձանց միջազգային լավագույն գործելակերպերի հիման վրա հարցազրույց վարելու վերաբերյալ¹²¹:

- նախնական գնահատումը՝ հարցաքննվողների կարիքներն ու հնարավորությունները բացահայտելու համար
- հարցաքննության համար ապահով, տրամադրող վայրի ընտրությունը. ցանկալի է, որ դա չլինի հարցաքննությունների համար օգտագործվող կամ այնպիսի մի վայր, ուր կարող են մուտք գործել կողմնակի անձինք
- անհրաժեշտության դեպքում՝ համապատասխան, ստուգված, վերապատրաստված թարգմանների ընտրությունը
- գաղտնիության ապահովումը
- հարցաքննության նպատակների պարզաբանումը և անհրաժեշտության դեպքում՝ հետագա հանդիպումների նախատեսումը
- տուժողի համար անկաշկանդ մթնոլորտի ստեղծումը՝ ընտրելով վստահություն ներշնչող, համապատասխան ձևակերպումներ
- քննադատությունից խուսափելը և տուժողի հանդեպ քննադատությունից զերծ վերաբերմունք ցուցաբերելը
- տուժողի կողմից ազատորեն պատմության ներկայացումը թույլատրելը՝ առանց հարցազրուցավարի կողմից ընդհատելու

¹¹⁹ Եվրոպայի խորհուրդ, Կանանց համար արդարադատության մատչելիության ապահովման վերաբերյալ դատավորների և դատախազների վերապատրաստման ձեռնարկ, Ընդհանուր գլուխ, 92-րդ էջ:

¹²⁰ Տե՛ս նաև, ի թիվս այլնի, Սալլի Չալենի գործը, Միացյալ Թագավորություն: Սալլի Չալենը 2011 թվականին մեղավոր էր ճանաչվել իր ամուսնուն մեկ տարի առաջ սպանելու համար, սակայն նրան առաջադրված մեղադրանքը 2019 թվականին հանվել էր այն բանից հետո, երբ ի հայտ էին եկել նոր ապացույցներ, համաձայն որոնց նա ենթարկվել էր հարկադրական վերահսկողության, որը 2015 թվականից ի վեր Բրիտանիայում քրեական հանցագործություն է: Գործով ներկայացված բողոքը բեկումնային էր եղել, և տիկին Չալենին առաջադրված սպանության մեղադրանքը փոխարինվել էր սահմանափակ պատասխանատվությամբ չկանխամտածված սպանության մեղադրանքով, և պատիժը 9 տարի բանտում կրելուց հետո կինն ազատ էր արձակվել:

¹²¹ Քիմ Թ. Սիլինջեր, Հ. Սիլվերբերգ, Ռ. Մեյսիա, «ՍԵՌԱԿԱՆ ԲՈՆՈՒԹՅԱՆ ՀԵՏԱՔՆՆՈՒՄԸ ԵՎ ՀԵՏԱՊՆԴՈՒՄԸ», 2011 թ., 28-րդ էջ, ադապտացված, մասնակի, ՄԱԿ ԹՀԳ-ից, Ոստիկանության արդյունավետ արծագանքների վերաբերյալ ուղեցույց:

- բաց հարցերի հետ կապված պարզաբանումներ փնտրելը (տուժողին թույլ տալ, որ նա վերահսկի տեղեկատվություն հոսքը, և խուսափել այն բանից, որ քննիչի անձնական տեսակետները չպարտադրվեն տուժողին՝ վերջինիս մտքերը արտահայտելիս)
- ռիսկի գործոնների, ինչպես նաև տեղեկատվության հավանական այլ աղբյուրների բացահայտումը (անհրաժեշտության դեպքում հարձակումն այլ անձանց հետ քննարկելու համար համաձայնություն ձեռք բերելը)
- հարցազրույցի ամբողջ ընթացքում շրջահայաց դիտողություններ անելը ներկայացվող բոլոր տվյալների, այլ ոչ թե միայն գործի համար նպաստավոր թվացող տեղեկությունների մասով
- հարցազրույցի եզրափակումը՝ տուժողին տալով հարց այն մասին, թե արդյոք նա գիտի կամ ցանկանում է հաղորդել ինչ-որ բան, որի մասին չի խոսվել
- տրամադրած ժամանակի համար տուժողին շնորհակալություն հայտնելը և հետագա քայլերը պարզաբանելը:

Քաղաքացիական և վարչական արդարադատության ոլորտում գենդերային խտրականությանն առնչվող բողոքների առումով կարևոր է ընդունել հատկապես անուղղակի խտրականությունն ապացուցելու բարդություններն ու առանձնահատկությունները: Այդ պատճառով է, որ այնպիսի ապացույցների ուսումնասիրումն ու գնահատումը, ինչպիսին վիճակագրությունն է, անհրաժեշտ կլինի մեկ կամ մեկից ավելի պաշտպանվող հատկանիշներով մարդկանց որոշակի խմբի ներսում ոչ բարենպաստ մոտեցումն ապացուցելու համար: Նաև ելնելով այն հանգամանքից, որ ապացուցողական իրավունքի այդ նորմերն ընդունվելու դեպքում ամբողջովին նոր են լինելու դատարան դիմողների համար, դատավորներին խորհուրդ է տրվում առավել ակտիվ դերակատարում ունենալ անհրաժեշտ տվյալներ պահանջելու և ապացույցների ձեռքբերման հարցում պաշտոնական պարտականությունները կատարելու հարցում:

Ստորև բերված աղյուսակում ներկայացված են անուղղակի խտրականությունը, այդ թվում՝ գենդերային խտրականությունն ապացուցելու համար տարբեր երկրների իրավական համակարգերում կիրառվող ապացույցների տարբեր տեսակներ¹²²:

Ապացույցի տեսակը	Ինչպես է այն կիրառվում
<p>Իրավիճակային «փորձարարությունը» Կարող է կիրառվել խտրական երևույթները և տարբերակված վերաբերմունքը բացահայտելու համար, օրինակ՝ զբաղվածության ոլորտում: Գործընթացը ներառում է անձին (այստեղ՝ տղամարդուն) միևնույն իրավիճակում դնելը, որում հայտնվել է խտրականության մասին պնդումներ ներկայացնող անձը, և ենթադրյալ խտրականություն ցուցաբերած անձի գործողությունները գնահատելը: Հարկ է նկատել, որ ապացույցների այդ տեսակը հատկապես օգտակար կլինի այն դեպքերում, երբ խտրականություն ցուցաբերած անձի</p>	

¹²² Տե՛ս Եվրոպայի խորհուրդ, Կանանց համար արդարադատության մատչելիության ապահովման վերաբերյալ դատավորների և դատախազների վերապատրաստման ձեռնարկ, Ընդհանուր գլուխ, 77-78-րդ էջեր:

Հարցաշարեր

գործողությունը լինի անմիջական, ինչպես, օրինակ, ռեստորաններ կամ վարձակալվող գույք մուտք գործելու կամ աշխատանքի ընդունելու դեպքում: Այն ավելի դժվար կլինի կիրառել, օրինակ, պաշտոնի առաջխաղացման հարցում խտրականություն ենթադրող դեպքերում:

Որոշ իրավական համակարգերում ներպետական օրենսդրությամբ տուժողներին ենթադրյալ խտրականություն ցուցաբերած անձի հետ կապ հաստատելու և հարցաշարի միջոցով նրա վարքագծի վերաբերյալ պարզաբանում խնդրելու հնարավորություն է տրվում, կամ այդպիսի պարտավորություն սահմանվում: Հարցաշարի պատասխանները կամ դրան չպատասխանելն այնպիսի ապացույցներ են, որոնցից դատարանը կարող է եզրակացություններ անել: Հարկ է նկատել, որ այն երկրներում, որտեղ այդ կոնկրետ իրավական գործընթացն առկա չէ, տուժողները (կամ դատախազները) կարող են, այնուամենայնիվ, ենթադրյալ խտրականություն ցուցաբերած անձի պատասխանն օգտագործել որպես ապացույց:

Վիճակագրական տվյալներ

Վիճակագրական ապացույցներն անուղղակի խտրականությունը և սեռի կամ գենդերային հիմքով խտրականության մոդելները հաստատելու կարևոր միջոց են, հատկապես՝ զբաղվածության համատեքստում (օրինակ՝ անհավասար վարձատրություն կամ աշխատանքի չընդունելը կամ առաջխաղացում չիրականացնելը): «Վիճակագրությունից օգտվելը թույլ է տալիս ուշադրությունն առանձին տուժողներից շեղել դեպի այդ երևույթի հիմքում ընկած՝ կառուցվածքային տեսանկյունից ավելի լայն տարածում ունեցող անհավասարությունները: Սա օգտակար է, եթե տուժողը գիտի, որ կան շատ այլ անձինք, որոնք կիսում են [այդ] ճակատագիրը, սակայն չեն ցանկանում խտրականություն ցուցաբերած անձի դեմ հայց ներկայացնել»¹²³:

Ձայնագրություններ կամ տեսագրություններ

Ձայնագրությունների կամ տեսագրությունների օգտագործման վերաբերյալ ապացուցողական կանոնները տարբերվում են ըստ իրավական համակարգերի, սակայն որոշ երկրներ թույլատրում են ապացույցների այդ ձևի օգտագործումը հավասարության հարցերով մարմինների կողմից և դատարանում:

¹²³ Նույն տեղում:

Փորձագետ վկաների ելրակացություններ Փորձագիտական Փորձագիտական եզրակացությունները կարող են լինել հատկապես օգտակար կոնկրետ հաստատություններում խտրականության մոդելների առկայությունը հաստատելու, ինչպես նաև տեխնիկապես բարդ գործերում խտրականության վերաբերյալ ապացույցները գնահատելու և բացատրելու հարցում (օրինակ՝ որոշելիս, թե որն է «հավասար աշխատանք» այն գործերում, որտեղ պնդում են, որ կնոջը/կանանց տղամարդու կողմից կատարված նույն աշխատանքի համար պակաս են վճարել):

Վարժություն

1. **Խմբային քննարկման ձևաչափում համեմատե՞ք Վ.Մ.-ի և Ռ.Մ.-ի գործերը՝ ՔՕ 105-րդ հոդվածի լույսի ներքո, և դրա կիրառությունը¹²⁴ տղամարդ և կին ամբաստանյալների դեպքում:**
2. **Ինքնապաշտպանության կիրառելիությունը քննարկե՞ք երկրորդ դեպքում:** Դասընթացավարը կարող է օգտվել 117-րդ հոդվածի մեջ քննարկված Սալլի Չալենի գործից:

Վ.Մ.-ի գործի հանգամանքները

Վ.Մ.-ն իր զուգընկերոջն սպանել էր իր դուստրերի ներկայությամբ, քանի որ իր խոսքերով, «նա մի քանի ամիս շարունակ դավաճանել էր իրեն»: Վ.Մ.-ն նրան սպանել էր վեճի ժամանակ՝ երկու դանակներով նրան բազմաթիվ (21 անգամ) վնասվածքներ հասցնելու միջոցով: Երեք տարի անց դատարանը վճռել էր, որ ամբաստանյալը կունուլյատիվ աֆեկտի վիճակում է հայտնվել տուժողի հակաբարոյական վարքագծի պատճառով, և նրան դատապարտել էր ընդամենը երեք տարի վեց ամիս ազատազրկման՝ 105-րդ հոդվածի համաձայն: Մինչդրացի վարույթի փուլում իրականացվել էր դատաբժշկական փորձաքննություն, որի համաձայն ամբաստանյալն իր կնոջը վնասվածքներ հասցնելու պահին հոգեկան խիստ հուզմունքի վիճակում չէր եղել: Այնուհանդերձ, երկրորդ փորձաքննությունն այլ բան էր ցույց տվել: Ի վերջո, դատավարության փուլում անցկացված երրորդ դատաբժշկական փորձաքննության համաձայն՝ քրեական դրվագի կատարման պահին ամբաստանյալի՝ հոգեկան խիստ հուզմունքի վիճակում լինելու հավանականությունը բարձր է եղել:

Ռ.Մ.-ի գործի հանգամանքները

Ռ.Մ.-ն մեղադրվել էր իր ամուսնուն քնած ժամանակ կացնով սպանելու համար: Ըստ քննությանը հավաքված ապացույցների՝ տարիներ շարունակ նա

¹²⁴ 105-րդ հոդվածը շարադրված է հետևյալ կերպ. «Հոդված 105. Հոգեկան խիստ հուզմունքի վիճակում կատարված սպանությունը 1. Տուժողի կողմից պարբերաբար դրսևորած հակահրավակական և հակաբարոյական վարքագծի ազդեցության տակ հանկարծակի առաջացած հոգեճնշող վիճակում կատարված սպանությունը, ինչպես նաև տուժողի կողմից բռնության, ծաղրածանակի, ծանր վիրավորանքի կամ հակահրավակական, հակաբարոյական այլ գործողությունների (անգործության) ազդեցության տակ առաջացած հանկարծակի հոգեկան խիստ հուզմունքի վիճակում կատարված սպանությունը պատժվում է ազատազրկմամբ մինչև չորս տարի ժամկետով: 2. Հոգեկան խիստ հուզմունքի վիճակում կատարված երկու կամ ավելի անձանց սպանությունը պատժվում է ազատազրկմամբ մինչև վեց տարի ժամկետով»:

ընտանեկան բռնության էր ենթարկվել իր ամուսնու կողմից: Ի վերջո, դեպքի օրը՝ բռնության մեկ այլ դրվագից հետո, երբ ամուսինը քնել էր, նա կացնահարել էր նրան: Ռ.Ս.-ն մեղադրվել է ՔՕ 104 §1-րդ հոդվածով, այսինքն՝ սովորական սպանության համար: Նա երկու դատաբժշկական փորձաքննություն էր անցել, որոնցից մեկով պարզվել էր ոչ թե հոգեկան խիստ հուզմունքի վիճակ (աֆեկտ), այլ անորոշ ինչ-որ մի բան: Դատարանը պահանջել էր երկրորդ փորձաքննության անցկացում, որի տվյալներն առ այսօր հանրորեն հասանելի չեն:

3.3. ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԸ

Կանանց համար արդարադատության մատչելիությունն ապահովելու նպատակով ԿԽՎԿ-ն առաջարկում է, որ իրավական պաշտպանության միջոցները լինեն «համարժեք, արդյունավետ, կարճ ժամկետներում հասցեագրված, ամբողջական և կրած վնասի ծանրության աստիճանին համաչափ»¹²⁵: Կոնկրետ դեպքում խտրականությունից տուժած անձին տրամադրված իրավական պաշտպանության միջոցների՝ նշված պահանջները բավարարելու վերաբերյալ որոշում կայացնելիս կարող է հաշվի առնվել հետևյալ ստուգացանկը¹²⁶:

- Արդյո՞ք կողմը անհամաչափ վնաս է կրել՝ իր սեռից (գենդերից) ելնելով:
- Իրավական պաշտպանության ո՞ր միջոցները կարող են լավագույն փոխհատուցում ապահովել տարբերակված ազդեցության այս տեսակի համար:
- Իրավական պաշտպանության ո՞ր միջոցը կլինե՞ր ամենահամապատասխանը տուժողի իրավունքները վերականգնելու համար՝ հաշվի առնելով կրած վնասի տեսակը:
- Իրավական պաշտպանության պատշաճ միջոցը որոշելիս արդյո՞ք հաշվի են առնվել տուժողի ցանկությունները:
- Արդյո՞ք իրավական պաշտպանության այս միջոցը փոխհատուցում կապահովի տուժողի կրած և հայտնաբերված բոլոր վնասների համար (Օրինակ՝ հարկավոր է նկատի ունենալ այն հոգեբանական վնասը, որը գենդերային հիմքով բռնությունից տուժած անձինք կարող են կրել՝ ի լրումն ֆիզիկական, սեռական վնասների կամ վնասի այլ ձևերի, կամ զբաղվածության ոլորտում խտրականության դեպքերում՝ բաց թողնված եկամտի):

Խտրականությունից, այդ թվում՝ գենդերի հիմքով բռնությունից տուժած անձանց համար իրավական պաշտպանության ամենատարածված միջոցներից մեկը փոխհատուցումն է: Ներպետական օրենսդրությունը նախատեսում է փոխհատուցում, որը

¹²⁵ ԿԽՎԿ-ի թիվ 33 ընդհանուր հանձնարարական, պարբ. 19(բ):

¹²⁶ Եվրոպայի խորհուրդ, Կանանց համար արդարադատության մատչելիության ապահովման վերաբերյալ դատավորների և դատախազների վերապատրաստման ձեռնարկ, Ընդհանուր գլուխ, 82-րդ էջ:

պետք է վճարի դատական վարույթի այն կողմը, որը տանուլ է տվել գործը: Այնուամենայնիվ, ազգային օրենսդրությունը հստակ չի նախատեսում ընտանեկան բռնությունից տուժած անձանց համար պետության կողմից տրամադրվող փոխհատուցման մեխանիզմներ, ինչպես սահմանած է «Կանանց նկատմամբ բռնության և ընտանեկան բռնության կանխարգելման ու դրանց դեմ պայքարի մասին» Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիայով: Ավելին, սույն Կոնվենցիան ստորագրելիս Հայաստանը փոխհատուցման վերաբերյալ դրույթի մասով վերապահում է արել: «Ընտանիքում բռնության կանխարգելման, ընտանիքում բռնության ենթարկված անձանց պաշտպանության և ընտանիքում համերաշխության վերականգնման մասին» օրենքով (այսուհետ՝ ԸԲ օրենք) նախատեսվում է տուժողների համար ֆինանսական աջակցության սխեմա, ինչը կարգավորվում է Աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարության և դրան կից Ընտանեկան բռնության կանխարգելման խորհրդի կողմից: Դա մեկանգամյա տրամադրվող՝ 50.000-150.000 ՀՀ դրամի չափով օգնություն է, և այն չի տրամադրվում բոլոր տուժողներին, այլ միայն նրանց, ովքեր համապատասխանում են Կառավարության 2019 թվականի մարտի 29-ի թիվ 333-Ն որոշմամբ սահմանված պահանջներին:

Տուժողը նաև կարող է դիմել քաղաքացիական դատարան՝ նյութական վնասի փոխհատուցման համար: Որպես այլընտրանք կարող է դիտարկվել ընտանեկան բռնության դեպքով քրեական գործի շրջանակում միատեսակ փոխհատուցում պահանջելը: Այնուամենայնիվ, առավել հաճախ, երբ բռնություն գործադրած անձը պետությանը վճարում է տուգանքը և ծածկում դատական ծախսերը, այլևս գումար չի ունենում տուժողի համար (գոնե պաշտոնապես իրեն պատկանող գումար): Այս գործոնը պետք է հաշվի առնեն այն դատավորները, որոնք բռնություն գործադրած անձին, որպես պատիժ, տուգանք են նշանակում: Ավելին, փոխհատուցումը ներառում է միայն նյութական վնասը, այսինքն՝ հիվանդանոցային ծախսերը: Ազգային օրենսդրության համաձայն՝ ոչ նյութական վնասի փոխհատուցման հայց չի կարող ներկայացվել, եթե դա չի պատճառվել անմիջապես պետական մարմնի կամ պաշտոնյայի կողմից (Քաղաքացիական օրենսգիրք, 162.1 հոդված): Կարճ ասած, ՄԻԵԿ-ով և ՀՀ Սահմանադրությամբ նախատեսված կոնկրետ իրավունքներին առնչվող ոչ նյութական վնասի փոխհատուցում հնարավոր է պահանջել միայն այն դեպքում, երբ քրեական հետապնդում իրականացնող մարմինը կամ դատարանը հաստատել է, որ իշխանության մարմնի որոշմամբ, գործողությամբ կամ անգործությամբ ոտնահարվել է հայցվորի կոնկրետ իրավունքը:

Իրավական պաշտպանության այլ միջոցներ ներառում են իրավունքների վերականգնումը, դեպքի չկրկնվելն ապահովելուն ուղղված միջոցառումները, ինչպիսիք են տուժողի համար պաշտպանության միջոց կիրառելու մասին որոշման տրամադրումը, բռնություն գործադրած անձին ուղղորդված հոգեբանական կամ բժշկական ծրագրերին մասնակցության պարտադրումը: Դատարանները (սովորաբար՝ բարձրագույն դատարանները) կարող են պահանջել առավել ընդհանրական բնույթի միջոցառումներ՝ կանանց նկատմամբ բռնության առանցքը կազմող գենդերային կարծրատիպերը, ուժային հարաբերությունները և կողմնակալ մտացումները թիրախավորելու համար, ինչպիսիք են ընկերության քաղաքականության փոփոխությունները, իրավական նորմերի փոփոխումը, իրազեկվածության մակարդակի բարձրացումը, վերապատրաստումները և այլն:

3.4 ՎԵՃԵՐԻ ԱՅԼԸՆՏՐԱՆՔԱՅԻՆ ԼՈՒԾՈՒՄԸ (ՎԱԼ)

Գենդերային խտրականության գործերի դեպքում ՎԱԼ-ը պետք է ուսումնասիրվի քրեական վարույթների, ընտանեկան բռնությանն առնչվող օրենսդրության և ընդհանուր առմամբ քաղաքացիական արդարադատության տեսանկյունից: ՔՕ-ի համաձայն՝ 73-րդ հոդվածով նախատեսվում է, որ «ոչ ծանր» (օրինակ՝ ծեծելը կամ առողջությանը թեթև վնաս հասցնելը) հանցագործություն կատարած անձը կարող է ազատվել քրեական պատասխանատվությունից, եթե նա հաշտվում է տուժողի հետ և այլ կերպ մեղմում կամ փոխհատուցում է պատճառված վնասը: Այս ընդհանուր դիտարկումը, որում իրավապահ մարմինները պարտավոր չեն հավաստիանալ, թե արդյոք հաշտեցումը տուժողի ազատ կամքով է տեղի ունեցել թե ոչ, հաշվի չի առնում ընտանեկան բռնության առանձնահատկությունները և չի նախատեսում վախեցնելու և վախի միջոցով այդ որոշումը տուժողին պարտադրելուց պաշտպանություն, նաև որոշ դեպքերում ընտանեկան բռնությունից տուժած անձանց համար վտանգավոր հետևանքների է հանգեցրել¹²⁷: Այս կարգավորումը հակասում է միջազգային չափանիշներին, և նոր ՔՕ-ով արդարացիորեն վերացվում է նման հնարավորությունն ընտանեկան բռնությամբ դեպքերում:

Ընտանեկան բռնության մասին օրենսդրությամբ նախատեսվում է տուժողի և բռնություն գործադրած անձի հաշտեցման հստակ ընթացակարգ, ինչի արդյունքում կարող են վերացվել անհետաձգելի միջամտության և պաշտպանության միջոց կիրառելու մասին որոշումները: Թեև օրենքը նախատեսում է որոշ երաշխիքներ, օրինակ այն, որ հանդիպումները պետք է անցկացվեն Աջակցման կենտրոնի կողմից և դրա անձնակազմի անդամների ներկայությամբ, որոնք պետք է համոզվեն, որ տուժողն իր կամքով է համաձայնել, այս կարգավորումը դեռևս մտահոգության տեղիք է տալիս, որը պայմանավորված է բռնություն գործադրած անձի և տուժողի միջև բանակցելու անհավասար ուժով, բռնարարի սովորաբար երկարատև նախապատմությամբ և ընտանեկան բռնության պարբերական բնույթով:

Միջազգային փափուկ իրավունքը խթանել է ընտանեկան բռնության դեպքերում վեճերի այլընտրանքային լուծման մեխանիզմները չեղարկելու մոտեցումը: Այս մեխանիզմների միջոցով վեր հանվող հարցերի թվում է նաև գործերը դատաքննության հարթությունից դուրս բերելն այն նկատառմամբ, որ երկու կողմերն էլ ունեն հավասար բանակցային ուժ՝ արտացոլելով այն ենթադրությունը, թե երկու կողմերն էլ հավասարապես մեղավոր են բռնության համար, ինչը նվազեցնում է հանցագործություն կատարած անձի պատասխանատվությունը¹²⁸: Եվրոպայում անվտանգության և համագործակցության կազմակերպությունը/ ժողովրդավարական հաստատությունների և մարդու իրավունքների գրասենյակը «Մոլդովայում ընտանեկան բռնության կանխարգելման և դրա դեմ պայքարի իրավական ծրագրի» փոփոխությունների նախագծի վերաբերյալ եզրակացության մեջ ողջունել է նման գործելակերպերը վերացնող օրենսդրական փոփոխությունները «Ողջունելի է, որ Օրենքի 11-րդ հոդվածի սույն՝ 4-րդ

¹²⁷ Գ. Հակոբյան, Կանանց համար արդարադատության մատչելիության ապահովման վերաբերյալ դատավորների և դատախազների վերապատրաստման ձեռնարկ, Հայաստանի մասին ազգային գլուխ, 2017 թ., 30-րդ էջ:

¹²⁸ ՄԱԿ-ի Կանանց նկատմամբ բռնության մասին օրենսդրության ձեռնարկ, 2012 թ., §3.9.1:

պարբերությունը, որով ընտանեկան բռնության դեպքերում միջնորդության հնարավորություն է նախատեսվում, ուժը կորցրել է: Սա համահունչ է միջազգային չափանիշներին, որոնցով առաջարկվում է արգելել միջնորդումը կանանց նկատմամբ բռնության բոլոր դեպքերում»¹²⁹:

Բացի այդ, հաշտեցման մեխանիզմը համահունչ է անհետաձգելի միջամտության մասին այն որոշումներին առնչվող քաղաքականությանը, որոնք տուժողի կամքից անկախ կիրառվում են նրան պաշտպանելու համար: Անհետաձգելի միջամտության մասին որոշումները կայացվում են ոստիկանության աշխատակիցների կողմից՝ ռիսկերի գնահատման հիման վրա, տուժողի կամքից անկախ (ԸԲ օրենքի 7-րդ հոդված): Ուստի լիովին հստակ է, թե ինչու է պետությունը մի կողմից նման որոշում կայացնում նույնիսկ տուժողի կամքին հակառակ՝ վերջինիս պաշտպանելու նպատակով, իսկ մյուս կողմից թույլատրում այդ նույն որոշման վերացումը՝ հիմք ընդունելով հաշտեցումը, որը ենթադրաբար պետք է իրականացվի Աջակցության կենտրոնների կողմից՝ առանց ռիսկերի գնահատման պատշաճ գործիքի: Արդյունքում՝ զարմանալի է, որ այդ մեխանիզմն օրենքի ընդունումից ի վեր պատշաճ կերպով չի կիրարկվել աջակցության կենտրոններից որևէ մեկի կողմից:

Ինչ վերաբերում է ընտանեկան, աշխատանքային, հաճախորդների հետ կապված և համապատասխան մյուս վեճերին, ապա դրանք պետք է լուծվեն հաշտեցման միջոցով՝ Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 19-րդ գլխի ընդհանուր դրույթների համաձայն: Նշված դեպքերում դժվար է մանրամասնորեն դիտարկել միջնորդման պրակտիկան այն պատճառով, որ քաղաքացիական դատավարության մեջ միջնորդումը պրակտիկայում գրեթե երբեք չի կիրառվում:

Վարժություն

Քննարկում. Ձեր կարծիքով, որո՞նք են ընտանեկան բռնության դեպքերում միջնորդման առավելություններն ու ռիսկերը:

Տուժողի և բռնություն գործադրած անձի միջև բանակցելու անհավասար ուժը գործընթացի համար մեծ ռիսկեր է առաջացնում, քանի որ հասարակության ճնշմամբ և բռնություն գործադրած անձով պայմանավորված՝ տուժողին կարող են սպառնալ, ինչը կարող է ազդել տուժողի հետ կապված որոշում կայացնելու գործընթացի և դրա հանգուցալուծման վրա: Առկա մյուս ռիսկերից են բռնության համար համատեղ պատասխանատվության վերաբերյալ կեղծ ենթադրությունը, բռնություն գործադրած անձի պատասխանատվության բացակայությունը կամ դրա նվազեցումը, ընտանեկան բռնության պարբերական բնույթը, ինչը նշանակում է բռնության կրկնվելու հարաբերականորեն մեծ հավանականություն նույնիսկ միջնորդումից հետո, և այլն:

Քննարկէք «Հաշտարարության մասին» օրենքի (<https://www.e-draft.am/projects/3259/about>) փոփոխությունների նախագիծը, որով սահմանվում է ընտանեկան վեճերի դեպքում նախքան դատարան դիմելը պարտադիր հաշտարարությունը՝ չբացառելով այն դեպքերը, երբ ամկա է ընտանեկան բռնության նախապատմություն (օրինակ՝ պաշտպանության միջոց կիրառելու մասին կայացված որոշումների առկայության դեպքում):

¹²⁹ Մոլդովայում ընտանեկան բռնության կանխարգելման և դրա դեմ պայքարի իրավական ծրագրի փոփոխությունների նախագծի վերաբերյալ ԵԱՀԿ/ԺՆԻԳ եզրակացություն, 2015 թ., §68:

Օգտվե՞ք ԿԽՎԿ-ի «Կանանց նկատմամբ գենդերային հիմքով բռնության մասին» թիվ 35 ընդհանուր հանձնարարականից, թիվ 19, §32 ընդհանուր հանձնարարականի թարմացում, որը սահմանում է. «Ապահովել, որ կանանց նկատմամբ գենդերի հիմքով բռնությունը ոչ մի պարագայում չառնչվի վեճերի լուծման այլընտրանքային ընթացակարգերին, այդ թվում՝ միջնորդմանն ու հաշտեցմանը: Այդ ընթացակարգերի կիրառումը պետք է հստակ կանոնակարգվի և թույլատրվի միայն այն դեպքում, երբ մասնագիտացված թիմի կողմից նախապես կատարված գնահատմամբ ապահովվում է տուժած/վերապրած անձանց կանոնի և իրազեկ համաձայնությունը, և չկան տուժած/վերապրած անձանց կամ նրանց ընտանիքի անդամների համար հետագա ռիսկերի նշաններ: Ընթացակարգերը տուժած/վերապրած անձանց համար պետք է հնարավորություններ ստեղծեն, և դրանք պետք է տրամադրվեն այնպիսի մասնագետների կողմից, որոնք հատուկ վերապատրաստումներ են անցել կանանց նկատմամբ գենդերի հիմքով բռնության դեպքերը հասկանալու և դրանց համարժեք կերպով միջամտելու թեմաներով՝ ապահովելով կանանց և երեխաների իրավունքների համարժեք պաշտպանությունը և միջամտությունների անցկացումը՝ առանց կանանց կրկնակի վիկտիմիզացիայի կամ կարծրատիպավորման: Վեճերի լուծման այլընտրանքային ընթացակարգերը չպետք է խոչընդոտեն ստեղծեն կանանց համար ֆորմալ արդարադատության հասանելիության հարցում»:

3.5. ԳԵՆԴԵՐԱԶԳԱՅՈՒՆ ԳՈՐԾԵՐԻ ԵՎ ԴԱՏԱԿԱՆ ՆԻՍՏԵՐԻ ՎԱՐՈՒՄԸ

Գենդերազգայուն գործի և դատական նիստի վարումը կարևոր է ոչ միայն երկրորդային վիկտիմիզացիայից խուսափելու և գործով օբյեկտիվ որոշում կայացնելու, այլ նաև դեպքերի լատենտությունը նվազեցնելու և անպատժելիության դեմ պայքարելու առումով, քանի որ շատ տուժողներ, հատկապես՝ գենդերի հիմքով բռնությունից տուժածները դեպքի մասին չեն հաղորդում՝ վախենալով արդարադատության համակարգի կողմից անհարգալից կամ այլ ոչ զգայուն վերաբերմունքի դրսևորումից: Այս մտահոգությունը հաստատվել է ուսումնասիրությամբ, որը ցույց է տվել, որ ընտանեկան բռնությունից տուժած այն անձանց թվից, որոնք իրավապահ մարմիններին չեն հաղորդել բռնության դեպքերի մասին, 21.9%-ը դա չի արել՝ դեպքից ամաչելով և դրա հանրայնացումից վախենալով, իսկ 20.2%-ը դա չի արել, որ խուսափի բյուրոկրատական քաշքշուկից¹³⁰: Ավելին, գաղտնիության ու զգայուն վերաբերմունքի ապահովումը և տուժողի համար իր պատմությունը բազմիցս պատմելու անհրաժեշտության վերացումն անհրաժեշտ պայմաններ են գենդերազգայուն գործերը վարելու գործընթացում:

Գենդերի հիմքով բռնության դեպքերում տուժողի կարիքների նկատմամբ առավել զգայուն մոտեցում ապահովելու տարբեր ուղիներ են մշակվել միջազգային

¹³⁰ Պրոակտիվ հասարակություն ՀԿ, Հայաստանում ընտանեկան բռնության վերաբերյալ ուսումնասիրության վերլուծություն՝ ԵԱՀԿ հանձնաժողովի կողմից իրականացված, 2011 թ., հասանելի է <http://www.osce.org/yerevan/88229?download=true> հղումով:

պրակտիկայում: Դրանցից մեկը նախքան պաշտոնական հարցաքննությունը «նախնական գնահատում» իրականացնելն է: Օրինակ՝ քննիչը կարող է նախնական գնահատում իրականացնել պարզելու համար՝ ա) արդյոք տուժողին վտանգ է սպառնում, բ) արդյոք կասկածյալը դեռ կարող է հասանելիություն ունենալ տուժողին, գ) արդյոք տուժողը բժշկական խնամքի կարիք ունի, դ) արդյոք ապացույցների կորչելու և/կամ ոչնչացվելու հավանականություն կա, ե) արդյոք կասկածյալը հայտնի է, թե՛ ոչ¹³¹:

Դատախազների համար պատշաճ պրակտիկա է տուժողին դատավարությանը նախապատրաստելը: Հայաստանում նման պրակտիկա չկա, կամ գոյություն ունենալու դեպքում դա իրականացվում է տուժողի ներկայացուցչի կողմից որը սովորաբար չունի միևնույն հնարավորությունները և տեղեկատվության հասանելիությունը, ինչ դատախազը: Տուժողին դատավարությանը նախապատրաստելու առաջարկվող միջազգային պրակտիկան ներառում է հետևյալը.

- տուժողին ընձեռել հնարավորություն հանդիպելու դատարանի փաստաբանի հետ, որը նրան հարցաքննելու է դատարանում
- տուժողին դատարանի, դատարանի անձնակազմի և դատական վարույթի բոլոր հայեցակետերի հետ ծանոթացնելը (օրինակ՝ հարցաքննության և խաչաձև հարցաքննության գործընթացը պարզաբանելը)
- տուժողին դատական վարույթի բոլոր մասնակիցների դերերի և պարտականությունների հետ ծանոթացնելը
- տուժողին հենց իր դերի, իրավունքների և պարտականությունների հետ ծանոթացնելը (օրինակ՝ ցուցմունքներ տալու ժամանակ ճշմարտությունն ասելու նրա պարտավորությունը)
- տուժողի անվտանգությանն ու ապահովությանն առնչվող հարցեր քննարկելը՝ պաշտպանական միջոցառումների անհրաժեշտությունը որոշելու համար
- նախքան ցուցմունք տալը տուժողին նախօրոք արված իր հայտարարությունները վերանայելու հնարավորություն ընձեռելը՝ հիշողությունը թարմացնելու և դրանցում առկա անձտություններն ու անհամապատասխանությունները հայտնաբերելու համար
- տուժողին այնպիսի հարցեր ուղղելը, որոնք դատախազը մտադիր է տալ դատավարության ժամանակ, և/կամ տուժողին այն հավանական իրեղեն ապացույցները ցույց տալը, որոնց մասին նրան հարցեր են տրվելու դատավարության ժամանակ¹³²:

Բացի այդ, դատախազի դերի տեսանկյունից էական է գենդերի հիմքով բռնության գործերում ձգձգումներից խուսափելը: Հաճախ տուժողն առավել պատրաստակամ է համագործակցել դեպքից անմիջապես հետո, քան ավելի ուշ, երբ բռնարարը կատարած անձը կարող է վերահաստատած լինել տուժողի նկատմամբ իր վերահսկողությունը¹³³:

Դատավարության փուլի տեսանկյունից այն միջոցառումները, որոնք դատարանը կարող է նախաձեռնել տուժողների՝ դատավարության միջով անցնելու փորձությունը մեղմելու և դրան առնչվող գործողությունները դյուրացնելու նպատակով, կարող են

¹³¹ Քիմ Թ. Սիլինջեր, Հ. Սիլվերբերգ, Ռ. Մեխիա, «ՍԵՌԱԿԱՆ ԲՈՆՈՒԹՅԱՆ ՀԵՏԱՔՆՆՈՒՄԸ ԵՎ ՀԵՏԱՊՆԴՈՒՄԸ», 2011 թ., 24-րդ էջ:
¹³² Նույն տեղում, էջ 48:
¹³³ ՄԱԿ-Կանայք, «Գենդերի հիմքով բռնության մասին գիտելիքների ներդրումը քաղաքականությունների և արձանագրությունների մեջ», 2011 թ, հասանելի է <http://www.endvawnow.org/en/articles/1017-incorporate-knowledge-of-gender-based-violence-into-policies-and-protocols.html> հղումով:

բաժանվել երեք խմբի՝ (1) գաղտնիության ապահովման միջոցառումներ, (2) անձեռնմխելիության ապահովման միջոցառումներ և (3) տուժողի աջակցման միջոցառումներ¹³⁴:

Գաղտնիության ապահովման միջոցառումներն ուղղված են տուժողի ինքնությունը մամուլից և հասարակությունից պաշտպանելուն և խարազանումից խուսափելուն: Այս միջոցառումները ներառում են՝

- դատարանի արձանագրություններից անձին նույնականացնող այնպիսի տեղեկություններ հանելը, ինչպիսիք են անուններն ու հասցեները, և դրանք ՋԼՄ-ներից ու հանրությունից, իսկ բացառիկ դեպքերում նաև մեղադրյալից հեռու պահելը,
- տուժողի համար կեղծանուն կիրառելը,
- տուժողի ինքնությունը (կամ նրա անձը նույնականացնող տեղեկությունները) երրորդ կողմին բացահայտելն արգելելը,
- տուժողներին միակողմանի անթափանց ապակու հետևում կամ էլեկտրոնային կամ այլ հատուկ մեթոդներով ցուցմունքներ տալը թույլատրելը,
- թույլատրել, որ դատավարության ցանկացած մաս անցկացվի դռնփակ, այսինքն՝ հանրությունն ամբողջությամբ կամ մասամբ զերծ պահվի տուժողի ցուցմունքներից, ինչ նշանակում է ոչ միայն հանրությանը տուժողի ցուցմունքներից զերծ պահելը, այլ նաև տուժողի ցուցմունքները պետական արխիվային բոլոր արձանագրություններից հանելը:

Անձեռնմխելիության ապահովման միջոցառումները նախատեսված են այն հարցերը սահմանափակելու համար, որոնք տուժողին կարող են առաջադրվել նրա կողմից դատաքննական ցուցմունք տալու ժամանակ: Այս կանոնները հատկապես կարևոր են սեռական բռնությունից տուժած անձանց դեպքում՝ հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ պաշտպանը ոչ տեղին հարցերով կարող է փորձել վիճարկել տուժողի վստահելիությունը՝ հիմք ընդունելով կանանց սեռական կյանքի պատմության մասին սեքսիստական կարծրատիպերը: Անձեռնմխելիության ապահովման միջոցառումները ներառում են արգելող հարցեր տուժողի նախկին կամ ընթացիկ սեռական վարքագծի վերաբերյալ այն մասին, թե արդյոք նա տվել է իր համաձայնությունը սեռական բռնության համար չպահանջել տուժողի ցուցմունքի լրացուցիչ հաստատում:

Եվ վերջապես, տուժողի աջակցման միջոցառումները նախատեսված են տուժողների՝ ցուցմունքներ տալու փորձությունը մեղմելու համար: Այս միջոցառումները նախատեսվել են տուժողների կողմից ցուցմունքներ տալու ժամանակ նրանց հոգեբանական և զգայական բարեկեցությունը երաշխավորելու համար և ներառում են այնպիսի եղանակով ցուցմունքներ տալը տուժողին թույլատրելը, որը հնարավորություն է տալիս խուսափել մեղադրյալին տեսնելուց հարցաքննման հաճախականության, եղանակի և տևողության սահմանափակումը աջակցող անձին, որն ընտանիքի անդամը կամ ընկերն է, դատավարությանը տուժողի հետ միասին մասնակցել թույլատրելը:

Գենդերազգայուն գործի վարման ամենակարևոր նպատակներից մեկը, ինչպես նշվել է վերևում, վարույթի ընթացքում տուժողի անվտանգության ապահովումն է, ինչը խիստ խնդրահարույց է: Բռնություն գործադրած անձինք տեղեկանում են տուժողների գտնվելու վայրերի մասին, մշտապես սպառնում են նրանց, նրանց ընտանիքի անդամներին և

¹³⁴ Վերևում, 116-րդ ծանոթագրություն, 46-47-րդ էջեր:

փաստաբաններին: Արդյունավետ պաշտպանության միջոցները կարող են ներառել հետևյալը.

- բռնություն գործադրած անձանց մշտական հետապնդումը և պատժումը՝ տուժողների, նրանց ընտանիքի անդամների և աջակցման թիմի նկատմամբ գործադրած սպառնալիքների համար՝ Քրեական օրենսգրքի 137-րդ հոդվածի համաձայն
- «Կանանց նկատմամբ բռնության և ընտանեկան բռնության կանխարգելման ու դրանց դեմ պայքարի մասին» Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիայի պահանջի շարունակական կատարումը, համաձայն որի պետություններն ապահովում են, որ տուժողը/վերապրած անձը տեղեկացվի ենթադրյալ բռնություն գործադրած անձանց ազատության մասին (նրանց գրավի դիմաց ազատ արձակման, մշտական կամ ժամանակավոր ազատման կամ փախուստի դեպքերում՝ նույնիսկ նախքան կոնվենցիայի վավերացումը)
- Քրեական դատավարության օրենսգրքի 12-րդ գլխով նախատեսված պաշտպանության այնպիսի միջոցների կիրառումը, որոնք, որքան էլ զարմանալի է, երբեք չեն կիրառվել, օրինակ՝ ընտանեկան բռնությունից տուժած անձանց դեպքում
- ավելի խիստ այնպիսի կանխարգելիչ միջոցներ պահանջելը, դրանք կիրառելը, ինչպիսին կալանքն է, եթե առկա է մեղադրյալի կողմից տուժողին վախեցնելու և նրա նկատմամբ հարկադրանք կիրառելու նախապատմություն
- ավելի խիստ պատժամիջոցներ պահանջելը, դրանք կիրառելը՝ անհետաձգելի միջամտության մասին և պաշտպանության միջոց կիրառելու մասին որոշումների պահանջները խախտելու դեպքերում:

Վերջիվերջո, կարևոր է գենդերի հիմքով բռնության դեպքերում տուժողի և բռնություն գործադրած անձի միջև անցանկալի բախումից խուսափելը: Այս առումով էական բարեփոխում է արձանագրվել 2020 թվականի հունիսին ընդունված Քրեական դատավարության օրենսգրքում (209.1 հոդված), որն առնչվում է տուժողներին և վկաներին տեսակապի միջոցով հարցաքննելուն: Այնուամենայնիվ, դա վերաբերում է միայն մինչդատական փուլին: Բացի այդ, դրանով ընտանեկան բռնությունը կամ սեռական բռնությունը հստակ չի սահմանվում որպես հարցաքննման այս մեխանիզմը կիրառելու հիմք: Փոխարենը դրանով նշվում են այլ հիմքեր, ինչպիսիք են տուժողի կամ վկայի տարիքը և առողջական վիճակը, նրանց անվտանգությունն ապահովելու և անհրաժեշտության դեպքում արդյունավետ քննություն իրականացնելու անհրաժեշտությունը: Առաջարկվում է առավել ընդգրկուն մեկնաբանել այս հիմքերը՝ երկրորդային վիկտիմիզացիայից խուսափելու և տուժողի կողմից ցուցմունքներ տալու համար հարմարավետ միջավայր ապահովելու անհրաժեշտությունը հաշվի առնելու նպատակով: Այս գործիքը դատարաններում կիրառելու որևէ խոչընդոտ, կարծես, նույնպես չկա:

Վարժություն

Սեքս-ինդուստրիայի նախկին աշխատող Ս.Բ.-ն բռնաբարության բողոք է ներկայացրել: Նա փաստել է, որ կասկածյալ Դ.Ն.-ն ոստիկանության աշխատակից է, որն իրեն մեկ անգամ տուգանել է սեքս ծառայություններ

մատուցելու համար: Նա գիշերային ակունք է մտել և իրեն առաջարկել «միասին ժամանակ անցկացնել», սակայն Ս.Բ.-ն մերժել է, քանի որ որոշել էր նոր կյանք սկսել և այդ ոլորտում այլևս չէր աշխատում: Դ.Ն.-ն նրա խոսքերին լուրջ չի վերաբերվել, նրա մերժումից վիրավորվել է և բռնաբարել է նրան: Դրանից հետո նա Ս.Բ.-ին փող է տվել:

Հետաքննության ժամանակ Դ.Ն.-ն պարզաբանել է, որ ինքը համոզված է եղել, որ Ս.Բ.-ն դեմ չի եղել իր հետ սեռական հարաբերություն ունենալուն, քանի որ ինքն իմացել է, որ նա սեքս-ինդուստրիայի աշխատող է, և մտածել է, որ նա եղել է սադոմոկոնտրոլի հաճախորդներ «որսալու» համար: Ինքը կարծել է, թե նրա կողմից չցանկանալը խաղ է, և ինքը չի գիտակցել, որ բռնաբարում է նրան հատկապես այն պատճառով, որ նա չի դիմադրել: Այլապես, ինքը երբեք ուժ չէր գործադրի:

Հարցեր

Եթե դուք լինեիք քննիչը կամ դատախազը, դուք Դ.Ն.-ին մեղադրանք կներկայացնեի՞ք: Երկու դեպքում էլ պարզաբանեք ձեր հիմնավորումը:

Դերախաղի եղանակով խնդրում ենք՝

- որպես քննիչ հարցաքննել Ս.Բ.-ին
- որպես դատավոր հարցաքննել Ս.Բ.-ին

Ծանուցում դասընթացը համակարգողին. Այս վարժությունը նպատակաուղղված է տղամարդկանց և կանանց սեքսուալության հարցում տիպիկ գենդերային կարծրատիպերը, սեռական բռնության վերաբերյալ կարծրատիպային մտածողությունը վերհանելու և այդ հարցերը հանգիստ միջավայրում քննարկելու համար: Նախ պետք է ուշադրություն դարձնել տրվող հարցերի բնույթին և դրանք տալու տոնայնությանը, այնուհետև դրանք քննարկել լսարանի հետ, ներկայացնել գենդերային առումով չեզոք գործերով դատական նիստերի վարման առանձնահատկությունները՝ ի հակադրություն գենդերազգայուն գործերի, շեշտադրել առաջադրվող այն հարցերը, որոնք կարող են հանգեցնել երկրորդային վիկտիմիզացիայի կամ հիմնված են գենդերային կարծրատիպերի վրա՝ հաշվի առնելով այն հանգամանքը, թե արդյոք «դատավորը» որոշ հարցեր չի տալիս՝ նպատակ ունենալով կասկածի տակ դնել տուժողի վստահելիությունը կամ դատապարտել նախկինում նրա վարած սեռական կյանքը, պարզաբանել կամովին տրված համաձայնության առանձնահատկությունները և նախապես տրված համաձայնության դերը, հորս ցնդեցնել «իդեալական զոհի» մասին ստեղծված առասպելը: Խրախուսել օբյեկտիվ և կարծրատիպերից զերծ փաստարկների և հարցերի առաջադրումը:

3.6. ՏՎՅԱԼՆԵՐԻ ՀԱՎԱՔՈՒՄԸ ԵՎ ՏԱՐԱԾՈՒՄԸ

Գենդերի հիմքով բռնությունից տուժած անձանց իրավունքների ամենատարածված խախտումներից մեկը նրանց անձնական տվյալների չհիմնավորված և անհարկի բացահայտումը և նրանց անձեռնմխելիության իրավունքի խախտումն է:

«Ընտանիքում բռնության կանխարգելման, ընտանիքում բռնության ենթարկված անձանց պաշտպանության և ընտանիքում համերաշխության վերականգնման մասին» օրենքը սահմանում է մասնավոր և ընտանեկան կյանքի անձեռնմխելիությունը՝ որպես օրենքի առանցքային սկզբունքներից մեկը: Ավելին, օրենքն ունի նշված իրավունքի պաշտպանության մասին հոդված (22-րդ հոդված)՝ հետևյալ բովանդակությամբ

1. «Իրավասու մարմինների կողմից ընտանիքում բռնության դեպքերի և (կամ) ընտանիքում բռնության ենթարկվածներին կամ ենթադրաբար ընտանիքում բռնության ենթարկվածներին առնչվող հանցագործության դեպքերի վերաբերյալ ստացված մասնավոր կյանքի տվյալները գաղտնի են: Արգելվում է առանց ընտանիքում բռնության ենթարկվածի կամ ենթադրաբար ընտանիքում բռնության ենթարկվածի համաձայնության զանգվածային լրատվության միջոցներով կամ այլ եղանակով նրանց վերաբերյալ այնպիսի տեղեկության հրապարակումը, որը թույլ կտա բացահայտել նրանց ինքնությունը, եթե այլ բան նախատեսված չէ Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ:
2. Ոստիկանության ծառայողներին, աջակցության կենտրոնի և ապաստարանի աշխատակիցներին արգելվում է հրապարակել ապաստարանում տեղավորված՝ ընտանիքում բռնության ենթարկվածների և նրանց խնամքի տակ եղող անձանց գտնվելու վայրը կամ այլ տեղեկություն, որի միջոցով հնարավոր է հայտնաբերել նրանց գտնվելու վայրը:
3. Մասնավոր կամ ընտանեկան կյանքի անձեռնմխելիության իրավունքի խախտումն առաջացնում է օրենքով նախատեսված պատասխանատվություն, իսկ դրա հետևանքով անձին պատճառված վնասը ենթակա է հատուցման՝ օրենքով սահմանված կարգով»:

Այնուամենայնիվ, վիճակագրության նպատակով տվյալների տարածման ընթացակարգերը և իրավահարաբերությունները կանոնակարգող ենթաօրենսդրական ակտերով (Կառավարության 2019 թվականի հոկտեմբերի 10-ի թիվ 1381-Ն որոշում) պահանջվում է, որ համապատասխան մարմինները Աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարությանը տրամադրեն հնարավորինս մանրամասն անձնական տվյալներ: Դա որևէ անձի անձնական տվյալների՝ լիովին անհարկի և չհիմնավորված կերպով տարածում է՝ տվյալ նպատակի, մասնավորապես՝ չհամակարգված տվյալների պահպանման լույսի ներքո:

Քննարկման արժանի մեկ այլ կարևոր հարց է ընտանեկան բռնության դեպքերում բժշկական գաղտնիքի պահպանումը: Բժշկական անձնակազմը հաճախ առաջինն է արձագանքում ընտանեկան բռնությանը: Դա այն առաջին տեղն է, որտեղ տուժողներն աջակցություն են փնտրում, և չափազանց կարևոր է ապահովել, որ քրեական

գործընթացներում չներգրավվելու վախի պատճառով տուժողները չխուսափեն բուժական հաստատություններ դիմելուց: Ընտանեկան բռնության դեպքերում բժշկական տվյալների բացահայտման ընթացիկ կարգավորումը (Առողջապահության նախարարի 2019 թվականի հոկտեմբերի 29-ի թիվ 3177-Ա հրաման) այս թեմայի վերաբերյալ չափազանց խիստ տեսակետ է պարունակում բռնության բոլոր դեպքերի վերաբերյալ պետք է անհապաղ հաղորդվի ոստիկանությանը, իսկ օտարերկրացիների դեպքում՝ Ազգային անվտանգության ծառայությանը: Այն չի նախատեսում որևէ ռիսկի գնահատում, հավասարակշռմանն ուղղված միջոցներ, և դրանով հաշվի չի առնվում տուժողի կամքը: Ի վերջո, տուժողը հայտնվում է այնպիսի վիճակում, երբ իրեն զրկել են անկախության և իր սեփական ընտրությունները կատարելու իրավունքից: Միայն թե այս անգամ նման հարկադրանքը բխում է ոչ թե բռնություն գործադրած անձից, այլ պետությունից: Անկախ տուժողի կամքից՝ հաղորդումներ ներկայացնելու հիմքեր կարող են առաջանալ որոշ դեպքերում, օրինակ՝ երեխաների նկատմամբ բռնարարքների, մտավոր հաշմանդամություն ունեցող անձի դեմ բռնարարքների կամ այնպիսի դեպքերում, երբ ողջամիտ հիմքեր կան ենթադրելու, որ հետագայում լուրջ բռնարարքի վտանգ կա՝ հիմք ընդունելով նախորդ բժշկական պատմությունը: Այնուամենայնիվ, կան դեպքեր, որ եթե տուժողը չի համաձայնում հաղորդում ներկայացնել, ավելի լավ կլինի նրան տրամադրել անհրաժեշտ տեղեկատվությունը, նրան ուղղորդել աջակցման կենտրոններ և տեղեկացված որոշում կայացնելու հնարավորություն ընձեռել:

Այս ընտրության հիմնական չափորոշիչները սահմանված են «Կանանց նկատմամբ բռնության և ընտանեկան բռնության կանխարգելման ու դրանց դեմ պայքարի մասին» Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիայի բացատրական զեկույցի մեջ:

«146. Սույն հոդվածի համաձայն՝ Կոնվենցիայի Կողմերը պետք է ապահովեն, որ սովորաբար մասնագիտական գաղտնիքի պահպանման կանոններով պարտավորված մասնագետները (ինչպիսիք են, օրինակ՝ բժիշկները և հոգեբույժները) հնարավորություն ունենան հաղորդումներ ներկայացնել իրավասու կազմակերպություններ կամ մարմիններ, եթե իրենք հիմնավոր պատճառներ ունեն կարծելու, որ սույն Կոնվենցիայի գործողության ոլորտում ընդգրկվող լուրջ բռնարարք է տեղի ունեցել, և հետագայում ևս պետք է ակնկալել այդպիսի լուրջ բռնարարքներ: Դրանք հաղորդումներ ներկայացնելուն ուղղված հավաքական պահանջներ են և ընդգրկում են, օրինակ՝ ընտանեկան բռնության բնորոշ դեպքեր, որոնց պարագայում տուժողն արդեն ենթարկվել է լուրջ բռնարարքների, և հավանական է, որ հետագայում ևս դրանք տեղի կունենան:

147. Կարևոր է նշել, որ սույն դրույթով այդ մասնագետների համար հաղորդումներ ներկայացնելու պարտավորություն չի սահմանվում: Դա միայն այդ անձանց ընձեռում է այդպես վարվելու հնարավորություն՝ առանց վստահությունը չարաշահելու ռիսկի: [...]»:

Հետևաբար Կոնվենցիան սահմանում է երկու հավաքական պայմաններ՝ գաղտնի տեղեկատվության բացահայտման վերաբերյալ ա) բռնությունը կամ ավելի ճիշտ՝ դրա հետևանքով պատճառված վնասը պետք է լինի լուրջ, այսինքն՝ դա պետք է լուրջ հետևանքներ ունենա, և բ) պետք է առկա լինի բռնության շարունակության կամ կրկնության վտանգ:

Ընտանեկան բռնության դեպքը տուժողի կամքին հակառակ բացահայտելու մասով գնահատում կատարելու համապատասխան գործոններ կարող են լինել՝

- տուժողի տարիքը և մտավոր առողջությունը
- տուժողի նկատմամբ նախկինում դրսևորած բռնի վարքագծի վերաբերյալ բժշկական փաստաթղթերը
- այն բանի պատճառները, թե ինչու տուժողը չի համաձայնում հաղորդում ներկայացնել
- տուժողի համար ռիսկի գործոնները:

Ցանկացած դեպքում էական է, որ բուժանձնակազմը տուժողին տեղեկացնի հաղորդում ներկայացնելու իր մտադրության և դրա հետևանքների մասին:

Կարևոր է նաև չմոռանալ, որ նման հաղորդումներ ներկայացնելու նպատակը պետք է լինի ավելի շուտ տուժողների կյանքի և առողջության պաշտպանությունը, քան քրեական գործով քննություն հարուցելը: Դա պետք է առաջատար սկզբունք լինի բժշկական տվյալները տուժողի կամքին հակառակ բացահայտելու օրինականությունը գնահատելիս:

Թեև ԸԲ-ից տուժած չափահաս և իրավունակ անձանց կամքին հակառակ պարտադիր կերպով հաղորդումներ ներկայացնելու վերաբերյալ միջազգային մակարդակով հստակ սահմանված համաձայնություն չկա (համաձայնություն կա երեխաների նկատմամբ բռնարարքների կամ մտավոր հաշմանդամություն ունեցող անձանց դեմ բռնարարքների և այլնի մասով), կարծես համաձայնություն կա այն հարցում, որ պետք է կիրառվի տարբեր շահերի գնահատման վրա հիմնված հավասարակշռված մոտեցում: Բրիտանական բժշկական ասոցիացիան, օրինակ, առաջարկում է.

«[Տեղեկությունների] բացահայտման մասին որոշումը մասամբ հիմնված է մի շարք բարոյական հրամայականների հավասարակշռման վրա՝ ներառելով վնասի վտանգն ու հավանականությունն այն դեպքում, եթե որևէ [տեղեկություն] չի բացահայտվում, վնասի վտանգն ու հավանականությունն այն դեպքում, եթե որևէ [տեղեկություն] բացահայտվում է երրորդ կողմին, և պացիենտի վաստահությունը պահպանելու անհրաժեշտությունը: (...) ԲԲԱ-ի խորհուրդն այն է, որ հնարավորության դեպքում առողջապահության ոլորտի մասնագետները պետք է փորձեն կանխատեսել հավանական վնասի լրջությունը դրանից տուժելու հավանականություն ունեցող անձի տեսանկյունից: Թեև իրավունակ չափահաս անձի կողմից տեղեկություններ բացահայտելուց հրաժարվելը կարող է գերակայել՝ նպատակ ունենալով պաշտպանել երրորդ կողմին, ինչպիսին օրինակ՝ երեխան կամ խոցելի չափահաս անձն է, որը կարող է տանը գտնվել, ավելի բարդ իրավիճակ է ստեղծվում, երբ չափահաս անձը տեղեկություններ բացահայտելուց հրաժարվում է՝ իրեն կամ տուժողին պաշտպանելու նպատակով: (...) Որոշ դեպքերում առողջապահության ոլորտի մասնագետները կարող են ձգտել բացահայտել տեղեկատվությունը՝ հիմք ընդունելով հանրային շահը՝ իրավունակ չափահաս անձանց պաշտպանելու նպատակով, երբ ողջամտորեն համոզված են, որ անձը կտուժի այնպիսի լուրջ հանցագործությունից, ինչպիսին օրինակ՝ բռնության գործադրմամբ հարձակումն է: Այստեղ անհրաժեշտ է հավասարակշռություն գտնել որոշումներ կայացնելու պացիենտի իրավունքը հարգելու և բացահայտման արդյունքում կանխվելիք լուրջ հանցագործության հավանականությունը գնահատելու միջև: Առողջապահության ոլորտի մասնագետը պետք է ապահովի, որ տեղեկությունների բացահայտումից հետո պացիենտը հավելյալ վտանգի չենթարկվի: Ի վերջո, բռնարարքի մասին տեղեկությունները երրորդ կողմին

բացահայտելու որոշումն առողջապահության ոլորտի՝ պացիենտի խնամքի համար պատասխանատու մասնագետի հայեցողության հարցն է»¹³⁵:

Սեռական բռնությունից տուժած անձինք լուրջ խնդիրների են բախվում նաև քննության ժամանակ անձնական տվյալների բացահայտման առումով: Սեռական բռնության ճգնաժամային կենտրոնի վերջին զեկույցի համաձայն՝ որոշ տուժողներ ստիպված են եղել հանցագործության մանրամասները պատմել տասը հարցաքննությունների և առերեսումների ժամանակ, իսկ հարցաքննություններին ներկա են գտնվել երրորդ կողմեր, օրինակ՝ քննիչներ կամ այլ վարույթների մասնակիցներ, ինչը բացասական հոգեբանական ազդեցություն է ունեցել տուժողների վրա: Ավելին, երբեմն տրված հարցերը գործի հետ որևէ առնչություն չունեն և դուրս են մասնագիտական շրջանակից, քանի որ դրանց նպատակը անձնական հետաքրքրասիրությունը բավարարելն է¹³⁶: Ավելին, դատական ակտերի պաշտոնական տվյալների բազան, որը հասանելի է հանրության համար, դեռևս պարունակում է սեռական բռնության դեպքեր, նույնիսկ անչափահաս տուժողների մասնակցությամբ՝ ներառելով այդ ցավոտ փորձության բոլոր մանրամասները և անձնական տվյալները: Սա բացարձակապես անընդունելի է:

3.7. ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ՈԼՈՐՏՈՒՄ ԳԵՆԴԵՐԱՅԻՆ ՀԱՎԱՍԱՐՈՒԹՅԱՆՆ ԱԶԱԿՑԵԼԸ

Արդարադատության համակարգում գենդերային հավասարության աջակցումն առնչվում է իրավական ոլորտի մասնագիտությունների դեպքում հավասար գենդերային ներկայացվածությանը և իրավական ոլորտի մասնագետների՝ գենդերային հարցերով կոմպետենտությանը, որը կարողությունների զարգացման միջոցով պետք է շարունակաբար կատարելագործվի: Թեև երկրորդ բաղադրիչի մասով բավարար քայլեր են ձեռնարկվել, Հայաստանի արդարադատության համակարգում կանանց ներկայացվածության առումով դեռ բարելավման անհրաժեշտություն կա: Այսպես, չնայած այն բանին, որ կանանց թիվը դատավորների շրջանում կազմում է մոտավորապես 28%, նրանց ներկայացվածությունը որոշ շրջաններում (երբեմն կանանց թիվը տվյալ շրջանում ընդամենը 10-17% է) և ավելի բարձր ատյանների դատարաններում մեծ չէ: Մասնավորապես կանայք կազմում են դատավորների ընդամենը 17%-ը Քրեական գործերով վերաքննիչ դատարանում, 20%-ը՝ Վարչական գործերով վերաքննիչ դատարանում և 37%-ը՝ Քաղաքացիական գործերով վերաքննիչ դատարանում: Վճռաբեկ դատարանի 15 դատավորներից միայն 4-ն են կանայք: Իսկ Սահմանադրական դատարանի 9 դատավորներից միայն մեկն է կին¹³⁷:

Դատախազական համակարգում կանայք կազմում են դատախազների մոտավորապես 13%-ը: Ներկայացնենք առավել մանրամասն. Գլխավոր

¹³⁵ ԲԲԱ-ի Բժիշկների խորհուրդ, «Ընտանեկան բռնություն», 2007 թ., 2014թ.-ի թարմացում, 63-րդ էջ:

¹³⁶ Սեռական բռնության ճգնաժամային կենտրոնի Հայաստանում սեռական բռնության իրավիճակի վերլուծությունների մասին զեկույցը, 2019 թ., 21-22-րդ էջեր:

¹³⁷ Կարելի է տեսնել www.court.am website կայքում:

դատախազությունում դատախազների 15%-ը կանայք են, կանայք 20% են կազմում Երևանի և տարածքային դատախազություններում և 10%՝ զինվորական դատախազների շրջանում:

Ըստ քննչական կոմիտեի՝ կանայք կազմում են քննիչների 10.5%-ը, որից 37%-ը ծառայում է Երևան քաղաքի, իսկ 63%-ը՝ մարզային ստորաբաժանումներում¹³⁸:

Գենդերային քվոտաներն անհրաժեշտ են ոչ միայն դատական ոլորտի, այլ նաև արդարադատության շղթային առնչվող այլ մասնագիտությունների, հատկապես՝ դատախազների դեպքում: Պրանից բացի՝ անհրաժեշտ է ձեռնարկել այլ միջոցառումներ կանանց շրջանում իրավական ոլորտի մասնագիտությունները խթանելու համար, այդ թվում՝ գենդերային կարծրատիպերի և կանանց համար այլ խոչընդոտների դեմ պայքարի առումով՝ դատական, այդ թվում նաև քրեական արդարադատության ոլորտում՝ պաշտոնները հավասարապես բաշխելու և գործառույթներն իրականացնելու նպատակով:

Եվ վերջում, արդարադատության ոլորտում կանանց աջակցման լավ պրակտիկա կլիներ կին դատավորների և իրավական ոլորտի այլ մասնագետների ընկերակցություններ ձևավորելը՝ նպատակ ունենալով մեկտեղել և հասցեագրել այն մարտահրավերները, որոնց նրանք գենդերային անհավասարության պատճառով առերեսվում են իրենց մասնագիտության մեջ, խրախուսել և խթանել կանանց իրավունքների պաշտպանությանը, գենդերային հավասարությանը, արդարադատության համակարգում գենդերազգայուն մոտեցումներին և կանանց համար արդարադատության մատչելիության բարելավմանն ուղղված կանոնակարգերն ու գործելակերպերը¹³⁹:

Գենդերային քվոտաների նպատակն ու անհրաժեշտությունը

Կանանց լիազորություններով օժտելն ու նրանց լիարժեք ներգրավումը, հիմք ընդունելով հասարակության բոլոր ոլորտներում հավասարությունը, այդ թվում՝ որոշումներ կայացնելու գործընթացում մասնակցությունը և ուժի հասանելիությունը, առանցքային են հավասարության, զարգացման և խաղաղության հասնելու համար (Պեկինի հռչակագիր և գործողությունների ծրագիր): Այս նպատակով շատ երկրներ գենդերային քվոտաներ են սահմանել տարբեր բնագավառներում և տարբեր մակարդակներով, այդ թվում՝ քաղաքական ասամբլեաներում, հանրային, քաղաքական և տնտեսական կյանքում որոշումներ կայացնելու պաշտոններում (կոլեգիալ կառավարման մարմիններ) նախկինում գոյություն ունեցած գենդերային անհավասարակշռությունը շտկելու համար¹⁴⁰:

Այս քաղաքականությունը բխում է այն գաղափարից, որ շատ երկրներում կանայք կազմում են բնակչության առնվազն 50%-ը (Հայաստանում՝ ավելի, քան 50%-ը) և հետևաբար որոշումներ կայացնելու գործընթացում և ղեկավար պաշտոններում պետք է ունենան հավասար ներկայացվածություն:

¹³⁸ Մարդու իրավունքների պաշտպանի տարեկան հաղորդում՝ 2019 թվականի ընթացքում Հայաստանում Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության վիճակի մասին, 636-րդ էջ:

¹³⁹ Եվրոպայի խորհուրդ, Կանանց համար արդարադատության մատչելիության ապահովման վերաբերյալ դատավորների և դատախազների վերապատրաստման ձեռնարկ, Ընդհանուր գլուխ, 101-րդ էջ:

¹⁴⁰ Գենդերային հավասարության եվրոպական ինստիտուտ, հասանելի է հետևյալ հղումով՝ <http://eige.europa.eu/rdc/thesaurus/terms/1253>:

Քվոտաները նպաստավոր գործողության կամ հավասար հնարավորությունների ապահովման միջոցառման մի ձև են, որոնք միտված են հասցեագրելու կանանց և փոքրամասնության խմբերի մասնակցության մեջ փոփոխությունների դանդաղ տեմպերը հասարակական կյանքի այն բնագավառներում, որտեղ նրանք ներկայացվածության պատմականորեն ցածր մակարդակ ունեն, այդ թվում՝ զբաղվածությունը, կրթությունը և քաղաքական ինստիտուտները: Սովորաբար քվոտաները նախատեսում են այն տեղերի հստակ թվի կամ տոկոսի սահմանում, որոնք պետք է զբաղեցվեն ցածր ներկայացվածություն ունեցող խմբերի կողմից¹⁴¹:

Դե ֆակտո հավասարություն չունեցող երկրներում գենդերային քվոտաների կիրառումը հիմնավորված է հետևյալ պատճառներով

- պարզվել է, որ գենդերային քվոտաները համապատասխան բնագավառում բարելավված գենդերային հավասարակշռության հասնելու առավել արդյունավետ միջոցներ են
- քվոտաներն «արագացնում են» կանանց հավասար ներկայացվածությունը
- կանանց համար նախատեսված քվոտաները ոչ թե խտրականություն են առաջացնում, այլ չեզոքացնում են այն խոչընդոտները, որոնք արգելքներ են ստեղծում որոշումներ կայացնելու գործընթացներում կանանց համար հավասար ներկայացվածություն ապահովելու հարցում
- տղամարդկանց հետ հավասար որակավորումներ ունեցող կանայք երբեմն թերագնահատվում են տղամարդկանց գերակայություն ունեցող քաղաքական համակարգերում կամ մշակույթներում¹⁴²:

Թեև քվոտաները ժամանակավոր հատուկ միջոցառումներ են, որոնք «արագացնում են» կանանց ներգրավումն առաջատար դերերում, անհրաժեշտ են երկարաժամկետ ռազմավարություններ՝ թիրախավորելու մշակութային, սոցիալական և տնտեսական այն խոչընդոտները, որոնք արգելքներ են ստեղծում կանանց համար հավասար ներկայացվածություն ապահովելու և հանրային կյանքին մասնակցություն ունենալու հարցում:

¹⁴¹ Դոկտոր Ջոյ Մաքթեն, «Ընտրական քվոտաներ կանանց համար. միջազգային ամփոփ տեղեկատվություն», 2013 թ., հասանելի է https://www.aph.gov.au/About_Parliament/Parliamentary_Departments/Parliamentary_Library/pubs/rp/rp1314/ElectoralQuotas#_ftn1 5 հղումով:

¹⁴² Նույն տեղում:

ՄՈԴՈՒԼ 4.

ԿՈՆԿՐԵՏ ՈԼՈՐՏՆԵՐՈՒՄ ԳԵՆԴԵՐԱՅԻՆ ՀԱՎԱՍԱՐՈՒԹՅԱՆ ԱՊԱՀՈՎՈՒՄԸ

4.1. ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՄԵՋ ԳԵՆԴԵՐԱՅԻՆ ՀԱՎԱՍԱՐՈՒԹՅԱՆ ԱՊԱՀՈՎՈՒՄԸ (ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՉԱՓԱՆԻՇՆԵՐԸ, ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՕՐԵՆՍԴԻՐՈՒԹՅՈՒՆԸ, ԳՈՐԾԵԼԱԿԵՐՊՈՒՄ ԱՌԿԱ ԲԱՅԵՐԸ)

4.1.1. ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՉԱՓԱՆԻՇՆԵՐԸ ԵՎ ԳՈՐԾԵԼԱԿԵՐՊԵՐԸ

Սույն ձեռնարկում «աշխատանային իրավունք» եզրույթը վերաբերում է այն խտրականության հետ կապված խնդիրներին, որոնց կանայք հանդիպում են աշխատավայրում, այլ ոչ թե աշխատանքային իրավունքներին կոլեկտիվ բանակցությունների համատեքստում: Մեծամասամբ, այնուամենայնիվ, Եվրոպայի խորհրդի անդամ պետությունների աշխատանքային օրենսգրքերով պահպանվում են գենդերային հավասարության սկզբունքները: Սակայն գործնականում կանայք զբաղվածության ոլորտում խտրականության հանդիպում են բազմաթիվ ձևերով, այդ թվում՝ պաշտոնների համալրման, աշխատանքի ընդունման, վարձատրության, առաջխաղացման և պաշտոնի բարձրացման դեպքերում: Խտրականության այդպիսի մոդելները տարածված են աշխարհի մեծ մասում: Օրինակ՝ ամբողջ աշխարհում վճարովի աշխատանքի դիմաց դիտվում է վարձատրության կայուն տարբերություն՝ գենդերային հիմքով: Կանանց միջին վաստակը կազմում է տղամարդկանց վաստակի գրեթե կեսը, թեև նրանք հակված են աշխատելու ավելի երկար, եթե հաշվի է առնվում և՛ վճարովի, և՛ անվճար աշխատանքը: «Կանանց և տղամարդկանց վաստակած միջին եկամուտը համաշխարհային մակարդակով հաշվարկված է համապատասխանաբար 10 778 և 19 873 ԱՄՆ դոլար»¹⁴³: Կանայք զբաղվածության ոլորտում զբաղեցնում են ղեկավար պաշտոնների մեկ երրորդից պակաս մասը, թեև նրանց կրթական ձեռքբերումները հավասար են տղամարդկանց կրթական ձեռքբերումներին կամ շատ երկրներում ավելի բարձր են իրենց արական սեռի աշխատակիցների կրթական ձեռքբերումներից¹⁴⁴:

¹⁴³ Համաշխարհային տնտեսական ֆորում, 2016 թվական, Գենդերային համաշխարհային անհավասարության զեկույց 2016, ժնև, էջ 30:

¹⁴⁴ Նույն տեղում:

Զբաղվածության ոլորտում առկա այդ տարբերությունների մի մասը կարելի է բացատրել այն փաստով, որ երեխաների խնամքի և այլ չվճարվող տնային պարտականությունների կատարման հետևանքով կանայք շատ ավելի հաճախ են դադար վերցնում աշխատանքից, քան տղամարդիկ: Այն որոշումները, թե արդյոք երեխա ունենալուց հետո կանայք վերադառնալու են աշխատանքի և երբ են վերադառնալու, ունեն բազմաթիվ անձնական շարժառիթներ, սակայն դրանց վրա կարող են ազդել նաև խտրական օրենքները, օրինակ՝ այն դրույթները, որոնցով երեխայի խնամքի վճարովի արձակուրդը տրամադրվում է միայն մայրերին և ոչ հայրերին կամ ընտանիքի այլ անդամների: Այդպիսի օրենքները նաև ամրապնդում են այն գենդերային կարծրատիպերը, որ երեխայի խնամքն առաջին հերթին կանանց պարտականությունն է:

Սեքսուալ բնույթի ահաբեկումը բռնության ձև է, որն անհամաչափորեն ազդում է կանանց վրա: Սեքսուալ բնույթի ահաբեկումը չի սահմանափակվում զբաղվածության ոլորտով (այն կարող է տեղի ունենալ, օրինակ, կրթական հաստատություններում), սակայն քանի որ այն օրենքով հաճախ դիտվում է որպես քրեական իրավախախտում և (կամ) աշխատանային իրավունքի խախտում (սեռի/գենդերային հիմքով խտրականության ձև), այն սույն ձեռնարկում քննարկվում է զբաղվածության համատեքստում:

Սեքսուալ բնույթի ահաբեկումը բաղկացած է անցանկալի և վիրավորական վարքագծից կամ վարքից, որը կարող է ընդունել երկու ձև՝

- 1) *quid pro quo* (փոխադարձ հատուցում), երբ աշխատանքի հետ կապված օգուտներ ստանալը (օրինակ՝ աշխատավարձի բարձրացում, պաշտոնի առաջխաղացում կամ շարունակական զբաղվածություն) կախման մեջ է դրվում տուժողի՝ «սեռական վարքի որոշակի ձևում ներգրավվելու պահանջներին համաձայնվելուց», և
- 2) թշնամական աշխատանքային միջավայր, երբ վարքագիծը ստեղծում է պայմաններ, որոնք «տուժողի համար վախեցնող կամ նվաստացուցիչ են»¹⁴⁵:

Սեքսուալ բնույթի ահաբեկումը ներառում է ֆիզիկական, վերբալ և ոչ վերբալ վարքագիծը:

Իրավական չափանիշների ակնարկ

ԿԽՎԿ-ով պահանջվում է, որ բոլոր Կողմ պետությունները վերացնեն կանանց նկատմամբ խտրականությունը զբաղվածության ոլորտում և ապահովեն հավասարություն, *inter alia*, աշխատատեղերի համար ընտրության, պաշտոնի առաջխաղացման, աշխատատեղի երաշխիքի իրավունքի և «բոլոր արտոնությունների և աշխատանքային պայմանների և մասնագիտական ուսուցում և վերապատրաստում անցնելու իրավունքի» և հավասար վարձատրության իրավունքի մեջ¹⁴⁶: Կոնվենցիայով նաև արգելվում է ամուսնական կարգավիճակի, հղիության կամ հղիության և ծննդաբերության արձակուրդի հիման վրա աշխատանքից հեռացվելու հետ կապված

¹⁴⁵ Աշխատանքի միջազգային կազմակերպություն, *Փաստերի արձանագրություններ՝ աշխատավայրում սեքսուալ բնույթի ահաբեկման վերաբերյալ*: Հասանելի է http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---declaration/documents/publication/wcms_decl_fs_96_en.pdf. հղմամբ:

¹⁴⁶ ԿԽՎԿ կոմիտե, 1989 թվական, Հավասար արժեք ներկայացնող աշխատանքի դիմաց հավասար վարձատրության վերաբերյալ թիվ 13 ընդհանուր հանձնարարականով Կողմ պետություններին առաջարկվում են կոնկրետ գործողություններ՝ աշխատաշուկայում գենդերային խտրազատումը հաղթահարելու համար:

խտրականությունը, և պետություններին խրախուսվում է տրամադրել այնպիսի սոցիալական աջակցության ծառայություններ, որոնք երկու ծնողներին էլ հնարավորություն կտային «համատեղել ընտանեկան պարտականություններն աշխատանքային պարտականությունների և հանրային կյանքում մասնակցության հետ» (11-րդ հոդված): Աշխատավայրում հղի կանանց հատուկ պաշտպանության վերաբերյալ ԿԽՎԿ-ում նշվում է, որ «Սույն հոդվածում շոշափվող իրավունքների պաշտպանությանը վերաբերող պաշտպանիչ օրենսդրությունը պետք է պարբերաբար վերանայվի գիտատեխնիկական գիտելիքների լույսի ներքո և անհրաժեշտության դեպքում փոփոխվի, չեղյալ հայտարարվի կամ ընդլայնվի» (11(3) հոդված):

Աշխատանքի միջազգային կազմակերպությունը (ԱՄԿ) ՄԱԿ-ի այն գործակալությունն է, որը սահմանում է աշխատանքի միջազգային չափանիշները: ԱՄԿ-ի հետևյալ կոնվենցիաներով սահմանվում են կանանց աշխատանքային իրավունքների պաշտպանության հիմնական սկզբունքները և դրանց առնչությամբ պետությունների պարտավորությունները.

- «Հավասար վարձատրության մասին» կոնվենցիա (թիվ 100),
- «Խտրականության (Զբաղվածության և մասնագիտության) մասին» կոնվենցիա (թիվ 111),
- «Ընտանեկան պարտականություններ ունեցող աշխատողների մասին» կոնվենցիա (թիվ 156),
- «Մայրության պաշտպանության մասին» կոնվենցիա (թիվ 183):

Հարկ է նշել, որ ԱՄԿ-ի կոնվենցիաները ներպետական աշխատանքային օրենսդրությունը մշակելու կամ փոփոխելու գործիք են, սակայն դատարանները կարող են նաև հիմնվել կոնվենցիաների վրա՝ գործերի վերաբերյալ որոշումներ կայացնելու համար այն դեպքերում, երբ «ազգային օրենսդրությունը ոչ պատշաճ կամ լուռ է, կամ չափանիշներով սահմանված այնպիսի սահմանումներ կիրառելու համար, ինչպիսիք են «հարկադիր աշխատանքը» կամ «խտրականությունը»¹⁴⁷:

Եվրոպական սոցիալական խարտիայով արգելվում է սեռի հիմքով խտրականությունը զբաղվածության և մասնագիտության համատեքստում: Նմանապես, աշխատանքի և զբաղվածության բնագավառում խտրականության մասին Եվրոպական միության օրենսդրությունը լայնածավալ է, և թեև սույն հրապարակման մեջ դրան լայն անդրադարձ չի կատարվում Հայաստանի՝ ԵՄ-ի անդամ չլինելու պատճառով, այն կարող է ծառայել որպես օգտակար օրինակ:

Սեքսուալ բնույթի ահաբեկմանն անդրադարձ է արվում բազմաթիվ պայմանագրերի և միջազգային փաստաթղթերի միջոցով, այդ թվում՝ կանանց նկատմամբ բռնությունն արգելող, ինչպիսիք են ԿԽՎԿ-ն և առավել վաղ ընդունված «Կանանց նկատմամբ բռնության վերացման մասին» հռչակագիրը: Պեկինի գործողությունների ծրագրով (ոչ պարտադիր հանձնարարականների շարք՝ կառավարության գործողությունների համար) պետություններին կոչ է արվում ընդունել և կիրառել օրենքներ և մշակել աշխատավայրերում կիրառվող քաղաքականություններ աշխատաշուկայում գենդերային խտրականության դեմ, հատկապես՝ տարեց կին աշխատողներին վերաբերող,

¹⁴⁷ ԱՄԿ, Ինչպես են օգտագործվում միջազգային աշխատանքային չափանիշները: Հասանելի է <http://www.ilo.org/global/standards/introduction-to-international-labour-standards/international-labour-standards-use/lang-en/index.htm>. հղմամբ:

աշխատանքի ընդունելու և պաշտոնի առաջխաղացման ու աշխատանքային արտոնություններ և սոցիալական ապահովության տրամադրման դեպքում խտրականության դեմ, ինչպես նաև խտրական աշխատանքային պայմանների և սեքսուալ բնույթի ահաբեկման վերաբերյալ. պետք է մշակվեն մեխանիզմներ այդպիսի օրենքների կանոնավոր վերանայման և դիտանցման համար¹⁴⁸:

ԱՄԿ-ի Կոնվենցիաների և հանձնարարականների հարցերով զբաղվող Փորձագետների կոմիտեն հստակեցրել է, որ «խտրականության (Զբաղվածության և մասնագիտության) մասին» կոնվենցիան կիրառվում է սեքսուալ բնույթի ահաբեկման նկատմամբ, թեև տեքստում դա ուղղակիորեն նշված չէ: Զբաղվածության և մասնագիտության հարցերում հավասարության վերաբերյալ հատուկ հարցման մեջ ԱՄԿ-ն ներկայացրել է սեռի հիմքով խտրականության, այդ թվում՝ սեքսուալ բնույթի ահաբեկման կատեգորիայի բազմաթիվ օրինակներ, որոնք ընդգրկում են սահմանված հետևյալ արարքները ներառելու նպատակով՝ «վիրավորանքներ, ոչ պատշաճ դիտողություններ, կատակներ, ակնարկներ և մեկնաբանություններ՝ անձի զգեստի, մարմնի կազմվածքի, տարիքի կամ ընտանեկան իրավիճակի վերաբերյալ, ստորացուցիչ կամ պատերնալիստական վերաբերմունք՝ արժանապատվությունը նսեմացնող սեռական ենթատեքստով, անցանկալի անուղղակի կամ ուղղակի հրավերներ կամ պահանջներ՝ սպառնալիքներով ուղեկցվող կամ չուղեկցվող, սեքսուալության հետ ասոցացվող անառակաբարո հայացքներ կամ այլ շարժումներ և անցանկալի այնպիսի ֆիզիկական շփում, ինչպիսիք են հպումը, փաղաքշանքները, կսմթելը կամ ոտնձգությունը»¹⁴⁹:

Եվրոպական սոցիալական խարտիայով Կողմերից պահանջվում է, *inter alia*, կանխարգելել սեքսուալ բնույթի ահաբեկումն աշխատավայրում կամ աշխատանքի հետ կապված, և ձեռնարկել բոլոր պատշաճ միջոցներն աշխատողներին այդպիսի վարքագծից պաշտպանելու համար՝ որպես բոլոր աշխատողների՝ աշխատանքի վայրում իրենց արժանապատվության պաշտպանության իրավունքն ապահովելու միջոց (26-րդ հոդված): Ի հակադրություն դրա՝ «Կանանց նկատմամբ բռնության և ընտանեկան բռնության կանխարգելման ու դրանց դեմ պայքարի մասին» Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիայով անդրադարձ է արվում սեքսուալ բնույթի ահաբեկմանը՝ որպես կանանց նկատմամբ բռնության տեսակ, և պահանջվում է, որ Կողմ պետությունները «... ապահովեն, որ սեքսուալ բնույթի ցանկացած անցանկալի վերբալ, ոչ վերբալ կամ ֆիզիկական արարք, որը նպատակ ունի ոտնահարելու անձի արժանապատվությունը կամ հանգեցնում է դրան, մասնավորապես՝ ճնշող, թշնամական, ստորացուցիչ, նվաստացուցիչ կամ վիրավորական մթնոլորտ ստեղծելը, ենթակա լինի քրեական կամ այլ իրավական պատժամիջոցի» (40-րդ հոդված):

¹⁴⁵ Աշխատանքի միջազգային կազմակերպություն, *Փաստերի արձանագրություններ՝ աշխատավայրում սեքսուալ բնույթի ահաբեկման վերաբերյալ*: Հասանելի է http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---declaration/documents/publication/wcms_decl_fs_96_en.pdf. հղմամբ:

¹⁴⁶ ԿԽՎԿ կոմիտե, 1989 թվական, Հավասար արժեք ներկայացնող աշխատանքի դիմաց հավասար վարձատրության վերաբերյալ թիվ 13 ընդհանուր հանձնարարականով Կողմ պետություններին առաջարկվում են կոնկրետ գործողություններ՝ աշխատաշուկայում գենդերային խտրազատումը հաղթահարելու համար:

¹⁴⁸ Տե՛ս 178(գ) պարբերությունը:

¹⁴⁹ Կոնվենցիաների և հանձնարարականների հարցերով զբաղվող Փորձագետների կոմիտեի զեկույց, Զբաղվածության և մասնագիտության հարցերում հավասարության վերաբերյալ հատուկ հարցում՝ կապված Թիվ III կոնվենցիայի հետ, 1996 թվական, էջ 15:

Զբաղվածության վրա հիմնված խտրականության վերաբերյալ ընդհանուր նկատառումներ

Զբաղվածության վրա հիմնված խտրականության վերաբերյալ հայցերի մասով Հայաստանում ներպետական օրենսգիտությունը սահմանափակ է, սակայն իրավական համակարգում հայտնվող գործերի բացակայությունը չի ենթադրում, որ կանանց իրավունքները չեն խախտվում: Կանայք հաճախ տեղյակ չեն այն մասին, որ զբաղվածության բնագավառում որոշակի գործողություններ խտրականություն են համարվում, նրանք կարող են չիմանալ, թե ինչպես պաշտպանեն իրենց իրավունքները, և առանց իրավական աջակցության՝ ուղղակի խտրականության վերաբերյալ ապացույցներ հավաքելը կարող են անհնար համարել: Նույնիսկ երբ խտրականության մոդելներն ակնհայտ են թվում, ինչպես այնպիսի ձեռնարկությունները, որոնք կանանց հետևողականորեն աշխատանքի չեն ընդունում կամ պաշտոնի առաջխաղացում չեն իրականացնում, կարող են չգտնվել առանձին տուժողներ, որոնք կցանկանան քայլ անել դատարանում հայց ներկայացնելու համար: Շատ կանայք նախընտրում են դատավարություն սկսելու փոխարեն աշխատանքային խտրականության վերաբերյալ բողոքներ ներկայացնել մարդու իրավունքների պաշտպանության ներպետական այնպիսի ինստիտուտներ, ինչպիսին Մարդու իրավունքների Պաշտպանի (Օմբուդսմենի) գրասենյակն է: Մակեդոնիայի Նախկին Հարավսլավական Հանրապետությունը, օրինակ, 2006 թվականին ընդունել է խտրականությունը բացառող օրենք (այն ավելի ուշ փոփոխվել է 2008 թվականին՝ գենդերային հավասարության վերաբերյալ ԵՄ հրահանգներն արտացոլելու համար, և լիովին վերամշակվել է 2011 թվականին)¹⁵⁰, իսկ այդ օրենքի խախտման վերաբերյալ առաջին հայցի մասին որոշում է կայացվել 2016 թվականին (հայց էր ներկայացվել հղիության հետևանքով աշխատանքից անարդարացիորեն հեռացվելու դեմ)¹⁵¹:

Միջազգային նախադեպային իրավունքի օրինակներ. Սվետլանա Մեդվեդևան ընդդեմ Ռուսաստանի Պաշտպանի [Svetlana Medvedeva v. Russian Federation] գործը ԿԽՎԿ կոմիտեի կողմից քննարկված հաղորդագրություն է այն խնդրի վերաբերյալ, թե արդյոք կանանց որոշակի աշխատանքով զբաղվելն արգելելը խախտում է Կոնվենցիան: Տիկին Մեդվեդևան նավագնացության որակավորված սպա էր, սակայն նրան մերժել էին ընդունել աշխատանքի որպես նավավար-մոտոռիստ այն փաստի հիման վրա, որ Ռուսաստանի օրենսդրությամբ կանանց արգելվում է աշխատել որպես մեքենաների անձնակազմի անդամ բոլոր տեսակի նավերի վրա: Հաղորդագրության հեղինակը որոշումը վիճարկել է Ռուսաստանի դատարանում՝ պահանջելով այնպիսի դատական ակտի կայացում, որով ընկերությանը կպարտավորեցվեր ստեղծել անվտանգ աշխատանքային պայմաններ իր աշխատանքի համար: Նրա փաստարկը հիմնված էր Ռուսաստանի Սահմանադրության և Աշխատանքային օրենսգրքի՝ հավասարության վերաբերյալ դրույթների վրա: Շրջանային դատարանը մերժել էր գործով հայցը՝ վճռելով, որ հեղինակի իրավունքները չեն խախտվել, քանի որ արգելքը նպատակ ուներ պաշտպանել կանանց առողջությունը վնասից: Գործով վճիռը վերաքննության կարգով

¹⁵⁰ «Կանանց և տղամարդկանց հավասար հնարավորությունների մասին» 2012 թվականի օրենք:

¹⁵¹ Կարոլինա Ռիստովա-Աստերուդ, 2016 թվական, Գենդերային հավասարությունը և կանանց իրավունքները գործնականում Հարավարևելյան Եվրոպայում իրավաբանների համար, էլույթ «Պատարանների կարողությունների ամրապնդում՝ կանանց համար արդարադատության մատչելիությունը բարելավելու նպատակով» տարածաշրջանային համաժողովին, հոկտեմբերի 24-25, Քիշնև, Մոլդովայի Հանրապետություն:

բողոքարկելիս մերժվել է: ԿԽՎԿ կոմիտե դիմելիս հեղինակը վիճարկել է, որ Աշխատանքային օրենսգրքի դրույթները խտրական են, քանի որ դրանք բացառում են կանանց աշխատելը և «գործատուներին ազատում են անվտանգ աշխատանքային միջավայրեր ստեղծելու և աշխատավայրի պայմանները բարելավելու բեռից»¹⁵²: Ավելին, Ռուսաստանի օրենսդրությամբ տղամարդկանց արգելված չէ զբաղվել վնասակար աշխատանքով՝ դրսևորելով գենդերային կողմնակալություն:

ԿԽՎԿ կոմիտեն գտել է, որ աշխատանքային կարգավորումները խախտում են Կոնվենցիան, քանի որ դրանք տղամարդկանց և կանանց տարբեր կերպ են վերաբերվում. դրանք ոչ մի կերպ չեն խթանում կանանց զբաղվածությունը և հիմնված են խտրական կարծրատիպերի վրա¹⁵³: Կոմիտեն նշել է, որ «այդպիսի օրենսդրության ներդրումն արտացոլում է ընտանիքում և հասարակությունում կանանց ու տղամարդկանց դերերի և պարտականությունների վերաբերյալ կայուն կարծրատիպերը, որոնք այնպիսի ազդեցություն են ունենում, որով արմատավորվում է կանանց ավանդական դերը որպես մայր և կին, և նսեմացվում են կանանց սոցիալական կարգավիճակը և նրանց կրթական ու մասնագիտական հեռանկարները»¹⁵⁴: Խտրականության վերաբերյալ հեղինակի պահանջները գնահատականի չարժանացնելով՝ Ռուսաստանի դատարանները «թույլատրել են մասնավոր ընկերության խտրական գործողությունները» և հեղինակին հետագայում զրկել են գենդերային հիմքով խտրականության արարքից օրենքով արդյունավետ պաշտպանելուց:

Նախադեպային իրավունքի օրինակ. 2019 թվականին Սոցիալական իրավունքների եվրոպական կոմիտեն (ՍԻԵԿ) ընդունել է 15 որոշում՝ հավասար վարձատրության իրավունքի, ինչպես նաև աշխատավայրում հավասար հնարավորությունների իրավունքի հետ պետության կողմից համապատասխանություն ապահովելու մասին այն բողոքներից հետո, որոնք ներկայացվել են կոլեկտիվ բողոքներին առնչվող ընթացակարգի շրջանակում՝ «Եվրոպայի կանայք» համալսարան (ԵԿՀ) միջազգային ՀԿ-ի կողմից: Որոշումներն առնչվում են այն 15 պետություններին, որոնք բողոքներին առնչվող ընթացակարգ են ընդունել (Բելգիա, Բուլղարիա, Խորվաթիա, Կիպրոս, Չեխիայի Հանրապետություն, Ֆինլանդիա, Ֆրանսիա, Հունաստան, Իռլանդիա, Իտալիա, Նիդեռլանդներ, Նորվեգիա, Պորտուգալիա, Սլովենիա և Շվեդիա): Որոշումները ՍԻԵԿ-ի կողմից ընդունվել են 2019 թվականի դեկտեմբերի 5-ին և 6-ին և իրապարակվել են 2020 թվականի հունիսի 29-ին:

Այդ որոշումները սահմանում են հստակ և հաստատուն չափանիշներ հավասար վարձատրության ոլորտում, իսկ եթե ավելի կոնկրետ՝ դրանք պահանջում են, որ հավասար վարձատրության իրավունքը երաշխավորվի օրենքով (ԵԿՀ-ի որոշումների թեմատիկ տեղեկատվական թերթիկ): ՍԻԵԿ-ը պետությունների համար սահմանել է հետևյալ պարտավորությունները.

- Ճանաչել հավասար արժեք ներկայացնող աշխատանքի դիմաց հավասար վարձատրության կամ հավասար արժեք ներկայացնող աշխատանքի իրավունքն իրենց օրենսդրության մեջ:

¹⁵² ԿԽՎԿ կոմիտե, Սվետլանա Մեդվեդևան ընդդեմ Ռուսաստանի Դաշնության, Թիվ 60/2013 հաղորդագրություն, 2016 թվականի փետրվարի 25-ի որոշում, 3.3 պարբերություն:

¹⁵³ Նույն տեղում, 11.7 պարբերություն:

¹⁵⁴ Նույն տեղում, 11.3 պարբերություն:

- Ապահովել աշխատանքի դիմաց վարձատրության խտրականությունից արդյունավետ պաշտպանության միջոցների հասանելիությունը տուժողների համար:
- Ապահովել և երաշխավորել վարձատրության թափանցիկությունը և ստեղծել վարձատրության համեմատություններ կատարելու հնարավորություն:
- Ունենալ արդյունավետ հավասարություն ապահովող մարմիններ և հաստատություններ՝ գործնականում հավասար վարձատրության ապահովելու նպատակով:

Ավելին, հավասար վարձատրության իրավունքը ենթադրում է այդ գործընթացը խթանելուն ուղղված միջոցառումներ ընդունելու պարտավորություն: Այս պարտավորությունը բաղկացած է երկու տարրից մի կողմից՝ հուսալի և ստանդարտացված տվյալների հավաքումը՝ գենդերի հիմքով վարձատրության հետ կապված առկա բացերի ծավալները չափելու և վերլուծելու համար, իսկ մյուս կողմից՝ այնպիսի արդյունավետ քաղաքականությունների և միջոցառումների մշակումը, որոնք ուղղված են գենդերի հիմքով վարձատրության հետ կապված բացերը նվազեցնելուն՝ հիմք ընդունելով հավաքված տվյալների վերլուծությունը: Պետություններին նաև պարտավորեցվել է գենդերի հիմքով վարձատրության հետ կապված բացերը նվազեցնելու գործընթացում չափելի առաջընթաց ցույց տալ:

ՍԻԵԿ-ն ընդունում է, որ գենդերի հիմքով վարձատրության հետ կապված բացերն այլևս խտրականության առանձին կամ նույնիսկ հիմնական հետևանք չեն: Բացերը հիմնականում առաջանում են աշխատաշուկայում կանանց և տղամարդկանց այսպես կոչված «միջին բնութագրերի» տարբերություններից: Այս տարբերությունները բխում են այնպիսի տարբեր գործոններից, ինչպիսիք են հորիզոնական խտրազատումը, երբ որոշակի տնտեսական գործունեության մեջ առկա է մեկ սեռի կենտրոնացում (ոլորտային գենդերային խտրազատում), կամ կոնկրետ մասնագիտություններում՝ մեկ սեռի կենտրոնացումը (մասնագիտական գենդերային խտրազատում), ինչպես նաև ուղղահայաց խտրազատումը: Որոշումները շեշտադրում են աշխատաշուկայում այս երևույթների հետ գործ ունենալու մասով պետությունների դրական պարտավորությունները՝ նաև մասնավոր ընկերությունների ներսում որոշումներ կայացնելու պաշտոններում կանանց առաջխաղացումը խթանելու միջոցով:

Պարզվել է, որ 15 պետություններից 14-ը խախտել է հավասար վարձատրություն ստանալու իրավունքը և աշխատավայրում հավասար հնարավորությունների իրավունքը երաշխավորելու պարտավորությանն առնչվող վերոնշյալ կետերից մեկը կամ մի քանիսը: Այնուամենայնիվ, ՍԻԵԿ-ը նշել է մի շարք տարբեր դրական զարգացումների մասին: Վերջին տարիներին որոշ պետությունների կողմից ձեռնարկված միջոցառումների արդյունքում գենդերի հիմքով վարձատրության հետ կապված բացերի նվազեցման որոշ առաջընթաց է արձանագրվել, որը, սակայն, դանդաղ է ընթանում: ՍԻԵԿ-ի որոշումներում հստակ նկատելի է, որ այնպիսի խնդիրներ և գործելակերպեր, ինչպիսիք են աշխատաշուկայում խտրազատումը, վարձատրման հետ կապված թափանցիկության բացակայությունը, վարձատրության չափի վերաբերյալ գաղտնիությունը, արդյունավետ պաշտպանության միջոցների հասանելիության ապահովման խոչընդոտները և վրեժխնդրության հիմքով աշխատանքից ազատելը, դեռևս գոյություն ունեն և խոչընդոտում են հավասար վարձատրության սկզբունքի լիարժեք իրականացմանը:

Միջազգային դատարաններում սեքսուալ բնույթի ահաբեկման վերաբերյալ շատ քիչ թվով գործեր են վերանայվել՝ ընտանեկան բռնության վերաբերյալ գործերի հետ համեմատած (ՄԻԵԴ-ը, օրինակ, չի քննել աշխատավայրում սեքսուալ բնույթի ահաբեկման վերաբերյալ գործ): Նմանապես, սեքսուալ բնույթի ահաբեկման վերաբերյալ հայցերը ներպետական դատարաններում շատ հազվադեպ են հանդիպում, մեծամասամբ այն պատճառով, որ տուժողներին տարհանողում են բողոքներ ներկայացնել՝ ելնելով իրենց աշխատանքը կորցնելու վախից, քանի որ օրենքով սեքսուալ բնույթի ահաբեկումը չի սահմանվում, և աշխատավայրում առկա չէ բողոք ներկայացնելու հստակ մեխանիզմ, կամ հաճախ այն պատճառով, որ նրանք տեղյակ չեն իրենց իրավունքներից կամ նույնիսկ այդպիսի վարքն ընդունում են որպես աշխատանքային կյանքի «նորմալ» մաս: Կանանց պաշտպանության հարցերով զբաղվող հասարակական կազմակերպությունները նշում են, որ տուժողներն իրենց դիմում են սեքսուալ բնույթի ահաբեկման դեպքերի հետ կապված, սակայն նրանք ընդհանուր առմամբ ցանկանում են խորհուրդ և աջակցություն ստանալ և հետաքրքրված չեն իրավական համակարգի միջոցով հայցեր ներկայացնելով:

Երբ սեքսուալ բնույթի ահաբեկման վերաբերյալ գործերը դատարան են ներկայացվում, ապա դա հաճախ կատարվում է տուժողների՝ իրենց աշխատանքը կորցնելուց կամ աշխատանքից կանոնադրված հեռանալուց և գործատուից այլևս կախման մեջ չլինելուց հետո:

Նախադեպային իրավունքի օրինակ. ԿԽՎԿ կոմիտեն ուսումնասիրել է սեքսուալ բնույթի ահաբեկման վերաբերյալ մեկ հաղորդագրություն՝ Աննա Բելուսովան ընդդեմ Ղազախստանի գործով [Anna Belousova v. Kazakhstan]: Հաղորդագրության հեղինակն աշխատել է տարրական դպրոցում՝ մեկամյա պայմանագրի հիման վրա: Երբ եկել է նրա պայմանագրի ժամկետի երկարաձգման պահը, դպրոցի տնօրենը նշել է, որ նրա աշխատանքը կախված է հեղինակի՝ իր հետ սեռական հարաբերություններում ներգրավվելուց կամ իրեն մեծ գումար վճարելուց: Հեղինակը մերժել է, և նրա պայմանագրի ժամկետը չի երկարաձգվել: Այդ ժամանակ հեղինակը պաշտոնական բողոք է ներկայացրել Կրթության քաղաքային վարչություն, իսկ հետո՝ Կրթության նախարարություն: Որոշում է կայացվել, որ պահանջները հիմնավորված չեն, սակայն հեղինակը պնդել է, որ իրեն հնարավորություն չի տրվել ներկայացնելու իր հիմնավորումները վերաբերյալ քրեական գործ հարուցելու միջոցով դատական վարույթ նախաձեռնել, սակայն քննիչներն ու դատախազները քրեական վարույթ չեն հարուցել:

Բողոքի ընդունելիության հարցը քննելիս ԿԽՎԿ կոմիտեն նշել է, որ Ղազախստանն աշխատավայրում սեքսուալ բնույթի ահաբեկումն արգելող իրավական դրույթներ չունի: Գործն ըստ էության քննելիս Կոմիտեն կրկին նշել է, որ Թիվ 19 ընդհանուր հանձնարարականի համաձայն՝ զբաղվածության ոլորտում հավասարությունը խախտվում է, երբ կանայք աշխատավայրում ենթարկվում են գենդերային հիմքով բռնության, որը կարող է ներառել սեքսուալ բնույթի ահաբեկում: Կոմիտեն գտել է, որ տեղի է ունեցել ԿԽՎԿ-ի խախտում՝ պատճառաբանելով, որ հիմնարկները և դատարանները «պատշաճ ուշադրություն չեն դարձրել հեղինակի՝ աշխատավայրում [...] սեքսուալ բնույթի ահաբեկման ենթարկվելու վերաբերյալ բողոքին և այդ բողոքը հիմնավորող ապացույցներին, և որ նրանք չեն կատարել բողոքի ուսումնասիրության նկատմամբ գենդերային զգայունություն ցուցաբերելու իրենց պարտականությունը: Ավելին, [նրանք] պատշաճ ուշադրություն չեն դարձրել

զբաղվածության բնագավառում հավասար վերաբերմունքի խախտման առերևույթ (prima facie) հատկանիշներին»¹⁵⁵: Այլ կերպ ասած՝ Պետությունը գործը քննելիս կամ դրա առնչությամբ հետապնդում իրականացնելիս չի գործել պատշաճ բարեխղճությամբ:

Կոմիտեն անդրադարձել է քաղաքային դատարանի այն պատճառաբանությանը, որ հեղինակի պնդումներն արժանահավատ չեն, քանի որ նա սեքսուալ բնույթի ահաբեկման վերաբերյալ բողոք է ներկայացրել միայն աշխատանքից հեռացվելուց հետո, ինչպես նաև հեղինակի կարգավիճակի նկատմամբ դատարանի զգայունության բացակայությանը: «Հեղինակը՝ որպես [տնօրենին] ենթակա անձ, խոցելի վիճակում է եղել, և նրա աշխատանքային պայմանագրի ժամկետի երկարաձգումն ամբողջությամբ կախված է եղել [տնօրենի] հայեցողությունից»¹⁵⁶: Ավելին, հետապնդման բնույթը բխում է նրանից, որ հեղինակը «ստորադաս կարգավիճակում և անօգնական վիճակում գտնվող կին էր, և դա հավասար վերաբերմունքի սկզբունքի խախտում էր»¹⁵⁷:

Ընտանեկան իրավունքի վերաբերյալ «առասպելների» հերքումը

ԿԽՎԿ կոմիտեի նախկին անդամ և Կանանց նկատմամբ՝ օրենսդրությունում ու գործնականում առկա խտրականության հարցերով աշխատանքային խմբի նախկին ղեկավար Ֆրենսիս Ռեդեյը նշել է.

«[կ]անանց դեռևս վերագրվող՝ համընդհանուր ամենագերիշխող գենդերային կարծրատիպը բոլոր մշակույթներում՝ կրոնական և աշխարհիկ, այն է, որ նրանք առաջին հերթին տնային տնտեսուհիներ են, և որ հանրային ոլորտում՝ ընդհանրապես, և աշխատաշուկայում՝ մասնավորապես, նրանց դերը ստորադաս է տղամարդկանց դերին»¹⁵⁸:

Այդ կարծրատիպերի հետևանքն այն է, որ տղամարդկանց հետ համեմատած՝ կանայք ունեն սահմանափակ աշխատանքային հնարավորություններ, ինչի արդյունքում զբաղվածության ոլորտում դրական գործուն միջոցառումներ են նախաձեռնվում: ԵՄ Խորհրդի՝ «Կանանց համար դրական գործողությունների մասին» 1984 թվականի առաջարկությունով ԵՄ անդամ պետություններին, ըստ էության, պարտադրվում է անդրադառնալ գենդերային կարծրատիպավորմանը¹⁵⁹:

Նախադեպային իրավունքի օրինակ. Եվրոպական միության արդարադատության դատարանը զբաղվածության ոլորտում կանանց համար դրական գործողությունների վերաբերյալ Մարշալի գործով գտել է, որ «Նույնիսկ, երբ արական և իգական սեռի հավակնորդները հավասարապես

¹⁵⁵ ԿԽՎԿ կոմիտե, Աննա Բելուսովան ընդդեմ Ղազախստանի, Թիվ 45/2012 հաղորդագրություն, 2015 թվականի հուլիսի 13-ի որոշում, 10.8-րդ պարբերություն:

¹⁵⁶ Նույն տեղում:

¹⁵⁷ Նույն տեղում, 10.13 պարբերություն:

¹⁵⁸ Ֆրենսիս Ռեդեյ, 2012 թվական, «11-րդ հոդված», Մարշա և Ֆրիման, Քրիստին Չինկին և Բիաթե Ռուդոլֆ (խմբ.-ներ), «Կանանց նկատմամբ խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին» ՄԱԿ-ի կոնվենցիա. Մեկնաբանություններ, Օքսֆորդի համալսարանի հրատարակչություն, 2012 թ., էջ 304:

¹⁵⁹ Տե՛ս Խորհրդի՝ «Կանանց համար դրական գործողությունների մասին» 1984 թվականի առաջարկությունը (84/635/EEC): 1(ա) առաջարկությունն անդամ պետություններին կոչ է անում «վերացնել զբաղվածություն ունեցող կամ զբաղվածություն փնտրող կանանց նկատմամբ նախապաշարմունքային այն ազդեցությունները, որոնք առաջանում են գոյություն ունեցող վերաբերմունքներից, վարքից և կառույցներից, որոնք հիմնված են հասարակությունում կանանց և տղամարդկանց միջև դերերի ավանդական բաժանման գաղափարի վրա, կամ հակազդել դրանց»:

որակավորված են, պաշտոնի առաջխաղացման միտում իգական սեռի հավակնորդների փոխարեն նկատվում է արական սեռի հավակնորդների համար՝ մասնավորապես աշխատանքային կյանքում կանանց դերի և հնարավորությունների վերաբերյալ առկա նախապաշարմունքների ու կարծրատիպերի և այն վախի պատճառով, որ, օրինակ, կանայք իրենց կարիերան ավելի հաճախ կընդհատեն, որ իրենց տնային և ընտանեկան պարտականությունների պատճառով իրենց աշխատանքային ժամերի հարցում նրանք պակաս ձկուն կլինեն, կամ որ հղիության, երեխայի ծննդի և կրծքով կերակրելու պատճառով նրանք աշխատանքից ավելի հաճախ կբացակայեն»¹⁶⁰:

Կանանց և տղամարդկանց աշխատանքային և ընտանեկան ավանդական դերերի վերաբերյալ այդ կարծրատիպը կարող է հանգեցնել աշխատանքից կանանց հեռացմանը՝ ելնելով նրանց մասնավոր կյանքի հանգամանքներից:

Նախադեպային իրավունքի օրինակ. Ռ.Կ.Բ.-ն ընդդեմ Թուրքիայի գործով ԿԽՎԿ կոմիտեն անդրադարձել է արտամուսնական կապերի առնչությամբ կանանց նկատմամբ կիրառվող բարոյականության տարբեր չափանիշներին: Սույն գործով Ռ.Կ.Բ.-ն՝ ամուսնացած կինը, աշխատանքից ազատվել էր ամուսնացած արական սեռի կառավարչի հետ ենթադրաբար արտամուսնական հարաբերություններ ունենալու համար, որը շարունակել էր աշխատել: Ռ.Կ.Բ.-ն հայց է ներկայացրել աշխատանքի անօրինական դադարեցման և գենդերային հիմքով խտրականության վերաբերյալ: Թուրքական դատարանը գտել է, որ Ռ.Կ.Բ.-ի աշխատանքը դադարեցվել էր անօրինական կերպով, սակայն գենդերային հիմքով խտրականություն չէր հայտնաբերել: ԿԽՎԿ կոմիտեն նշել է, որ դատական վարույթը հիմնված է եղել կանանց կողմից արտամուսնական կապեր ունենալու երևույթի ծանրության այն կարծրատիպային ընկալման վրա, որ արտամուսնական հարաբերություններն ընդունելի են տղամարդկանց դեպքում, այլ ոչ կանանց, և որ միայն կանանցից է պահանջվում պահպանել բարոյականության ավելի բարձր մակարդակ¹⁶¹:

Կանանց համար հասանելի աշխատանքի տեսակի վրա ազդում են նաև կանանց և տղամարդկանց աշխատանքային ունակությունների վերաբերյալ ենթադրությունները՝ նրանց ֆիզիկական բնութագրերի և վերարտադրողական գործառույթների տարբերությունների լույսի ներքո: Կանայք զբաղվածության ոլորտում ենթարկվում են խտրականության այն կարծրատիպերի հետևանքով, որոնք առաջանում են այդ տարբերություններից: Սիրդարի գործը վերաբերում էր Միացյալ Թագավորության թագավորական ռազմածովային նավատորմում աշխատանքի պայմանագրի լուծմանն այն հիմքով, որ կին հայցվորը չէր բավարարել «նարտական արդյունավետություն» չափորոշիչը, որով պահանջվում է, որ ռազմածովային նավատորմի անդամները լինեն արական սեռի: Եվրոպական միության արդարադատության դատարանը չի վիճարկել կամ հարցականի տակ դրել այդ չափորոշիչը, այլ այն ընդունել է առանց առարկության¹⁶²: Կան մի շարք

¹⁶⁰ Մարշալն ընդդեմ Հյուսիսային Հռենոս-Վեսթֆալիա հողի [Marschall v Land Nordrhein-Westfalen], Գործ C-409/95 [1997] ECR, I-6363, 3-րդ և 5-րդ պարբերություններ: Սույն գործի վերաբերյալ հետագա քննարկման համար տե՛ս Ալեքսանդրա Թրիմմեր, 2016 թվական, «Գենդերային կարծրատիպավորումը ԵՄ-ի արդարադատության դատարանի նախադեպային իրավունքում», Հավասարության մասին եվրոպական իրավունքի վերանայում 2016/1, էջ 40-42:

¹⁶¹ ԿԽՎԿ կոմիտե, Ռ.Կ.Բ.-ն ընդդեմ Թուրքիայի [R.K.B. v. Turkey], Թիվ 28/2010 հաղորդագրություն, 2012 թվականի ապրիլի 13-ի որոշում, 8.7-րդ պարբերություն:

բացատրություններ առ այն, թե ինչու են արդարադատություն իրականացնողներն այդ կերպ արմատավորել կարծրատիպերը: Նախ, քանի որ գենդերային կարծրատիպերը խոր արմատավորված են հասարակությունում, նրանք կարող էին անտեղյակ լինել այն բանից, որ ամրապնդում են կարծրատիպերը: Երկրորդ պատճառն այն է, թե ինչպես են նորմերը հաճախ անուղղակիորեն գենդերացված այն առումով, որ արժեզրկում են կանացին: Օրինակ՝ լրիվ դրույք աշխատանքը գերիշխող չափանիշ է, իսկ ոչ լրիվ դրույքով աշխատանքը (որը հաճախ կանայք են կատարում) համարվում է նորմայից շեղում¹⁶³:

Սեքսուալ բնույթի ահաբեկման վերաբերյալ հետազոտությունը ցույց է տալիս, որ այն կապված է գենդերային դերերի և աշխատանքային դերերի վերաբերյալ հստակության բացակայության հետ: Սեքսուալ բնույթի ահաբեկումն իր վատագույն ձևով առաջանում է ուժ կամ գերիշխանություն հաստատելու անհրաժեշտությունից և այլոց նկատմամբ հսկողություն հաստատելու ցանկությունից¹⁶⁴: Դա կապված է այն սեռական կարծրատիպերի հետ, որ տղամարդիկ ցանկանում են սեռական առումով գերիշխել կանանց, իսկ կանայք ցանկանում են, որ իրենց սեռական առումով տիրեն: Ըստ հաղորդումների՝ ավանդաբար իգական սեռի կամ արական սեռի մասնագիտություններով աշխատող կանայք ավելի շատ են սեքսուալ բնույթի ահաբեկման ենթարկվում, քան այն կանայք, որոնք աշխատում են գենդերային չեզոք մասնագիտություններով¹⁶⁵:

Ընդհանուր կարծրատիպն այն է, որ սեքսուալ բնույթի ահաբեկումը գրասենյակային անվնաս ծաղր է, այլ ոչ թե լուրջ խնդիր: Դա կապված է այն կարծիքի հետ, որ կանայք հաճույք են ստանում հաճոյախոսություններ ստանալուց նույնիսկ աշխատավայրում: Այնուամենայնիվ, սեքսուալ բնույթի ահաբեկումը նվազեցնում է կնոջ ներդրումն աշխատավայրում և նվաստացնում է նրա որակավորումներն ու մասնագիտական հմտությունները՝ նրան իջեցնելով իր գործատուի սեռական ուշադրության առարկայի մակարդակի: Սեքսուալ բնույթի ահաբեկման նշանակությունը նվազեցնելու այս մոտեցումն արժեզրկում է այն տարբերվող, սակայն, այնուամենայնիվ, տազնապալից և նվաստացուցիչ վարքագիծը, որը սեքսուալ բնույթի ահաբեկում է: Հետևաբար համարվում է, որ ահաբեկումն արժանի է իրավական ուշադրության, և դրա վրա օրենսդրության գործողությունը տարածվում է միայն այն դեպքում, երբ դա հասնում է լուրջ սեքսուալ բնույթի բռնի գործողության կամ բռնաբարության մակարդակի:

Բացի սեքսուալ բնույթի ահաբեկման մասին սխալ ընկալումից՝ կա սխալ կարծիքների մեկ այլ խումբ՝ կապված նրա հետ, թե ինչպիսին պետք է լինի այդպիսի ահաբեկմանն արձագանքելիս տուժողի դրսևորած պատշաճ վարքը, որ դա որակվի որպես սեքսուալ բնույթի ահաբեկման «իրական» դեպք: Աշխատակցի արձագանքի կամ ահաբեկման մասին հաղորդման ուշացումը չպետք է արժեզրկի նրա հայցը: Նմանապես, եթե տուժողը սեքսուալ բնույթի ահաբեկման համար իր գործատուի նկատմամբ բողոք է ներկայացնում իր աշխատանքը դադարեցնելուց հետո, դա ևս կեղծ հայցի նշան չէ: Չկա պատշաճ ժամանակահատված, որի ընթացքում ակնկալվում է, որ աշխատակիցը պետք է բողոք ներկայացնի պատշաճ ուղիների միջոցով: Դա անելու համար նախատեսված ժամանակը

¹⁶² Սիրդարն ընդդեմ Ոստանային կոմիտեի և պաշտպանության նախարարի [Sirdar v. The Army Board and Secretary of State for Defence], Գործ C-163 Հետագա քննարկման համար տե՛ս Ալեքսանդրա Թիմմեր, 2016 թվական, «Գենդերային կարծրատիպավորումը ԵՄ-ի արդարադատության դատարանի նախադեպային իրավունքում», Հավասարության մասին եվրոպական իրավունքի վերանայում 2016/1, էջ 44:

¹⁶⁴ Տե՛ս Ջոան Հ. Ջոշի և Յոդի Նաչինսոն, 1996 թվական, Սեքսուալ բնույթի ահաբեկումն աշխատավայրում. ինչպես այն ճանաչել, ինչպես գործ ունենալ դրա հետ. ուղեցուցային աշխատանք: Միջազգային գյուղատնտեսական հետազոտությունների խորհրդատվական խմբի (ՄԳՀԽԵ) գենդերային ծրագրի աշխատանքային թուղթ, թիվ 13 շարք, Վաշինգտոն, ԿՇ. Համաշխարհային բանկ:

¹⁶⁵ Նույն տեղում:

կարող է տարբերվել՝ կախված աշխատակցի կարիքներից, հանգամանքներից, և ինչն ավելի կարևոր է՝ զգայական շեմից¹⁶⁶:

Բազմաթիվ են պատճառները, երբ աշխատողը կարող է հանդուրժել սեքսուալ բնույթի ահաբեկումը՝ առանց դրա մասին հաղորդում տալու: Նախ, ահաբեկումը հանրայնացնելը կարող է ազդել հետագա աշխատանքային հեռանկարների վրա՝ հաշվի առնելով այն արմատավորված կարծրատիպը, որ հավանական է, որ կանայք կարող են ներկայացնել սեքսուալ բնույթի բռնի գործողության վերաբերյալ կեղծ պնդումներ: Աշխատողը կարող է վախենալ այնպիսի հետևանքներից ու կշտամբանքներից, ինչպիսին «խռովարար» պիտակավորվելն է: Այդպիսով, պնդումները հանրայնացնելը մասնագիտական և անձնական առումով կարող է թանկ արժենալ, ինչը որոշ դեպքերում կարող է ներառել հանրային սկանդալ: Այդ վախը սրվում է գործատուի և աշխատողի միջև ուժային դինամիկայի պատճառով: Աշխատողը կարող է այլ ընտրություն չունենալ՝ բացի աշխատանքից իր ֆինանսական կախվածության հետևանքով ահաբեկումը հանդուրժելուց, և նա կարող է չունենալ շատ այլընտրանքային աշխատանքային հնարավորություններ: Իհարկե, այդպիսի հանգամանքները կարող են նույնիսկ խրախուսել գործատուին՝ ահաբեկումը համառորեն շարունակելու և դա անպատժելիորեն անելու համար:

ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ԿՈՆՎԵՆՑԻԱ

Կոնվենցիայի 14-րդ հոդվածով ամրագրվում է Կոնվենցիայում սահմանված իրավունքներից օգտվելու դեպքում խտրականությունից պաշտպանությունը: Ըստ Ղատարանի նախադեպային իրավունքի՝ խտրականության բացառման սկզբունքը «հիմնարար» բնույթ ունի և իրավունքի գերակայության, հանդուրժողականության և սոցիալական խաղաղության արժեքների հետ միասին ընկած է Կոնվենցիայի հիմքում (Էս.Էյ.Էս.-ն ընդդեմ Ֆրանսիայի 2014 թ. [S.A.S. v. France [GC], 2014, § 149. Սթրեյնը և այլք ընդդեմ Ռումինիայի, 2005 թ., § 59 [Strain and Others v. Romania, 2005, § 59]: Ավելին, այս պաշտպանությունն ամբողջականացվում է Կոնվենցիայի թիվ 12 արձանագրության 1-ին հոդվածով, որն առավել ընդհանրական կերպով է արգելում խտրականությունը՝ օրենքով սահմանված ցանկացած իրավունքից օգտվելու դեպքում:

Երբ խոսքը սեռի հիմքով խտրականության մասին է, Ղատարանը բազմիցս նշում է, որ գենդերային հավասարության խթանումը Եվրոպայի Խորհրդի անդամ պետություններում ներկայումս առանցքային նպատակ է (Կոնստանտին Մարկինն ընդդեմ Ռուսաստանի, 2012 թ. [Konstantin Markin v. Russia [GC], 2012, § 127), և որ սկզբունքորեն պետք է առկա լինեն «շատ ծանրակշիռ պատճառներ», որպեսզի այդպիսի տարբերակված վերաբերմունքը համարվի Կոնվենցիային համապատասխան (Աբուլազիզը, Կաբալեսը և Բալկանդալին ընդդեմ Միացյալ Թագավորության, 1985 թ., § 78 [Adulaziz, Cabales and Balkandali v. The United Kingdom, 1985, § 78] (Բուրգհարցն ընդդեմ Շվեյցարիայի 1994 թ.

¹⁶² Սիրդարն ընդդեմ Ռազմական կոմիտեի և պաշտպանության նախարարի [Sirdar v. The Army Board and Secretary of State for Defence], Գործ C-163 Հետագա քննարկման համար տե՛ս Ալեքսանդրա Թիմմեր, 2016 թվական, «Գենդերային կարծրատիպավորումը ԵՄ-ի արդարադատության դատարանի նախադեպային իրավունքում», Հավասարության մասին եվրոպական իրավունքի վերանայում 2016/1, էջ 44:

¹⁶⁴ Տե՛ս Ջոան Հ. Ջոշի և Յոդի Նաչինսոն, 1996 թվական, Սեքսուալ բնույթի ահաբեկումն աշխատավայրում. ինչպես այն ճանաչել, ինչպես գործ ունենալ դրա հետ. ուղեցուցային աշխատանք: Միջազգային գյուղատնտեսական հետազոտությունների խորհրդատվական խմբի (ՄՁՀԽԽ) գենդերային ծրագրի աշխատանքային թուղթ, թիվ 13 շարք, Վաշինգտոն, ԿՇ. Համաշխարհային բանկ:

¹⁶⁵ Նույն տեղում:

§ 27 [Burghartz v. Switzerland], 1994, § 27 Շուլեր-Ցգրագենն ընդդեմ Շվեյցարիայի, 1993 թ, § 67 [Schuler-Zraggen v. Switzerland 1993, § 67] Կոնստանտին Մարկինն ընդդեմ Ռուսաստանի 2012 թ, § 127 [Konstantin Markin v. Russia] [GC], 2012, § 127 ՋեյԴին և Էյ Վին ընդդեմ Միացյալ Թագավորության 2019 թ, § 89 [J.D. and A. v. the United Kingdom, 2019, § 89]:

Դատարանը վճռել է, որ կոնկրետ երկրում ավանդույթներին, տարածված ենթադրություններին կամ գերիշխող սոցիալական վերաբերմունքներին հղումներ կատարելը ոչ բավարար հիմնավորում է սեռի հիմքով տարբերակված վերաբերմունքի դրսևորման համար (Կոնստանտին Մարկինն ընդդեմ Ռուսաստանի, 2012 թ.[Konstantin Markin v. Russia] [GC], 2012, § 127): Օրինակ՝ պետություններին թույլ չի տրվել պարտադրել այն ավանդույթները, որոնք հիմնված են ընտանիքում տղամարդու առաջնային դերի և կնոջ երկրորդային դերի վրա (Յունալ Թեքելին ընդդեմ Թուրքիայի, 2004 թ., § 127 [(Unal Tekeli v. Turkey, 2004, § 63);. Կոնստանտին Մարկինն ընդդեմ Ռուսաստանի [GC], 2012 թ. § 127 [Konstantin Markin v. Russia] [GC], 2012, § 127): Հասարակության մեջ գենդերային դերերի ավանդական բաշխմանը հղում կատարելը չի հիմնավորում, օրինակ՝ երեխայի խնամքի համար տրամադրվող արձակուրդի իրավունքից տղամարդկանց ազատելը: Գենդերային կարծրատիպերը, ինչպիսիք են կանանց որպես երեխայի առաջնային խնամող և տղամարդկանց որպես առաջնային կերակրող ընկալելը, ինքնին չեն կարող համարվել տարբերակված վերաբերմունքի բավարար հիմնավորում ավելի, քան համանման կարծրատիպերը՝ ռասայի, ծագման, մաշկի գույնի կամ սեռական կողմնորոշման հիմքով (Կոնստանտին Մարկինն ընդդեմ Ռուսաստանի [GC], 2012 թ, § 143 [Konstantin Markin v. Russia] [GC], 2012, § 143):

Դատարանը գտել է, որ սեռի հիմքով տարբերակված մոտեցումը խախտել է 14-րդ հոդվածն այնպիսի տարբեր հարցերում, ինչպիսիք են՝

- ամուսնության մեջ հավասարությունը (Յունալ Թեքելին ընդդեմ Թուրքիայի, 2004 թ., (Յունալ Թեքելին ընդդեմ Թուրքիայի, 2004 թ., § 127. Բուրգհարցն ընդդեմ Շվեյցարիայի, 1994 թ. [Burghartz v. Switzerland, 1994].)
- աշխատանքի հասանելիությունը (Էմել Բոյրազն ընդդեմ Թուրքիայի, 2014 թ.) [Emel Boyraz v. Turkey, 2014]
- երեխայի խնամքի համար տրամադրվող արձակուրդը և նպաստները (Կոնստանտին Մարկինն ընդդեմ Ռուսաստանի [GC], 2012 թ. [Konstantin Markin v. Russia] [GC], 2012)
- կերակրողին կորցնելու կենսաթոշակները (Ուիլիսն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության, 2002 թ.) [Willis v. the United Kingdom, 2002]
- քաղաքացիական պարտականությունները (Ջարբ Ադամին ընդդեմ Մալթայի, 2006 թ. [Zarb Adami v. Malta, 2006]). Կարլիայնս Շմիդտն ընդդեմ Գերմանիայի, 1994 թ. [Karlheinz Schmidt v. Germany], 1994)
- ընտանիքի վերամիավորումը (Աբդուլազիզը, Կաբալեսը և Բալկանդալին ընդդեմ Միացյալ Թագավորության, 1985 թ) [Abdulaziz, Cabales and Balkandali v. the United Kingdom, 1985]
- երեխաների ազգանունները (Կուզանը և Ֆազցոն ընդդեմ Իտալիայի, 2014 թ) [Cusan and Fazzo v. Italy, 2014] կամ
- ընտանեկան բռնությունը (Օփուզն ընդդեմ Թուրքիայի, 2009 թ [Opuz v. Turkey, 2009] Վոլոդինան ընդդեմ Ռուսաստանի, 2019 թ [Volodina v. Russia, 2019]):

Ընդհանուր առմամբ, 14-րդ հոդվածի համատեքստում թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածի հետ միասին Ղատարանը կիրառել է «ակնհայտորեն անհիմն» փորձ միայն այն հանգամանքների դեպքում, երբ ենթադրյալ տարբերակված վերաբերմունքը պատմական անհավասարությունը շտկելու համար նախատեսված անցումային միջոցի արդյունք է եղել (Սթեքը և մյուսներն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության, [GC], 2006 թ, §§ 61-66 [Stec and Others v. the United Kingdom [GC], 2006, §§ 61-66] Ռանքին և Ուայթը ընդդեմ Միացյալ Թագավորության, 2007 թ., §§ 40-41 [Runkee and White v. the United Kingdom, 2007, §§ 40-41] Բրիթիշ Գուրխա Ուելֆեյր Սըսայիթին և մյուսները ընդդեմ Միացյալ Թագավորության, 2016 թ, § 81 [British Gurkha Welfare Society and Others v. the United Kingdom, 2016, § 81]: Ղատարանը, օրինակ, ընդունել է, որ պետական կենսաթոշակների համակարգում տղամարդկանց և կանանց նկատմամբ տարբերակված վերաբերմունքն ընդունելի է, քանի որ դա երկու գենդերների միջև փաստացի անհավասարությունները շտկելուն ուղղված դրական միջոցառումների ձև է (Սթեքը և մյուսներն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության, [GC], 2006 թ, § 61 [Stec and Others v. the United Kingdom [GC], 2006, § 61] Անդրլեն ընդդեմ Չեխիայի Հանրապետության, 2011 թ., § 60 [Andrie v. the Czech Republic, 2011, § 60]:

Նապոտնիկն ընդդեմ Ռումինիայի [Napotnik v. Romania, 2020] գործով Ղատարանն առաջին անգամ քննել է հղիության հիմքով ենթադրյալ խտրականության գործ: Ղատարանը հաշվի է առել այն հանգամանքը, որ քանի որ հղիության հիմքով միայն կանանց նկատմամբ կարող է տարբերակված վերաբերմունք լինել, նման տարբերակված վերաբերմունքը հավասար է սեռի հիմքով ուղղակի խտրականության, եթե դա հիմնավորված չէ (§ 77): Ղատարանը նաև գտել է, որ դիմողի հղիության պատճառով նրա օտարերկրյա դիվանագիտական գործուղման վաղաժամկետ դադարեցումն անհրաժեշտ է եղել դիվանագիտական առաքելության գործնական հնարավորություններն ապահովելու և պահպանելու ու դրա արդյունքում՝ այլ անձանց իրավունքները պաշտպանելու համար: Ներպետական մարմիններն այդ միջոցառումը հիմնավորելու համար համապատասխան և բավարար պատճառներ են ներկայացրել, և դիմողի նկատմամբ խտրականություն չի դրսևորվել:

4.1.2. ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՕՐԵՆՍԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԳՈՐԾԵԼԱԿԵՐՂԸ

Զբաղվածության ոլորտում կանանց նկատմամբ խտրականությունը բազմաշերտ է և շատ հաճախ թաքնված է իրավական տեսանկյունից ճշգրիտ ձևակերպումների ներքո: Այս համատեքստում իրական հավասարության խոր ընկալումը, խտրականության տարբեր ձևերի մասին գիտելիքները պետք է նպաստեն այն կանանց արդյունավետ պաշտպանությանը, որոնք իրենց սեռի, տարիքի և այլ առանձնահատկությունների հիմքով խտրականության են ենթարկվում:

Աշխատանքային օրենսգրքի համաձայն՝ խտրականությունն արգելված է մի շարք հոդվածներով: Բոլորովին վերջերս՝ 2019 թվականին, օրենսգրքում ավելացվել է նոր դրույթ (3.1 հոդված), որը սահմանում է հետևյալը. խտրականություն է համարվում սեռի, ռասայի, մաշկի գույնի, էթնիկ կամ սոցիալական ծագման, գենետիկական հատկանիշների, լեզվի, կրոնի, աշխարհայացքի, քաղաքական կամ այլ հայացքների, ազգային

փոքրամասնության պատկանելության, գույքային վիճակի, ծնունդի, հաշմանդամության, տարիքի կամ անձնական կամ սոցիալական բնույթի այլ հանգամանքների պատճառով ցանկացած ուղղակի կամ անուղղակի տարբերակում, բացառում կամ սահմանափակում, որի նպատակը կամ արդյունքը համարվում է կոլեկտիվ և (կամ) անհատական աշխատանքային հարաբերությունների ծագման և (կամ) փոփոխման և (կամ) դադարման դեպքերում նվազ բարենպաստ վերաբերմունքի դրսևորումը կամ մյուսների հետ հավասար հիմունքներով աշխատանքային օրենսդրությամբ սահմանված ցանկացած իրավունքի ճանաչման և (կամ) իրականացման արգելքը կամ ժխտումը՝ բացառությամբ այն դեպքերի, երբ այդպիսի տարբերակումը, բացառումը կամ սահմանափակումն օբյեկտիվորեն արդարացված են հետապնդվող իրավաչափ նպատակով, և այդ նպատակին հասնելու համար կիրառվող միջոցները համաչափ են ու անհրաժեշտ: Աշխատանքի ընդունման հայտարարություններում (մրցույթներում) և աշխատանքային հարաբերությունների իրացման ընթացքում, գործնական հատկանիշներից և մասնագիտական պատրաստվածությունից ու որակավորումից բացի, արգելվում է խտրականության հիմք հանդիսացող որևէ այլ պայման սահմանելը՝ բացառությամբ, եթե դա բխում է աշխատանքին ներհատուկ պահանջներից: Նաև 180-րդ հոդվածի 3-րդ կետով նշվում է, որ «Աշխատանքների որակավորման համակարգի կիրառման դեպքում միևնույն չափանիշները պետք է կիրառվեն ինչպես տղամարդկանց, այնպես էլ կանանց նկատմամբ, և այդ համակարգը պետք է մշակված լինի այնպես, որ բացառի սեռային հատկանիշներով ցանկացած խտրականություն»:

Խտրականության բացառման սկզբունքը, այնուամենայնիվ, գործնականում լիարժեք չի իրականացվում: Ըստ էության, գոյություն ունի դե ֆակտո ուղղահայաց (բարձր պաշտոններ զբաղեցնելու և առաջխաղացման համար անհավասար հնարավորությունների առումով) և հորիզոնական (կոնկրետ մասնագիտությունների և ոլորտների առումով) խտրականություն կանանց նկատմամբ¹⁶⁷:

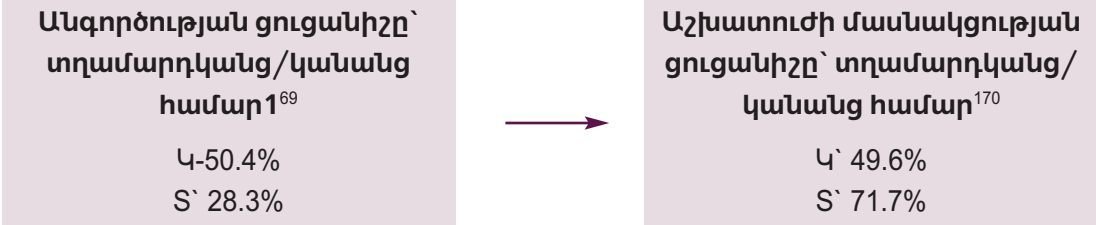
Վիճակագրությունը ցույց է տալիս¹⁶⁸, որ աշխատանքային հարաբերություններում տղամարդկանց և կանանց միջև մշտական անհավասարություն կա: Ստորև ներկայացված աղյուսակում երևում է տղամարդկանց և կանանց աշխատուժի մասնակցության և անգործության ցուցանիշների միջև եղած տարբերությունը:

¹⁶⁷ Մարդու իրավունքների պաշտպանի տարեկան հաղորդում՝ 2019 թվականի ընթացքում Հայաստանում Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության վիճակի մասին, 632-րդ էջ:

¹⁶⁸ Տե՛ս «Հայաստանի կանայք և տղամարդիկ» 2020 թվականի վիճակագրական բուկլետը, որը պատրաստվել է ՀՀ Ազգային վիճակագրական կոմիտեի կողմից, հասանելի է https://armstat.am/file/article/gender_2020.pdf հղումով:

Աշխատող բնակչության տարիքը՝ 15-74 տարեկան

Կանայք (Կ)՝ 1,177,054 մարդ
Տղամարդիկ (Տ)՝ 1,024,064 մարդ

Ըստ Ազգային վիճակագրական կոմիտեի՝ աշխատուժի մասնակցության մակարդակն ավելի բարձր է տղամարդկանց շրջանում, քան կանանց: 15-74 տարեկան արական սեռի բնակչության 71.2%-ը և իգական սեռի բնակչության 48.2%-ը զբաղված են կամ փնտրում են աշխատանք: Բացի այդ, կանայք զբաղեցնում են ղեկավար պաշտոնների (օրենսդիրներ, ավագ պաշտոններ, կառավարիչներ) 27%-ը, մինչդեռ տղամարդիկ զբաղեցնում են այդ պաշտոնների 73%-ը: Ղեկավար պաշտոններում գենդերային բացը կազմում է 46 տոկոսային կետ: Ղա նշանակում է, որ տղամարդիկ ղեկավար պաշտոններ զբաղեցնում են 2.7 անգամ ավելի շատ, քան կանայք: Եվ վերջապես, 2019թ. կանանց վաստակը կազմել է տղամարդկանց վաստակի 65.3%-ը, այսինքն՝ գենդերի հիմքով վարձատրության առումով խզվածքը կազմել է 34.7%:

Դրանից բացի՝ Ազգային վիճակագրական կոմիտեն ուսումնասիրել է չաշխատելու պատճառները: Ընտանեկան հանգամանքները (ընտանեկան պարտականություններում ներգրավվածությունը) որպես չաշխատելու պատճառ նշողների 99%-ը կանայք են, մինչդեռ 1%-ը՝ տղամարդիկ¹⁷¹:

Հայաստանում խտրականությունն սկսվում է մասնագիտությունների ընտրությունից, և այս դեպքում կանանց համար «համապատասխան» և «ոչ համապատասխան» մասնագիտություններին առնչվող տարածված կարծրատիպեր կան: Այս կարծրատիպերը հետագայում իրենց արտացոլումն են գտնում աշխատանքի հայտարարություններում: Համաձայն այն ուսումնասիրության, որի շրջանակում 2711 հայտարարություն է քննվել, 320 հայտարարություն պարունակել է դիմողի սեռի վերաբերյալ պահանջ, 45-ը հասցեավորել է արական սեռի դիմողների, իսկ 275-ով պահանջվել են իգական սեռի թեկնածուներ: Այսպես, իգական սեռի դիմողների համար տարածված են այնպիսի աշխատանքներ, ինչպիսիք են քարտուղարը (69), խանութի վաճառողը (53) և հեռախոսային օպերատորը (40): Դրանից բացի՝ ադմինիստրատորի և մենեջերի որոշ պաշտոններ առաջարկվել են իգական սեռի ներկայացուցիչների: Հատկանշական է, որ սեռի վերաբերյալ պահանջից բացի՝ իգական սեռի թեկնածուների համար

¹⁶⁹ Անգործության ցուցանիշը բնակչության այն հատվածի հարաբերակցությունն է, որը ներգրավված չէ աշխատուժում: Իրար գումարելի անգործության ցուցանիշը և աշխատուժի մասնակցությունը կազմում է 100 տոկոս:
¹⁷⁰ Աշխատուժը աշխատունակ տարիքի բոլոր աշխատող և չաշխատող անձանց ընդհանուր թիվն է: Աշխատուժի մասնակցության ցուցանիշն արտահայտում է աշխատուժը՝ աշխատունակ տարիքի բնակչության տոկոսային հարաբերությամբ:
¹⁷¹ Տե՛ս «Հայաստանի կանայք և տղամարդիկ» 2020 թվականի վիճակագրական բուկետը, որը պատրաստվել է ՀՀ Ազգային վիճակագրական կոմիտեի կողմից, հասանելի է https://armstat.am/file/article/gender_2020.pdf հղումով:

հայտարարություններում նշվում է տարիքի վերաբերյալ պահանջ (սովորաբար՝ մինչև 25 կամ 30 տարեկան), իսկ երբեմն այլ առանձնահատկություններ, ինչպես օրինակ՝ բարետես արտաքինը, աշխույժ, բարեհամբույր լինելը և այլն: Ի հակադրություն դրա՝ արական սեռի դիմողներին առաջարկվող աշխատանքները ներառում են ծրագրավորողի, հաշվապահի, փոխտնօրենի, գանձապահի և վարորդի մասնագիտությունները: Առաջին հայացքից կարող է թվալ, թե այս հայտարարությունները երկու սեռերի համար էլ հավասարապես խտրական են: Այնուհանդերձ, այս երևույթը բազմաշերտ խտրականության հետ մեկտեղ շատ ավելի արմատացած է կանանց դեպքում, քանի որ նրանց առաջարկվող աշխատանքների դեպքում չի պահանջվում բարձր որակավորում, չի առաջարկվում կարիերայի առաջխաղացում, և այդ աշխատանքների դիմաց նրանց վարձատրությունը ցածր է՝ ի հակադրություն տղամարդկանց առաջարկվող աշխատանքների: Դրանից բացի՝ կանանց հասցեավորված հայտարարություններում տեղ են գտնում այլ առանձնահատկություններ, ինչպես օրինակ՝ արտաքին տեսքի վերաբերյալ պահանջները, որոնք սակայն, երբեք չեն դիտարկվում տղամարդկանց հասցեագրված հայտարարություններում: Սա խորապես արմատացած գենդերային կարծրատիպերի ևս մի դրսևորում է: Այս գործելակերպը բխում է լայն տարածում ունեցող սոցիալական այն ընկալումից, որ այն աշխատանքները, որոնք պահանջում են բարձր մակարդակի կախվածություն, պասիվություն և հոգատարություն, նախատեսված են բացառապես կանանց համար¹⁷²:

Աշխատանքային հարաբերություններում կանանց նկատմամբ խտրականությունը հաճախ պայմանավորված է հղիությամբ: Հայաստանի օրենսդրությամբ հղի կանանց տրամադրվում են մի շարք արտոնություններ, և հետևաբար գործատուի համար ստեղծվում են մի շարք պարտավորություններ, որոնցից նա կցանկանար խուսափել: Եղել են դեպքեր, երբ հարցազրույցի ժամանակ դիմողներին բացահայտ կերպով հարցրել են, թե արդյոք նրանք մանկահասակ երեխաներ ունեն կամ արդյոք պլանավորում են ծննդաբերել: Երբեմն նրանք ստիպված են եղել խոստանալ, որ մոտակա տարիներին երեխաներ չեն ունենալու:

Հղիության հիմքով խտրականության բացահայտված դեպքերից մեկում կազմակերպությունը բարձրացրել էր բոլոր աշխատողների աշխատավարձը՝ բացի ծննդաբերության արձակուրդից վերադարձածներից: Պատճառաբանությունը այն էր, որ բարձրացվում է այն աշխատողների աշխատավարձը, որոնք աշխատել են վերջին երեք տարիներին և ապահովել են կազմակերպության բարգավաճումը¹⁷³: Ծննդաբերության արձակուրդից վերադարձած կանայք, ամենայն հավանականությամբ, վերջին զարգացումներին համաքայլ լինելու համար հատուկ վերապատրաստում չեն անցնում, ինչը սահմանափակում է նրանց կարիերայի հեռանկարները:

Այնուամենայնիվ, հարկ է նշել, որ այս խնդիրները չեն հայտնվում Հայաստանի դատարաններում, թե՛ քրեական և թե՛ քաղաքացիական օրենսգիտության մեջ գենդերի հիմքով խտրականության վերաբերյալ ոչ մի դատավարություն չի անցկացվել, և ոչ մի նախադեպային իրավունք չի արձանագրվել: Դրա պատճառը մի կողմից խտրականությունը բացառող օրենսդրության բացակայությունն է, մյուս կողմից՝ իրավաբանների և դատավորների շրջանում դատարանում խտրականությունը վիճարկելու իրավական հնարավորությունների մասին տեղեկացվածության պակասը:

¹⁷² Գ. Շահնագարյան, Զ. Ազնուրյան, «ԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՇԽԱՏԱՇՈՒԿԱՅՈՒՄ ԳԵՆԴԵՐԻ ՀԻՄՔՈՎ ՏԱՐԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԸՆԿԱՆՈՒՄԸ», 2015 թվական, «Գենդերային անհավասարությունը աշխատաշուկայում. հիմնախնդիրները և լուծումները լուկա

¹⁷³ Իրավաբանի հետ անցկացված հարցազրույցից, որը հասանելի է <https://infocom.am/Article/30238> հղումով:

և գլոբալ համատեքստում» թեմայով համաժողովի նյութերի հավաքման շրջանակում, 2015 թ., 80-րդ էջ:

Աշխատանքային հարաբերություններում գենդերի հիմքով խտրականության մեկ այլ դրսևորում է կանանց, անչափահասների և հաշմանդամություն ունեցող անձանց համար վնասակար համարվող աշխատանքների և մասնագիտությունների ցանկը, որը ներառված է ՀՀ կառավարության 2005 թվականի դեկտեմբերի 29-ի թիվ 2308-Ն որոշման մեջ¹⁷⁴: Նմանատիպ ցանկը սովետական ժառանգության մնացուկ է, և ԿԽՎԿ-ն առաջարկում է վերացնել այն:

Վերլուծության ենթակա մեկ այլ կարևոր խնդիր է աշխատավայրում սեքսուալ բնույթի ահաբեկումը: Այս թեման ավանդաբար տաբու է եղել: Տուժողները դժկամությամբ են բարձրաձայնում իրենց այդ փորձության մասին՝ աշխատանքը կորցնելու վախից, ինչպես նաև հանրային կարծիքի կամ խարազանվելու պատճառով: Բացի այդ, սեքսուալ բնույթի հետապնդման դեպքում ապացույցներ գրեթե երբեք չեն լինում, ինչը նպաստում է դա թաքցնելուն:

Վերջին ուսումնասիրություններով, այնուամենայնիվ, Հայաստանի աշխատաշուկայում կանանց նկատմամբ սեքսուալ բնույթի հետապնդման տարբեր ձևեր են բացահայտվել՝ գործատուների, ղեկավարների և գործընկերների կողմից հարձակումներից մինչև հաճախորդների կողմից բռնարարքներ: Դրանցում տեղ են գտել վարքագծի այնպիսի դրսևորումներ, ինչպիսիք են¹⁷⁵

- տղամարդկանց կողմից կանանց հանդեպ չափազանց/ոչ ցանկալի ուշադրությունը,
- սեռական բնույթի արտահայտությունները, կատակները, անեկդոտները,
- սեռական բնույթի շարժումները,
- անցանկալի սեռական հարաբերությունների առաջարկը/պահանջը¹⁷⁶:

Ուստի մտահոգիչ է, որ պետությունն օրենսդրական մակարդակով չի անդրադարձել սեքսուալ բնույթի հետապնդմանը և չի կարգավորել նմանօրինակ գործելակերպը, ինչը տուժողների համար գրեթե անհնար է դարձնում դատարաններում արդարադատություն հայցելը:

Եզրակացություններ և առաջարկություններ

- Աշխատանքային հարաբերություններում անուղղակի խտրականությունն ավելի հաճախ է հանդիպում, քան ուղղակի խտրականությունը, և դրան հարկ է անդրադառնալ ապացուցման բեռի վերաբերյալ հատուկ դրույթների և ապացույցների տարբեր տեսակների, այդ թվում՝ վիճակագրական տվյալների և փորձագետների եզրակացությունների միջոցով:
- Որպես դատավոր՝ խտրականության դեպքերում համապատասխան ապացույցներ պահանջելու հարցում լինել ավելի ակտիվ և նախաձեռնող:
- Հարցի վերաբերյալ տեղեկացվածության պակասի, օրենսդրության բացերի և արդարադատության համակարգում գենդերային

¹⁷⁴ Հասանելի է [https://www.refworld.org/publisher, CEDAW, ARM0.html](https://www.refworld.org/publisher/CEDAW/ARM0.html), page 8 հղումով:

¹⁷⁵ Ն. Մելքոնյան, Յ. Մելքոնյան, «ՍԵՌԱԿԱՆ ԲՆՈՒՅԹԻ ՀԵՏԱՊԵՆՏՆԵՐԸ ԱՇԽԱՏԱՎԱՅՐՈՒՄ ՈՐՊԵՍ ԿԱՆԱՆՑ ՄԱՍՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ԱՌԱՋԸՆԹԱՑԸ ԽՈՉԸՆԴՈՏՈՂ ԳՈՐԾՈՆ. ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ ԱՐԴԻ ԻՐԱՎԻՃԱԿԻ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆ», հասանելի է <http://www.yso.am/files/Nvard%20Melkonyan%20and%20Yuliana%20Melkumyan-eng.pdf>, 7-րդ էջ հղումով:

¹⁷⁶ Նույն տեղում, էջ 9:

կողմնակալության պատճառով կանայք խուսափում են գործերը դատարան տալուց, ինչը հանգեցնում է վտանգավոր անգործության՝ ավելացնելով խտրական գործելակերպի ծավալները: Ուստի կարևոր է locus standi (իրավասություն) շնորհել այն հասարակական կազմակերպություններին և հատուկ խմբերին, որոնք աշխատավայրում խտրականության (և ընդհանուր առմամբ՝ խտրականության հիմնական մոդելների) վերաբերյալ հարցերը բարձրացնում են դատարաններում՝ հանուն տուժողների և ընդհանրապես հասարակության շահերի: Թեև այնպիսի գործելակերպեր, ինչպիսին actio popularis-ն [հանրային հայց] է, հնարավոր է՝ գործող օրենսդրությամբ ուղղակիորեն նախատեսված չլինեն (բացառությամբ շրջակա միջավայրի պաշտպանության գործերի), բարձր ատյանների դատարանները համապատասխան բողոքի արկայության դեպքում կարող են դրա շուրջ իրավական քննարկում նախաձեռնել և նման հնարավորության բացակայությունը դիտարկել որպես իրական հավասարության պաշտպանության գործընթացում արկա օրենսդրական բաց:

- Աշխատավայրում սեքսուալ բնույթի հետապնդմանը պետության կողմից չանդրադառնալը, չարգելելը և չպատժելը *դե ֆակտո* գենդերային հավասարություն ապահովելու և խտրականության ենթարկված անձանց համար համարժեք իրավական պաշտպանության միջոցներ տրամադրելու պետության պարտավորության խախտում է: Նախքան սեռական ոտնձգության մասին հատուկ դրույթ պարունակող «Կանանց և տղամարդկանց հավասար իրավունքների և հավասար հնարավորությունների ապահովման մասին» օրենքի նախագծի ընդունումը՝ սեքսուալ բնույթի հետապնդումը ներկայումս կարող է պատժվել Քրեական օրենսգրքի 140-րդ կամ 143-րդ հոդվածով՝ կախված հանգամանքներից:

Վարժություն

Դատավորի թեկնածու պարոն Ա.Ս.-ն վիճարկել է Բարձրագույն դատական խորհրդի որոշումը՝ իրեն Վարչական դատարանի դատավորների թեկնածուների ցուցակում չընդգրկելու մասին: Նա բողոք էր ներկայացել, որ թեև ինքը խորհրդի անդամների ավելի շատ ձայներ էր հավաքել, թեկնածուների ցուցակում իրեն փոխարինել էին կին թեկնածուով՝ հիմք ընդունելով 109-րդ հոդվածի 5-րդ կետով սահմանված գենդերային քվոտան: Նա կրոնական փոքրամասնության խմբից է, բազմիցս անձամբ է խտրականության ենթարկվել և փաստարկներ է ներկայացնում, որ պետությունն իր նկատմամբ հատուկ վերաբերմունք էրբեք չի դրսևորել:

Վարչական դատարանը կասեցրել է գործը և դիմել Սահմանադրական դատարան՝ գենդերային հավասարության սահմանադրականության վերաբերյալ գործով վճիռ կայացնելու համար:

Դուք ի՞նչ վճիռ կկայացնեիք՝ գործելով Սահմանադրական դատարանի դատավորի պաշտոնում:

Վերապատրաստողի համար. Խրախուսել քննարկումը հետևյալ թեմաների շուրջ.

- Որո՞նք են նպաստավոր գործողության (դրական խտրականության) առավելությունները:
- Որո՞նք կարող են լինել նպաստավոր գործողության (դրական խտրականության) ռիսկերը:
- Ձեր կարծիքով, ինչպե՞ս պիտի կիրառվի նպաստավոր գործողությունը՝ համամասնություն ապահովելու համար:

Քննարկման ընթացքում վերապատրաստողը կարող է ներկայացնել Արդարադատության եվրոպական դատարանի վիճելի վճիռը՝ Կալանկեն ընդդեմ Ֆոլայե Հանսեշտադտ Բրեմենի, C-450/93, 1995 թ. [C-450/93, Kalanke v. Freie Hansestadt Bremen¹⁷⁷, 1995] գործով և հրավիրել մասնակիցների՝ վճռի վերաբերյալ մեկնաբանություններ անելու և այն Հայաստանի օրենսդրության հետ համեմատելու համար: Վերապատրաստողը կարող է նաև օգտվել սույն ձեռնարկի 3-րդ գլխում ներկայացված գեներային քվոտաների աղյուսակից:

¹⁷⁷ Նշված վճռի մեջ Արդարադատության եվրոպական դատարանը գործով որոշում է կայացրել, ըստ որի դրական գործողության իրավունքը, որով նախատեսվում է հավասար որակավորում ունեցող կանանց առաջխաղացում այն դեպքում, երբ գբաղվածության որևէ բնագավառում նրանք ներկայացվածության ցածր մակարդակ ունեն, խախտել է Եվրոպական միությունում գեներային խտրականությունն արգելող օրենքները: Մասնավորապես, դատարանը նշել է, որ կանանց համար «բացարձակ և անվերապահ առաջնահերթություն» երաշխավորող ներպետական իրավական նորմերը չեն սահմանափակվում «հավասար հնարավորությունների խթանմամբ» և դուրս են գալիս 76/207 հրահանգի 2(4) հոդվածի շրջանակներից: Դատարանը խստորեն է մեկնաբանել 2(4) հոդվածը՝ նշելով, որ անդամ պետությունը չի կարող հավասարության արդյունքը փոխարինել հնարավորության հավասարությամբ:

4.2. ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՄԵՋ ԳԵՆԴԵՐԱՅԻՆ ՀԱՎԱՍԱՐՈՒԹՅԱՆ ԱՊԱՀՈՎՈՒՄԸ (ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՉԱՓԱՆԻՇՆԵՐԸ, ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՕՐԵՆՍԴԻՐՈՒԹՅՈՒՆԸ, ԳՈՐԾԵԼԱԿԵՐՊՈՒՄ ԱՌԿԱ ԲԱՑԵՐԸ)

4.2.1. ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՉԱՓԱՆԻՇՆԵՐԸ ԵՎ ԳՈՐԾԵԼԱԿԵՐՊԵՐԸ

Ընտանեկան իրավունքն իրավունքի այնպիսի ոլորտ է, որը հատկապես կարևոր է կանանց համար: Դիտարկեք, օրինակ, Հորդանանում անցկացված՝ իրավաբանական օգնության տրամադրման ծառայությունների պահանջարկի վերաբերյալ տնային տնտեսությունների հարցման արդյունքները: Ընտանեկան իրավունքը որպես իրենց մտահոգությունների հիմնական ոլորտ նշած բոլոր պատասխանողների 94 %-ը կանայք են եղել¹⁷⁸: Փաստորեն, համեմատած վարչական, քաղաքացիական և քրեական իրավունքի հետ, ընտանեկան իրավունքն ամենաշատ տարածայնություններն է ցույց տվել այն առումով, թե ինչպես են արական և իգական սեռերի ներկայացուցիչները պատասխանել: Այդ եզրահանգումը ենթադրում է, որ կանայք են դեռևս կրում հիմնական պատասխանատվությունը չվճարվող տնային գործերի և երեխայի խնամքի համար, և այդպիսով, նրանց իրավական շահերը միտված են արտացոլելու այդ դերը:

Ընտանեկան իրավունքը կարող է համընկնել վնասակար երևույթների հետ, օրինակ՝ հարկադիր ամուսնությունների դեպքում, սակայն այն ընդհանուր առմամբ տարբերվում է կանանց նկատմամբ բռնությունից և վերաբերում է ոչ թե քաղաքացիական, այլ քրեական հարցերին: Շատ երկրների, այդ թվում՝ Հայաստանի ներպետական օրենսդրություններով կանանց նկատմամբ ընտանիքներում ուղղակի խտրականություն չի նախատեսվում: Այնուամենայնիվ, կան օրինակներ, երբ կանայք ամուսնությանն ու ամուսնալուծությանը, երեխայի խնամակալությանը, ալիմենտին/ապրուստը հոգալուն կամ գույքի բաժանմանը վերաբերող գործերում չունեն օրենքի լիակատար պաշտպանություն: Մասնավորապես ընտանեկան բռնությունն ընկած է բազմաթիվ ամուսնալուծությունների հիմքում և այնուամենայնիվ, քաղաքացիական վարույթներում հաճախ թաքցված է մնում: Կամ նույնիսկ եթե ընտանեկան բռնության փաստի մասին հայտնի է, դատարանը կարող է չկիրառել այնպիսի գենդերազգային մոտեցում, որով հաշվի են առնվում հարկադրանքի, քրեական հետապնդման կամ մանիպուլյացիայի այն խնդիրները, որոնք բնորոշ են ընտանեկան բռնության իրավիճակներին: Միացյալ Թագավորությունում հաշտարարության նիստերի ընթացքում ընտանեկան գործերով դատարանների խորհրդատուների և ծնողների միջև շփումների ուսումնասիրությունը, օրինակ, ցույց է

¹⁷⁸ Հորդանանի իրավաբանական օգնության արդարադատության կենտրոն և Ծրագրման և միջազգային համագործակցության նախարարության վիճակագրական վարչություն, 2011 թվական, Վիճակագրական հարցում՝ իրավաբանական օգնության տրամադրման ծառայությունների պահանջարկի ծավալի վերաբերյալ:

տալիս, որ երբ կանայք բարձրացրել են ընտանեկան բռնության խնդիրը, այն սովորաբար «անհետացել է՝ անտեսվելով, վերածնակերպվելով կամ մերժվելով ընտանեկան գործերով դատարանների խորհրդատուների կողմից»¹⁷⁹:

Իրավական չափանիշների ակնարկ

ԿԽՎԿ-ի բազմաթիվ դրույթներում հիշեցվում է, որ բռնությունն ընտանիքում մնում է խոչընդոտ՝ կանանց և տղամարդկանց միջև լիակատար հավասարության համար: Կոնվենցիայով ճանաչվում է երեխաների դաստիարակության հարցում տղամարդկանց և կանանց համատեղ պատասխանատվությունը և այն, որ երեխայի շահը հիմնարար նկատառում է (5-րդ հոդված): ԿԽՎԿ-ով նաև պահանջվում է, որ Պետությունները միջոցներ ձեռնարկեն «ամուսնության ու ընտանեկան հարաբերությունների հետ կապված բոլոր հարցերում» կանանց նկատմամբ խտրականությունը վերացնելու համար (16-րդ հոդված):

Ամուսնության մեջ և ընտանիքում հավասարության վերաբերյալ ԿԽՎԿ կոմիտեի թիվ 21 ընդհանուր հանձնարարականով մանրամասն անդրադարձ է կատարվում Կոնվենցիայի կանխատեսումներին, և հստակեցվում են որոշ այնպիսի կարևոր սկզբունքներ, ինչպիսիք են՝

- կանանց՝ երեխաների թիվն ու նրանց ծննդյան միջև ընկած ժամանակահատվածը որոշելու իրավունքը, որը չպետք է սահմանափակվի այնպիսի երևույթներով, ինչպիսիք են հարկադիր ամլացումը կամ հղիության հարկադիր արհեստական ընդհատումները,
- ամուսնալուծության վարույթի ընթացքում, օրինակ՝ գույքի բաժանման վերաբերյալ հարցերում կանանց նկատմամբ խտրականություն չցուցաբերելն ապահովելու կարիքը և,
- հիշեցում պետություններին՝ կանանց նկատմամբ և՛ հանրային, և՛ ընտանեկան կյանքում գենդերային հիմքով բռնությունից զերծ լինելն ապահովելու իրենց պարտավորության մասին:

Երեխայի լավագույն շահերը

Որպես ավելի լայն գոհակենտրոն մոտեցման մաս՝ «Կանանց նկատմամբ բռնության և ընտանեկան բռնության կանխարգելման ու դրանց դեմ պայքարի մասին» Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիայով ընդգծվում է կարևոր կապն ընտանեկան բռնության և ընտանեկան խնդիրների միջև՝ երեխայի խնամակալության, տեսակցության իրավունքների և ապահովության համատեքստում: Կողմ պետություններից պահանջվում է ձեռնարկել «անհրաժեշտ օրենսդրական կամ այլ միջոցառումներ՝ ապահովելու համար, որ երեխաների խնամակալության և նրանց տեսակցության իրավունքների վերաբերյալ որոշումներ կայացնելիս հաշվի առնվեն [սույն] Կոնվենցիայի գործողության ոլորտում ընդգրկված բռնության միջադեպերը» և «ապահովելու համար, որ տեսակցության կամ խնամակալության որևէ իրավունքի իրականացմամբ չվտանգվեն տուժողի կամ

¹⁷⁹ Եվրոպայի խորհրդի Գենդերային հավասարության հարցերով հանձնաժողով, 2013 թվական, Իրագործելիության ուսումնասիրություն. Կանանց համար արդարադատության հավասար մատչելիություն, էջ 17:

երեխաների իրավունքներն ու անվտանգությունը» (31-րդ հոդված): Ընտանեկան բռնություն գործադրած անձանց նկատմամբ պատժամիջոցների համատեքստում Կոնվենցիայով առաջարկվում է, որ պետությունները զրկեն ծնողական իրավունքներից, «եթե երեխայի լավագույն շահերը, որոնց թվում կարող է լինել տուժողի անվտանգությունը, չեն կարող երաշխավորվել այլ կերպ» (Հոդված 45(2)):

Ընտանեկան բռնությունը և ոտնձգության ենթարկված զուգընկերոջ խոցելի կարգավիճակը պետք է հաշվի առնվեն այն հարցը որոշելիս, թե որ ծնողը պետք է իրականացնի երեխայի խնամքը և խնամակալությունը¹⁸⁰: Այդպիսի որոշումները պետք է հիմնված լինեն անհատական ծնողական ունակությունների և վարքագծի, ինչպես նաև երեխային մեկ կամ երկու ծնողների խնամակալությանը հանձնելու օգուտների և ռիսկերի գնահատման վրա:

Ընդհանուր նկատառումներ

Ուշադրություն դարձնելով այն խնդրին, թե իրավական համակարգն ինչպես պետք է անդրադարձնի ընտանեկան բռնության խնդրին ընտանեկան իրավունքի վերաբերյալ գործերի համատեքստում՝ գործող մասնագետները պետք է տեղյակ լինեն, որ զգալի թվով վիճարկվող ամուսնալուծության գործեր իրականում ունեն ընտանեկան բռնության նախապատմություն՝ չնայած որ պարտադիր չէ, որ այդ փաստը հայտնի լինի կողմերի փաստաբաններին կամ նույնիսկ դատարանին: Երբ իրավական ոլորտի մասնագետները (հատկապես՝ դատավորները) տեղյակ չեն բռնության նախապատմությանը կամ ընտանեկան բռնության դինամիկային, հազվադեպ չեն նաև այն դեպքերը, երբ նրանք ամուսնալուծվող զույգին խրախուսում են հաշտվել կամ «հարթել իրենց տարաձայնությունները»՝ հաճախ «ընտանիքը միասին պահելու» նպատակով: Այդ երևույթը կարող է ակամայից բարձրացնել տուժողի և (կամ) նրա երեխաների նկատմամբ կրկնվող կամ սրացած բռնության վտանգը:

Ամուսնալուծությունների գործերի առաջընթացին խոչընդոտելը նաև խաթարում է տուժողի՝ որոշում կայացնելու գործընթացը: Ամուսնալուծությունը հաճախ այն առաջնային պաշտպանության միջոցն է, որով կանայք ձգտում են փախչել ոտնձգություն պարունակող հարաբերություններից՝ սովորաբար շատ տարիների ընթացքում ոտնձգության ենթարկվելուց հետո: Հարկ է նկատել, որ ՀԻԳ-ի ուսումնասիրությունը ներառել է այնպիսի կանանց, որոնք զուգընկերոջ կողմից ենթարկվել են ֆիզիկական և (կամ) սեռական բռնության և ի վիճակի են եղել հաղթահարել բռնությունը: Այդ կանանց 30 %-ը «ամուսնալուծությունը, բաժանումը կամ տեղափոխվելը» նշել են որպես առաջնային գործոն, որը նրանց օգնել է դադարեցնել բռնություն պարունակող հարաբերությունը՝ համեմատած այն երկու տոկոսի հետ, որոնք որպես այդպիսի առաջնային գործոն նշել են «բռնություն գործադրած անձին առաջադրված մեղադրանքները, դատապարտումը դատարանի կողմից»¹⁸¹:

Կան միջամտության մի շարք հատուկ կետեր, որոնք գործող մասնագետները պետք է հաշվի առնեն, երբ ընտանեկան իրավունքն ու ընտանեկան բռնությունը հատվում են:

¹⁸⁰ ԿԽՎԿ կոմիտե, 2010 թվական, Ամփոփիչ դիտարկումներ. Չեխիայի Հանրապետություն, ՄԱԿ-ի փաստաթուղթ CEDAW/C/CZE/CO/5 (2010), 23-րդ պարբերություն. ԿԽՎԿ կոմիտե, 2009 թվական: Ամփոփիչ դիտարկումներ. Գերմանիա, ՄԱԿ-ի փաստաթուղթ CEDAW/C/DEU/CO/6, 42-րդ պարբերություն:

¹⁸¹ Եվրոպական միության՝ Հիմնարար իրավունքների գործակալություն (ՀԻԳ), 2014 թվական, Բռնությունը կանանց նկատմամբ. ԵՄ մակարդակով անցկացված ուսումնասիրություն, Հիմնական արդյունքները, էջ 46:

- Ընտանեկան բռնության դեպքեր ներառող գործերում խիստ կարևոր է համագործակցությունը քրեական և քաղաքացիական հարցերի շուրջ: Շատ կարևոր է, որ քրեական գործերով զբաղվող իրավական ոլորտի մասնագետները, մասնավորապես՝ դատախազներն ու դատավորները չենթադրեն, որ վարույթի վերաբերյալ տեղեկատվությունը հասանելի կդառնա ցանկացած քաղաքացիական հայցի շրջանակներում: Օրինակ՝ ամուսնալուծության գործով լսման ժամանակ դատավորը կարող է ստացած չլինել որևէ տեղեկատվություն այն մասին, որ նախկին ամուսինը խախտում էր պաշտպանության միջոց կիրառելու մասին որոշումը:
- Եթե կա ոտնձգության նախապատմություն, ապա ընտանեկան վեճերի վերաբերյալ գործերում նպատակահարմար չէ խրախուսել վերամիավորումը կամ գործն ուղարկել հաշտարարության կամ վեճի լուծման այլընտրանքային ձևերի: Վեճի այլընտրանքային լուծման հատուկ խնդիրն ավելի մանրամասն է նկարագրված սույն ձեռնարկի 4 մոդուլում: Իրավական ոլորտի գործող մասնագետները պետք է տեղյակ լինեն, որ հաշտարարությունը հիմնված է այն հասկացության վրա, որ վեճի կողմերն ունեն հավասար բանակցային ուժ և կարող են բանակցել խնդիրները լուծելու համար:
- Երբ գործ ունենք ընտանեկան բռնության հետ, կողմերի միջև առկա է ուժի անհավասարակշռություն, բռնություն գործադրած անձն իշխում և վերահսկում է տուժողին, և սա նշանակում է, որ դատարանները պետք է զգուշավորություն ցուցաբերեն և վերանայեն երեխաների, ալիմենտի, ֆինանսների կամ գույքի վերաբերյալ համաձայնությունները՝ նախքան դրանք հաստատելը:
- Երեխայի խնամակալության և տեսակցության վերաբերյալ որոշումները պետք է կայացվեն հատուկ ուշադրությամբ, և այն գործող մասնագետները, որոնք առնչվում են այդ խնդիրներին վերաբերող գործերին, պետք է անցնեն մասնագիտական վերապատրաստում՝ ընտանեկան բռնության դինամիկայի, ծնողական համապատասխանելիության գնահատման, երեխայի անվտանգությունը որոշելու և երեխայի լավագույն շահերից բխող գնահատականներ տալու վերաբերյալ:
- Գործող մասնագետները պետք է տեղյակ լինեն, որ ընտանեկան բռնություն գործադրած անձինք հաճախ մանիպուլյացիայի են ենթարկում երեխայի խնամակալության և տեսակցությունների վերաբերյալ պայմանավորվածությունները՝ տուժողի նկատմամբ իշխանություն և հսկողություն իրականացնելու և նրանց հետապնդելու համար: Հետևաբար նպատակահարմար է, որ դատարանները բռնություն գործադրած անձանց կարգադրեն ապացուցել, որ նրանք այլևս ոտնձգություն չեն իրականացնում և տուժողի կամ երեխաների համար վտանգ չեն ներկայացնում (օրինակ՝ ավարտելով բռնություն գործադրած իրավախախտների համար նախատեսված ծրագիրը)՝ նախքան տեսակցության իրավունքներ շնորհելը:
- Գործող մասնագետները պետք է տեղյակ լինեն, որ ընտանեկան բռնության ականատես լինելը երեխաներին տրավմայի է ենթարկում, իսկ դա նշանակում է, որ արդյունքում նրանք նույնպես պետք է դիտարկվեն որպես բռնությունից

տուժողներ: «Կանանց և աղջիկների նկատմամբ բռնության կանխարգելման և դրա դեմ պայքարի մասին» Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիայի բացատրական գեկույցում¹⁸² նշվում է, որ «Երեխաների նկատմամբ ընտանեկան բռնությունը լայն տարածում ունի, և ուսումնասիրությունների արդյունքում հայտնաբերվել է կապ կանանց նկատմամբ ընտանեկան բռնության և երեխաների նկատմամբ ֆիզիկական բռնության, ինչպես նաև այն տրավմայի միջև, որ կարող է պատճառվել երեխաներին տանը բռնությանն ականատես լինելու հետևանքով: Երբ խոսքը երեխաների մասին է, ընդունված է կարծել, որ տուժող համարվելու համար պարտադիր չէ, որ նրանք ուղղակիորեն ենթարկվեն բռնության, մինչդեռ ընտանեկան բռնության ականատես լինելը նույնպես տրավմատիկ բնույթ ունի, հետևաբար դա բավարար է նրանց տուժող դիտարկելու համար:

Գործի օրինակ. Գոնսալես Կառենյոն ընդդեմ Իսպանիայի [González Carreño v. Spain], ԿԽՎԿ կոմիտեին ներկայացված հաղորդումը ցուցումներ է պարունակում այն մասին, թե դատարանները երեխայի խնամակալության վերաբերյալ որոշումներ կայացնելիս ինչպես պետք է դիտարկեն ընտանեկան բռնության վերաբերյալ տեղեկատվությունը: Հաղորդում ներկայացրած անձն իր ամուսնու կողմից ենթարկվել էր ֆիզիկական և հոգեբանական բռնության՝ վերջիվերջո նախաձեռնելով նրանից բաժանման գործընթաց: Իսպանական դատարանը զույգի երեխայի խնամակալությունը շնորհել էր մորը (հայցվորին) և հաստատել հոր հետ տեսակցությունների ժամանակացույց: Բաժանության ընթացքում հայցվորն իր ամուսնու կողմից ենթարկվել էր հետապնդման և սպառնալիքների: Երեխան՝ դուստրը, ականատես է եղել իր մոր նկատմամբ շարունակական բռնությանը և սկսել վախենալ հորից: Հայցվորը պարբերաբար միջնորդել է ընդունել պաշտպանության միջոց կիրառելու մասին որոշումներ, որոնցով կարգավեր ամուսնու կապն իր և երեխայի հետ՝ պահանջելով երեխայի հետ վերահսկվող տեսակցություն և երեխայի ապրուստի միջոցի վճարներ:

Դատարանը պաշտպանության միջոց կիրառելու մասին բազմաթիվ որոշումներ է կայացրել, սակայն դրանցից միայն մեկի մեջ է ներառել երեխային: Երբ դատարանը, վերջիվերջո, ամուսնալուծության մասին որոշում է կայացրել, այն հաշվի չի առել ընտանեկան բռնության փաստերը կամ դա չի նշել որպես բաժանության պատճառ: Դատարանի՝ ավելի ուշ կայացրած որոշմամբ թույլատրվել են երեխայի և նրա հոր միջև չվերահսկվող տեսակցություններ՝ չնայած շարունակական բռնության վերաբերյալ ապացույցին: Ի վերջո, ամուսինը սպանել է իր դստերը և ինքնասպանություն գործել:

ԿԽՎԿ կոմիտեն որոշել է, որ Պետությունը խախտել է Կոնվենցիան և Թիվ 19 ընդհանուր հանձնարարականը: Մասնավորապես իշխանությունները պատշաճ բարեխղճություն չեն դրսևորել հայցվորին կամ նրա երեխային պաշտպանելու համար և հաշվի չեն առել երեխայի լավագույն շահը՝ չանդրադարձնալով ընտանեկան բռնության դեպքերին: Կոմիտեն

¹⁸² Տե՛ս 4-րդ և 27-րդ պարբերությունները:

առաջարկել է, որ «երեխայի խնամակալության և տեսակցության իրավունքների վերաբերյալ գործերում [...] երեխայի լավագույն շահերը պետք է լինեն ուշադրության կենտրոնում, և երբ ներպետական իշխանությունները որոշումներ են կայացնում այդ հարցի վերաբերյալ, նրանք պետք է հաշվի առնեն ընտանեկան բռնության համատեքստի առկայությունը»¹⁸³: Ավելին, Կոմիտեն ուշադրությունը կենտրոնացրել է դատարանի գործողությունների վրա՝ նշելով, որ «դատական իշխանությունը չպետք է կիրառի կոշտ չափանիշներ, որոնք հիմնված են այն կանխակալ պատկերացման վրա, թե ինչ է ընտանեկան բռնությունը»¹⁸⁴:

Ընտանեկան իրավունքի վերաբերյալ «առասպելների» հերքումը

Հաշվի առնելով ամուսնության առանցքայնությունը ընտանիքի ինստիտուտում՝ դրանում գործում են գենդերային մի շարք կարծրատիպեր: Այդ կարծրատիպերն արմատավորում են այն կարծիքը, որ կանանց դերը նրանց ընտանեկան տանն է, որտեղ նրանք ծառայում են որպես մայրեր, տնային տնտեսուհիներ և խնամակալներ, մինչդեռ տղամարդիկ տնային տնտեսության գլուխն են և կերակրողը: Երեխայի խնամակալությանն առնչվող հարցերում, եթե առկա է ընտանեկան բռնության նախապատմություն, կանանց և տղամարդկանց բնութագրերի և ընտանեկան միավորի ու ամուսնության մեջ նրանց դերի վերաբերյալ այդ կարծրատիպերը կարող են հանգեցնել բռնություն գործադրած անձանց (սովորաբար՝ արական սեռի) իրավունքների առաջնայնացման՝ տուժողների (սովորաբար՝ կանանց) և երեխաների իրավունքների նկատմամբ¹⁸⁵: Ամուսնության մեջ կանանց և տղամարդկանց դերերի վերաբերյալ կարծրատիպերը, համաձայն որոնց տղամարդիկ ընկալվում են որպես կանանց նկատմամբ գերակա, դատարաններում կարող են հանգեցնել բռնություն գործադրած անձի հայցի առաջնայնացման՝ պատշաճ կերպով չուսումնասիրելով բողոք ներկայացնողի պնդումներն իր և երեխայի նկատմամբ ընտանեկան բռնության վերաբերյալ¹⁸⁶: Այդպիսի առաջնայնացումը նաև խախտում է երեխայի լավագույն շահը:

Ամուսնությանն ու ընտանեկան կյանքին վերաբերող մեկ այլ կարծրատիպ ազդում է այնպիսի խմբերի վրա, որոնք չեն համապատասխանում հետերոնորմատիվ գենդերին և կենսաբանական դերերին, ինչպիսիք են ԼԳԲՏ անձինք և սեքս-ինդուստրիայի աշխատողները: Նրանց կարող են զրկել խնամակալության իրավունքներից այն փաստարկի հիման վրա, որ իրենց «շեղված» վարքի պատճառով նրանք ոչ պատշաճ ծնողներ են: Չնայած նրան, որ «երեխայի լավագույն շահն» օրինական նպատակ է, միջազգային իրավունքով սահմանվում է, որ այն չի կարելի վկայակոչել պարզապես վերացական հասկացություններով՝ առանց կոնկրետ ապացույցի, թե ինչպես է երեխայի լավագույն շահը վտանգվում ծնողների սեռական կողմնորոշմամբ կամ «ոչ ավանդական» ընտանիքում մեծանալով: Առանց այդպիսի ապացույցի՝ չի կարելի հիմնվել «երեխայի

¹⁸³ ԿԽՎԿ կոմիտե, 2014 թվական, Գոնսալես Կառենյոն ընդդեմ Իսպանիայի, Թիվ 47/2012 հաղորդագրություն, 2014 թվականի օգոստոսի 15-ի որոշում, 9.4-րդ պարբերություն:

¹⁸⁴ Նույն տեղում, 9.7 պարբերություն:

¹⁸⁵ Տե՛ս Անխելա Գոնսալես Կառենյոն ընդդեմ Իսպանիայի, ԿԽՎԿ-ի թիվ 47/2012 հաղորդագրություն, Amicus Curiae (Ղատարանի բարեկամի) ամփոփագիր՝ պատրաստված Սիմոն Թյուսաքի կողմից, 2014 թվականի փետրվարի 2, 35-րդ պարբերություն:

¹⁸⁶ Իսատու Յալլովն ընդդեմ Բուլղարիայի [Isatou Jallow v. Bulgaria], Թիվ 32/2011 հաղորդագրություն, ՄԱԿ-ի փաստաթուղթ CEDAW/C/52/D/32/2011 (2012), 8.6 պարբերություն:

լավագույն շահ» հասկացության վրա այնպիսի պաշտպանված իրավունքը սահմանափակելու համար, ինչպիսին է սեռական կողմնորոշման հիմքով խտրականության չենթարկվելու իրավունքը¹⁸⁷:

Նախադեպային իրավունքի օրինակ. Է.Բ.-ն ընդդեմ Ֆրանսիայի [E.B v France] գործով ՄԻԵԴ-ն անուղղակիորեն ճանաչեց, որ բարդացված կարծրատիպերն ազդել են որպես միայնակ ծնող երեխա որդեգրելու դիմումատուի պահանջը Ֆրանսիայի իշխանությունների կողմից մերժելու վրա: Դիմումատուն լեսբի էր: Դիմումատուի՝ մասնավոր և ընտանեկան կյանքի նկատմամբ հարգանքի և խտրականությունից զերծ լինելու իրավունքների խախտումներ հայտնաբերելով՝ Ղատարանը գտավ, որ որդեգրելու նրա դիմումը մերժելով՝ ներպետական իշխանությունները տարբերակված մոտեցում են դրսևորել՝ պայմանավորված դիմումատուի սեռական կողմնորոշմամբ¹⁸⁸: Դիմումատուի սեռական կողմնորոշման և անուսնական կարգավիճակի վերաբերյալ կարծրատիպերը, մասնավորապես այն, որ լեսբի կանայք չեն կարող լավ մայրեր լինել, նպաստել է խնամակալության վերաբերյալ նրա դիմումի մերժմանը¹⁸⁹:

Կան շատ եղանակներ, որոնց միջոցով գենդերային կարծրատիպերը վնասում են անհատին ընտանեկան իրավունքի վերաբերյալ վարույթի համատեքստում:

Վարժություն

Քննարկման առարկաները.

- Օգտագործելով ստուգացանկը նշե՛ք և քննարկե՛ք այն վնասները, որոնք պատճառում են ստորև ներկայացված աղյուսակում սահմանված կարծրատիպերն ու «առասպելները»:
- Արդյո՞ք գենդերային կարծրատիպն անհատին զրկում է իրավունքից կամ օգուտից:
- Արդյո՞ք գենդերային կարծրատիպն անհատի վրա բեռ է դնում:
- Արդյո՞ք գենդերային կարծրատիպն անհատին նվաստացնում է, նսեմացնում է նրա արժանապատվությունը կամ այլ կերպ մարզինալացնում նրան:

¹⁸⁷ Ատալա Ռիֆֆոն և դուստրերն ընդդեմ Չիլիի [Atala Riffo and Daughters v. Chile] գործը, 2012 թվականի փետրվարի 24-ի վճիռ (Ըստ էության քննությունը, Հատուցումը և ծախսերը) (Մարդու իրավունքների միջամերիկյան դատարան), 109-111-րդ պարբերություններ:

¹⁸⁸ ՄԻԵԴ, Է.Բ.-ն ընդդեմ Ֆրանսիայի, Գանգատ թիվ 43546/02, 2008 թվականի հունվարի 22-ի որոշում, 96-րդ պարբերություն:

¹⁸⁹ Ռեբեկա Ջ. Քուք և Սիմոն Քյուսաք, 2010 թվական, Գենդերային կարծրատիպավորում. Անդրազգային իրավական հեռանկարներ, Ֆիլադելֆիա, Փենսիլվանիայի համալսարանի հրատարակչություն, էջ 31:

«Առասպելներ» և կարծրատիպեր	Միջամտություն/հետևանք	Պատշաճ գործելակերպը
Տղամարդիկ տնային տնտեսության գլուխն են և ընտանիքում հեղինակություն և գիտելիքներ կրողը:	Երեխայի խնամակալությանն առնչվող հարցերի հետ կապված՝ տղամարդու ցանկություններն ու նրա հետաքրքրությունները որպես հայր պետք է առաջնայնացվեն երեխայի ցանկությունների և հետաքրքրությունների նկատմամբ:	Երեխայի խնամակալության վերաբերյալ գործերում երեխայի լավագույն շահն ուշադրության կենտրոնում է: Երբ ծնողը ունի ձգտություն է կատարել, պետք է ունի ձգտություն կատարող ծնողի և երեխայի միջև արդյունավետ վերահսկողություն առկա լինի:
Տղամարդիկ ընտանիքում առաջնային կերակրողն են:	Կանայք հաճախ հավասարապես չեն օգտվում ընտանիքի տնտեսական բարիքներից և վաստակից: Ընտանիքի կառուցվածքները, ընտանիքում աշխատանքի գեղեցիկացված բաժանումը և ընտանեկան կանոններն ազդում են կանանց տնտեսական բարեկեցության վրա: Կանայք սովորաբար ավելի անապահով են, քան տղամարդիկ, երբ ընտանիքը քայքայվում է, և այրիանալու դեպքում կարող են մնալ աղքատության մեջ:	Տնտեսական ապահովությունն ու անապահովությունը, որոնք կապված են ամուսնության և ամուսնալուծության հետ, երկու կողմերը պետք է հավասարապես կրեն: Ամուսինների ամուսնության ընթացքում դերերի և գործառույթների բաժանումը չպետք է հանգեցնի տնտեսական հետևանքների՝ ի վնաս կողմերից որևէ մեկի:
Ընտանիքի գույքին առնչվող հարցերում տղամարդիկ ավելի լավ են որոշում կայացնում:	Ընտանիքի գույքը պետք է կառավարեն տղամարդիկ: Երբ ամուսնությունն ավարտվում է, ամուսնալուծությունից հետո կատարվող ունեցվածքի բաժանման և պահպանման ձևաչափերը ոչ ֆինանսական ներդրումների ոչ պատշաճ ձևով ճանաչման, գույքը կառավարելու կանանց իրավական հնարավորության բացակայության և ընտանիքի գեղեցիկացված դերերի հետևանքով հաճախ առավելություն են տալիս տղամարդուն:	Ամուսինները պետք է ունենան հավասար մատչելիություն ամուսնական գույքին և այն կառավարելու հավասար իրավական հնարավորություն: Ամուսնալուծությունից հետո ամուսնության ընթացքում կուտակած ամբողջ գույքը բաժանելիս պետությունը պետք է հավասարություն պահպանի կողմերի միջև՝ ճանաչելով անուղղակի և ոչ ֆինանսական ներդրումների արժեքը:

	<p>Ընտանեկան տունն օգտագործելու կանանց իրավունքներն ազդում են նրանց՝ ամուսնալուծությունից հետո ունեցած տնտեսական կարգավիճակի վրա:</p>	
<p>«Առասպելներ» և կարծրատիպեր</p>	<p>Միջամտություն/հետևանք Պատշաճ գործելակերպը</p>	<p>Չգրանցված սովորութային/կրոնական ամուսնություններ.</p>
<p>Ամուսինների գույքային իրավունքները պետք է պաշտպանվեն միայն, եթե ամուսնությունը գրանցված է:</p> <p>Գույքը պետք է գրանցվի ամուսնու կամ նրա (արական սեռի) ազգականների (օրինակ՝ նրա հոր) անվամբ :</p>	<p>Երբ չգրանցված ամուսնությունը դադարում է, կանայք ավելի հաճախ են տուժում, քանի որ չգրանցված ամուսնության հետևանքով նրանց որևէ օրինական իրավունք չի փոխանցվում: Չգրանցելը կարող է լինել կրթության կամ իր իրավունքների վերաբերյալ գիտելիքների բացակայության պատճառով:</p>	<p>Անկախ նրանց գրանցման կարգավիճակից՝ ամուսնության ընթացքում կանանց իրավունքները պետք է պաշտպանվեն: Եթե հանգամանքները թույլ են տալիս, ապա պետությունը պետք է կողմերին թույլ տա ամուսնության փաստն ապացուցել գրանցումից բացի այլ միջոցներով:</p>
<p>«Սովորական» ընտանիքը բաղկացած է հետերոսեքսուալ (տարասեռական) ծնողներից:</p> <p>Լեսբի կանայք կամ գեյ տղամարդիկ չեն կարող լավ ծնողներ լինել:</p> <p>Հաշմանդամություն ունեցող ծնողները, ինչպես նաև ֆիզիկապես առողջ ծնողները ունակ չեն հոգ տանել իրենց երեխաների համար:</p>	<p>Լեսբիներին և գեյ տղամարդկանց նրանց «չեղվածե վարքի հետևանքով չպետք է թույլատրվի ծնողներ դառնալ կամ երեխաներ որդեգրել:</p> <p>Երբ ծնողը հետերոսեքսուալ (տարասեռական) չէ, ապա կարելի է ենթադրել, որ երեխայի խնամակալության կամ որդեգրման դեպքերում երեխայի լավագույն շահերը վտանգված կլինեն:</p> <p>Հաշմանդամություն ունեցող ծնողները կոմպետենտ ծնողներ չեն:</p>	<p>Երեխայի լավագույն շահերը պետք է որոշվեն օբյեկտիվորեն՝ առանց ծնողների նկատմամբ խտրականության՝ պայմանավորված նրանց սեռական կողմնորոշմամբ: Լայնածավալ հոգեբանական հետազոտությունը ցույց է տալիս, որ լեսբի և գեյ ծնողների դաստիարակած երեխաները զգացմունքային բարեկեցության, սեռական պատասխանատվության, ակադեմիական ձեռքբերումների և հանցագործություններից խուսափելու առումով նույնքան հաջողակ են, որքան հետերոսեքսուալ (տարասեռական) ծնողների կողմից դաստիարակված երեխաները:</p> <p>Հաշմանդամությունը ծնողների՝ երեխայի լավագույն շահերը հետապնդելու ունակության համար որոշիչ չէ: Պետք է իրականացվի երեխայի բարեկեցության</p>

վրա ծնողների հաշմանդամության ազդեցության օբյեկտիվ գնահատում՝ ցանկացած այնպիսի միջոցառման հետ մեկտեղ, որն այս հարցում կարող է օժանդակել ծնողներին: Դատարանները չպետք է խտրականություն դրսևորեն հաշմանդամություն ունեցող ծնողների նկատմամբ:

4.2.2. ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՕՐԵՆՍԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԳՈՐԾԵԼԱԿԵՐՊԸ

Հայաստանի ընտանեկան օրենսգիրքը երկու ծնողների համար հավասար իրավունքներ և պարտականություններ է սահմանում (49-րդ հոդված): Հայաստանի Հանրապետության ընտանեկան օրենսգրքի 54-րդ հոդվածի 1-ին մասով ամրագրվում է, որ երեխայից առանձին ապրող ծնողն իրավունք ունի երեխայի հետ շփվելու, նրա դաստիարակությանը մասնակցելու, երեխայի կրթություն ստանալու հարցերը լուծելու: Ծնողը, որի հետ ապրում է երեխան, չպետք է խոչընդոտի մյուս ծնողի հետ երեխայի շփմանը, եթե նման շփումը վնաս չի պատճառում երեխայի ֆիզիկական ու հոգեկան առողջությանը, նրա բարոյական զարգացմանը: Օրենքով նաև նախատեսվում է երեխայի լավագույն շահը՝ որպես առաջնային սկզբունք: Այնուամենայնիվ, այս դրույթները երբեմն անսպասելի մեկնաբանության են արժանանում դատական պրակտիկայում:

Մասնավորապես երեխայի խնամակալության մի շարք դեպքերում ընտանեկան բռնության փաստը, եթե դա անմիջապես երեխայի նկատմամբ չի գործադրվել, չի դիտվում որպես հոր տեսակցության իրավունքների սահմանափակման հիմք: Դա հաճախ տեղի է ունենում պաշտպանության միջոց կիրառելու մասին որոշմամբ ուղեկցվող ամուսնալուծության գործընթացների համատեքստում: Դատարանը պաշտպանության միջոց կիրառելու մասին որոշում է կայացնում ընտանեկան բռնությունից անմիջապես տուժած անձի՝ մոր դեպքում, սակայն հրաժարվում է դա տրամադրել երեխաների դեպքում: Արդյունքում՝ բռնություն գործադրած անձը ճշտում է տուժողի հասցեն, բռնության շղթան շարունակվում է, և թույլատրված տեսակցության ժամանակ բռնություն գործադրած անձը երբեմն նույնիսկ առևանգում է երեխային: Նույնը վերաբերում է տեսակցությունների նախնական ժամանակացույցին, որոնց դեպքում խնամակալության վերաբերյալ վերջնական որոշում պետք է կայացվի: Դատարանները սովորաբար հավասար իրավունքներ են նախատեսում երեխայի հետ ժամանակ անցկացնելու համար:

Տեսակցությունների նախնական ժամանակացույց սահմանելու մի հետաքրքիր դեպք կա¹⁹⁰, որն արժե դիտարկել:

¹⁹⁰ Գործ թիվ ԱՐԱԴ/2075/02/20:

Գործի օրինակ

Ամուսնավուծության գործընթացի համատեքստում Մ.Ա.-ն՝ աղջիկ երեխայի հայրը, որի նկատմամբ ոստիկանության կողմից անհետաձգելի միջամտության մասին որոշում էր կայացվել ընտանեկան բռնության համար, դիմել էր դատարան՝ պահանջելով իրեն տրամադրել երեխայի հետ տեսակցության իրավունքներ և արգելել դստեր մոր՝ Մ.Ա.-ի կողմից նրան մեկ այլ երկիր տեղափոխելը (մայրը մտադրվում էր երեխային արտասահման տանել): Դատարանը բավարարել էր հայցի ապահովման միջոց կիրառելու մասին միջնորդությունը, արգելել էր աղջկա տեղափոխումը և հոր ու դստեր տեսակցության համար սահմանել էր քառօրյա նախնական ժամանակացույց (յուրաքանչյուր անգամ՝ հինգ ժամ)՝ չնայած այն հանգամանքին, որ Մ.Ա.-ի կողմից կատարված բռնության և թմրադեղերի օգտագործման փաստեր կային (նա հաշվառված է եղել թմրադիսպանսերում): Տեսակցության ժամանակ Մ.Ա.-ն առևանգել էր երեխային: Մ.Ա.-ն՝ երեխայի մայրը, դիմել էր հայցի ապահովման միջոցը փոխելու համար և ներկայացրել էր անհետաձգելի միջամտության մասին երկու որոշում, որոնք ոստիկանությունը կայացրել էր Մ.Ա.-ի նկատմամբ՝ արգելելով նրան մոտենալ Մ.Ա.-ին և նրանց դստերը: Երկու որոշումներն էլ տրվել էին նախքան դատարանի կողմից նախնական ժամանակացույցի վերաբերյալ որոշում կայացնելը: Դատարանը նշել է, որ այս տեղեկությունները (անհետաձգելի միջամտության մասին որոշումները) փոխել են գործի ընկալումը, և որ ինքը նախկինում դրանց մասին չի իմացել: Այս որոշումների հիման վրա՝ դատարանը հետաձգել է սկզբնական որոշում կայացնելը և նշանակել է Մ.Ա.-ի դատահոգեբանական փորձաքննություն, ինչից հետո ընթացք է տվել գործով վերջնական որոշում կայացնելուն: Դատարանը կարգադրել է, որ Մ.Ա.-ն առևանգված երեխային վերադարձնի մորը, իսկ Մ.Ա.-ն, առանց հոր թույլտվության, երեխային այլ երկիր չտեղափոխի: Դատարանը կարգադրել է լրացուցիչ փորձաքննության անցկացում և դրա արդյունքներն ստացել է խնամակալություն իրականացնող մարմնից: Այնուհանդերձ, դատարանը չի փոփոխել տեսակցությունների նախնական ժամանակացույցը և չի սահմանափակել հոր տեսակցելու իրավունքները: Երեխան դեռ Մ.Ա.-ի հետ է:

Վարժություն

խմբային քննարկում

Վերապատրաստողը խրախուսում է քննարկումը ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 203 հոդվածի 2-րդ մասի, ինչպես նաև Բևակվան և Ս.-ն ընդդեմ Բուլղարիայի [Bevacqua and S v. Bulgaria] գործով ՄԻԵԴ-ի վճռի լույսի ներքո:

Բևակվան և Ս.-ն ընդդեմ Բուլղարիայի [Bevacqua and S v. Bulgaria] գործում դիմումատուն և նրա ամուսինը բաժանվել էին ընտանեկան բռնության պատճառով. դիմումատուն դատարան էր դիմել իրենց երեխայի (որդի) խնամակալության հարցով և համաձայնվել էր, որ հայրը կապ պահպանի երեխայի հետ: Տեսակցություններից մեկից հետո հայրը հրաժարվել էր երեխային վերադարձնել մորը և դադարեցրել էր դիմումատուի հետ բոլոր շփումները: Հետագայում դիմումատուն երեխային վերցրել էր մանկապարտեզից, և նրանք

երկուսով գնացել էին ապրելու ընտանեկան բռնությունից տուժած անձանց համար նախատեսված կացարանում: Ամուսնուց բողոք ստանալուց հետո պետական մարմիններն սպառնացել էին, որ երեխայի առևանգման բողոքի հիման վրա վարույթ կհարուցվի: Չնայած դիմումատուն հաղորդել էր ընտանեկան բռնության մասին տեղեկությունը և պահանջել էր երեխայի խնամակալության մասին ժամանակավոր կարգադրություն, դատարանն այդպիսի կարգադրություն չէր սահմանել: Դիմումատուն ի վերջո համաձայնվել էր երեխայի խնամքը համատեղ իրականացնելուն, բայց նա այդ ժամանակամիջոցում ամուսնու կողմից կրկին բռնության էր ենթարկվել: Ի վերջո, երեխայի խնամակալությունը հանձնել են դիմումատուին, բայց հոր նկատմամբ ընտանեկան բռնության համար քրեական հետապնդում չի իրականացվել: ՄԻԵԴ-ը գտել է, որ խախտվել են ՄԻԵԿ-ի 8-րդ հոդվածով նախատեսված՝ թե՛ դիմումատուի, թե՛ երեխայի իրավունքները (անձնական և ընտանեկան կյանքը հարգելու իրավունքը): Դատարանը նշել է, որ պետության կողմից անհապաղ ժամանակավոր խնամակալության միջոցներ չձեռնարկելը բացասաբար է անդրադարձել երեխայի բարօրության վրա և նախկին ամուսնու կողմից կատարված ընտանեկան բռնությանն ի պատասխան բավարար միջոցներ չեն ձեռնարկվել:

Երեխայի խնամակալության հարցով վերհանված ևս մեկ խնդիր է այն, թե դատարանն ինչպես է գնահատում երկու ծնողների ֆինանսական դրությունն ու բարեկեցությունը: Երբեմն այս գործոնը չափից շատ է կարևորվում, ինչը կանանց անհամաչափորեն ոչ բարենպաստ դրության մեջ է դնում, քանի որ մի շարք դեպքերում նրանք հայտնվում են մի իրավիճակում, երբ իրենց համար դժվար է ապահովել նյութական բարեկեցության և ֆինանսական անկախության միևնույն մակարդակը, ինչ տղամարդիկ: Դրա պատճառներն են 1) աշխատաշուկայում խտրականությունը, 2) սոցիալական նորմերը, որոնց պատճառով կանայք ստիպված են աշխատանքը թողնել և երեխաների ու ընտանիքի խնամքով զբաղվել կամ ծննդաբերության երկարաժամկետ արձակուրդ վերցնել, ինչը սահմանափակում է նրանց կարիերայի հեռանկարները և հնարավորությունները, 3) սովորույթները, որոնք պահպանելով՝ երիտասարդ գույգերը բնակվում են տղամարդու ծնողների հետ, ինչը նշանակում է, որ կինը տան նկատմամբ գույքային իրավունքներ չունի և հաճախ ամուսնալուծությունից հետո մնում է առանց անշարժ գույքի, 4) շատ գույգեր չեն գրանցում իրենց ամուսնությունը, ինչը կնոջը խոցելի վիճակում է դնում նրանց համատեղ գույքի, այդ թվում՝ տան նկատմամբ իրավունքների հետ կապված:

Քաղվածք դատական ակտից

«(...) դատարանը պատասխանող կողմի հակադարձ հայցը համարում է հիմնավորված՝ հետևյալ պատճառաբանությամբ. երեխան արդեն գրեթե երեքուկես տարեկան է, ինչը նշանակում է, որ երեխան այլևս կրծքով չի կերակրվում և շատ գործողություններ ինքնուրույն է կատարում:

(...)

Ուսումնասիրելով գործով ներկայացված լուսանկարները՝ դատարանը կարող է տեսնել կողմերի բնակարանային պայմանները, մասնավորապես՝ Երևանի (...) հատվածում գտնվող սեփական տունն ավելի մեծ է, ունի մեծ բակ, որտեղ երեխան կարող է խաղալ, և քաղաքի կենտրոնից բավականին հեռու է: Տարածքը

խիտ բնակեցված չէ, քիչ թվով մեքենաներ կան, հետևաբար օդը համեմատաբար քիչ է աղտոտված, մինչդեռ Ա.Ս.-ի [երեխայի մոր] բնակարանը քաղաքի կենտրոնում է, որտեղ օդն ավելի աղտոտված է, այն շատ ավելի փոքր է, բնակարանի պատուհանները բավականին ցածր են տեղադրված, իսկ դա նշանակում է, որ երեխան կարող է բացել պատուհանները, բարձրանալ պատուհանագոգի վրա, ընկնել, ուստի Վ.Ա.-ի [երեխայի հոր] բնակարանային պայմաններն ավելի բարենպաստ ու անվտանգ են:

Դատարանը նաև հաշվի է առել այն հանգամանքը, որ Ա.Ս.-ն միայնակ է ապրում, իսկ Վ.Ա.-ն ապրում է իր ծնողների և քրոջ հետ, ինչը նշանակում է, որ երեխան կլինի ոչ միայն հոր, այլ նաև նրա ծնողների, քրոջ և անհրաժեշտության դեպքում՝ տնային տնտեսուհիների ուշադրության կենտրոնում: Այդ դեպքում դա շատ կարևոր է, քանի որ թե՛ Ա.Ս.-ն, թե՛ Վ.Ա.-ն աշխատում են: Ա.Ս.-ն ասել է, որ ինքը տանն է աշխատում, երբ երեխան դեռ քնած է, բայց երեխան մնում է երեխա, նախընտրելի է, որ նա լինի այլ մարդկանց ուշադրության կենտրոնում՝ երեխայի անվտանգության նկատառումներից ելնելով: Իսկ Ա.Ս.-ի ծնողները նույն շենքում են բնակվում, ու քանի որ նրանք առանձին բնակարաններում են ապրում, ապա երեխային չեն կարող մշտական ուշադրության կենտրոնում պահել այնպես, ինչպես Վ.Ա.-ի ծնողները»:

Վարժություն

Մտածե՛ք ընտանեկան և գույքային իրավունքի դեպքում գենդերային խտրականության օրինակներ:

Ծանուցում դասընթացը համակարգողին.

Ստորև ներկայացվում է հավանական օրինակ, որը կարող է օգտագործվել քննարկումը խթանելու համար:

Կանանց գույքային իրավունքների մասով ևս մի կարևոր կողմ է ամուսնության ընթացքում համատեղ ձեռք բերված գույքի մեջ նրանց բաժինը: Մասնավորապես նորապսակ զույգի համար դարավոր ավանդույթ է ամուսնու ընտանիքի հետ նրա տանն ապրելը: Վերջում տունն ամուսինն է ժառանգություն ստանում: Կինն է ամեն օր մաքրում, խնամում, հարդարում տունը և այլն: Այնուամենայնիվ, ամուսնալուծությունից հետո նա [կինը] տան հետ կապված որևէ պահանջ չի կարող ունենալ, քանի որ ժառանգություն ստացած գույքն ամուսնության ընթացքում համատեղ ձեռք բերված գույքի բաժին չի կազմում (Քաղաքացիական օրենսգրքի 201-րդ հոդվածի 2-րդ կետ): Այս ակնհայտորեն չեզոք դրույթը անհամաչափ ազդեցություն է ունենում կանանց վրա, քանի որ նրանք այն անձինք են, որոնք ստիպված են տարիներ շարունակ ապրել իրենց սկեսրայրի և սկեսրոջ տանը, զբաղվել տան խնամքով և վերջում այդ տնից որևէ բաժին չունենալ:

Քննարկեք նույն հոդվածի 4-րդ կետի կիրառության հնարավորությունն այն դեպքում, եթե կինը նշանակալի նյութական ներդրում չի ունեցել վերանորոգմանը:

Վերապատրաստողը կարող է հարցնել՝ արդյոք դատավորներից որևէ մեկը նման գործի դեպքում կդիմեր Սահմանադրական դատարան:

Այս վարժությունը կարող է անցկացվել դատախաղ-մրցույթի ձևով՝ կախված լսարանից:

4.3. ԿԱՆԱՆՑ ՆԿԱՏՄԱՄԲ ԲՈՒՆՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՔՐԵԱԿԱՆ ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ՈԼՈՐՏՈՒՄ ԳԵՆԴԵՐԱՅԻՆ ՀԱՎԱՍԱՐՈՒԹՅԱՆ ԱՊԱՀՈՎՈՒՄԸ

4.3.1. ՄԻԶԱԶԳԱՅԻՆ ՉԱՓԱՆԻՇՆԵՐԸ ԵՎ ԳՈՐԾԵԼԱԿԵՐՊԵՐԸ

Կանանց նկատմամբ բռնության վերացման մասին հռչակագիրը սահմանում է «կանանց նկատմամբ բռնությունը» (ԿՆԲ) որպես «գենդերային հատկանիշով կատարվող բռնության ցանկացած գործողություն, որը կանանց պատճառում կամ կարող է պատճառել ֆիզիկական, սեռական կամ հոգեբանական վնաս կամ տառապանք, ինչպես նաև այդպիսի գործողությունների սպառնալիքները, հարկադրանքը կամ ազատությունից կամայականորեն զրկելը՝ լինի հասարակական, թե անձնական կյանքում»:

1992 թվականին ԿԽՎԿ կոմիտեն իր թիվ 19 ընդհանուր հանձնարարականի մեջ հաստատել է, որ կանանց նկատմամբ բռնությունը խտրականության ձև է՝ ուղղված կնոջ դեմ այն պատճառով, որ նա կին է, ինչը անհամաչափ ազդեցություն է ունենում կանանց վրա: Այս բռնությունը լրջորեն խոչընդոտում է կանանց՝ տղամարդկանց հետ հավասարության հիմունքով իրավունքներից ու ազատություններից օգտվելու կարողությունը: 1993 թվականի դեկտեմբերին «Կանանց նկատմամբ բռնության վերացման մասին» հռչակագիրը ձևանալ է, որ կանանց նկատմամբ բռնությունը խախտում է կանանց իրավունքները և հիմնարար ազատությունները, և պետություններին ու միջազգային հանրությանը կոչ է արել աշխատել կանանց նկատմամբ բռնությունն արմատախիլ անելու ուղղությամբ: Նույն թվին Վիեննայի հռչակագրով և գործողությունների ծրագրով ձևանալ է, որ հասարակական և անձնական կյանքում կանանց նկատմամբ բռնության վերացումը մարդու իրավունքների ոլորտում ստանձնած պարտավորություն է:

Այն ժամանակ գործող Մարդու իրավունքների հարցերով հանձնաժողովը 1994 թվականին առաջին անգամ դատապարտեց գենդերի հիմքով բռնությունը և նույն թվին նշանակեց Հատուկ զեկուցող՝ կանանց նկատմամբ բռնության, դրա պատճառների և հետևանքների հարցերով: 1995 թվականին Պեկինում կայացած ՄԱԿ-ի Կանանց համաշխարհային համաժողովը վերահաստատեց Վիեննայի համաժողովի եզրակացությունները՝ նշելով կանանց նկատմամբ բռնությունը որպես մտահոգության առարկա հանդիսացող առանցքային թեմաներից մեկը: 2017 թվականին ԿԽՎԿ կոմիտեն, նշելով իր թիվ 19 ընդհանուր հանձնարարականի ընդունման 25-ամյակը, իր թիվ 35 ընդհանուր հանձնարարականի մեջ մշակել է կանանց նկատմամբ գենդերի հիմքով բռնության լրացուցիչ միջազգային չափանիշներ: Իր թիվ 35 ընդհանուր հանձնարարականի (ԸՀ 35) մեջ ԿԽՎԿ կոմիտեն ընդունել է, որ կանանց նկատմամբ գենդերի հիմքով բռնության արգելքը վերածվել է սովորական միջազգային իրավունքի՝ բոլոր պետությունների համար ստեղծելով պարտավորություններ:

«Կանանց նկատմամբ բռնության վերացման մասին» հռչակագրով և ԿԽՎԿ-ի թիվ 35 ընդհանուր հանձնարարականով նախատեսվում է պետությունների պատշաճ

զգուշավորության պարտավորության հասկացությունը: Այդ պարտավորության համաձայն՝ պետություններն ստանձնել են դրական գործողություն ձեռնարկելու պարտականություն՝ ուղղված կանանց նկատմամբ բռնությունը կանխելուն և նրանց այդ բռնությունից պաշտպանելուն, բռնարարքներ կատարած անձանց պատժելուն և բռնությունից տուժած անձանց փոխհատուցում տրամադրելուն: Պատշաճ զգուշավորության սկզբունքն էական է, քանի որ դա մարդու իրավունքների պաշտպանության պարտավորությունների և առանձին անձանց գործողությունների միջև բացակայող կապն է:

Ավելին, ինտերսեկցիոնալությունը թիվ 35 ԸՀ-ում շրջանառվող թեմա է, որը հաստատում է ներառականությունը՝ ընդունելով, որ «գեներների հիմքով բռնությունը տարբեր աստիճանի կամ տարբեր կերպ կարող է ազդել կանանց վրա» և համապատասխանաբար դրա համար տարբեր արձագանքներ պետք է մշակվեն: Ազդեցություն ունեցող գործոնների ցանկը ևս էականորեն ընդլայնվել է՝ «էթնիկ պատկանելությունը/ռասան, բնիկ կամ փոքրամասնություն լինելու կարգավիճակը, գույնը, սոցիալ-տնտեսական կարգավիճակը և/կամ կաստան, լեզուն, կրոնը կամ հավատքը, քաղաքական հայացքը, ազգային ծագումը, ամուսնական և/կամ ծնողական կարգավիճակը, տարիքը, քաղաքային/գյուղական վայրում գտնվելը, առողջական վիճակը, հաշմանդամությունը, գույքային սեփականությունը, լեսբուհի (նույնասեռական կին), բիսեքսուալ (երկսեռական), տրանսգեներներ (գեներափոխ) կամ ինտերսեքս անձ լինելը, գրագետ չլինելը, կանանց թրաֆիքինգը, զինված ընդհարումը, ապաստան հայցելը, փախստական լինելը, ներքին տեղահանումը, ապաքաղաքացիությունը, միգրացիան, կենցաղում գերիշխելը, այրիությունը, ՄԻԱԿ/ԶԻԱՀ-ով ապրելը, ազատությունից զրկելը, պորնկոլոյամբ զբաղվելը, աշխարհագրական հեռավորությունը և իրենց իրավունքների համար պայքարող կանանց, այդ թվում՝ մարդու իրավունքների պաշտպանների խարազանումը (12-րդ պարբերություն):

ԿՆԲ-ի վերաբերյալ առանցքային գործեր

Ա.Տ.-ն ընդդեմ Հունգարիայի, 2005 թ. [A.T v. Hungary, 2005], Հաղորդագրություն թիվ 2/2003, ՄԱԿ-ի փաստաթուղթ CEDAW/C/32/D/2/2003 (2005) գործով

Կոմիտեն պարզել է, որ Հունգարիան խախտել է Ա.Տ.-ին ընտանեկան բռնությունից պաշտպանելու իր դրական պարտավորությունները: Այն հաստատել է, որ՝

- կանանց նկատմամբ գեներների հիմքով բռնությունը սեռական խտրականության ձև է, որը կողմ պետությունները պետք է վերացնեն
- կողմ պետությունները հաշվետու են առանձին դերակատարների վարքագծի համար, եթե նրանք «չեն դրսևորում պատշաճ զգուշավորություն՝ իրավունքների խախտումները կանխելու կամ դրանք հետաքննելու համար, ինչպես նաև պատժելու համար» այն խախտումները, այդ թվում՝ ընտանեկան բռնությունը, որոնք կատարվել են այդ դերակատարների կողմից:

Ֆաթմա Յիլդրիմն ընդդեմ Ավստրիայի, 2007 թ. [Fatma Yildirim v. Austria, 2007] / Գյոկչեն ընդդեմ Ավստրիայի, 2007 թ. [Goekce v. Austria, 2007] Հաղորդագրություն թիվ 6/2005, ՄԱԿ-ի փաստաթուղթ CEDAW/C/39/D/6/2005 (2007), Հաղորդագրություն թիվ 5/2005, ՄԱԿ-ի փաստաթուղթ CEDAW/C/39/D/5/2005 (2007) գործերում երկու դիմումատուներն էլ սպանվել էին իրենց ամուսինների կողմից՝ տևական ընտանեկան բռնության, այդ թվում՝

սպանության սպառնալիքների ենթարկվելուց հետո: Երկու դեպքերում էլ պետությունը որոշ միջոցներ է ձեռնարկել բռնություն գործադրած անձանց նկատմամբ, սակայն դա բավարար չի եղել կանխելու նրանց կողմից իրականացված՝ դիմումատուների սպանությունները: Նրանց դեպքերում ԿԽՎԿ կոմիտեն մանրամասն ներկայացրել է այն դրական գործողության չափանիշի բովանդակությունը, որը պահանջվում է ոչ պետական դերակատարների կողմից իրականացվող գործողությունների պարագայում պատշաճ զգուշավորություն ցուցաբերելու պետության պարտականությամբ:

ԿԽՎԿ կոմիտեն նշել է, որ Ավստրիան «սահմանել է ընտանեկան բռնությանն առնչվող համապարփակ մի մոդել, որը ներառում է օրենսդրական, քրեական և քաղաքացիական իրավունքի իրավական պաշտպանության միջոցներ, իրազեկվածության մակարդակի բարձրացում, ուսուցում և վերապատրաստում, բռնությունից տուժած անձանց կացարանի ու խորհրդատվության տրամադրում և բռնություն գործադրած անձանց հետ տարվող աշխատանք»: Չնայած անհրաժեշտ լինելուն՝ պարզվեց, որ այս ֆորմալ միջոցառումները, այնուամենայնիվ, ինքնին բավարար չէին այն դեպքում, երբ դրանց դրսևորումը հանդիսացող քաղաքական կամքը պետական դերակատարների կողմից աջակցության չարժանացավ՝ պատշաճ զգուշավորություն ցուցաբերելու Ավստրիայի պարտավորությանը համահունչ:

Վ.Կ.-ն ընդդեմ Բուլղարիայի [V.K. v. Bulgaria] Հաղորդագրություն թիվ 20/2008, ՄԱԿ-ի փաստաթուղթ CEDAW/C/49/D/20/2008 (2011) գործում դիմումատուին չի հաջողվել մշտական պաշտպանության միջոց կիրառելու մասին որոշում հայցել՝ իր բռնարար ամուսնու կողմից վնաս հասցնելուց իր անվտանգությունն ապահովելու համար: ԿԽՎԿ կոմիտեն գտել է, որ պետությունը բռնության չափազանց բարձր մակարդակի ապացույց է պահանջել նախքան որոշում կիրառելը: Կոմիտեն որոշել է, որ պաշտպանության միջոց կիրառելու մասին որոշում տրամադրելու հարցը գնահատելիս ազգային դատարանները պետք է հաշվի առնեն դիմումատուի վրա ազդեցություն ունեցող՝ զենդերի հիմքով բռնության բոլոր ձևերը, այլ ոչ թե միայն կյանքին սպառնացող բռնությունը: Դատարանները պետք է նաև տեղյակ լինեն, որ բռնության շատ ձևեր, մասնավորապես՝ ընտանեկան բռնությունը, շարունակական վարքագիծ է, որը տևական բնույթ է կրում: Այս հանգամանքը հաշվի չառնելը խախտում է զենդերային կարծրատիպավորման չենթարկվելու կանանց իրավունքները:

Կարեն Թայագ Վերտիդոն ընդդեմ Ֆիլիպինների [Karen Tayag Vertido v the Philippines], Հաղորդագրություն թիվ 34/2011, ՄԱԿ-ի փաստաթուղթ CEDAW/C/57/D/34/2011 (2014) գործում դիմումատուին հյուրանոցի համարում բռնաբարել էր նրա աշխատանքային գործընկերը, որի մոտ, դիմումատուի կարծիքով, ատրճանակ է եղել: Տղամարդն արդարացվել էր դատավորի կողմից, որը համարել էր, որ Վերտիդոն չի օգտվել փախուստի դիմելու ողջամիտ հնարավորությունից, ուստի տվել է իր համաձայնությունը սեռական հարաբերության համար:

2(գ) և 5(ա) հոդվածների խախտումներ հայտնաբերելիս Կոմիտեն հաստատել է, որ ԿԽՎԿ-ն կողմ պետություններից պահանջում է «ձեռնարկել համապատասխան միջոցառումներ՝ փոփոխելու կամ վերացնելու ոչ միայն գործող օրենքներն ու կանոնակարգերը, այլ նաև այն սովորույթներն ու գործելակերպերը, որոնք ձևավորում են կանանց նկատմամբ խտրականությունը»: Այն նաև ընդգծել է, որ «... կարծրատիպավորումը բացասաբար է անդրադառնում կանանց՝ արդար և անկողմնակալ դատաքննության իրավունքի վրա, իսկ դատական իշխանությունը պետք է ցուցաբերի զգուշություն, որպեսզի բռնաբարությունից տուժած անձի վերաբերյալ զուտ կանխակալ

պատկերացումների հիման վրա չձևավորվեն կոշտ չափանիշներ այն մասին, թե կանայք կամ աղջիկներն ինչպիսի վարքագիծ պետք է դրսևորեն կամ ինչ պետք է անեն բռնաբարության դեպքի առերեսման ժամանակ»:

ԿԽՎԿ կոմիտեն գտել է, որ դատավարությունն իրականացնող դատավորի որոշումը պարունակել է «տղամարդկանց և կանանց սեքսուալության մասին կարծրատիպերին տրվող մի քանի բնորոշումներ` ավելի արժանահավատ համարելով ենթադրյալ բռնություն գործադրած անձին, քան տուժողին», իսկ դատավորի կողմից արված շատ մեկնաբանություններ ուղղված են եղել դիմումատուի անձին և վարքագծին, չնայած այն բանին, որ այդ հարցերը բռնաբարությունը որպես հանցագործություն սահմանելու մաս չեն կազմում:

Իսատուու Ջալլուն ընդդեմ Բուլղարիայի [Isatou Jallow v. Bulgaria], Հաղորդագրություն թիվ 32/2011, ՄԱԿ-ի փաստաթուղթ CEDAW/C/52/D/32/2011 (2012) գործում Ջալլուն` գրագիտություն չունեցող կինը, Պամբիայից Բուլղարիա էր տեղափոխվել իր բուլղարացի ամուսնու հետ և հետագայում ընտանեկան բռնության էր ենթարկվել: Նրա դուստրը ևս բռնության էր ենթարկվել: ԿԽՎԿ կոմիտեն նաև նշել է, որ Բուլղարիան անտեսել է Ջալլուի խոցելի դրությունը և հաշվի չի առել այն ապացույցը, որը վերաբերում էր ընտանեկան բռնության` կանանց վրա ունեցած անհամաչափ ազդեցությանը: ԿԽՎԿ կոմիտեն կոչ է արել Բուլղարիային փոխհատուցում ապահովել Իսատուու Ջալլուին և նրա երեխային` Մ.Ա.Պ.-ին` ԿԽՎԿ-ով նախատեսված նրանց իրավունքների ոտնահարման համար: Այն նաև առաջարկել է, որ կողմ պետությունն ընդունի միջոցներ` ապահովելու, որ բռնությունից տուժած/բռնությունը վերապրած կանայք, այդ թվում` միգրանտ կանայք արդյունավետ կերպով կարողանան օգտվել արդարադատությունից և այլ ծառայություններից (օրինակ` թարգմանության ծառայություններ): Այն նաև կոչ է արել կողմ պետությանը պարբերաբար անցկացնել դասընթացներ` ԿԽՎԿ-ի և Կամընտիր արձանագրության վերաբերյալ, և ընդունել օրենսդրական ու այլ միջոցներ` ապահովելու, որ ընտանեկան բռնությունը հաշվի առնվի երեխաների խնամակալության և նրանց հետ տեսակցությունների իրավունքները որոշելիս:

Ռ.Պ.Բ.-ն ընդդեմ Ֆիլիպինների [R.P.B. v The Philippines] գործը համր և լսողական խնդիրներ ունեցող հաշմանդամ կնոջ նկատմամբ սեռական բռնության դեպքի մասին է: Երբ Ռ.Պ.Բ.-ն 17 տարեկան էր, նրա հարևանը բռնաբարել էր նրան: Հետաքննության և դատավարության ընթացքում Ռ.Պ.Բ.-ին թարգմանիչ չի տրամադրվել, որ նա կարողանա մասնակցել հետաքննությանը, իսկ դատական վարույթին միայն սահմանափակ աջակցություն է ցուցաբերվել: Գործը քննող դատարանը դատավարության ընթացքում հիմնվել է բռնաբարության հետ կապված մի շարք առասպելների վրա, «[դատարանը]... նաև կասկածի տակ է դրել Ռ.Պ.Բ.-ի արժանահավատ լինելը, որովհետև դատարանի կարծիքով` նա, ինչպես հարկն է, չի արձագանքել հարձակմանը (այսինքն` նա չի հավաքել իր ողջ ուժերն ու քաջությունը` իրեն պատվազրկելու և իր մաքրությունն արատավորելու ցանկացած փորձ կանխելու համար)»: Դատարանը հատկապես քննադատաբար է վերաբերվել այն հանգամանքին, որ Ռ.Պ.Բ.-ն «նույնիսկ չի փորձել փախչել... կամ գոնե օգնություն կանչել` չնայած այն բանին, որ այդպիսի հնարավորություն եղել է», ինչը դատարանի կարծիքով` «կասկածի տակ է դնում նրա արժանահավատ լինելը և թույլ չի տալիս հավատալ կամավորության և համաձայնության բացակայության մասին նրա հայցին»: ԿԽՎԿ կոմիտեն հաստատել է, որ կարծրատիպավորումը բացասաբար է անդրադառնում կանանց` արդար դատավարության իրավունքի վրա, և կողմ պետությանը կոչ է արել ապահովել, որ բոլոր, այդ թվում` բռնաբարության և սեռական բնույթի այլ

հանցագործություններով քրեական վարույթներն իրականացվեն տուժողի գենդերի, տարիքի և հաշմանդամության վերաբերյալ կանխակալության կամ կարծրատիպային պատկերացումներից զերծ: Կոմիտեն նաև կոչ է արել Ֆիլիպիններին նախաձեռնել դատական և իրավական ոլորտի մասնագետների՝ դատական վարույթներում և որոշումներ կայացնելու գործընթացներում գենդերային կողմնակալությունն արմատախիլ անելու վերաբերյալ արդյունավետ վերապատրաստումներ:

Անխելա Գոնսալես Կարենյոն ընդդեմ Իսպանիայի [Angela González Carreño v. Spain], Հաղորդագրություն թիվ 47/2012, ՄԱԿ-ի փաստաթուղթ CEDAW/C/58/D/47/2012 (2014). այս գործում Անխելա Գոնսալես Կարենյոն տարիներ շարունակ ընտանեկան բռնության ենթարկվելուց հետո հեռացել էր իր երեխայի՝ Անդրեայի հորից՝ Ֆ.Ռ.Կ.-ից. Ֆ.Ռ.Կ.-ն Անդրեայի ներկայությամբ Անխելա Գոնսալես Կարենյոյի նկատմամբ հաճախ էր բռնարարքներ կատարել: Ի վերջո, Ֆ.Ռ.Կ.-ն սպանել էր Անդրեային և ինքնասպանություն գործել: ԿԽՎԿ կոմիտեն առաջարկել է, որ կողմ պետությունը Անխելա Գոնսալես Կարենյոյին հատուցում տրամադրի և հետաքննի այն հանգամանքը, թե արդյոք պետության ինստիտուտներում և պրակտիկայում առկա թերացումները հանգեցրել են այն բանին, որ Անխելա Գոնսալես Կարենյոյին և Անդրեային մերժել են համապատասխան պաշտպանություն տրամադրել: Այլ առաջարկներից են. ապահովել, որ ընտանեկան բռնությունը հաշվի առնվի խնամակալության և տեսակցությունների հարցերը որոշելու դեպքում, և որ համապատասխան որոշումներում գերակայեն երեխայի լավագույն շահերը. ապահովել, որ այդ երկրի իշխանությունները պատշաճ շրջահայացություն դրսևորեն և համարժեք կերպով արձագանքեն ընտանեկան բռնությանը. և դատավորների ու վարչական անձնակազմի համար ապահովել պարտադիր վերապատրաստում՝ ընտանեկան բռնությանն ու գենդերային կարծրատիպավորմանն առնչվող իրավական թեմաների շուրջ:

Իքսը և Իգրեկն ընդդեմ Վրաստանի [X and Y v. Georgia], Հաղորդագրություն թիվ 24/2009, ՄԱԿ-ի փաստաթուղթ CEDAW/C/61/D/24/2009 (2005)

Այս գործը դատարան էր բերվել մոր (X) և դստեր (Y) կողմից, որոնք Վրաստանի դեմ բողոք էին ներկայացրել այն երկարատև ֆիզիկական բռնությունը, ինչպես նաև սեռական և հոգեբանական բռնությունը չկանխելու, չքննելու և չպատժելու համար, որին իրենք ենթարկվել էին համապատասխանաբար նախկին ամուսնու և հոր կողմից: Չնայած այն բանին, որ իշխանություններին տեղեկացվել էր ֆիզիկական և սեռական բռնության ավելի քան հինգ դեպքերի մասին (ինչը հիմնավորվել էր Իքսից և Իգրեկից՝ առաջին ձեռքից ստացված ապացույցներով և ի թիվս այլ բաների՝ բժշկական եզրակացություններով, որոնք հաստատում են Իքսի ամուսնու կողմից նրան պատճառած ֆիզիկական վնասվածքները), բողոքները երբեք քննության չառնվեցին, իսկ նրա ամուսնու դեմ քրեական մեղադրանք չառաջադրվեց: Նրա ամուսնուն ոստիկանությունը միայն խնդրեց ստորագրել հարկադիր կատարման ոչ ենթակա գրավոր հայտարարություններ այն մասին, որ նա հետագայում իր ընտանիքի նկատմամբ բռնություն չի գործադրի:

Ներպետական դատարաններից արդարադատություն չստանալով՝ Իքսը և Իգրեկն իրենց գործը ներկայացրեցին Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարան (որի անունից հանդես էր գալիս ԻՆԹԵՐՆԱՅՑՍ-ը [Մարդու իրավունքների պաշտպանության միջազգային կենտրոն] և հիմք էր ընդունվում Սահմանադրության 42-րդ հոդվածը). նրանց գանգատը, սակայն, համարվեց անընդունելի: Կանգ չառնելով՝ Իքսը և Իգրեկը (և նրանց պաշտպանները) բողոք ներկայացրեցին Կանանց նկատմամբ խտրականության բոլոր ձևերի վերացման կոմիտեին (Կոմիտե): 2013 թվականին նրանց գործը համարվեց

ընդունելի՝ չնայած այն բանին, որ նախկինում մեկ այլ միջազգային մարմին անընդունելի գանգատ էր ներկայացվել: Թեև Եվրոպական դատարան ներկայացված գանգատն ուղղված է եղել բռնարարքի հետևանքով դիմումատուների կրած անձնական ազդեցությանը, այն երբեք չի անդրադարձել սեռի հիմքով խտրականությանը, որն արտահայտվել է դիմումատուների նկատմամբ գործադրված բռնությունը իշխանությունների կողմից չկանխելու ձևով. այս փաստարկը դրված էր Կոմիտեն ներկայացված գանգատի հիմքում: Հետևաբար Կոմիտեն ընդունել է, որ Իքսի և Իգրեկի գանգատը փաստական հանգամանքների առումով և իրավական տեսանկյունից տարբերվում էր Եվրոպական դատարան նախկինում ներկայացվածից:

Վրաստանի դեմ կայացրած իր առաջին որոշման մեջ ԿԽՎԿ կոմիտեն ճանաչել է պետության կողմից [գանգատի] հեղինակների իրավունքների ոտնահարումը՝ հիմք ընդունված հոդվածների համաձայն.

- Հոդված 2(բ)-(գ): Քաղաքականության միջոցառումներ և գ՝ 1-ին հոդվածի (կանանց նկատմամբ խտրականության սահմանում) և 5(ա) հոդվածի (գենդերային կարծրատիպավորում և նախապաշարմունքներ) (9.2 պարբ.)
- Կանանց նկատմամբ բռնության վերաբերյալ թիվ 19 ընդհանուր հանձնարարական (պարբերություն 9.3):

ԿԽՎԿ կոմիտեն գտել է, որ Վրաստանի պետությունը չի կիրարկել քրեական իրավունքի դրույթները՝ կանանց և աղջիկներին ընտանիքում ֆիզիկական և սեռական բռնարարքներից արդյունավետ կերպով պաշտպանելու, ընտանեկան բռնությունից և սեռական բռնարարքներից տուժած անձանց օրենքով հավասար պաշտպանություն նախատեսելու և ընտանեկան բռնությունից նրանց պաշտպանելու համար (ԿԽՎԿ կոնվենցիայի 1, 2(բ)-(գ) և 5(ա) հոդվածների խախտումներ): Կոմիտեն նաև նշել է պատշաճ զգուշավորություն ցուցաբերելու պետության պարտականությունները (Կոնվենցիայի 1-ին և 2-րդ հոդվածների համաձայն, որոնք պետք է մեկնաբանվեն Կանանց նկատմամբ բռնության վերաբերյալ Կոմիտեի թիվ 19 ընդհանուր հանձնարարականի հետ միասին)՝ ոչ պետական դերակատարների կողմից ընտանեկան բռնության արարքները կանխելու, քննելու և պատժելու մասով (պարբերություն 9.3):

«Կանանց նկատմամբ բռնության և ընտանեկան բռնության կանխարգելման ու դրանց դեմ պայքարի մասին» Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիան

Կոնվենցիան իրավական պարտադիր ուժ ունեցող առաջին փաստաթուղթն է Եվրոպայում, որը ԿՆԲ-ի սահմանում է պարունակում: Սահմանմամբ վերահաստատվում են ԿԽՎԿ-ի և դրա օժանդակ փաստաթղթերի սկզբունքները:

Բռնության կանխարգելումը, տուժողների պաշտպանությունը, բռնություն գործադրած անձանց նկատմամբ քրեական հետապնդումը և ազգային մակարդակով միասնական քաղաքականության անհրաժեշտությունը կոնվենցիայի հիմնաքարերն են: Կոնվենցիայով պահանջվող միջոցները հստակորեն հիմնված են այն նախապայմանի վրա, որ կանանց նկատմամբ բռնությունը չի կարող վերացվել առանց կանանց և տղամարդկանց առավել հավասարությանը նպաստելու, և հետևաբար կանանց ու տղամարդկանց միջև միայն իրական հավասարությունը և ուժերի բաշխման ու վերաբերմունքի փոփոխությունը կարող են իսկապես կանխարգելել մարդու իրավունքների այս լուրջ խախտումը:

Կոնվենցիան պարունակում է մի շարք առաջադիմական հատկանիշներ, ինչպիսիք են՝

- Կանանց նկատմամբ բռնությունը «մարդու իրավունքների խախտում և կանանց նկատմամբ խտրականության ձև» ճանաչելը: Կոնվենցիայի համաձայն՝ ԿՆԲ նշանակում է «գենդերային հիմքով բռնության այն բոլոր գործողությունները, որոնք հանգեցնում են կամ ամենայն հավանականությամբ կհանգեցնեն կանանց ֆիզիկական, սեռական, հոգեբանական կամ տնտեսական վնաս կամ տառապանք պատճառելուն, այդ թվում՝ այդպիսի գործողություններ կատարելու սպառնալիքները, հարկադրանքը կամ ազատությունից կամայականորեն զրկելն ինչպես հանրային, այնպես էլ մասնավոր կյանքում» (3-րդ հոդվածի «ա» կետ):
- Կոնվենցիայով կողմերից պահանջվում է ներառել գենդերային հայեցակարգ դրա դրույթների իրականացման ընթացքում:
- Խտրականության բացառման վերաբերյալ ամենահամապարփակ դրույթը Եվրոպայի խորհրդի փաստաթղթերի շարքում (21 հատուկ պաշտպանված հիմքեր և «ցանկացած այլ կարգավիճակ»):
- Որպես կանանց նկատմամբ բռնության ձև սահմանված գործողությունների կամ վարքագծերի համապարփակ ցանկի քրեականացում (ներառյալ՝ «նոր» հանցանքները, ինչպիսիք են հարկադրական ամուսնությունը, սեքսուալ բնույթի ահաբեկումը և հետապնդումը, հղիության հարկադրական արհեստական ընդհատումը և հարկադրական ստերջացումը):
- Մոտեցումները փոխելու և կարծրատիպերը վերացնելու վերաբերյալ հատուկ դրույթներ:
- Հղում պատշաճ բարեխղճության սկզբունքին, որով պետական իշխանություններից պահանջվում է կանխել, քննել ոչ պետական դերակատարների կողմից իրականացված բռնի գործողությունները, պատժել և հատուցում նախատեսել դրանց համար:
- Կոնվենցիայով կարգավորվող՝ բռնության ձևերի առնչությամբ քննության և դատական վարույթի՝ «առանց անհարկի ուշացումների, միևնույն ժամանակ քրեական վարույթի բոլոր փուլերում տուժողի իրավունքները հաշվի առնելով իրականացումն» ապահովելու՝ Կողմ պետությունների պարտավորությունների մասին բաժնի ներառում:
- Կողմերից պահանջել ապահովել, որ բոլոր միջոցները կազմեն այնպիսի համակողմանի և համակարգված քաղաքականության մաս, որը կանանց նկատմամբ բռնությանը և ընտանեկան բռնությանը բազմակողմանի արձագանքի հնարավորություն է տալիս:
- Հասարակական կազմակերպությունների (այսուհետ՝ ՀԿ) դերի և Կոնվենցիայով նախատեսված բոլոր միջոցների, այդ թվում՝ քաղաքացիական հասարակության կողմից ձեռնարկվող միջոցների պատշաճ իրականացման համար համապատասխան ռեսուրսների հատկացման անհրաժեշտության ճանաչում:
- Կոնվենցիայով, ԿԽՎԿ-ով, ԿԽՎԿ կոմիտեի առաջարկություններով և ՄԱԿ-ի ու Եվրոպական մակարդակով տրամադրված ուղղորդմամբ նախատեսվում են կարևոր չափանիշներ, թե ինչպես Պետությունը և մասնավորապես՝ քրեական արդարադատության համակարգը պետք է պայքարեն կանանց նկատմամբ բռնության դեմ:

ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆ

ՄԻԵԴ-ը քննել է և՛ պետական սուբյեկտների, և՛ մասնավոր անձանց կողմից կանանց նկատմամբ կիրառված բռնության հետ կապված բազմաթիվ գործեր: Այդ գործերը վերաբերում են¹⁹¹

- *Վատ վերաբերմունք արգելանքի տակ գտնվելու ընթացքում*՝ Յունկեն ընդդեմ Թուրքիայի [Juhnke v. Turkey] (2003 թվական):
- Բռնություն ոստիկանության կողմից՝ Այդինն ընդդեմ Թուրքիայի [Aydin v. Turkey] (1997 թվական). Յ.Ֆ.-ն ընդդեմ Թուրքիայի [Y.F. v. Turkey] (2003 թվական). Մասլովան և Նալբանդովն ընդդեմ Ռուսաստանի [Maslova and Nalbandov v. Russia] (2008 թվական). Յազգուլ Յիլմազն ընդդեմ Թուրքիայի [Yazgül Yilmaz v. Turkey] (2011 թվական). Բ.Ս.-ն ընդդեմ Իսպանիայի [B.S. v. Spain] (2012 թվական). Իզլինն ընդդեմ Թուրքիայի [Izci v. Turkey] (2013 թվական). Աֆետ Սուրեյյա Էրենն ընդդեմ Թուրքիայի [Afet Süreyya Eren v. Turkey] (2015 թվական). Դիլեկ Ասլանն ընդդեմ Թուրքիայի [Dilek Aslan v. Turkey] (2015 թվական). Էբրու Դինսերն ընդդեմ Թուրքիայի [Ebru Dincer v. Turkey] (2019 թվական):
- Բռնաբարություն և սեռական ոտնձգություն՝ Իքսը և Իգրեկն ընդդեմ Նիդեռլանդների [X and Y v. Netherlands] (1985 թվական). Այդինն ընդդեմ Թուրքիայի (1997 թվական). Մ.Ս.-ն ընդդեմ Բուլղարիայի [M.C. v. Bulgaria] (2003 թվական). Մասլովան և Նալբանդովն ընդդեմ Ռուսաստանի (2008 թվական). Պ.Ս.-ն ընդդեմ Բուլղարիայի [P.M. v. Bulgaria] (2012 թվական). Ի.Գ.-ն ընդդեմ Մոլդովայի Հանրապետության [I.G v. The Republic of Moldova] (2012 թվական). Մ.-ն և այլք ընդդեմ Իտալիայի և Բուլղարիայի [M. and Others v. Italy and Bulgaria] (2012 թվական). Պ.-ն և Ս.-ն ընդդեմ Լեհաստանի [P. and S. v. Poland] (2012 թվական). Դ.Ջ.-ն ընդդեմ Խորվաթիայի [D.J. v. Croatia] (2013 թվական). Օ՛քիֆն ընդդեմ Իռլանդիայի [O’Keeffe v. Ireland] (2014 թվական). Վ.-ն ընդդեմ Սլովենիայի [W. v. Slovenia] (2014 թվական). Մ.Ա.-ն ընդդեմ Սլովենիայի և Ն.Դ.-ն ընդդեմ Սլովենիայի [M.A. v. Slovenia and N.D. v. Slovenia] (2015 թվական). Ս.Ջ.-ն ընդդեմ Բուլղարիայի [S.Z. v. Bulgaria] (2015 թվական). Ի.Պ.-ն ընդդեմ Մոլդովայի Հանրապետության [I.P. v. the Republic of Moldova] (2015 թվական). Կ.-ն ընդդեմ Սլովենիայի [Y. v. Slovenia] (2015 թվական). Բ.Վ.-ն ընդդեմ Բելգիայի [B.V. v. Belgium] (2017 թվական). Մ.Գ.Կ.-ն ընդդեմ Ռումինիայի [M.G.C v. Romania] (2016 թվական). Է.Բ.-ն ընդդեմ Ռումինիայի [E.B. v. Romania] (2019 թվական):
- Կանանց նկատմամբ ընտանեկան բռնություն՝ Կոնտրովան ընդդեմ Սլովակիայի, 2007 թ. [Kontrova v. Slovakia (2007)], Բրանկո Տոմասիչը և այլք ընդդեմ Խորվաթիայի, 2009 թ. [Branko Tomasic and Others v. Croatia (2009)], Օփուզն ընդդեմ Թուրքիայի, 2009 թ. [Opuz v. Turkey (2009)], Ա.-ն ընդդեմ Խորվաթիայի, 2010 թ. [A v. Croatia (2010)], Հաիդուովան ընդդեմ Սլովակիայի,

¹⁹¹ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի մամուլի հետ կապերի բաժին, 2021 թվական, Տեղեկատվական թերթիկ Կանանց նկատմամբ բռնություն, և Տեղեկատվական թերթիկ Ընտանեկան բռնություն, 2021 թվական: Տե՛ս նաև «Կանանց նկատմամբ բռնության և ընտանեկան բռնության կանխարգելման և դրանց դեմ պայքարի մասին» Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիային և Կանանց նկատմամբ բռնության և ընտանեկան բռնության դեմ պայքարի գործողություններին նվիրված Եվրոպայի խորհրդի կայքը՝ <http://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/home> (մասնավորապես Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանին վերաբերող բաժինը):

2010 թ. [Haiduova v. Slovakia (2010)], Կալուցան ընդդեմ Հունգարիայի, 2012 թ. [Kalucz v. Hungary (2012)], Երեմիան և այլք ընդդեմ Սուդովայի Հանրապետության, 2013 թ. [Eremia and Others v. the Republic of Moldova (2013)], Մուդրիկն ընդդեմ Սուդովայի Հանրապետության, 2013 թ. [Mudric v. the Republic of Moldova (2013)], Բ.-ն ընդդեմ Սուդովայի Հանրապետության, 2013 թ. [B. v. the Republic of Moldova (2013)], Ն.Ա.-ն ընդդեմ Սուդովայի Հանրապետության, 2013 թ. [N.A. v. the Republic of Moldova (2013)], Վալիուլիենեն ընդդեմ Լիտվայի, 2013 թ. [Valiulien v. Lithuania (2013)], Թ.Մ.-ն և Ց.Մ.-ն ընդդեմ Սուդովայի Հանրապետության, 2014 թ. [T.M. and C.M. v. the Republic of Moldova (2014)], Դուրմազն ընդդեմ Թուրքիայի, 2014 թ. [Durmaz v. Turkey (2014)], Ռումորն ընդդեմ Իտալիայի, 2014 թ. [Rumor v. Italy (2014)], Զիվեկն ընդդեմ Թուրքիայի, 2016 թ. [Civek v. Turkey (2016)], Հալիմե Կիլիչն ընդդեմ Թուրքիայի, 2016 թ. [Halime Kilic v. Turkey (2016)], Մ.Գ.-ն ընդդեմ Թուրքիայի, 2016 թ. [M.G v. Turkey (2016)], Տալպիսն ընդդեմ Իտալիայի, 2017 թ. [Talpis v. Italy (2017)], Բալսանն ընդդեմ Ռումինիայի, 2017 թ. [Balsan v. Romania (2017)], Օ.Ց.Ի.-ն և այլք ընդդեմ Ռումինիայի, 2019 թ. [O.C.I. and Others v. Romania (2019)], Վոլոդինան ընդդեմ Ռուսաստանի, 2019 թ. [Volodina v. Russia (2019)], Զ.Դ.-ն և Ա.-ն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության, 2019 թ. [J.D. and A v. the United Kingdom (2019)], Լևչուկն ընդդեմ Ուկրաինայի, 2020 թ. [Levchuk v. Ukraine (2020)], Բուտուրուգենն ընդդեմ Ռումինիայի, 2020 թ. [Buturugă v. Romania (2020)], Տերշանան ընդդեմ Ալբանիայի, 2020 թ. [Teršana v. Albania (2020)]:

- Բռնություն սեռական զուգընկեր կամ ընտանիքի անդամ չհանդիսացող մասնավոր անձանց կողմից՝ Սանդրա Յանկովիչն ընդդեմ Խորվաթիայի [Sandra Janković v. Croatia] (2009 թվական). Էբչինն ընդդեմ Թուրքիայի [Ebcin v. Turkey] (2011 թվական):
- **Արտաքսման դեպքում վատ վերաբերմունքի վտանգ՝ վախենալով կանանց սեռական օրգանների խեղումից.** հանուն պատվի կատարված հանցագործություններից՝ Քոլինսն ու Ակազիեբին ընդդեմ Շվեդիայի [Collins and Akaziebie v. Sweden] (2008 թվական, ընդունելիության մասին որոշում). Իզևբեկիայն ընդդեմ Իռլանդիայի [Izevbekhai v. Ireland] (2011 թվական, ընդունելիության մասին որոշում). Օմերեդոն ընդդեմ Ավստրիայի [Omeredo v. Austria] (2011 թվական, ընդունելիության մասին որոշում). Սոուն ընդդեմ Բելգիայի [Sow v. Belgium] (2016 թվական). Բանգուրան ընդդեմ Բելգիայի [Bangura v. Belgium] (2016 թվական, վարույթը դադարեցնելու մասին որոշում). սոցիալական մեկուսացումից՝ Ա.Ա.-ն և այլք ընդդեմ Շվեդիայի, 2012 թ. [A.A. and Others v. Sweden (2012)]. Ռ.Դ.-ն ընդդեմ Ֆրանսիայի, 2016 թ. [R.D. v. France (2016)]. Ն.-ն ընդդեմ Շվեդիայի, 2010 թ. [N. v. Sweden (2010)]. Ու. Հ.-ն ընդդեմ Շվեդիայի, 2015 թ. [W.H. v. Sweden] (2015, Grand Chamber) Մեծ պալատ. Ռ.Հ.-ն ընդդեմ Շվեդիայի, 2015 թ. [R.H. v. Sweden (2015)]. մարդկանց թրաֆիքինգից՝ Լ.Ռ.-ն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության, 2011 թ. [L.R. v. the United Kingdom] (2011, վարույթը դադարեցնելու մասին որոշում). Ռ.Դ.-ն ընդդեմ Ֆրանսիայի, 2011 թ. [R.D. v. France] (2011, ընդունելիության մասին որոշում). Ֆ.Ա.-ն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության, 2013 թ. [F.A. v. the United Kingdom] (2013, ընդունելիության մասին որոշում). Օ.Գ.Օ.-ն ընդդեմ Միացյալ

Թագավորության, 2014 թ. [O.G.O. v. the United Kingdom] (2014, վարույթը դադարեցնելու մասին որոշում):

- Մարդկանց թրաֆիքինգ. Ռանցևն ընդդեմ Կիպրոսի և Ռուսաստանի [Rantsev v. Cyprus and Russia] (2010 թվական). Լ.Ե.-ն ընդդեմ Հունաստանի [L.E. v. Greece] (2016 թվական). Ս.Մ.-ն ընդդեմ Խորվաթիայի [S.M. v. Croatia (2020 թվական)]:

Դրական միջոցներ

Կարևոր է նշել, որ կանանց նկատմամբ բռնության վերաբերյալ իր նախադեպային իրավունքում՝ այնպիսի նշանակալից գործերում, ինչպիսիք են Մ.Ս.-ն ընդդեմ Բուլղարիայի (2003 թվական) և Օփուզն ընդդեմ Թուրքիայի (2009 թվական)¹⁹². Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը մշակել է այն սկզբունքը, ըստ որի՝ պետությունները պետք է միջոցներ ձեռնարկեն մարդու իրավունքների խախտումները կանխելու համար: Այն սահմանել է, որ անկախ այն հանգամանքից՝ այդ խախտումները կատարվում են պետության, թե մասնավոր անձանց կողմից, պետությունը պարտավոր է քննել դրանք, քրեական հետապնդում իրականացնել և պատժել խախտումները կատարողներին: Այս ընկալումը հանգեցրել է պատշաճ բարեխղճության սկզբունքի մշակմանը¹⁹³: Այս սկզբունքն առաջին անգամ նշվել է Իքսի և Իգրեկի գործով, երբ Ղատարանը վճռել է, որ դրական պարտավորություններով պետություններից ոչ միայն պահանջվում է գերծ մնալ իրավունքների խախտումից, այլև կարող է սահմանվել մասնավոր անհատների կողմից այլ անհատների իրավունքների խախտումը կանխարգելելու պարտավորություն (23-րդ պարբերություն): Մ.Ս.-ն ընդդեմ Բուլղարիայի գործով Ղատարանը գտել է, որ 3-րդ և 8-րդ հոդվածներով նախատեսված իրավունքները պաշտպանելու պարտավորությունները հանգեցրել են բռնաբարության դեպքերի պաշտոնական քննություն իրականացնելու և արդյունավետ պատիժ նշանակելու պարտավորությունների (149-153-րդ պարբերություններ): Մասլովան ընդդեմ Ռուսաստանի (2009 թվական) գործով Ղատարանը վճռել է, որ «բռնաբարության ակնհայտորեն ստորացնող բնույթն ընդգծում է պետության ընթացակարգային պարտավորությունը տվյալ համատեքստում» (91-րդ պարբերություն): Ղատարանն այնուհետև վճռել է, որ արդյունավետ պաշտոնական քննությունը պետք է հանգեցնի պատասխանատու անձանց հայտնաբերմանն ու պատժին ... Ղատարանի նախադեպային իրավունքով սահմանված՝ արդյունավետությանն առնչվող նվազագույն չափանիշները ներառում են նաև պահանջներ այն մասին, որ քննությունը պետք է լինի անկախ, անկողմնակալ և ենթակա լինի հանրության վերահսկողությանը, և որ իրավասու մարմինները պետք է գործեն օրինակելի բարեխղճությամբ և արագությամբ (91-րդ պարբերություն):

¹⁹² ՄԻԵԴ, Կոնտրովան ընդդեմ Սլովակիայի [Kontrova v. Slovakia], Պահագառ թիվ 7510/04, վերջնական է 2007 թվականի սեպտեմբերի 29-ից: Սա ընտանեկան բռնության հետ կապված առաջին գործն էր, որը Ղատարանը քննեց ըստ էության. և Բրանկո Տոմաշիչը և այլք ընդդեմ Խորվաթիայի [Branko Tomašić and others v. Croatia], Պահագառ թիվ 46598/06, վերջնական է 2009 թվականի ապրիլի 15-ից:

¹⁹³ Ֆրեդերիկա Ակար և Ռալուկա Պոպա. 2016 թվական. Ֆեմինիստական իրավական ծրագրից մինչև նորարարական տարածաշրջանային պայմանագիր. Կանանց նկատմամբ բռնության և ընտանեկան բռնության կանխարգելման ու դրանց դեմ պայքարի մասին Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիայի մշակումը: Մարդու իրավունքների եվրոպական անսագիր: 2016/3. 287-319-րդ էջեր:

Այս գործոնները լուրջ մարտահրավեր են ոստիկանության և դատախազների գործունեության համար, որոնք իրականացնում են բռնաբարության հետ կապված օրենքների կիրառումը, և որոնց միջոցով բողոքների մեծ մասը դուրս է մնում քրեական արդարադատության համակարգից (տե՛ս, օրինակ, Կելի, 2002 թվական, Կելին և մյուսները, 2005 թվական)¹⁹⁴: Այս դրական պարտավորությունների ճանաչումը նաև ենթադրում է ներկայիս ջանքերի կրկնապատկման անհրաժեշտություն՝ բռնություն գործադրած անձանց պատասխանատվության ենթարկելու համար:

Ղատարանը կանանց նկատմամբ ընտանեկան բռնության հետ կապված բազմաթիվ գործերով վճռել է նաև, որ պետական իշխանություններն ունեն այդպիսի բռնության կանխարգելման համար պաշտպանության միջոցներ ձեռնարկելու դրական պարտավորություն այն դեպքում, երբ Կոնտրովան ընդդեմ Սլովակիայի (2007 թվականի մայիսի 31) գործում և Հայդուովան ընդդեմ Սլովակիայի (2010 թվականի նոյեմբերի 30) գործում իշխանությունները «տեղյակ են եղել կամ պետք է տեղյակ լինեին» անհատի կյանքի կամ առողջության համար «իրական և անմիջական վտանգի» առկայության մասին: Իշխանությունները պարտավոր են միջամտել նույնիսկ այն դեպքում, երբ հնարավոր ազդեցորի կողմից ներկայացվող վտանգը դեռևս չի դրսևորվել ֆիզիկական բռնության տեսքով (Հայդուովա): Իշխանության ներկայացուցիչները կարող են գործել ի պաշտոնե՝ երբեմն նույնիսկ տուժողի ցանկությանը հակառակ (Հայդուովա): Որոշ դեպքերում կարող են ձեռնարկվել ժամանակավոր պաշտպանության արտակարգ միջոցներ (Բևակուան և Ս.-ն ընդդեմ Բուլղարիայի [Bevacqua and S. v. Bulgaria], 2008 թվականի հունիսի 12):

Վոլոդինան ընդդեմ Ռուսաստանի, 2019 թ. գործում Ղատարանը գտել է, որ Ռուսաստանի իրավական համակարգը, որով ընտանեկան բռնությունը չի սահմանվում որպես առանձին իրավախախտում կամ այլ իրավախախտումներ ծանրացնող տարր, և որով սահմանվում է հանրային մեղադրանք ներկայացնելու համար պահանջվող՝ վնասվածքների ծանրության նվազագույն աստիճան, ի վիճակի չի եղել կատարելու Պետության դրական պարտավորության հիմքում ընկած պահանջները՝ ստեղծելու և արդյունավետ կերպով կիրառելու մի համակարգ, որով կպատժվեն ընտանեկան բռնության բոլոր ձևերը, և բավարար երաշխիքներ կապահովվեն բռնությունից տուժած անձանց համար: Ընտանեկան բռնությունը սահմանող օրենսդրության բացակայությունը և այդ բռնությանը կանոնավոր կերպով չարձագանքելը վկայում են Ռուսաստանում ընտանեկան բռնության լրջությունը և ծավալները, ինչպես նաև կանանց վրա դրա խտրական ազդեցությունը հասկանալու իշխանությունների անպատրաստության մասին: Տարիներ շարունակ հանդուրժելով այնպիսի մթնոլորտի առկայությունը, որը նպաստավոր պայմաններ է ստեղծել ընտանեկան բռնության համար, Ռուսաստանի իշխանությունները չեն ստեղծել էական գեներային հավասարության համար այնպիսի պայմաններ, որոնք հնարավորություն կտան կանանց ապրել առանց վատ վերաբերմունքի կամ իրենց ֆիզիկական անձեռնմխելիության նկատմամբ հարձակումների վախի և օգուտների քաղել օրենքի հավասար պաշտպանությունից:

Բոլորովին վերջերս Ղատարանն ընդունել է կիբերծաղրուծանակի թողած ազդեցությունը: Բուտուրուգեն ընդդեմ Ռումինիայի [Buturugă v. Romania], 2020 թ. գործն անդրադարձնում է դիմումատուի նախկին ամուսնու կողմից էլեկտրոնային

¹⁹⁴ Պատրիցիա Լոնդոնո. 2010 թվական. Գլուխ 7. Բռնաբարության սահմանումը Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի համաձայն: Խոշտանգում, համաձայնություն և հավասարություն՝ ՄաքՊլին, Քլեր, և Վանեսա Է. Մանրո, խմբ.-ներ: Բռնաբարության մասին օրենքի վերանայում՝ Միջազգային և համեմատական հեռանկարները. Ռուբլեջ:

նամակագրությունը գաղտնագերծելու և ընտանեկան բռնության մեղադրանքներին. դիմումատուին բողոքել էր այս տեսակի բռնությունից տուժած անձին պաշտպանելու համար նախատեսված համակարգի թերություններից: Դիմումատուին բողոքել էր մասնավորապես այն ընտանեկան բռնության դեպքով քրեական գործի քննությունից, որից ինքը, իր խոսքերով, տուժել էր: Նա նաև բողոքել էր, որ իր անձնական անվտանգությունը համարժեք կերպով չի պաշտպանվել և իշխանություններին քննադատել էր այն բանի համար, որ վերջիններս հրաժարվել էին իր նամակագրությունը իր նախկին ամուսնու կողմից գաղտնագերծելու վերաբերյալ իր բողոքն ուսումնասիրելուց:

Դատարանը վճռեց, որ Կոնվենցիայի 3-րդ և 8-րդ հոդվածները խախտվել են՝ վերջիններիս դրույթներով նախատեսված դրական պարտավորությունները Պետության կողմից չկատարելու մասով: Դատարանը մասնավորապես գտավ, որ ներպետական իշխանությունները քրեական գործի քննությունը չեն դիտարկել որպես ընտանեկան բռնության կոնկրետ հարցադրումը բարձրաձայնելու միջոց, և դրանով նրանք համապատասխան կերպով չեն արձագանքել դիմումատուի կողմից որպես բողոքի առարկա ներկայացված փաստերի լրջությանը: Բռնարարքների քննությունն իրականացվել է բացթողումներով, իսկ բռնության վերաբերյալ բողոքի հետ սերտորեն կապված՝ նամակագրությունը գաղտնագերծելու վերաբերյալ բողոքը չի քննվել ըստ էության: Ի վերջո, այդ առիթով Դատարանը նշեց, որ կիբերծաղրուծանակը ճանաչվել է կանանց և աղջիկների նկատմամբ բռնության ուղղություն, և դա կարող է դրսևորվել տարբեր ձևերով, այդ թվում՝ անձեռնմխելիության կիբերխախտումների, տուժածի համակարգիչ ներխուժելու, տվյալների և պատկերների, այդ թվում՝ անձնական տվյալների հափշտակման, տարածման և շահարկման ձևով:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարան, Օփուզն ընդդեմ Թուրքիայի (Պանգատ թիվ 33401/02), 2009 թվականի հունիսի 9-ի վճիռ (վերջնական է 2009 թվականի սեպտեմբերի 9-ից), 134-րդ, 138-րդ, 139-րդ, 143-145-րդ, 147-րդ, 149-րդ, 161-րդ, 176-րդ պարբերություններ:

Դիմումատու Նահիդե Օփուզն ամուսնացել է Հ.Օ.-ի հետ 1995 թվականին, և զույգը բնակություն է հաստատել Թուրքիայի հարավ-արևելյան Դիարբեքիր քաղաքում: Դիմումատուին և նրա մայրը ենթարկվել են պարբերական և շարունակական ֆիզիկական բռնության, ներառյալ՝ մահվան սպառնալիքների, ինչը հանգեցրել է բժշկական տեսանկյունից հաստատված՝ կյանքի համար վտանգավոր վնասվածքների: Նրանք ներկայացրել էին բողոքներ, և Հ.Օ.-ի նկատմամբ հարուցվել էին մի քանի քրեական վարույթներ, որոնք դադարեցվել էին, քանի որ տուժողները հետ էին վերցրել իրենց բողոքները, կամ ապացույցների բացակայության պատճառով: 1998 թվականի մարտին տեղի ունեցած դեպքի ժամանակ Հ.Օ.-ն իր ավտոմեքենայով հարվածել էր դիմումատուին և նրա մորը՝ պատճառելով լուրջ վնասվածքներ: 2001 թվականի հոկտեմբերին նա յոթ անգամ դանակահարել էր դիմումատուին: Առաջին հարձակման համար նա դատապարտվել էր երեք ամսվա ազատազրկման, որը հետագայում մեղմացվել էր՝ փոխարինվելով տուգանքով: Երկրորդ հարձակման համար նա տուգանվել էր, և վճարումները պետք է կատարվեին ութ փոխանցումներով: Այս վարույթների ընթացքում Հ.Օ.-ն մահվան սպառնալիքներ էր հնչեցրել, որոնց համար դիմումատուին և նրա մայրը հանրային դատախազին ապարդյուն խնդրել էին պաշտպանության միջոցներ

ծեռնարկել: Այս որոշումներից հետո առնվազն երեք առանձին դիմումով դիմումատուին ներկայացրել էր քրեական բողոքներ՝ կապված Հ.Օ.-ի կողմից մահվան սպառնալիքների և ահաբեկման հետ. պետական մարմինները նրան միայն հարցաքննել էին:

Բռնությունը գազաթնակետին էր հասել 2002 թվականի մարտին, երբ դիմումատուի մայրը փորձել էր տեղափոխվել այլ համայնք: Հ.Օ.-ն հրազենով կրակել էր դիմումատուի մորը՝ անմիջապես սպանելով նրան: Այս դեպքից վեց տարի հետո ներպետական դատարանը նրան դատապարտել էր սպանության համար՝ սկզբից ցմահ ազատազրկման, սակայն այնուհետև պատիժը մեղմացվել էր, և վերջում նա ազատ էր արձակվել՝ հաշվի առնելով նրա լավ վարքը արգելանքի տակ գտնվելու ընթացքում և այն փաստը, որ դատավճիռը բողոքարկվել էր: Նրան ազատ արձակելուց մեկ ամիս անց դիմումատուին կրկին ներկայացրել էր քրեական բողոք՝ խնդրելով պաշտպանել իրեն Հ.Օ.-ից՝ վերջինիս կողմից հնչեցված նոր սպառնալիքների կապակցությամբ: Այդ ժամանակ գործն արդեն քննվում էր ՄԻԵԴ-ի կողմից (Օփուզի կողմից 2002 թվականի հուլիսին ներկայացված գանգատի հիման վրա), որը Թուրքիայի կառավարությունից պահանջել էր բացատրություն, թե ինչու նրանք պաշտպանության միջոցներ չէին ձեռնարկել այն դեպքում, երբ դիմումատուի կյանքը վտանգված էր:

ՄԻԵԴ-ի հարցումից հետո Թուրքիայի պետական մարմինները քննել են Հ.Օ.-ին, որից հետո սպառնալիքները դադարել են: Օփուզը Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանում պնդել է, որ Թուրքիայի կառավարությունը խախտել է 2-րդ հոդվածը (կյանքի իրավունք) և 3-րդ հոդվածը (խոշտանգման և անմարդկային վերաբերմունքի արգելք): Դիմումատուին պնդել է, որ այս խախտումները հանգեցրել են նաև 14-րդ հոդվածի խախտման (խտրականության արգելք): Թուրքիայի կառավարությունը հայտնել է, որ տեղական իշխանություններն անհապաղ և իրապես արձագանքել են Օփուզի և նրա մոր բողոքներին, սակայն կիրառելի ազգային օրենսդրության համաձայն քրեական հետապնդումը կախված էր տուժողի կողմից ներկայացված կամ բերված բողոքներից: Քանի որ Օփուզը և նրա մայրը մշտապես հետ են վերցրել իրենց բողոքները, Թուրքիան պնդել է, որ իշխանությունները չէին կարող քրեական հետապնդում իրականացնել Հ.Օ.-ի նկատմամբ:

Դատարանը մերժել է այս փաստարկները և գտել, որ Թուրքիան խախտել է Կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածը՝ կապված դիմումատուի մոր մահվան հետ: ՄԻԵԴ-ի իրավական պրակտիկայում էական շրջադարձ կատարելով՝ Դատարանը նաև գտել է, որ տեղի է ունեցել Կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի խախտում, քանի որ իշխանությունները չեն պաշտպանել դիմումատուին իր նախկին ամուսնու կողմից կատարված ընտանեկան բռնությունից՝ այդպիսով առաջին անգամ գտնելով, որ ընտանեկան բռնությունը կարող է համարվել անմարդկային վերաբերմունք, և Կոնվենցիայի 14-րդ հոդվածի խախտում՝ 2-րդ և 3-րդ հոդվածների հետ համակցությամբ, քանի որ Պետության կողմից ընտանեկան բռնությանը չմիջամտելը համարժեք է կանանց նկատմամբ խտրականության: Դատարանը կայացրել է իր որոշումը մասնակիորեն՝ հետևյալ հիմքերով.

134. [...] Հ.Օ.-ի կողմից կատարված հանցագործությունները բավականաչափ

լուրջ էին կանխարգելման միջոցների կիրառումն արդարացնելու համար, և տուժողների առողջությանն ու անվտանգությանը շարունակաբար վտանգ էր սպառնում: Հարաբերությունների պատմության ուսումնասիրությունից պարզ է դառնում, որ բռնություն գործադրած անձը բազմիցս ընտանեկան բռնություն է գործադրել, և հետևաբար հետագա բռնության էական վտանգ եղել է:

138. [...] Թերևս [Կողմ պետությունները] ճանաչում են գործողությունների ընթացքի վերաբերյալ որոշում կայացնելիս տուժողի՝ 2-րդ հոդվածով, 3-րդ հոդվածով կամ 8-րդ հոդվածով նախատեսված իրավունքների միջև հավասարակշռության ապահովման՝ իշխանությունների պարտավորությունը: Այս կապակցությամբ անդամ պետությունների փորձն ուսումնասիրելուց հետո [...] Դատարանը նկատում է, որ կան որոշակի գործոններ, որոնք կարող են հաշվի առնվել քրեական հետապնդում սկսելու մասին որոշում կայացնելիս՝ հանցանքի ծանրությունը, արդյոք տուժողի վնասվածքները ֆիզիկական են, թե հոգեբանական, արդյոք մեղադրյալը օգտագործել է զենք, արդյոք մեղադրյալի կողմից որևէ սպառնալիք է հնչել հարձակումից հետո, արդյոք մեղադրյալը ծրագրել է հարձակումը, ազդեցությունը (այդ թվում՝ հոգեբանական) ընտանիքի հետ բնակվող երեխայի վրա, մեղադրյալի կողմից կրկին հանցանք կատարելու հնարավորությունը, տուժողի կամ այն անձի առողջությանը և անվտանգությանը սպառնացող շարունակական վտանգը, որը ներգրավված էր կամ կարող էր ներգրավվել, մեղադրյալի և տուժողի ներկայիս հարաբերությունները և տուժողի կամքին հակառակ քրեական հետապնդումը շարունակելու ազդեցությունն այդ հարաբերությունների վրա, հարաբերությունների պատմությունը, հատկապես, եթե նախկինում տեղի է ունեցել այլ բռնություն, և մեղադրյալի դատվածության մասին տեղեկությունները, հատկապես՝ ցանկացած նախկին բռնության դեպք:

139. Այս փորձից կարելի է ենթադրել, որ որքան ծանր է հանցանքը, և որքան մեծ է հետագա հանցանքների վտանգը, այնքան ավելի հավանական է, որ քրեական հետապնդումը պետք է շարունակվի հանրային շահից ելնելով, նույնիսկ եթե տուժողները հետ են վերցնում իրենց բողոքները:

143. [...] Թերևս տեղական իշխանությունները բավարար կերպով չեն դիտարկել վերոնշյալ գործոնները Հ.Օ.-ի նկատմամբ քրեական վարույթը դադարեցնելու մասին բազմիցս որոշում կայացնելիս: Փոխարենը, նրանք թերևս գնահատել են բացառապես այն իրավիճակին չմիջամտելու անհրաժեշտությունը, որը համարել են «ընտանեկան հարց» [...]: Ավելին, ոչինչ չի վկայում այն մասին, որ իշխանությունները հաշվի են առել բողոքները հետ վերցնելու դրդապատճառները: Հաշվի չի առնվել այն հանգամանքը, որ դիմումատուի մայրը Դիարբեքիի հանրային դատախազի մոտ նշել է, որ ինքը և իր դուստրը հետ են վերցրել իրենց բողոքները՝ հնչեցված մահվան սպառնալիքների և Հ.Օ.-ի կողմից նրանց վրա գործադրված ճնշման պատճառով: [...] Ակնհայտ է նաև, որ տուժողներն իրենց բողոքները հետ են վերցրել այն ժամանակ, երբ Հ.Օ.-ն ազատության մեջ է եղել, կամ նրան արգելանքից ազատ արձակելուց հետո:

144. Ինչ վերաբերում է Կառավարության այն փաստարկին, որ պետական իշխանությունների կողմից ցանկացած հետագա միջամտություն համարժեք կլիներ տուժողի՝ Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածով նախատեսված իրավունքների

խախտմանը, Ղատարանը նշում է ընտանեկան բռնության հետ կապված համանման գործով իր որոշումը (տե՛ս Բևակուան և Ս.-ն ընդդեմ Բուլղարիայի, թիվ 71127/01, § 83, 2008 թվականի հունիսի 12), որով այն վճռել էր, որ իշխանությունների կարծիքն այն մասին, որ աջակցություն չէր պահանջվում, քանի որ վեճը վերաբերում էր «մասնավոր հարցի», չէր համապատասխանում դիմումատուի իրավունքների իրականացումն ապահովելու նրանց դրական պարտավորություններին: Բացի այդ, Ղատարանը կրկին նշում է, որ որոշ դեպքերում պետական իշխանությունների միջամտությունն անհատների մասնավոր կամ ընտանեկան կյանքին կարող է անհրաժեշտ լինել այլ անձանց առողջությունը և իրավունքները պաշտպանելու կամ քրեորեն պատժելի արարքների կատարումը կանխելու համար (տե՛ս Կ.Ա.-ն ու Ա.Դ.-ն ընդդեմ Բելգիայի [K.A. and A.D. v. Belgium], թիվ 42758/98 և թիվ 45558/99, § 81, 2005 թվականի փետրվարի 17): Դիմումատուի մոր համար վտանգի լրջությունը իշխանությունների կողմից այդպիսի միջամտությունը տվյալ դեպքում դարձնում էր անհրաժեշտ:

145. [...] Ուստի Ղատարանը համարում է, որ հաշվի առնելով Հ.Օ.-ի կողմից նախկինում կատարված հանցագործությունների ծանրությունը՝ քրեական հետապնդում իրականացնող մարմինները պետք է կարողանային շարունակել վարույթը՝ հանրային շահից ելնելով՝ անկախ այն հանգամանքից, որ տուժողները հետ էին վերցրել բողոքները (այս առումով տե՛ս Նախարարների կոմիտեի Rec(2002)5 առաջարկությունը, վերոնշյալ 80-82-րդ պարբերություններ):

147. [...] Ցանկացած դեպքում Ղատարանն ընդգծում է, որ ընտանեկան բռնության հետ կապված գործերում բռնություն գործադրած անձանց իրավունքները չեն կարող գերակայել տուժողների՝ կյանքի և ֆիզիկական ու մտավոր անձեռնմխելիության իրավունքների նկատմամբ (տե՛ս ԿԽՎԿ կոմիտեի վերոնշյալ՝ Ֆաթմա Յիլդիրիմն ընդդեմ Ավստրիայի [Fatma Yildirim v. Austria] և Ա.Տ.-ն ընդդեմ Հունգարիայի [A.T. v. Hungary] գործերով որոշումները, §§ 12.1.5 և 9.3 համապատասխանաբար):

149. Տվյալ հանգամանքներում Ղատարանը եզրակացնում է, որ հնարավոր չէ համարել, որ պետական իշխանությունները դրսևորել են պատշաճ բարեխղճություն: Նրանք չեն կատարել Կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածի իմաստով՝ դիմումատուի մոր կյանքի իրավունքը պաշտպանելու իրենց դրական պարտավորությունը:

161. Ղատարանը նկատում է նաև, որ ֆիզիկական վնասվածքների և հոգեբանական ճնշման տեսքով բռնությունը, որին ենթարկվել էր դիմումատուն, բավականաչափ լուրջ էր Կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի իմաստով վատ վերաբերմունք համարվելու համար:

176. Ղատարանը եզրակացնում է, որ դիմումատուի ամուսնու կողմից նրա անձնական անձեռնմխելիության լուրջ խախտումներն արդյունավետորեն զսպելու ձևով պետական իշխանությունների կողմից պաշտպանության միջոցներ չձեռնարկվելու հետևանքով տեղի է ունեցել Կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի խախտում:

Դատական պաշտպանության միջոցների հասանելիությունը

Դատական պաշտպանության միջոցները պետք է լինեն հասանելի և արդյունավետ: Ելքին ընդդեմ Իռլանդիայի [Airey v. Ireland] (1979 թվական) գործը ցույց է տվել, որ դատական պաշտպանության այն միջոցները, որոնք կարող են ընտանեկան բռնությունից տուժած անձին թույլ տալ խուսափել բռնությունից, *inter alia*, ամուսնալուծության կամ բաժանության վարույթի միջոցով պետք է լինեն հասանելի և արդյունավետ՝ խոցելի իրավիճակում գտնվող տուժողի համար ոչ միայն տեսական կամ թվացյալ, այլև գործնական պաշտպանություն երաշխավորելու համար: Այդպիսի արդյունավետ հասանելիության համար երբեմն կարող է պահանջվել, որ տուժողին տրամադրվի իրավաբանական օգնություն՝ ելնելով գործի բարդությունից, դատական վարույթի մասին տուժողի անիրագրելիությունից, ինչպես նաև տուժողի հուզական ներգրավվածության պատճառով իր գործը ներկայացնելու անկարողությունից:

Մանրակրկիտ և արդյունավետ քննություն

Այդին ընդդեմ Թուրքիայի [Aydin v. Turkey] (1996 թվական) գործում, որը վերաբերում էր քրդական ծագում ունեցող երիտասարդ թուրք կնոջ բռնաբարությանը պետական պաշտոնյայի կողմից, Դատարանը գտել է խախտում՝ մանրակրկիտ և արդյունավետ քննություն չիրականացնելու հետևանքով, ինչի մասին վկայում էր այն փաստը, որ տուժողի բժշկական զննությունը կատարվել էր բռնաբարությունից տուժած անձանց զննման փորձ չունեցող բժիշկների կողմից, ինչպես նաև այն փաստը, որ հանրային դատախազի կողմից իրականացված քննության նպատակը պարզելն էր՝ արդյոք տուժողը կորցրել էր իր կուսությունը, այն դեպքում, երբ շեշտը պետք է դրվեր այն հարցի վրա, թե արդյոք դիմումատուն բռնաբարությունից տուժած անձ է:

Մ.Ս.-ն ընդդեմ Բուլղարիայի [MC v. Bulgaria] (2004 թվական) գործում դիմումատուն, որը հարձակման ժամանակ 14 տարեկան էր, բողոքում պնդել էր, որ բռնաբարության է ենթարկվել երկու տղամարդու կողմից: Բուլղարիայի քրեական օրենսգրքով սահմանվում էր, որ բողոքը կարող էր հիմնավորվել միայն, եթե «տուժողի հետ սեռական հարաբերությունը տեղի էր ունեցել ուժի կամ սպառնալիքների գործադրմամբ» (80-րդ պարբերություն): Գործը դադարեցվել էր սպառնալիքի կամ ուժի գործադրման ապացույցի բացակայության պատճառով: Դատարանը գտել է, որ խախտվել են և՛ 3-րդ, և՛ 8-րդ հոդվածները: Պետությունները պարտավոր էին «պաշտպանել անհատի ֆիզիկական անձեռնմխելիությունը և մասնավոր կյանքը և ապահովել իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցներ այս առումով»: Դատարանը կրկին նշել է, որ 3-րդ հոդվածով նախատեսված պարտավորությունները տարածվում են ոչ միայն պետական պաշտոնյաների վրա, և եզրակացրել, որ «Պետություններն ունեն Կոնվենցիայի 3-րդ և 8-րդ հոդվածներով ամրագրված՝ բռնաբարությունն արդյունավետորեն պատժելու համար քրեական իրավունքի դրույթներ ընդունելու և արդյունավետ քննության ու քրեական հետապնդման միջոցով դրանք գործնականում կիրառելու դրական պարտավորություն» (153-րդ պարբերություն):

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարան, Մ.Ս.-ն ընդդեմ Բուլղարիայի [M.C. v. Bulgaria] (Գանգատ թիվ 39272/98), 2003 թվականի դեկտեմբերի 4-ի վճիռ (վերջնական է 2004 թվականի մարտի 4-ից), 153-րդ, 164-166-րդ, 181-185-րդ պարբերություններ:

[1995 թվականի հուլիսի 31-ին դիմումատուին (Մ.Ս.), որը 14 տարեկան էր (որը սեռական հարաբերության համաձայնության տարիքն էր Բուլղարիայում), նրա 20-ամյա տղամարդ ծանոթը (Ա.-ն) հրավիրել էր իր երկու ընկերների՝ Պ.-ի և Վ.Ա.-ի հետ գնալ նրա տնից 17 կիլոմետր հեռավորության վրա գտնվող բար-դիսկոտեկ: Մ.Ս.-ն համաձայնվել էր՝ այսօրվա, որ մինչև ժամը 23:00-ը տանն է լինելու: Դիմումատուն նախկինում հանդիպել էր Պ.-ին բար-դիսկոտեկում և պարել նրա հետ մեկ անգամ: Ա.-ն դիմումատուի համադասարանցու ավագ եղբայրն էր: Բար-դիսկոտեկ գնալուց հետո Ա.-ն առաջարկել էր, որ խումբը կանգ առնի մոտակա ջրավազանի մոտ՝ լողալու համար: Չնայած այն հանգամանքին, որ Մ.Ս.-ն դեմ էր, նրանք մեքենան վարել էին դեպի ջրավազանը: Այնտեղ հասնելուց հետո Մ.Ս.-ն մնացել էր ավտոմեքենայում, մինչդեռ մյուսները դուրս էին եկել: Կարճ ժամանակ անց Պ.-ն վերադարձել էր, նստել ավտոմեքենայի առջևի նստատեղին՝ Մ.Ս.-ի կողքին, և սկսել համբուրել նրան: Դիմումատուն հետագայում քննություն իրականացնող մարմիններին հայտնել էր, որ ինքը վախեցած և շփոթված է եղել և ուժեղ դիմադրելու կամ բղավելու ուժ չի ունեցել: Նրան չէր հաջողվել Պ.-ին հետ հրել, քանի որ վերջինս շատ ավելի ուժեղ էր: Պ.-ն մասամբ մերկացրել էր նրան և ստիպել սեռական հարաբերություն ունենալ իր հետ: Պ.-ն հետագայում քննություն իրականացնող մարմիններին ասել էր, որ սեռական ակտը տեղի էր ունեցել փոխադարձ համաձայնությամբ:

Նույն գիշերը՝ մոտավորապես ժամը 3:00-ին, խումբը ուղևորվել էր մոտակա քաղաք, որտեղ գտնվում էր Վ.Ա.-ի ազգականների տունը: Այնտեղ լինելու ընթացքում Մ.Ս.-ն Ա.-ին մոտ էր գտնվել, քանի որ վերջինս իր համադասարանցու եղբայրն էր, և ինքը հավատացած էր, որ նա կպաշտպանի իրեն: Փոխարենը Ա.-ն ստիպել էր Մ.Ս.-ին սեռական հարաբերություն ունենալ իր հետ մահճակալի վրա: Մ.Ս.-ն աղաչել էր Ա.-ին կանգ առնել, սակայն ֆիզիկապես չէր դիմադրել: Ա.-ն հետագայում քննություն իրականացնող մարմիններին ասել էր, որ սեռական ակտը տեղի էր ունեցել փոխադարձ համաձայնությամբ: Ավելի ուշ՝ այդ առավոտյան, Մ.Ս.-ի մայրը գտել էր նրան Վ.Ա.-ի ազգականների տանը: Դիմումատուն և նրա մայրը ուղիղ գնացել էին տեղի հիվանդանոց, որտեղ նրանց ուղարկել էին դատաբժշկական փորձագետի մոտ: Դիմումատուին զննել էին մոտավորապես ժամը 16:00-ին: Ջննությունը ցույց էր տվել, որ նրա կուսաթաղանթը նոր է պատռվել: Ջննում իրականացնող բժիշկները դիմումատուի վզի հատվածում նկատել էին նաև 35x4 մմ չափի հետքեր և չորս փոքր կլորավուն կապտուկներ: Տես օր անց ընտանիքը որոշել էր բողոք ներկայացնել: 1995 թվականի օգոստոսի 11-ին դիմումատուն գրավոր ցուցմունք էր ներկայացրել հուլիսի 31-ի և օգոստոսի 1-ի դեպքերի մասին: Նույն օրը Պ.-ն և Ա.-ն ձերբակալվել էին և գրավոր ցուցմունք ներկայացրել: Նրանք անդել էին, որ դիմումատուն սեռական հարաբերություն էր ունեցել իրենց հետ իր սեփական ազատ կամքով: Երկու տղամարդկանց ազատ էին արձակել:

1995 թվականի օգոստոսի 25-ին ոստիկանության աշխատակիցը կազմել էր զեկույց և նյութն ուղարկել իրավասու դատախազին: 1995 թվականի նոյեմբերի 14-ին վարչական շրջանի դատախազն սկսել էր քրեական վարույթ և գործը հանձնարարել քննիչի, որը գործի հետ կապված գործողություններ չէր

ծեռնարկել մինչև 1996 թվականի նոյեմբեր ամիսը: Քննիչն ավարտել էր գործի հետ կապված իր աշխատանքը 1996 թվականի դեկտեմբերի 18-ին: Նա կազմել էր զեկույց, որում նշվել էր, որ Պ.-ի և Ա.-ի կողմից սպառնալիքների կամ բռնության գործադրման վերաբերյալ ապացույցներ չկան, և դատախազին առաջարկել էր փակել գործը: Պարզելով, որ սկզբնական քննությունը չի եղել օբյեկտիվ, մանրակրկիտ կամ ամբողջական, վարչական շրջանի դատախազը լրացուցիչ քննություն էր հանձնարարել: Երկրորդ քննիչը նույնպես առաջարկել էր փակել գործը: 1997 թվականի մարտի 17-ին վարչական շրջանի դատախազը կարգադրել էր դադարեցնել քրեական քննությունը: Նա գտել էր, *inter alia* (ի թիվս այլնի), որ ուժի կամ սպառնալիքների գործադրումը հիմնավոր կերպով չէր հաստատվել: Մասնավորապես չէր հաստատվել, որ դիմումատուն դիմադրել էր կամ փորձել ուրիշներից օգնություն խնդրել:

Մ.Ս.-ն ապարդյուն հետազա վերաքննիչ բողոքներ էր ներկայացրել այլ մարմիններ: Վերաքննիչ բողոքները մերժվել էին 1997 թվականի մայիսի 13-ի և հունիսի 24-ի որոշումներով: 1997 թվականի մայիսի 13-ի որոշման մեջ նշված էր, որ՝ «Իրականությանը համապատասխանում է այն, որ, ինչպես երևում է դատահոգեբուժական փորձագետների եզրակացությունից, դիմումատուի երիտասարդ տարիքը և կյանքի փորձ չունենալը նշանակում են, որ նա չէր կարող հաստատական կերպով արտահայտել իր համոզմունքները, մասնավորապես հստակորեն ցույց տալ, որ չի ցանկանում սեռական հարաբերություններ ունենալ: Արարքը չի կարող համարվել քրեորեն պատժելի Քրեական օրենսգրքի [...] համաձայն, սակայն եթե դիմումատուին չեն ստիպել սեռական հարաբերություններ ունենալ ֆիզիկական ուժի կամ սպառնալիքների միջոցով: Դա ենթադրում է դիմադրություն, իսկ տվյալ դեպքում դիմադրելու մասին վկայող ապացույցներ չկան: Պ.-ն և Ա.-ն կարող էին քրեական պատասխանատվության ենթարկվել միայն, եթե հասկանային, որ սեռական հարաբերություններ են ունենում առանց դիմումատուի համաձայնության և եթե ուժ գործադրեին կամ սպառնալիքներ հնչեցնեին՝ հստակորեն դիմումատուի կամքին հակառակ նրա հետ սեռական հարաբերություններ ունենալու համար: Բավարար ապացույցներ չկան հաստատելու համար, որ դիմումատուն ցույց է տվել, որ չի ցանկանում սեռական հարաբերություններ ունենալ, և որ Պ.-ն և Ա.-ն սպառնալիքներ կամ ուժ են գործադրել»:

1997 թվականի հունիսի 24-ի որոշման մեջ կրկին նշվել են այդ եզրակացությունները: Նշված է նաև, որ «Տվյալ գործում որոշիչ է այն, որ հիմնավոր կերպով չի հաստատվել, որ դիմումատուի նկատմամբ կիրառվել է ֆիզիկական կամ հոգեբանական ազդեցություն, և որ սեռական հարաբերությունը տեղի է ունեցել նրա կամքին և նրա կողմից դիմադրությանը հակառակ: Ֆիզիկական ուժի գործադրման հետքերը, ինչպիսիք են կապտուկները, պատահուցած հագուստը և այլն, բացակայում են: Ճշմարիտ է, որ արտասովոր է, որ անչափահաս և կույս աղջիկը կարճ ժամանակահատվածում երկու անգամ սեռական հարաբերություն է ունեցել երկու տարբեր մարդկանց հետ, սակայն միայն այս փաստը բավարար չէ հաստատելու համար, որ տեղի է ունեցել քրեորեն պատժելի արարք՝ հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ չկան այլ ապացույցներ, և հետագա ապացույցներ հավաքելն անհնար է»:

Դատարանը մերժել է այս փաստարկները և գտել, որ Բուլղարիան խախտել է Կոնվենցիայի 3-րդ և 8-րդ հոդվածներով նախատեսված իր դրական պարտավորությունները մասնակիորեն հետևյալ հիմքերով.

153. [...] Պետություններն ունեն Կոնվենցիայի 3-րդ և 8-րդ հոդվածներով ամրագրված՝ բռնաբարությունն արդյունավետորեն պատժելու համար քրեական իրավունքի դրույթներ ընդունելու և արդյունավետ քննության ու քրեական հետապնդման միջոցով դրանք գործնականում կիրառելու դրական պարտավորություն:

164. [...] տուժողի՝ բռնության ենթարկվելու ձևերի վերաբերյալ զարգացող ընկալումը ցույց է տվել, որ սեռական ոտնձգությունից տուժող անձինք, մասնավորապես՝ անչափահաս աղջիկները, հաճախ ֆիզիկական դիմադրություն ցույց չեն տալիս տարբեր հոգեբանական գործոնների կամ բռնություն գործադրած անձի կողմից բռնության ենթարկվելու վախի պատճառով:

165. Ավելին, օրենսդրության և պրակտիկայի զարգացումն այդ ոլորտում ցույց է տալիս հասարակության զարգացումն արդյունավետ հավասարության և յուրաքանչյուր անհատի սեռական ազատության նկատմամբ հարգանքի ուղղությամբ:

166. [...] Սեքսուալ բնույթի հանցանքների կապակցությամբ քրեական հետապնդման վերաբերյալ ցանկացած խիստ մոտեցում, օրինակ՝ բոլոր հանգամանքներում ֆիզիկական դիմադրության ապացույց պահանջելը, բռնաբարության որոշ տեսակներ անպատիժ թողնելու վտանգ է ստեղծում և վտանգում է անհատի սեռական ազատության արդյունավետ պաշտպանությունը: Այդ ոլորտում ժամանակակից չափանիշների և միտումների համաձայն՝ անդամ պետությունների՝ Կոնվենցիայի 3-րդ և 8-րդ հոդվածներով նախատեսված դրական պարտավորություններով պետք է պահանջվի առանց համաձայնության կատարված ցանկացած սեռական ակտի համար, այդ թվում՝ տուժողի կողմից ֆիզիկական դիմադրության բացակայության դեպքում պատժի սահմանում և արդյունավետ քրեական հետապնդում:

181. [...] Չնայած այն հանգամանքին, որ բռնաբարության այնպիսի «ուղղակի» ապացույցներ չլինելու դեպքում, ինչպիսիք են բռնության հետքերը կամ անմիջական վկաները, համաձայնության բացակայությունն ապացուցելը երբեմն կարող է գործնականում բարդ լինել՝ իշխանությունները պետք է, այնուամենայնիվ, ուսումնասիրեն բոլոր փաստերը և որոշում կայացնեն առկա բոլոր հանգամանքների գնահատման հիման վրա: Քննությունը և դրա եզրակացությունները պետք է կենտրոնացված լինեն համաձայնության բացակայության հարցի վրա:

182. [...] Քանի որ իշխանությունները դիմումատուի գործում շեշտն անհարկի դրել էին բռնաբարության «ուղղակի» ապացույց հայտնաբերելու վրա, նրանք բավարար կերպով չէին քննել առկա հանգամանքները: Տվյալ դեպքում նրանց մոտեցումն ուներ սահմանափակող բնույթ՝ գործնականում «դիմադրությունը» հանցանքի որոշիչ տարր դարձնելով:

183. Իշխանությունները կարող են նաև քննադատվել երիտասարդների հատուկ խոցելիությանը և անչափահասների բռնաբարության հետ կապված գործերում առկա հատուկ հոգեբանական գործոններին քիչ կշիռ տալու համար [...]:

184. Բացի այդ, նրանք քննությունն իրականացրել են էական ուշացումներով [...]:

185. [...] Դիմումատուի գործի քննությունը և մասնավորապես՝ գործում քննիչի և դատախազների կողմից որդեգրված մոտեցումը չի համապատասխանել այն պահանջներին, որոնք նախատեսվում են Պետությունների՝ բռնաբարության և սեռական ոտնձգության բոլոր ձևերը պատժելու համար քրեաիրավական համակարգ ստեղծելու և արդյունավետորեն կիրառելու դրական պարտավորություններով՝ հաշվի առնելով համապատասխան ժամանակակից չափանիշները համեմատական և միջազգային իրավունքում:

Դիմումատուի անձնական անձեռնմխելիության նկատմամբ հարգանքը

Դիմումատուի անձնական անձեռնմխելիության նկատմամբ հարգանքը պետք է ապահովվի քննության և դատական վարույթի ամբողջ ընթացքում: Հարկավոր է ընդունել, որ բռնության ենթարկված կանայք, հատկապես սեռական բռնության դեպքում, հաճախ ընկալում են քրեական վարույթը որպես լրացուցիչ տրավմա: Սա հատկապես ճիշտ է, երբ բռնության ենթարկված կանայք ստիպված են առերեսվել ագրեսորի հետ՝ իրենց ցանկությանը հակառակ (3.-ն ընդդեմ Սլովենիայի, 2015 թվական):

Կանանց նկատմամբ բռնության հետ կապված գործերում Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքով մշակված չափանիշներն այժմ ընդգրկվել են «Կանանց նկատմամբ բռնության և ընտանեկան բռնության կանխարգելման ու դրանց դեմ պայքարի մասին» Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիայում և դարձել պարտադիր իրավական ուժ ունեցող: Կոնվենցիան ներառում է գենդերային հիմքով բռնության ենթարկված անձանց համար արդարադատության հասանելիությանը նպաստելուն ուղղված բազմաթիվ դրույթներ, մասնավորապես կողմ պետություններից պահանջելով՝

- տրամադրել համապատասխան իրավական տեղեկատվություն (Հոդված 19)
- խրախուսել հանցանքի մասին տեղեկացնելը (Հոդված 27)
- տրամադրել տուժողներին իրավական պաշտպանության համապատասխան քաղաքացիաիրավական միջոցներ (Հոդված 29) և փոխհատուցում (Հոդված 30)
- քրեականացնել կամ այլ կերպ պատժելի դարձնել կանանց նկատմամբ բռնության բազմաթիվ ձևերը (Հոդվածներ 33-40)
- ապահովել, որ քննությունը և դատական վարույթն իրականացվեն առանց անհարկի ուշացումների (Հոդված 49), և որ դատախազները կարողանան հարուցել և շարունակել վարույթը, նույնիսկ եթե տուժողը հետ է վերցնում բողոքը (Հոդված 55)

- ապահովել, որ տուժողի սեռական կյանքի պատմության և սեռական վարքագծի վերաբերյալ ապացույցները թույլատրվեն միայն այն դեպքում, երբ դրանք վերաբերելի են և անհրաժեշտ (Հոդված 54)
- ապահովել, որ վեճերի լուծման պարտադիր այլընտրանքային գործընթացները կամ պատժի սահմանումը, ներառյալ՝ մեղիացիան և հաշտարարությունը, արգելված լինեն (Հոդված 48)
- ապահովել տուժողների պաշտպանությունը քննության և դատական վարույթի բոլոր փուլերում (Հոդված 56)
- ապահովել, որ տուժողներին տրամադրվի իրավական աջակցությունից և անվճար իրավաբանական օգնությունից օգտվելու հնարավորություն (Հոդված 57):

Հետևաբար կոնվենցիայի չափանիշները կազմում են կանանց համար արդարադատության հավասար հասանելիության ապահովման առանցքային տարրը: Վերոնշյալ սկզբունքը և չափանիշները տարածվում են նաև այն դեպքերի վրա, որոնք չեն վերաբերում կանանց նկատմամբ բռնությանը, մասնավորապես՝ զբաղվածությանը վերաբերող հարցերի և ընտանեկան հարցերի վրա:

4.3.2. ԳԵՆԴԵՐԱՅԻՆ ՀԱՎԱՍԱՐՈՒԹՅԱՆ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՔՐԵԱԿԱՆ ՕՐԵՆՍԴՐՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ, ՔՐԵԱԿԱՆ ՕՐԵՆՍԳՐՔՈՒՄ ԿԱՏԱՐՎՈՂ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՄԸ ԵՎ ԴՐԱՆՑ ՄԵԿՆԱԲԱՆՈՒՄԸ

Խորհրդարանը նոր Քրեական օրենսգիրքն (ՔՕ) ընդունել է 2021 թվականի մայիսի 5-ին՝ երկրորդ լսմամբ, և այն ուժի մեջ է մտնելու 2022 թվականի հուլիսի 1-ին: Ներկայումս գործող հին ՔՕ-ում, բացի բռնությանն առնչվող հոդվածներից, առկա է գենդերային հավասարությանը վերաբերող երկու համապատասխան հին հոդված: Այս գլխում ներկայացվում են գենդերային հավասարությանը վերաբերող համապատասխան հոդվածները, ինչպես նաև Քրեական նոր օրենսգրքում ընդունված նոր փոփոխությունները:

143-րդ հոդվածը շարադրված է հետևյալ կերպ.

«Հոդված 143. Մարդու և քաղաքացու իրավահավասարությունը խախտելը

1. Մարդու և քաղաքացու իրավունքներն ու ազատություններն ուղղակի կամ անուղղակի խախտելը՝ կախված ազգությունից, ռասայից, սեռից, լեզվից, կրոնից, քաղաքական կամ այլ հայացքներից, սոցիալական ծագումից, գույքային կամ այլ վիճակից, որը վնաս է պատճառել նրանց իրավունքներին ու օրինական շահերին՝ պատժվում է տուգանքով՝ նվազագույն

աշխատավարձի երկուհարյուրապատիկից չորսհարյուրապատիկի չափով, կամ ազատագրկմամբ՝ առավելագույնը երկու տարի ժամկետով:

2. Նույն արարքը, որը կատարվել է պաշտոնական դիրքն օգտագործելով՝ պատժվում է տուգանքով՝ նվազագույն աշխատավարձի երեքհարյուրապատիկից հինգհարյուրապատիկի չափով, կամ ազատագրկմամբ՝ առավելագույնը երեք տարի ժամկետով՝ որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելով՝ առավելագույնը երեք տարի ժամկետով»:

Այս հոդվածը ձևակերպված է բավական անորոշ եզրույթներով, որոնք չեն նպաստում դրա գործնական կիրառմանը: Օրինակ, չնայած վերնագիրը ընդգծում է հավասարությունը, բնույթն ընդգրկում է մարդու այն իրավունքներն ու ազատությունները, որոնք գործնականում ցանկացած ոլորտում կարող են վերաբերելի լինել: Բացի այդ, առկա է տուժողի իրավունքներն ու օրինական շահերը վնասող հետևանքների մասով պարտադիր պայման, կարծես խտրականությունը միշտ չէ, որ խախտում է մարդու իրավունքներն ու շահերը: Ձևակերպման հետ կապված այս թերություններն են, հավանաբար, պատճառ հանդիսացել, որ խնդրո առարկա հոդվածը գործնականում երբեք չի կիրառվել, և հավասարությունը խախտելու մասով որևէ քրեական գործ երբևէ չի ներկայացվել դատարան:

Հետևաբար կարևոր է հաշվի առնել այն փաստը, որ չնայած օրենքների տեքստի թերություններին՝ օրենքը կիրառող մասնագետների առաջնային խնդիրն է ապահովել, որ այն ծառայի արդարադատության, մարդու իրավունքների և այդ օրենքի պահանջի շահերին: Այս համատեքստում հավասարությունը խախտելու մասին հոդվածը հաջողությամբ կարող է կիրառվել հավասարության մեկնաբանմամբ՝ Սահմանադրության և մարդու իրավունքներին առնչվող այն միջազգային ակտերի լույսի ներքո, որոնց կողմ է Հայաստանը (հավասարության հայեցակարգի և խտրականության տեսակների մասին քննարկվել է վերևում):

Երկրորդ հոդվածը, որն արժե քննարկել, գենդերային բնույթի է և վերաբերում է հղի կանանց աշխատանքային իրավունքների պաշտպանությանը.

«Հոդված 156. Հղի կնոջը կամ մինչև երեք տարեկան երեխա ունեցող անձին աշխատանքի ընդունելուց անհիմն հրաժարվելը կամ աշխատանքից անհիմն ազատելը

Հղի կնոջը հղիության շարժառիթով կամ մինչև երեք տարեկան երեխա ունեցող անձին այդ շարժառիթով աշխատանքի ընդունելուց անհիմն հրաժարվելը կամ աշխատանքից անհիմն ազատելը՝ պատժվում է տուգանքով՝ նվազագույն աշխատավարձի երկուհարյուրապատիկից հինգհարյուրապատիկի չափով, կամ կալանքով՝ առավելագույնը մեկ ամիս ժամկետով»:

Սա մեկ այլ հոդված է, որը գործնականում չի օգտագործվել քրեական վարույթ հարուցելու համար, չնայած առկա են հղի կանանց աշխատանքային իրավունքների խախտման բազմաթիվ դեպքեր, և դա մասնավոր հայցի դեպք չէ, հետևաբար քրեական գործ հարուցելու համար տուժողի համաձայնությունը չի պահանջվում:

Նոր քրեական օրենսգրքում կատարված փոփոխություններն ընդունվել են 2021 թվականի մայիսի 5-ին և օրինական ուժի մեջ են մտնում 2022 թվականի հուլիսի 1-ին:

Փոփոխություն 1. Ներկայումս, եթե ընտանեկան բռնության գործով տուժողը

հաշտվում է բռնություն գործադրած անձի հետ, վերջինս կարող է ազատվել քրեական պատասխանատվությունից: Փոփոխությամբ այս հայեցողականությունը վերացվում է և սահմանվում է, որ ընտանեկան բռնության գործերով բռնություն գործադրած անձը տուժողի հետ հաշտվելու արդյունքում չի կարող խուսափել քրեական պատասխանատվությունից: Սա նշանակալի քայլ է՝ ուղղված տուժողի համար արդարադատության մատչելիությունն ապահովելուն՝ հաշվի առնելով հաշտության տարածված գործելակերպը և բռնության դեպքերի կրկնությունը դրանից հետո:

Փոփոխություն 2. Առաջին անգամ օրենքով քրեականացվում են հղիության հարկադիր արհեստական ընդհատում (աբորտ) կատարելը և հարկադիր ամլացումը՝ հիմք ընդունելով «Կանանց նկատմամբ բռնության և ընտանեկան բռնության կանխարգելման ու դրա դեմ պայքարի մասին» Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիան: Դա արդյունավետ միջոց է սեռով պայմանավորված արհեստական ընդհատումների դեմ պայքարի համար:

Փոփոխություն 3. Նոր ՔՕ-ով քրեականացվում է հոգեբանական ներգործությունը, որը ներառում է սպանության սպառնալիքը, առողջությանը վնաս հասցնելը, սեռական բնույթի հանցանք կատարելը, տանջելը, առևանգելը, անձի ազատությունը սահմանափակելը և գույքը վնասելը, եթե առկա է սպառնալիքն իրագործելու իրական վտանգ, ինչպես նաև սոցիալական մեկուսացումը և պարբերաբար անձի արժանապատվությունը նվաստացնելը: Առաջին անգամ է, որ հոգեբանական բռնությունը բավական բազմակողմանիորեն քրեականացվում է և կարող է արդյունավետորեն կիրառվել ԸԲ օրենքում սահմանված հոգեբանական բռնության հետ կապված քրեական հետապնդում իրականացնելու համար:

Փոփոխություն 4. Ֆիզիկական ներգործության վերաբերյալ նոր հոդվածով քրեականացվում են հարվածներ հասցնելը և ֆիզիկական բնույթի այլ բռնություն, որը նախատեսված չէ առողջությանը վնաս հասցնելու վերաբերյալ այլ հոդվածներով: Սա ներառում է ֆիզիկական բռնության բոլոր տեսակները, որն ապահովում է հնարավորությունների լայն շրջանակ՝ ապահովելու ֆիզիկական բռնության դեմ իրավական համապատասխան միջոցներ ընտանեկան բռնության համատեքստում՝ չպահանջելով ոչ անհրաժեշտ և երբեմն անհնար ապացույցներ այդ բռնության՝ ֆիզիկական ցավ պատճառելու կամ այդ ցավի բնույթի մասին և այլն: Կարևոր է այն փաստը, որ այս հանցանքը մեկից ավելի անգամ նույն տուժողի նկատմամբ կատարելը համարվում է ծանրացուցիչ հանգամանք, ինչը բնորոշ է ընտանեկան բռնության դեպքերին:

Փոփոխություն 5. Կարևոր է վերլուծության ենթարկել սեքսուալ բնույթի բռնի գործողությանը, այդ թվում՝ բռնաբարությանը վերաբերող իրավական փոփոխությունները: Ըստ նախկինում տարբեր իրադրությունների առնչությամբ տեղի ունեցած քննարկումների՝ սեռական բռնության վերաբերյալ միջազգային կոնսենսուսն այն է, որ որպես ապացույցի հիմնական տարր և առարկա պետք է դիտվի համաձայնությունը, այլ ոչ թե դիմադրությունը: Այս մոտեցումն ամրագրվել է «Կանանց նկատմամբ բռնության և ընտանեկան բռնության կանխարգելման ու դրանց դեմ պայքարի մասին» Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիայում և վերահաստատվել ՄԻԵԴ-ի նախադեպային իրավունքում: Նոր ՔՕ-ում սրա հետ կապված բարելավումն այն է, որ օրենքում օգտագործվում է «առանց համաձայնության» հասկացությունը՝ թեև սեռական բռնությանն առնչվող միայն մեկ հոդվածում: Մասնավորապես «Սեքսուալ բնույթի բռնի գործողություններ»-ի վերաբերյալ 198-րդ հոդվածում դեռևս օգտագործվում է հին՝ «տուժած անձի կամքին հակառակ» հասկացությունը, սակայն հիշատակվում է նաև «անտեսելով տուժած անձի կամքը

(անկախ տուժած անձի կամքից)» արտահայտությունը, որն «առանց համաձայնության» հասկացության մաս է կազմում և առաջացնում է նոր մշակումներ հանցավոր մտադրությունների վերլուծության ոլորտում (տե՛ս ստորև): Այնուհետև շանտաժի, գույքը վնասելու կամ վերցնելու սպառնալիքով, տուժողի կախվածությունն օգտագործելով կամ առանց «նրա համաձայնության մասով ողջամիտ վստահության» «Սեքսուալ բնույթի գործողություններին հարկադրելու» վերաբերյալ 199-րդ հոդվածում նոր օրենսգրքով ներդրվում է դրական համաձայնություն հասկացությունը:

Այս ոլորտում մեկ այլ փոփոխություն է այն, որ, ի տարբերություն հին օրենսգրքի, որով սահմանվում էր, որ միայն կանայք կարող էին բռնաբարությունից տուժած անձինք լինել (մինչդեռ տղամարդիկ կարող էին լինել այլ բնույթի սեռական բռնությունից, սակայն ոչ բռնաբարությունից տուժած անձինք), նոր օրենսգրքում սեռերի միջև տարբերակում չի դրվում: Բացի այդ, դրանում չի օգտագործվում «բռնաբարություն» բառը, այլ հղում է կատարվում միայն սեռական բռնության տարբեր տեսակներին:

Փոփոխություն 6. Հաջորդ արժեքավոր փոփոխությունը խտրականության, այդ թվում՝ սեռի հիմքով խտրականության քրեականացումն է: Չնայած սա երկար սպասված կարգավորում է, խտրականության սահմանումը վերաբերում է միայն տարբերակված վերաբերմունքին, որով նվաստացվում են անձի պատիվն ու արժանապատվությունը, կամ խախտվում են իրավունքներն ու ազատությունները, կամ տրվում են արտոնություններ՝ առանց օբյեկտիվ հիմնավորման կամ ողջամիտ բացատրության: Խտրականության այս սահմանումն անտեղի սահմանափակում է դրա ընդգրկման շրջանակը, մինչդեռ խտրականության՝ միջազգային փաստաթղթերով, այդ թվում ՄԻԵԴ-ի նախադեպային իրավունքով ամրագրված և «Իրավահավասարության ապահովման մասին» օրենքի նախագծում արտացոլված դասական սահմանումն ապահովում է խտրականության ավելի մանրամասն պատկերացում. Խտրականությունը գործողություն, անգործություն, կարգավորում, վերաբերմունք կամ քաղաքականություն է, որն արտահայտվել է անձի իրավունքների և ազատությունների տարբերակմամբ, բացառմամբ, սահմանափակմամբ կամ նախապատվությամբ, երբ առկա չէ հետապնդվող իրավաչափ նպատակի, ժողովրդավարական հասարակությունում դրա անհրաժեշտության ու նպատակի և ընտրված միջոցների միջև ողջամիտ համաչափություն՝ կախված սեռից (...): ՔՕ-ում հավասարության պատշաճ պաշտպանության համար լավ կլիներ, եթե դրանում չառաջարկվեր խտրականության սեփական նկարագրությունը, այլ հղում կատարվեր մասնագիտացված օրենսդրությանը և ՄԻԵԴ-ի նախադեպային իրավունքին:

Փոփոխություն 7. Նոր ՔՕ-ն պարունակում է ալիմենտի (ապրուստավճարի) վճարումից խուսափելու վերաբերյալ հոդված, որի նպատակն է աջակցել այն կանանց, որոնք դատական ակտերի կատարման համակարգի թերությունների պատճառով չեն կարողանում ալիմենտ ստանալ իրենց երեխաների համար: Մասնավորապես ներկայումս բազմաթիվ կանայք բողոքում են, որ իրենց երեխաների հայրերը, որոնք դատարանի կարգադրությամբ պետք է ալիմենտ վճարեն երեխաների համար, խուսափում են այն վճարելուց՝ իրենց գույքը իրենց հարազատների անուններով գրանցելու, իրենց եկամուտը դատական ակտերի հարկադիր կատարման ծառայությունից թաքցնելու և այլնի միջոցով: Դրա արդյունքում հարկադիր ծառայությունը չի գտնում պաշտոնապես հորը պատկանող համապատասխան ակտիվներ, և երեխաները մնում են առանց ալիմենտի:

Փոփոխություն 8. Ներկայումս 105-րդ հոդվածով սահմանված «տուժողի կողմից հակաբարոյական վարքագծի» վրա հիմնված մեղմացուցիչ հանցակազմը նոր ՔՕ-ով

վերացվել է: Սա ճիշտ մոտեցում է, քանի որ հասարակությունը կանանց համար բարոյականության շատ ավելի բարձր չափանիշներ է սահմանում և քննադատում է կանանց այն արարքների համար, որոնք գրեթե նորմալ են համարվում տղամարդկանց համար: Արդյունքում այս նորմն օգտագործվել է արդարացնելու համար որոշ կանանց նկատմամբ կատարած բռնությունը, որոնք դարձել են տուժողներ «հանուն պատվի կատարվող հանցագործություններում»:

Փոփոխություն 9. Նոր ՔՕ-ով քրեականացվում են նաև բռնության, սպառնալիքների, շանտաժի, արժանապատվությունը նվաստացնելու և հարկադրանքի այլ եղանակներով ամուսնությանը, ամուսնալուծությանը կամ երեխա ունենալուն հարկադրելը:

Փոփոխություն 10. Նոր ՔՕ-ի բեկունային ձեռքբերում է այն, որ «մերձավոր ազգականի» կողմից սպանություն կատարելը, առողջությանը վնաս հասցնելը, հղիության հարկադիր ընդհատումը և հարկադիր ամլացումը, հոգեբանական ներգործությունը, ֆիզիկական ներգործությունը և այլ համապատասխան հանցանքներ համարվում են ծանրացուցիչ հանգամանք նշված հանցակազմից յուրաքանչյուրի դեպքում, ինչն զգալիորեն մեծացնում է պատժի խստությունը: «Մերձավոր ազգական» եզրույթը համապատասխանում է ԸԲ օրենքում սահմանված «ընտանիքի անդամ» արտահայտությանը: Ավելին, որոշ, օրինակ՝ սեռական բռնության մասին հողվածներում զուգընկերոջ կամ նախկին զուգընկերոջ կողմից հանցանքի կատարումը համարվում է ծանրացուցիչ հանգամանք:

Չնայած նշանակալի բարելավումներին՝ նոր ՔՕ-ում դեռևս կան որոշ բացթողումներ, երբ խոսքը վերաբերում է գենդերային հավասարություն ապահովելուն: Օրինակ, ո՛չ հետամտելը, ո՛չ ոտնձգությունը հստակորեն չեն քրեականացվում, չնայած առաջին լսման ժամանակ ընդունված օրենսգրքի նախագծի տարբերակում առկա էր առանձին հողված ոտնձգության մասին (հետամտման տարրերով), սակայն վերջնական տեքստում այն հեռացվել է:

Առաջարկություններ

- Գենդերային խտրականության դեմ պայքարելու համար որպես գործառնական գործիք կիրառե՛ք ՔՕ-ի 143-րդ հողվածը, քանի որ կարևոր է այն հանգամանքը, որ բացի քաղաքացիական իրավունքով սահմանված փոխհատուցումից՝ խտրականության համար առկա է նաև քրեական պատասխանատվություն: Ղա ցույց է տալիս պետության և արդարադատության համակարգի կամքը՝ ուղղված այս հարցի արդյունավետ լուծմանը: Նույնը վերաբերում է 156-րդ հողվածին: Առկա են խտրականության բազմաթիվ դեպքեր: Այնուամենայնիվ, չնայած իրական օրենսդրական հնարավորությունների առկայությանը, այս հողվածներով այդ հարցերից ոչ մեկին լուծում չի տրվել:
- Խտրականության օբյեկտիվ հատկանիշը [actus reus] մեկնաբանելիս կարևոր է անել դա՝ հաշվի առնելով խտրականությունը բացառող մասնագիտացված օրենսդրությունը (երբ նմանատիպ օրենսդրություն ընդունվի) և «Գենդերային հավասարության մասին» օրենքը, որն ապահովում է խտրականության և դրա ձևերի ավելի խոր ընկալում: Նոր ՔՕ-ն ուժի մեջ մտնելուց հետո խորհուրդ է տրվում խտրականության համար

քրեական հետապնդում իրականացնել ոչ միայն անհատների, այլ նաև ընկերությունների նկատմամբ: Դա կնպաստի խտրականությամբ աշխատանքի ընդունելու և առաջխաղացման գործելակերպերի դեմ պայքարին:

- Չնայած այն փաստին, որ հետամտելը հստակորեն չի քրեականացվում, խորհուրդ է տրվում այլ համապատասխան հողվածների կիրառումը հետամտում համարվող արարքների դեպքում, օրինակ, անհրաժեշտության դեպքում՝ հոգեբանական ազդեցության վերաբերյալ 194-րդ հոդվածը:

4.2.3. ՍԵՌԱԿԱՆ ԲՈՒՆՈՒԹՅԱՆ ՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆԸ, ՀԵՏԱՊՆԴՈՒՄԸ ԵՎ ՊԱՏԻԺ ՆՇԱՆԱԿԵԼԸ

Սեռական բռնության դեպքերի քննությունն ու վճիռ կայացնելը սովորաբար խնդրահարույց են եղել՝ կապված կարծրատիպավորման և տուժողին մեղադրելու տարրեր ունեցող թե՛ օրենսդրական բացթողումների և թե՛ դատական պրակտիկայի հետ: Ուշագրավ է սեռական բռնության դեպքերի վիճակագրությունը (չնայած լատենտության ակնկալվող բարձր մակարդակին). ըստ Քննչական կոմիտեի՝ 2015-2016 թվականներին քննության է առնվել սեռական բռնության վերաբերյալ 288 դեպք, որից 44.3%-ը 2015 թվականին, իսկ 39.5%-ը 2016 թվականին ուղարկվել են դատարան:

Ըստ Ազգային վիճակագրության կոմիտեի կայքէջում տեղադրված քրեական պաշտոնական վիճակագրության տվյալների՝ 2020 թվականի առաջին տասն ամիսների ընթացքում գրանցվել է սեռական անձեռնմխելիության և սեռական ազատության դեմ իրականացված 78 հանցագործություն՝ համեմատած 2019 թվականի նույն ժամանակահատվածում գրանցված 87, 2018 թվականին գրանցված 80 և 2017 թվականին գրանցված 81 դեպքերի հետ: Պետք է ընդգծել, որ սեռական բռնության դեպքերում լատենտությունը սովորաբար բարձր է լինում (այսինքն՝ այդ հանցանքների զգալի տոկոս չի գրանցվում համապատասխան մարմինների կողմից), և ներկայացված թվերն իրականությունը չեն արտացոլում: Հարկ է նշել նաև, որ չնայած Հայաստանում կալանավորումը որպես խափանման միջոց կիրառելու բարձր մակարդակին՝ սեռական բռնության դեպքերում ամենատարածված խափանման միջոցը բնակության վայրից չհեռանալու մասին գրավոր պարտավորությունն է կալանավորման փոխարեն¹⁹⁵:

Ինչ վերաբերում է օրենսդրությանը, տուժողի համաձայնության բացակայության հարցը քննարկվել է վերևում: Կարևոր է հասկանալ, թե ինչու են «առանց տուժած անձի համաձայնության» և «տուժած անձի կամքին հակառակ» հասկացությունները տարբեր, և դրանք ինչպես պետք է մեկնաբանվեն վերևում քննարկված երկու տարբեր հողվածների համատեքստում: Հին ՔՕ-ի 138-րդ հոդվածի ներկայիս շարադրանքը, ինչպես նաև նոր ՔՕ-ի 198-րդ հոդվածում առկա «տուժած անձի կամքին հակառակ» հասկացությունը ենթադրում են, որ տուժողը պետք է միջոցներ ձեռնարկի հանցանք կատարող անձին բացատրելու համար, որ սեռական հարաբերությունն իր կամքին հակառակ է: Այլ կերպ

¹⁹⁵ Սեռական բռնության ճգնաժամային կենտրոն, «2015 ԵՎ 2016, 2017 ԹՎԱԿԱՆՆԵՐԻ ՍԵՌԱԿԱՆ ԱՆՁԵՌՆԱԽԵԼԻՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՍԵՌԱԿԱՆ ԱԶԱՏՈՒԹՅԱՆ ԴԵՄ ՈՒՂՎԱԾ ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՆ ՈՒ ԴՐԱՆՑ ՎԱՐՈՒՅԹԻ ԱՐԱՆՁՆԱՀԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ», հասանելի է հետևյալ հղումով՝ <http://saccarmenia.org/files/uploads/ReportE.pdf>:

ասած՝ հնարավոր բռնություն գործադրող անձի կողմից՝ սեռական ակտ ունենալու տուժողի անպատրաստակամության գիտակցումն ապահովելու բեռը տուժողի վրա է: Բացի այդ, Հայաստանի դատական պրակտիկայում սեռական բռնության դեպքերում ապացույցի առարկան սովորաբար եղել է բռնության առկայությունը կամ դրա սպառնալիքը, ինչպես նաև տուժողի կողմից դիմադրություն ցուցաբերելու առկայությունը:

Այնուամենայնիվ, հնարավոր է՝ տուժողը չկարողանա արտահայտել իր անպատրաստակամությունը տարբեր պատճառներով, ինչպիսիք են ամոթը, վախը, կախվածությունը բռնություն գործադրող անձից, «պայքար, փախուստ, անշարժացում, հարկադրված համաձայնություն» սինդրոմը¹⁹⁶ և այլն: Հաշվի առնելով սեռական բռնության հոգեբանական առանձնահատկությունները՝ մարդու իրավունքների վերաբերյալ միջազգային փաստաթղթերի, այդ թվում՝ ՄԻԵԴ-ի նախադեպային իրավունքի, «Կանանց նկատմամբ բռնության և ընտանեկան բռնության կանխարգելման ու դրանց դեմ պայքարի մասին» Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիայի (տե՛ս վերևում) համաձայն՝ ապացույցի առարկան պետք է լինի ինքնակամ տրված համաձայնությունը: Ինչպես շարադրված է կոնվենցիայի բացատրական զեկույցում. «Այդ հանցանքի հետապնդումը պահանջելու է փաստերի կոնկրետ իրավիճակային գնահատական, որպեսզի ըստ տվյալ դեպքի հնարավոր լինի սահմանել, թե արդյոք տուժողը տեղի ունեցած սեռական ակտի վերաբերյալ կամավոր համաձայնություն տվել է, թե՛ ոչ: Այդպիսի գնահատականը պետք է իր մեջ ամփոփի տուժողի կողմից ցուցաբերված սեռական բռնության և բռնաբարության վարքագծային դրսևորման ձևերի լայն շրջանակ և չպետք է հիմնված լինի այդպիսի իրավիճակներին բնորոշ վարքագծի վերաբերյալ ենթադրությունների վրա: Նույնչափ կարևոր է ապահովել, որ գենդերային կարծրատիպերն ու տղամարդկանց և կանանց սեքսուալության վերաբերյալ առասպելները չազդեն բռնաբարության վերաբերյալ օրենսդրության մեկնաբանության և բռնաբարության դեպքերի հետապնդման գործընթացների վրա»¹⁹⁷:

Այս առնչությամբ նոր ԲՕ-ի համաձայն «առանց համաձայնության» հասկացությունը կիրառելիս քննիչները, դատախազները և դատավորները պետք է հաշվի առնեն հանցավոր մտադրության մի քանի առանձնահատկություններ, որոնք ամրագրվել են միջազգային պրակտիկայում տարիներ կամ նույնիսկ տասնամյակներ առաջ. 1) մեղադրյալը որպես հիմնավորում չի կարող օգտագործել իր սխալ ընկալումը համաձայնության առկայության մասին, եթե այդ ընկալումը ինքնակամ հարբածության, անփութության կամ միտումնավոր չնկատելու (դիտավորյալ չնկատելը, երբ անձը միտումնավոր կերպով չի տեղեկանում կոնկրետ փաստերի կամ տեղեկության մասին) հետևանք է, կամ եթե մեղադրյալը չի ձեռնարկել ողջամիտ քայլեր՝ պարզելու համար, թե արդյոք տուժողը տալիս է իր համաձայնությունը, 2) ամբաստանյալի այն ընկալումը, որ տուժողը ցանկանում էր, որ ինքը դիպչեր նրան, սակայն չէր արտահայտում այդ ցանկությունը, չի կարող պատշաճ պաշտպանություն լինել, 3) այն դեպքում, երբ

¹⁹⁶ Հոգեբանները սահմանել են հետևյալ եղանակները, որոնցով մարդիկ արձագանքում են սպառնալիքին, այդ թվում նաև սեռական բռնության սպառնալիքին.

1. Պայքարելու ագրեսիվ կերպով սպառնալիքին դիմագրավելն է:
2. Փախուստ նշանակում է փախչել վտանգից:
3. Երբ մարդն անշարժանում է, նա դառնում է շարժվելու կամ սպառնալիքի դեմ գործելու համար անկարող:
4. Հնարավոր է՝ անձը փորձի թաքնվել վտանգից: Հարկադրված համաձայնությունը փրկվելու նպատակով հարձակվողի հետ համաձայնության

¹⁹⁷ «Կանանց նկատմամբ բռնության և ընտանեկան բռնության կանխարգելման ու դրանց դեմ պայքարի մասին» Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիայի բացատրական զեկույց, պարբ. 192:

ամբաստանյալը ցանկանում է իր պաշտպանությունը կառուցել այն փաստի վրա, որ նա սխալմամբ մտածել է, թե տուժողը համաձայն է, պետք է առկա լինի համաձայնության վերաբերյալ ապացույց: Այն համոզմունքը, որ լռությունը կամ պասիվությունը համաձայնություն տալու/համաձայնության նշան է, չի կարող պատշաճ հիմնավորում համարվել¹⁹⁸:

Ստորև ներկայացվում են որոշ չափանիշներ, որոնք հնարավորություն են տալիս գնահատելու «դրական համաձայնության» առկայությունը.

- սեռական հարաբերությանը մասնակցելու ինքնակամ համաձայնություն,
- նախկինում տրված համաձայնությունը չի նշանակում համաձայնություն տալ ապագայում,
- լռությունը կամ դիմադրության բացակայությունը չի նշանակում համաձայնություն տալ,
- որևէ անձի հետ սեռական հարաբերություն ունենալու մասով համաձայնություն տալը չի նշանակում համաձայնություն տալ մեկ այլ անձի հետ այդպիսի հարաբերություն ունենալուն,
- համաձայնությունը կարող է չեղարկվել ցանկացած ժամանակ,
- հարկադրանքը, բռնությունը կամ սպառնալիքն անվավեր են դարձնում տրված համաձայնությունը¹⁹⁹:

Հանցավոր մտադրության առումով քննարկված հասկացությունը սեռական բռնության ավանդական ընկալման որոշակի փոփոխությունների կհանգեցնի: 198-րդ հոդվածում սահմանված «տուժած անձի կամքն անտեսելով» եզրույթը, ինչպես նաև 199-րդ հոդվածում ամրագրված «առանց տուժած անձի համաձայնության» եզրույթը նշանակում են, որ սեռական բռնություն կարող է կատարվել ոչ միայն ուղղակի մտադրությամբ, ինչպես որ մինչ այժմ եղել է, այլ նաև անուղղակի մտադրությամբ: Դա նշանակում է, որ բռնությունն առկա է ոչ միայն այն դեպքում, երբ բռնություն գործադրած անձը գիտի, որ տուժողը համաձայնություն չի տվել սեռական ակտի վերաբերյալ, այլ նաև այն դեպքում, երբ նրան չի հետաքրքրում՝ արդյոք համաձայնություն առկա է, թե՛ ոչ, եթե դա նրան չի մտահոգում, կամ եթե նա գիտակցում է, որ տուժողը կարող էր համաձայնություն չտալ: Այնուամենայնիվ, նոր ՔՕ-ում այս հասկացությունը չի ներառում (ինչպես որ արվում է եվրոպական տարբեր երկրներում) անփութության հետևանքով կատարած բռնաբարությունը, երբ բռնություն գործադրած անձը տեղյակ չէ համաձայնության բացակայության մասին, սակայն պետք է տեղյակ լիներ²⁰⁰:

Քաղվածքներ դատական ակտերից

Քրեական գործերով վերաքննիչ դատարան²⁰¹.

(...) Ֆիզիկական բռնություն նշանակում է տուժողի նկատմամբ ֆիզիկական

¹⁹⁸ Ո.-ն ընդդեմ Իվանչուկի [R v. Ewanchuk], Կանադայի գերագույն դատարան, 1999 թվականի փետրվարի 25:

¹⁹⁹ Սպիտակ տանը կից Ուսանողների սեռական ոտնձգություններից պաշտպանելու հարցերով աշխատանքային խումբ, Համալսարանի տարածքում սեռական հանցագործություններին ուղղված քաղաքականությունների ստուգացանկ, 2014 թվական, էջ 4:

²⁰⁰ Գոհար Հակոբյան, «Ընտանիքում բռնության և սեռական բռնության համար քրեական պատասխանատվության առանձին հիմնախնդիրների շուրջ», ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի պրոֆեսորադասախոսական կազմի գիտաժողովի նյութերի ժողովածու, 2 (2) 2018, Երևան 2019, 370-386 էջեր:

²⁰¹ Գործ թիվ ԱՎԴ2/0055/01/17:

ուժ գործադրելը, նրան կամ այլ անձանց ծեծելը, մարմնական վնասվածք պատճառելը կամ նմանատիպ այլ արարքներ՝ տուժողի կողմից ցույց տրվող դիմադրությունը հաղթահարելու, նրան օգնություն կանչելու հնարավորությունից զրկելու նպատակով:

(...) Բռնաբարության հանցանքն առկա է միայն այն դեպքում, երբ նախքան բռնությունը կնոջ կողմից դրսևորած համապատասխան վարքագիծը վկայում է բռնություն գործադրած անձի հետ սեռական հարաբերություն ունենալու ցանկության բացակայության մասին. գործադրվող բռնությունը պետք է հանդիսանա անհրաժեշտ միջոց կնոջ առկա կամ սպասվելիք դիմադրությունը հաղթահարելու համար:

Ստորև ներկայացվող գործով²⁰² ամբաստանյալին մեղադրանք է առաջադրվել ՔՕ-ի 131-րդ հոդվածի 2-րդ կետի 1-ին ենթակետով (մարդուն առևանգելը՝ մի խումբ անձանց կողմից նախնական համաձայնությամբ) և 138-րդ հոդվածի 1-ին կետով (բռնաբարությունը) նախատեսված հանցանքների համար: Ա.Ն.-ն (տղան) զանգահարել է Լ.Ս.-ին (աղջկան) և պահանջել, որ նա դուրս գա: Տղան իր ընկերոջ հետ գնացել է Լ.Ս.-ի շենքի մոտ և սկսել վիճել նրա հետ: Նա պահանջել է, որ աղջիկը գնա իր հետ, սակայն մերժում ստանալուց հետո երկու անգամ հարվածել է Լ.Ս.-ի գլխին և սպառնացել, որ կվնասի նրա ընտանիքի անդամներին, եթե նա հրաժարվի գնալ իր հետ: Դրանից հետո նա բռնել է աղջկա ձեռքերը և իր ընկերոջ հետ միասին տարել են նրան դեպի տաքսի, որով նրանք հասել են հյուրանոց և սեռական հարաբերություն ունեցել (ինչը, ըստ քննության տվյալների, եղել է տուժողի կամքին հակառակ):

Առաջին ատյանի դատարանի որոշմամբ նա անմեղ է ճանաչվել: Վճիռը բողոքարկվել է Քրեական գործերով վերաքննիչ դատարան՝ առանց որևէ հաջողության: Ստորև ներկայացվում են առաջին ատյանի դատարանի որոշ հիմնավորումներ.

Հարկ է նշել, որ տուժողն ունեցել է բջջային հեռախոս, սակայն չի զանգահարել որևէ մեկին՝ օգնություն խնդրելու: Ըստ տուժողի՝ նա զանգահարել է միայն իր ծանոթներից մեկին՝ Դավիթին, և իբրև թե չի կարողացել կապ հաստատել նրա հետ:

(...)

Դատարանը հարկ է համարում փաստել, որ տուժողի դատաքննական ցուցմունքի համաձայն՝ Լ.Ս.-ն հյուրանոցի աշխատակիցներ Է.Կ.-ին և Հ. Դ.-ին օգնության չի դիմել, երբ վերջիններս հյուրանոցային համար են մտել:

Ինչ վերաբերում է առևանգման ենթադրյալ դրվագին՝ այն էլ «մի խումբ անձանց կողմից նախնական համաձայնությամբ», ապա տուժող Լ.Ս.-ն դատարանում ցուցմունք է տվել, որ չի հիշում անգամ, թե Ա.Ա.-ն [ընկերը] իրեն շքամուտք տանելիս իր ձեռքից բռնել է, թե՛ ոչ:

(...)

Դժվար է պատկերացնել մի իրավիճակ, երբ առևանգվող անձը, ինչ-ինչ հանգամանքներից ելնելով, չի փորձում բղավել, աղմկել և օգնություն կանչել՝ այն էլ շքամուտքում և ուշ գիշերով, երբ ցանկացած բարձր ձայն լսելի կլիներ հարևանների, հատկապես տուժողի մոր համար, որը գտնվել է տանը:

²⁰² Գործ թիվ ԵՄԴ/0012/01/16:

(...)

Դեռ ավելին, իրեն «առևանգողների» հետ տուժողը քայլել է փողոցով, տաքսի կանգնեցրել, իսկ մինչև հյուրանոց հասնելը, ունենալով թե՛ վարորդին, թե՛ «գրավատան և բենզալցակայանի աշխատակիցներին» դիմելու բազմաթիվ հնարավորություններ, որևէ գործողություն այդ ուղղությամբ չի ձեռնարկել:

Նույնանման վարքագիծ տուժողը դրսևորել է նաև հյուրանոցում, մինչդեռ շատ հանգիստ օգնություն կարող էր խնդրել տեղի աշխատակիցներից և ի վերջո, իր մոտ եղած բջջային հեռախոսով զանգել 1-02 ծառայություն կամ որևէ հարազատի կամ բարեկամի, այլ ոչ թե ոմն Դավիթի, որի ինքնությունն այդպես էլ հնարավոր չեղավ պարզել:

(...)

Թվարկված փաստարկների համատեքստում տուժողի այն պատճառաբանությունները, թե իբր առևանգվելիս չի բղավել, օգնության չի դիմել, իսկ հետո Ս. Ն.-ի պահանջով կենակցել է նրա հետ՝ վախենալով վերջինիս կողմից իր ընտանիքի անդամների հասցեին տված սպառնալիքներից, որևէ քննադատության չի դիմանում, առավել ևս այն պարագայում, որ հնչեցված ենթադրյալ սպառնալիքները կոնկրետ հանգամանքներում իրական դիտվել չէին կարող, այդպիսիք ռեալ վտանգ չեն ներկայացրել տուժողի և նրա ընտանիքի անդամների կյանքի և առողջության համար:

(...)

Դատարանն անհրաժեշտ է համարում արձանագրել, որ տուժող Լ.Ս.-ն իր նկատմամբ կատարված ոտնձգությունից հետո ոստիկանություն չի դիմել և տեղական ժամանակով ժամը 16:40-ին զնացել է «Էրեբունի» ԲԿ (շտապօգնության մեքենայով):

(...)

Առնվազն անհասկանալի և անտրամաբանական է, թե բռնաբարված լինելու դեպքում տուժողն ինչու պետք է այդ մասին ի սկզբանե չհայտներ, այլ ընդամենը նշեր իրեն ծեծելու հանգամանքի մասին: Այդ կապակցությամբ որևէ հիմնավոր պատճառաբանություն տուժող Լ.Ս.-ն չի ներկայացրել դատարան:

(...)

Թեև տուժողի անձը, նախասիրությունները կամ հարաբերությունները մոր հետ որևէ նշանակություն չեն կարող ունենալ ենթադրյալ բռնաբարության գործով նրա՝ որպես տուժող հանդես գալու հետ, այնուամենայնիվ, դատարանն անհրաժեշտ է համարում անդրադառնալ տուժողի անձը բնութագրող՝ գործով ձեռք բերված հետևյալ փաստական տվյալներին.

[վկաների ցուցմունքներից]

Ս.Ն.-ն ու Լ.Ս.-ն եղել են սիրեկաններ, նախկինում սեռական հարաբերությունների մեջ են եղել միմյանց հետ... Լ.Ս.-ն լարված հարաբերությունների մեջ է գտնվել մոր հետ, հաճախ վիճել են միմյանց հետ, հայիոյել... Լ.Ս.-ն մշտապես տարբեր երիտասարդների հետ հաճախել է տարբեր վայրեր... տուժողն իր տուն է բերել մի անծանոթ երիտասարդի, որի հետ մերկացել են իր ննջասենյակում:

Լավագույն գործելակերպը

Քրեական գործերով վերաքննիչ դատարանի կողմից վերոնշյալ վճիռը հաստատելուց հետո Վճռաբեկ դատարանը բեկանել է այն և ուղարկել նոր քննության, *inter alia*, այն հիմքով, որ որոշ ձևակերպումներ կարծրատիպային և խտրական են կանանց նկատմամբ, ինչը հակասում է ԿԽՎԿ-ի պահանջներին:

Լավագույն գործելակերպը²⁰³

ՔՕ-ի 141-րդ հոդվածի հատկանիշներով քննվող մի գործի շրջանակներում տուժողի ազգականներն ինչ-որ պահի, ըստ երևույթին, համաձայնության են եկել դեռահաս աղջկա հետ սեռական հարաբերություն ունեցած ամբաստանյալի հետ գործին ընթացք չտալու վերաբերյալ՝ պայմանով, եթե նա հոգ տանի աղջկա մասին (ամուսնանա նրա հետ): Ամբաստանյալի ազգականները նույնպես համաձայնվել են: Այնուամենայնիվ, դատարանը նրան մեղավոր է ճանաչել և պատիժ նշանակել:

Ստորև ներկայացվում են առաջարկություններ՝ սեռական բռնության դեպքերում գործի և դատական նիստերի վարման վերաբերյալ²⁰⁴.

- սեռական բռնության գործով հայցվորի վստահելիությունը պետք է ընկալվի այնպես, ինչպես ցանկացած այլ քրեական դատավարության հայցվորի դեպքում
- և՛ քաղաքացիական, և՛ քրեական դատավարության ժամանակ հայցվորի սեռական կյանքի պատմությունը ներկայացնելն արգելվում է, եթե դա գործին չի վերաբերում
- չպետք է հակառակ եզրակացության հանգել միայն այն պատճառով, որ ենթադրյալ սեռական բռնության ենթարկված անձը դրա մասին ուշ է հաղորդում ներկայացրել
- բռնություն գործադրած անձի կողմից բռնության, չարաշահման, հետամտման և շահագործման նախկին արարքների մասին ապացույցները հաշվի են առնվում դատավարության ընթացքում՝ ներպետական քրեական օրենսդրության սկզբունքներին համապատասխան
- բռնության ենթարկված կանանց կողմից ներկայացված ինքնապաշտպանության վերաբերյալ պնդումները, մասնավորապես «ծեծի ենթարկված կնոջ սինդրոմ»-ի դեպքերում հաշվի են առնվում նրանց հետ կապված քննության, հետապնդման և պատժի նշանակման ժամանակ
- դատավորները պետք է ակտիվ դեր ստանձնեն տուժողների կողմից վկայություն տալու ժամանակ՝ ապահովելու համար, որ նրանք ոտնձգությունների չենթարկվեն պաշտպանի կողմից:

Եվ առաջարկություններ դատախազներին՝ պատժի նշանակման փուլում²⁰⁵

- ապահովել, որ դատարանն ունենա անհրաժեշտ ամբողջ տեղեկատվությունը՝ պատշաճ կերպով պատիժ սահմանելու համար

²⁰³ Գործ թիվ ՏՂ/0080/01/19:

²⁰⁴ ՄԱԿ-ի ԳԱ-ի «Կանանց նկատմամբ բռնությանն առնչվող հանցագործությունների կանխարգելումը և քրեական արդարադատության արձագանքն ամրապնդելու մասին» թիվ 65/228 բանաձևը:

²⁰⁵ ՄԱԿ ԹՀԳ, «ԿԱՆԱՆՑ ԵՎ ԱՂՋԻԿՆԵՐԻ ՆԿԱՏՄԱՍԲ ԲՈՆՈՒԹՅԱՆ ՀԵՏԱՊՆՄԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆԱԿԵՏ ԱՐՁԱԳԱՆՔՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ» ՁԵՌՆԱՐԿ, 2014 թվական, էջ 122:

- ապահովել, որ դատարանը հաշվի առնի հանցագործություն կատարած անձի վտանգավորության ռիսկի գնահատումը պատժի սահմանման ժամանակ
- ապահովել, որ դատարանը լսի տուժողին պատժի սահմանման ժամանակ
- առաջարկել պատիժ, որի պարագայում հաշվի է առնվում հանցանքի բնույթն ու ծանրությունը, սեռական և ֆիզիկական չարաչափման պատմությունը, վերականգնմանն ուղղված նախկին ջանքերը, ամբաստանյալի խառնվածքն ու վերականգնման հետ կապված ընթացիկ կարիքները, ինչպես նաև հասարակության շահերը՝ կապված պաշտպանության և պատժի հետ
- ուշադիր լինել վկայի խառնվածքից բխող մեղմացուցիչ փաստարկների նկատմամբ և պատրաստ լինել պայքարելու թյուրիմացություն առաջացնող, կեղծ կամ անարդար ցանկացած հարցի դեմ
- առարկություն ներկայացնել «հանուն պատվի» կատարվող հանցագործությունների համար սահմանված պատժի ժամկետի կրճատման դեմ, կամ երբ տուժողները դիտարկվում են որպես հատուկ «տիպ», ինչպիսիք են սեքս-ինդուստրիայի աշխատողները կամ ոչ կույսերը:

Վարժություն

Ս.Ն.-ն գինեկոլոգիական խնդիրներով տեղափոխվում է հիվանդանոց: Բժշկական անձնակազմը հայտնաբերում է բռնության նշաններ նրա մարմնի վրա և զեկուցում ոստիկանությանը: Ոստիկաններն այցելում են Ս.Ն.-ին հիվանդանոցում և հարցնում նրա մարմնի վրա առկա բռնության նշանների ծագման մասին: Սկզբում նա ասել է, որ ընկել է: Սակայն հարցաքննության ընթացքում ներկա գտնվող բուժքույրն առարկել է՝ բացատրելով, որ նշանների տեղն ու բնույթը հակառակ են ապացուցում: Դրանից հետո Ս.Ն.-ն սկսել է լաց լինել և պատմել ոստիկաններին, որ իր եղբոր ընկերը բռնաբարել է իրեն: Դա տեղի է ունեցել տասն օր առաջ, ուշ գիշեր է եղել, ինքն արդեն պատրաստվել է քնելու, երբ եղբայրն ընկերոջ հետ եկել է: Նրանք որոշ ժամանակ անցկացրել են միասին, որից հետո նա գնացել է իր ննջասենյակ: Դրանից կարճ ժամանակ անց բռնություն գործադրած անձը՝ Մ.Վ.-ն, թակել է նրա դուռը, ինքը թույլ է տվել նրան ներս մտնել: Մ.Վ.-ն բռնել է իրեն, մի պահ ձեռքով փակել բերանը և խնդրել, որ չաղմկի, քանի որ նրա եղբայրը կողքի սենյակում էր: Ս.Ն.-ն շշնջացել է. «Ի՞նչ ես անում: Մի՛ արա», ինչին Մ.Վ.-ն պատասխանել է. «Ինձ հետ մի՛ խաղա», որից հետո իրել է նրան դեպի մահճակալը և ներթափանցել:

Ոստիկանները հարցրել են, թե ինչու նա ավելի շուտ չի հայտնել այդ մասին: Նրանք հարցրել են նաև, թե ինչու նա չի բղավել և օգնություն կանչել, եթե նրա եղբայրը նույն տանն էր: Ս.Ն.-ն չի պատասխանել այդ հարցերին: Այնուհետև ոստիկանությունը, հիմնվելով բժշկական արձանագրության վրա, քրեական գործ է հարուցել և գործն ուղարկել քննության: Ս.Ն.-ն հարցաքննվել է քննիչի կողմից վերջինիս բաժնի պետի ներկայությամբ: Նրանք կրկնել են այն հարցերը, թե ինչու նա ավելի շուտ չի հայտնել բռնաբարության մասին, ինչին տուժողը նորից չի պատասխանել: Հետո նրանք հարցրել են նրան, թե արդյոք կասկածյալն ամբողջ ժամանակ ձեռքը պահել է իր բերանին, ինչին նա բացասական պատասխան է տվել: Հետո նրան հարցրել են, թե ինչու նա

օգնություն չի կանչել և այլ կերպ դիմադրել բռնությանը: Նա պատասխանել է, որ վախեցել է, որ եղբայրը կլսի, կգա ննջասենյակ և նրանք երկուսով կկռվեն:

Նրան նաև խնդրել են, որ նկարագրի սեռական հարաբերության բոլոր մանրամասները և այն, թե արդյոք ունի բռնաբարության վերաբերյալ իր պնդումը հիմնավորող որևէ ապացույց: Հետո նա ստիպված է եղել անցնելու ևս մեկ հարցաքննություն՝ քննիչի փոխվելու պատճառով: Դրանից հետո պահանջվել է, որ նա մասնակցի Մ.Վ.-ի հետ առերեսմանը: Առերեսման ընթացքում Մ.Վ.-ն ասել է, որ իսկապես հավատացել է, որ Ս.Ն.-ն կողմ է եղել իր հետ սեռական հարաբերություն ունենալուն, քանի որ երբ նա բացել է տան դուռը, եղել է գիշերազգեստով և խալաթով, որը նա չի փոխել, երբ իրենք երեքով ժամանակ են անցկացրել, և որ նա ժպտացել է իրեն: Նա նաև բացել է իր ննջասենյակի դուռը և ներս է թողել իրեն, երբ ինքը թակել է: Վերջապես, նա չի բղավել և օգնություն կանչել՝ չնայած նրա եղբայրը նույն տանն է եղել: Երբ նա հարցրել է Ս.Ն.-ին, թե ինչու նա չի աղմկել, Ս.Ն.-ն պատասխանել է, որ ամաչել է իր եղբորից: Քննիչը նշում է կատարել, որ նա ստում է այդ պահին կամ վերջին հարցաքննության ժամանակ, քանի որ նրա պատասխանները չեն համապատասխանում իրար:

Հարցեր.

- Իրավական որակում տվե՞ք վերևում նկարագրված արարքին՝ հիմնվելով հին ՔՕ-ի, նոր ՔՕ-ի, Քրեական դատավարության օրենսգրքի և միջազգային չափանիշների վրա:
- Հայտնաբերեցի՞ք Ս.Ն.-ի իրավունքների որևէ խախտում կամ գենդերային կողմնակալություն նրա նկատմամբ:
- Ի՞նչ կանեիք դուք, եթե լինեիք այս գործով քննիչը, դատախազը և դատավորը:

Ծանուցում դասընթացը համակարգողին. Խրախուսե՞ք հին և նոր ՔՕ-ի՝ վերևում ներկայացված սեռական բռնությանը վերաբերող համապատասխան հոդվածների միջև տարբերությունների շուրջ քննարկումը: Ուշադրություն դարձրե՞ք համաձայնության բացակայության և այն փաստի վրա, որ չնայած Մ.Վ.-ն ասել է, որ կարծել է, թե սեռական հարաբերությունը եղել է փոխհամաձայնեցված, նա որևէ հիմք չի ունեցել այդպես կարծելու, և առկա չեն եղել օբյեկտիվ ապացույցներ՝ համաձայնության առկայությունը փաստելու համար: Նրա վարքագիծը վկայում էր տուժողի համաձայնության նկատմամբ արհամարհական վերաբերմունքի մասին, և հետևաբար նրան չէր հետաքրքրում՝ տուժողը համաձայն էր, թե՛ ոչ (ինչը հանցավոր մտադրության առումով վկայում է անուղղակի դիտավորության մասին): Համոզվե՞ք նաև, որ մասնակիցները նկատեն գենդերազգայուն գործի վարման (բազմակի հարցաքննությունները, առերեսումը բռնություն գործադրած անձի հետ) բացակայությունը, տուժողի երկրորդային վիկտիմիզացիան, տուժողին մեղադրելը և ուշադրություն դարձնեն դիմադրության բացակայությանը և հաղորդում ներկայացնելու ուշացմանը: Բացատրե՞ք «պայքար, փախուստ, անշարժացում, հարկադրված համաձայնություն» սինդրոմը, ինչպես որ ներկայացված է վերևում և անդրադարձե՞ք «իդեալական զոհ» երևույթի մասին առկա առասպելին, առաջարկե՞ք մասնակիցներին քննարկել հաղորդում

չներկայացնելու և չդիմադրելու հնարավոր պատճառները (կարող է լինել ամոթը, վախը, բռնություն գործադրած անձից կախվածությունը, իրավապահ մարմինների կողմից ոչ զգայուն վերաբերմունքը կամ գաղտնիությունը խախտելը, ինքն իրեն մեղադրելը):

4.2.4. ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ԲՈՒՆՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ՆԱԽԱԴԵՊԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ. ԲԱՅԹՈՂՈՒՄՆԵՐԻ ՎԵՐՀԱՆՈՒՄԸ ԵՎ ԲԱՐԵԼԱՎՄԱՆ ՀԱՄԱՐ ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՆԵՐԿԱՅԱՑՆԵԼԸ

«Ընտանեկան բռնության մասին» օրենքի ընդունումից անցել է գրեթե երեք տարի, և ժամանակն է վերլուծելու դրա կիրառումը վարչական դատավարության, քաղաքացիական դատավարության և քրեական դատավարության ոլորտներում՝ թերությունները բացահայտելու և գործելակերպը բարելավելու նպատակով:

Սկզբում կարևոր է ուշադրություն դարձնել ընտանեկան բռնության դեպքերի, քրեական վարույթների և նոր օրենսդրությանը համապատասխան պաշտպանիչ միջոցների օգտագործման վերաբերյալ վիճակագրությանը, որը ներկայացված է ստորև՝ աղյուսակում.

Աղյուսակ 3.²⁰⁶

	2018	2019
Ընտանեկան բռնության քննված դեպքերի ընդհանուր թիվը	707	485
Տուժող-բռնություն գործադրած անձ հարաբերությունը.		
ա) ամուսնու կողմից կնոջ նկատմամբ	441	329
բ) կնոջ կողմից ամուսնու նկատմամբ	32	10
գ) զավակի կողմից ծնողի նկատմամբ	70	53
դ) ծնողի կողմից զավակի նկատմամբ	48	41
ե) տղամարդ զուգընկերոջ կողմից կին զուգընկերոջ նկատմամբ		2
զ) բռնության գործադրում ընտանիքի այլ անդամների կողմից	116	50
Բռնության տեսակը.		
ա) ֆիզիկական	673	469
բ) հոգեբանական	33	14
գ) տնտեսական	1	2
Հարուցված քրեական գործերը (քննված գործերի ընդհանուր թվից)	159	126
Կարճված քրեական գործերը (հարուցված գործերի ընդհանուր թվից)	130	93
Դատաքննության ուղարկված գործերը (հարուցված գործերի ընդհանուր թվից)	29	33
Քրեական գործի հարուցումը մերժվել է (քննված գործերի ընդհանուր թվից)	548	359

²⁰⁶ Մարդու իրավունքների պաշտպանի տարեկան հաղորդումներ՝ 2018 և 2019 թվականների ընթացքում Հայաստանում Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության վիճակի մասին:

Մերժման պատճառները.

ա) Քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետը	353	
բ) Քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 10-րդ կետը	3	
գ) Քրեական դատավարության օրենսգրքի 37-րդ հոդվածի 1-ին մասը	2	
դ) Քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 13-րդ կետը	1	
Նախագուշացման որոշումներ	435	796
Անհետաձգելի միջամտության որոշումներ	132	260

Ինչպես երևում է պաշտոնական վիճակագրությունից, 2019 թվականին քրեական վարույթ հարուցելու մասով մերժումների 98%-ը (359 դեպքերից 353-ը) պատճառաբանվել է տուժողի բողոքի բացակայությամբ: Այս ոլորտում աննշան դրական զարգացում է այն, որ 2019 թվականին դատախազներն *ի պաշտոնե* քրեական վարույթ են հարուցել 25 գործով՝ առանց տուժողների բողոքների՝ հիմնվելով Քրեական դատավարության օրենսգրքի նոր կարգավորման վրա (183-րդ հոդվածի 4-րդ մաս): Այնուամենայնիվ, 62 դեպքերով գործ չի հարուցվել²⁰⁷:

Ցավոք, առկա չէ հանրամատչելի վիճակագրություն՝ պաշտպանության միջոց կիրառելու մասին որոշումների վերաբերյալ:

Գործնականում հայտնաբերված հիմնական բացթողումները²⁰⁸

1. Ոչ բավարար ուշադրություն տուժողի բացատրություններին, ապացուցման չափազանց բարձր շեմ

Պաշտպանական միջոցներ կիրառելու մասին որոշման վերաբերյալ դատական ակտերի ուսումնասիրությունից պարզ է դառնում, որ որոշ դեպքերում ապացույցների վերաբերյալ դատարանի կողմից իրականացվող վերլուծությունն իրականացվում է քրեական վարույթում պահանջվող ձևով, այսինքն՝ պաշտպանական միջոցներ կիրառելու մասին որոշման կիրառումը թույլատրելու համար դատարանները պահանջում են ապացույցների բավականին բարձր շեմ: Օրինակ՝ բացի տուժողի բացատրությունից և ռիսկի գնահատումից՝ դատարաններն ակնկալում են այլ՝ «օբյեկտիվ» ապացույցներ կամ «բազմակողմանի քննություն», որպեսզի տան, օրինակ, անհետաձգելի միջամտության որոշումներ:

Այնուամենայնիվ, կարևոր է հիշել, որ պաշտպանական միջոցներ կիրառելու մասին որոշումները պատժամիջոց չեն, դրանք սահմանված չեն Քրեական օրենսգրքով և բռնություն գործադրած անձին պատժելու նպատակ չեն հետապնդում, այլ ուղղված են տուժածին պաշտպանելուն և բռնության նոր դրվագները կանխելուն: Այս որոշումները կայացվում են արտակարգ իրավիճակում, կարճ ժամանակահատվածում, երբ տուժողի անվտանգությունը պետք է բացարձակ առաջնահերթություն լինի: Այդ իսկ պատճառով կարիք չկա

²⁰⁷ Մարդու իրավունքների պաշտպանի տարեկան հաղորդում՝ 2019 թվականի ընթացքում Հայաստանում Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության վիճակի մասին:

²⁰⁸ Հիմնվելով սույն ձեռնարկի շրջանակում իրականացված համապատասխան դատական ակտերի ուսումնասիրության և վերլուծության վրա:

«հիմնավոր կասկածներից վեր» ապացույցի չափանիշի համար կիրառել պաշտպանական միջոցներ կիրառելու մասին որոշում: Եվ նման որոշում կիրառելու համար էական նշանակություն պետք է ունենա տուժողի բացատրությունն ու դիրքորոշումը:

2. Անդրադարձ ընտանիքի գաղափարի պաշտպանությանը կամ աջակցությանը՝ որպես հատուկ մեղմացուցիչ հանգամանք

Որոշ դատական ակտեր անհիմն ընդգծում են «որպես հասարակության բնական և հիմնական բջիջ՝ ընտանիքին ցուցաբերվող աջակցության» սկզբունքը, որը սահմանված է Սահմանադրությամբ և «Ընտանեկան բռնության մասին» օրենքով և իրենց իրավական վերլուծությունն իրականացնելիս հիմնվում են այս գաղափարի վրա: Չնայած այս հասկացությունը սահմանված է օրենքով, ընդգծվում է նաև այն, որ տուժողի անվտանգությունն ու պաշտպանությունն օրենքի առաջնահերթություն են, և հիմնական իրավական քննարկման առանցքը պետք է լինի այս նպատակը:

3. Պաշտպանական միջոցներ կիրառելու մասին որոշման համատեքստում երեխաներին որպես ընտանեկան բռնությունից անուղղակիորեն տուժած անձ չվերաբերվելը և այցելության իրավունքի վերաբերյալ որոշումներ կայացնելիս ընտանեկան բռնության նախապատմությունը հաշվի չառնելը

Ընտանեկան բռնության համատեքստում հանդիպող ամենազգայուն հարցերից մեկը բռնություն գործադրած անձի այցելության իրավունքը սահմանափակելը կամ չսահմանափակելն է, եթե երեխաները բռնությունից ուղղակիորեն տուժած անձինք չեն: Երբեմն դատարանները «երեխայի լավագույն շահ» գաղափարը մեկնաբանում են այնպես, որ նրանք չպետք է առանձնացվեն իրենց ծնողներից, և որ երկու ծնողներն էլ երեխաների դաստիարակության հարցում ունեն հավասար իրավունքներ: Հիմնվելով վերոգրյալի վրա՝ դատարաններն այցելության իրավունք են շնորհում, չնայած այն հանգամանքին, որ պաշտպանական միջոցներ կիրառելու մասին որոշումն ուժի մեջ է: Չնայած սա բարդ հարց է, և առկա են մի քանի հայեցակետեր, որոնք պետք է հաշվի առնել, կարևոր է հիշել, որ եթե նույնիսկ երեխաները ֆիզիկական չարաշահման չեն ենթարկվել, նրանք անուղղակի տուժողներ են և տրավմայի են ենթարկվում բռնությանն ականատես լինելու փաստից: Այս համատեքստում երեխաների շահերը պետք է գերակայեն որպես ծնող նրանց հոր շահերի նկատմամբ: Դրանից բացի՝ երեխաներին հանդիպելու թույլտվությունը կարող է լրջորեն վտանգել տուժողի անվտանգությունը, քանի որ բռնություն գործադրած անձը կարող է իմանալ նրա գտնվելու վայրը, կատարել լրացուցիչ բռնի գործողություններ և այլն:

4. Չափազանց մեղմ պատժամիջոցի ընտրությունը՝ չնայած պաշտպանական միջոցներ կիրառելու մասին որոշման ուժի մեջ լինելու ընթացքում արձանագրված չարաշահման պատմությանը

Անհետաձգելի միջամտության և պաշտպանական միջոցներ կիրառելու մասին որոշումների պահանջների խախտումներին վերաբերող վճիռների (ՔՕ-ի 353.1 հոդված) ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ այդ դեպքերում, ինչպես երևում է, պատժամիջոցի ամենատարածված ընտրությունը տուգանքն է, չնայած

հողվածը հնարավորություն է տալիս և՛ կալանավորման (որպես պատիժ), և՛ ազատագրվման կիրառում: Մինչդեռ մեղադրանքներից պարզ է դառնում, որ բռնություն գործադրած անձը խախտել է իրավական դրույթները և հակված է բռնության, անգամ երբ պաշտպանական միջոցներ կիրառելու մասին որոշումն ուժի մեջ է: Արդյունքում տուգանքները որպես պատժամիջոց չեն խոչընդոտում բռնություն գործադրած անձանց հետագայում բռնություն գործադրելը և չեն ապահովում բռնության ենթարկված անձանց պատշաճ պաշտպանությունը, սակայն կարող են նաև բացասական ազդեցություն ունենալ տուժողի և նրա երեխաների բարեկեցության վրա:

Ընդհանուր առմամբ, դատարանները ցուցաբերում են չափազանց ձևական իրավական մոտեցում, որը չի արտացոլում ընտանեկան բռնության համատեքստի առանձնահատկությունները և տուժողների հատուկ կարիքները:

Ինչ վերաբերում է քրեական վարույթով իրականացվող քննության փուլին, ընդհանուր մտահոգության առարկա են շարունակում մնալ տուժողի անվտանգությունը չապահովելը, բյուրոկրատական քաշքշուկը, ոչ զգայուն կերպով գործի վարումը, ինչը հանգեցնում է բազմաթիվ ամբերեսումների և բռնություն գործադրած անձի ներկայությամբ տուժողի դեմ առ դեմ հարցաքննությունների, գործերին մեղմ որակավորում տալուն և այլն²⁰⁹:

Վարժություն

Միացրե՛ք տեսանյութ՝ ընտանեկան բռնության նկատմամբ հասարակության անտարբերությունը ցույց տվող սոցիալական փորձի վերաբերյալ. <https://www.youtube.com/watch?v=cPnrPx5u-84>

Հայտնե՛ք Ձեր մտքերը տեսանյութի մասին:

Քաղվածքներ դատական ակտերից

(...) Հարկ է նշել, որ այս դեպքերն ընտանեկան, միջանձնային բնույթ ունեն, քանի որ հարաբերությունների մեծ մասը ենթակա չէ իրավական կարգավորման, դրանք մեծամասամբ կարգավորվում են սոցիալական նորմերով: Հետևաբար իրավապահ մարմինը պարտավոր է հաշվի առնել գործին առնչվող ցանկացած այլ առանձնահատկություն՝ իրավիճակը գործոնների համակցությամբ կարճ ժամանակահատվածում գնահատելու համար: Հարկ է նշել, որ օրենսդիրը հատկապես կարևորում է այն սկզբունքները, որոնց իրավասու մարմինները պետք է հետևեն ընտանեկան բռնության կանխարգելման և ընտանեկան բռնությունից տուժած անձանց պաշտպանության ոլորտում իրականացվող իրենց գործողություններում, որոնցից, *inter alia* (ի թիվս այլոց), կարևոր է ընտանիքի աջակցությունը՝ որպես հասարակության բնական և հիմնական բջիջ՝ ամրապնդելով ավանդական արժեքներն ընտանիքում և վերականգնելով համերաշխությունն ընտանիքում: Այս հանգամանքներում դատարանը գտնում է, որ վարչարարություն իրականացնող անձը պարտավոր է ապահովել դատավարության ընթացքում այս սկզբունքի կիրառումը՝ հաշվի առնելով տեղի ունեցած առանձնահատկությունները:

²⁰⁹ Ավելի մանրամասն տե՛ս Գ.Հակոբյան, «Կանանց համար արդարադատության մատչելիության ապահովման վերաբերյալ դատավորների և դատախազների վերապատրաստման ձեռնարկ. Հայաստանի մասին ազգային գլուխ», 2017թ:

(...) Մասնավորապես վարչական վարույթի նյութերի ուսումնասիրությունից պարզվում է, որ մայրը հաղորդում է ներկայացրել ոստիկանության համապատասխան բաժանմունք՝ նշելով, որ բռնության է ենթարկվել որդու կողմից: Պատասխանողը բացատրագիր է վերցրել L.S.-ից [տուժող] և հարևանից, իրականացվել է դեպքի վայրի գննություն և այնուհետև L.S.-ն լրացրել է ընտանեկան բռնության անմիջական սպառնալիքի գնահատման չափանիշների վերաբերյալ հարցաթերթիկ: Վարույթի ընթացքում ձեռք բերելով միայն երկու անձանց բացատրագրերը և հարցաթերթիկը, ինչպես նաև դեպքի վայրի գննության արձանագրությունը, պատասխանողը [Ոստիկանությունը] եկել է այն եզրակացության, որ S.S.-ն [բռնություն գործադրած անձը] հոգեբանական բռնության է ենթարկել L.S.-ին, ինչը դատարանի գնահատմամբ պատշաճ վարչարարություն չի համարվել (...): Ղատարանի գնահատմամբ պատասխանողը սահմանափակել է [քննությունը] և հիմնվել է միայն տուժողի տրամադրած տեղեկությունների վրա, մինչդեռ պատասխանողը պարտավոր էր ստուգել դրանց իսկությունը՝ բազմակողմանի քննություն իրականացնելու, ենթադրաբար բռնության ենթարկված անձի մտավոր վիճակով պայմանավորված իրականության ոչ օբյեկտիվ նկարագրությունները չբացառելու, այլ հնարավոր ապացույցներ, այլ անձանցից բացատրություններ ձեռք բերելու և ուսումնասիրելու և այլնի միջոցով: Այլ կերպ ասած՝ դատարանի համար պարզ չէ, թե պատասխանողն ինչ հիմքով է եկել այն եզրակացության, որ S.S.-ն բռնություն է գործադրել L.S.-ի նկատմամբ, եթե բռնության մասին տեղեկությունը տրամադրվել է բացառապես L.S.-ի կողմից²¹⁰:

Ստորև ներկայացվող որոշման մեջ²¹¹ դատարանը միայն մասամբ է բավարարել պաշտպանության միջոց կիրառելու որոշման վերաբերյալ հայցը և չի սահմանափակել բռնություն գործադրած անձի՝ երեխաներին տեսնելու իրավունքը՝ չնայած այն ծանրակշիռ ապացույցին, որ նրանք ականատես են եղել իրենց մոր նկատմամբ իրականացված բռնությանը, որ բռնություն գործադրած անձի մասով առկա են եղել մի քանի անհետաձգելի միջամտության որոշումներ և մեկ պաշտպանության որոշում, որոնք նա խախտել է՝ տուժողին սպառնալով (երեխաների ներկայությամբ), այդ թվում՝ այցելելով նրա ծնողների բնակարան և սպառնալով նրա ազգականներին և այլն:

«(...) Հայաստանի Հանրապետության ընտանեկան օրենսգրքի 54-րդ հոդվածի 1-ին մասով ամրագրվում է, որ երեխայից առանձին ապրող ծնողն իրավունք ունի երեխայի հետ շփվելու, նրա դաստիարակությանը մասնակցելու, երեխայի կրթություն ստանալու հարցերը լուծելու: Ծնողը, որի հետ ապրում է երեխան, չպետք է խոչընդոտի մյուս ծնողի հետ երեխայի շփմանը, եթե նման շփումը վնաս չի պատճառում երեխայի ֆիզիկական ու հոգեկան առողջությանը, նրա բարոյական զարգացմանը: Ներկա գործով առկա չէ որևէ ապացույց կամ հանգամանք առ այն, որ Ա.Գ.-ն [բռնություն գործադրած անձը] բռնության է ենթարկել իր մանկահասակ երեխաներին իր և Զ.Ս.-ի [տուժողը] բաժանվելուց հետո կամ Զ.Ս.-ի նկատմամբ նրա կողմից բռնություն իրականացնելու ընթացքում, կամ առ այն, որ նրա ծնողական իրավունքները սահմանափակվել են, կամ այն, որ առկա է ուժի մեջ մտած դատական ակտ: Կիրառված

²¹⁰ Վարչական գործ թիվ ՎԴ/9592/05/20, 2020 թվականի նոյեմբերի 28-ի վճիռ:

²¹¹ Գործ թիվ ԵԴ/13821/02/20, 2020 թվականի հունիսի 16:

անհետաձգելի միջամտության որոշումը չի պարունակում որևէ փաստ առ այն, որ ծնողական անմիջական շփումը երեխաների լավագույն շահերից չի բխում, և որ նշված հանգամանքներում հոր հետ շփումն այս տարիքում կարող է բացասական ազդեցություն ունենալ նրանց մտավոր և ֆիզիկական զարգացման, ինչպես նաև մտավոր առողջության վրա: (...) Դիտարկելով այս հարցը՝ դատարանը նշում է, որ հանուն իրենց երեխաների՝ ծնողները պետք է կարգավորեն իրենց անձնական հարաբերությունները, այդ թվում՝ հետագա հանդիպումներում, որպեսզի դրանք ազդեցություն չունենան իրենց երեխաների պատշաճ դաստիարակության վրա: Ապրելով առանձին՝ նրանք պետք է դա անեն այնպես, որ դա չազդի երեխաների հոգեկան աշխարհի վրա:

(...) Ինչ վերաբերում է Ա.Գ.-ի նկատմամբ վերականգնողական ծրագիր անցնելու պարտավորություն սահմանելու սահմանափակմանը, դատարանը գտնում է, որ հայցվորը չի ներկայացրել իր նկատմամբ վերականգնողական ծրագիր նշանակելու անհրաժեշտության որևէ ապացույց՝ օրենքի համաձայն:

(...) Հատկանշական է Հ.Ս.-ի [տուժողը]՝ դատարանում տրված պատճառաբանությունն այն մասին, որ փաստաբանի ներկայությամբ տրված իր նախնական վկայության և բացատրության ընթացքում ինքը եղել է ճնշված վիճակում և չի հիշել 2019 թվականի հունվարի 28-ի միջադեպի մանրամասները, և որ իրեն չեն հարցրել այդ միջադեպի մասին: Դատարանում Հ.Ս.-ի տված ցուցմունքները չեն հաստատվել գործի նյութերում առկա այլ օբյեկտիվ փաստերով, և դատարանը (...) գալիս է այն եզրահանգման, որ հարվածների քանակի, ծանրության աստիճանի և դրանց պատճառած ցավի մասին Հ.Ս.-ի ցուցմունքները ճիշտ չեն: Նա փորձում է պատժել Տ.Ս.-ին (ենթադրյալ բռնություն գործադրած անձը), որը Հ.Ս.-ի հակասական ցուցմունքների հիման վրա հայտնվել է քրեական գործով ամբաստանյալի դերում, իսկ որպես շահագրգիռ անձ Հ.Ս.-ի ցուցմունքը բավարար չէ ամբաստանյալի գործողություններին Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի 118-րդ հոդվածի հատկանիշներով որակում տալու համար²¹²:

Սույն դատական ակտում դատարանը հղում չի կատարել ընտանեկան բռնությանն առնչվող կոնկրետ օրենսդրությանը, իրավական վերլուծություն կատարելիս չի հիմնվել այդ դեպքերի առանձնահատկությունների վրա կամ նույնիսկ չի օգտագործել այդ եզրույթը: Դատարանն իր որոշումը կայացրել է՝ հիմնվելով ամբաստանյալի ընտանիքի անդամների ցուցմունքների վրա և միևնույն ժամանակ վավերական չի համարել տուժողի կամ նրա ընտանիքի անդամների դիրքորոշումը:

Լավագույն գործելակերպը

Ավելի ուշ քրեական գործերով վերաքննիչ դատարանը մասամբ չեղյալ է համարել վերոնշյալ վճիռն այն հիմքով, որ ընտանեկան բռնության հատուկ համատեքստը հաշվի չի առնվել, և դատարանն ավելի շատ հաշվի է առել ամբաստանյալի, այլ ոչ տուժողի շահերը:

²¹² Գործ թիվ ԱՐԱԴ/0021/01/19:

Վարժություն

Լ.Պ.-ն զանգահարել է ոստիկանության օգնության թեժ գիծ և բողոքել, որ իր ամուսինը ծեծել է իրեն: Ոստիկանն այցելել է նրա բնակարան և գտել նրան լաց լինելիս: Նրա վզին եղել են ճմլման նշաններ, որոնք հնարավոր բռնության միակ տեսանելի նշաններն են եղել: Նրա ամուսինը՝ Պ.Գ.-ն, ծխելիս է եղել պատշգամբում: Կոտրված ծաղկամանն ընկած էր գետնին: Ոստիկանն օգնել է Լ.Պ.-ին լրացնել ռիսկի գնահատման հարցաթերթիկը: Միևնույն ժամանակ նա խոսել է Պ.Գ.-ի հետ. վերջինս պարզաբանել է, որ նա սովորաբար շատ հանգիստ և խելացի անձնավորություն է, սակայն այդ օրը կինն իր սադրիչ վարքագծով կարողացել է ստիպել իրեն կորցնել համբերությունը: Նա մասնավորապես նշել է, որ կինն այցելել է իր ծնողներին և առանց իր համաձայնության՝ տարել երեխաներին իր հետ: Կինն այդ մասին իրեն անգամ չի տեղեկացրել, նա մտածել է, որ կինն առևանգել է երեխաներին և բարկացել է: Նա պնդել է, որ միայն այդ միջադեպի ժամանակ է ինքը դիմել բռնության: Ընտանիքում ամեն ինչ կարող է պատահել, բայց ինքը նման բան այլևս չի անի: Նա խնդրել է, որ ոստիկանը որևէ պատժամիջոց չկիրառի, քանի որ դա միայն կվնասի նրանց հարաբերություններին:

Ըստ Լ.Պ.-ի խոսքերի՝ իր ամուսինը բռնության է ենթարկել իրեն իրենց ամուսնության առաջին իսկ օրվանից: Նա թույլ չի տվել իրեն դուրս գալ բնակարանից՝ առանց իր նախնական համաձայնության, թույլ չի տվել աշխատել կամ իր բացակայությամբ հանդիպել ազգականների և ընկերների հետ: Երբ նա խախտում էր այդ կանոնները, ամուսինը միշտ պատժում էր իրեն ֆիզիկական բռնությամբ, որը երբեք լուրջ վնաս չի հասցրել իր առողջությանը: Սովորաբար բժշկի մեկ այցը բավարար էր լինում այդ հարցը լուծելու համար: Կինն ասաց, որ զանգահարել է, որովհետև վախենում է, քանի որ ամուսինը շատ բարկացած էր երևում իր վրա: Սակայն նա խնդրել է, որ ոստիկանը որևէ պատժամիջոց չկիրառի, քանի որ ինքը վախենում է, որ ոստիկանության միջամտությունից ամուսինն ավելի կբարկանա, և միջադեպը կվերածվի կոնֆլիկտի:

Ոստիկանը հարցրել է նրան երեխաների մասին: Նա պատասխանել է, որ նրանք կողքի սենյակում են, շատ են վախենում սենյակից դուրս գալ: Նրանք երկուսն էլ տարրական դպրոց են հաճախում: Նա ասել է, որ Պ.Գ.-ն երեխաներին երբեք ֆիզիկական բռնության չի ենթարկել: Ոստիկանը խոսել է նաև նրանց հարևանի հետ, որը պատմել է նրան, որ այս տեսակի բռնության դեպքերը հաճախակի են եղել այդ ընտանիքում, այդ բնակարանից իրենք հաճախ են լսել բարձր ձայներ և աղմուկ: Ավելին, երեխաները երբեմն եկել են իրենց բնակարան, երբ ծնողները վիճելիս են եղել: Նրանք վախեցած և ընկճված են եղել:

Ոստիկանը անհետաձգելի միջամտության որոշում է կայացրել՝ պահանջելով Պ.Գ.-ին 15 օրով լքել բնակարանը և չմոտենալ Լ.Պ.-ին և նրանց երեխաներին: Պ.Գ.-ն մտածել է, որ դա անարդար որոշում է եղել: Նա գնացել է երեխաների դպրոց, որպեսզի հանդիպի նրանց և բացատրի իրավիճակը: Այնտեղ նա հանդիպել է Լ.Պ.-ին և առաջարկել հաշտվել: Երբ նա հրաժարվել է, Պ.Գ.-ն սպառնացել է նրան երեխաների ներկայությամբ: Այնուհետև Պ.Գ.-ն բողոքարկել է այս որոշումը՝ դիմելով Վարչական գործերով դատարան, պահանջելով բեկանել ոստիկանի որոշումը՝ հիմք ընդունելով ստորև նշվածը.

- այն փաստը, որ որոշումը միակողմանի է: Ղրանում հաշվի չեն առնվում իր բացատրությունները, և այն հիմնված է միայն Լ.Պ.-ի և իրենց հարևանի բացատրությունների վրա, որոնք բավարար չեն այդպիսի լուրջ սահմանափակումներ կիրառելու համար: Այդ որոշման մեջ առկա չէ որևէ փաստ, որով ապացուցվում է, որ առկա է հետագա բնության վտանգ նրա կողմից, այնպես որ որոշումը հիմնված է վարկածների վրա,
- բնակարանը նրա գույքն է, որը նա ժառանգել է իր ծնողներից: Լ.Պ.-ն այդ բնակարանի նկատմամբ նույնիսկ գույքային իրավունք չունի: Հետևաբար անհետաձգելի միջամտության մասին որոշումը խախտում է նրա գույքային իրավունքը և չի կարող կիրառվել,
- առկա չէ որևէ ապացույց, որ նա որևէ տեսակի բնություն է գործադրել իր երեխաների նկատմամբ: Հետևաբար ընդհանրապես հիմքեր չեն եղել տեսակցության նրա իրավունքը սահմանափակելու համար: Եթե նույնիսկ նա վատ հարաբերությունների մեջ է եղել կնոջ հետ, դա չպետք է ազդեր երեխաների հետ նրա հարաբերությունների վրա, քանի որ նա հավասար իրավունքներ ունի նրանց տեսնելու:

Հարցեր.

- Կիրառե՞ք համապատասխան ներպետական օրենսդրությունը և միջազգային իրավական դաշտը Պ.Գ.-ի գործողությունների նկատմամբ:
- Որոշում կայացրե՞ք նրա գանգատի առնչությամբ որպես դատավոր:

Ծանուցում դասընթացը համակարգողին

Համոզվե՞ք, որ մասնակիցները պատասխանում են բնություն գործադրած անձի կողմից ներկայացված բոլոր փաստարկներին, քանի որ դրանք դատարանում հաճախ քննարկվող տիպիկ փաստարկներ են: Մասնակիցների ուշադրությունը հրավիրե՞ք այն փաստի վրա, որ պաշտպանիչ միջոցները Քրեական օրենսգրքով սահմանված պատիժ չեն և հետևաբար չեն պահանջում «հիմնավոր կասկածներից վեր» չափանիշի կիրառումը: Ընդհակառակը, դրանք կանխարգելիչ միջոցներ են՝ պաշտպանելու մարդու կյանքն ու առողջությունը: Անհետաձգելի միջամտության որոշումը կիրառվում է շատ սահմանափակ ժամկետով և հիմնվում է հրատապ կարիքների գնահատման վրա: Առաջին հերթին պետք է հաշվի առնել տուժողի բացատրությունը և հետո միայն մյուս կարևոր գործոնները: Հետևաբար ապացուցման չափազանց բարձր շեմի մասով պահանջի պարագայում, ինչպես որ կոնկրետ լսումների դեպքում էր, կվտանգվի բնության ենթարկված անձանց կյանքը և վարչական դեպքերի հետ համեմատած՝ կանտեսվեն ընտանեկան բնության դեպքերի առանձնահատկությունները: Այս մասի համար կիրառե՞ք Սահմանադրական դատարանի 2021 թվականի ապրիլի 6-ի թիվ ՍԴԱՈ-65 որոշումը:

«Հեռանալու մասին որոշման» օրինականության համար կիրառե՞ք Սահմանադրական դատարանի 2020 թվականի ապրիլի 14-ի որոշումը (որտեղ Ղատարանը քննարկում է այս որոշման օրինականությունը՝ ներառյալ այն դեպքերում, երբ կացարանը պատկանում է բնություն գործադրած անձին): Այցելության իրավունքների սահմանափակումների և երեխաների վրա ընտանեկան բնության բացասական ազդեցությունների վերաբերյալ, տե՛ս վերևում՝ 4.2-րդ բաժնում:

ՀԱՎԵԼՎԱԾ 1.

ՎԵՐԱՊԱՏՐԱՍՏՄԱՆ ԴԱՍԸՆԹԱՑԻ ԳՆԱՀԱՏՄԱՆ ՀԱՐՑԱԹԵՐԹԻԿ²¹³

Հարգելի՛ մասնակից,
Շնորհակալություն հարցաթերթիկը լրացնելու համար: Խնդրում ենք նկատի ունենալ,
որ այն անանուն է:

**1. Խնդրում ենք գնահատել 1-5 սանդղակով (որտեղ՝ 1-ը՝ վատ, 5-ը՝
գերազանց).**

Վերապատրաստման դասընթացի ներկայացման ձևը

Ներկայացված տեղեկատվության բովանդակությունը

Վարժությունների օգտակարությունը

Առարկայի վերաբերյալ Ձեր գիտելիքները մինչև վերապատրաստման
դասընթացը

Առարկայի վերաբերյալ Ձեր գիտելիքները հիմա

**2. Ո՞րն էր (որո՞նք էին) ամենակարևոր գործոն(ներ)ը վերապատ-
րաստման դասընթացին մասնակցելու համար:**

[Նշե՛ք Ձեր կարգավիճակին համապատասխանող բոլոր պատասխանները]

Կարծում էի՝ ինչ-որ օգտակար բան կսովորեմ

Վերապատրաստման դասընթացի բովանդակությունը

համապատասխանում է իմ աշխատանքին

Իմ վերադասն ինձ հանձնարարեց մասնակցել

Իմ գործընկերներն ասացին, որ իրենք նույնպես մասնակցում են

Ցանկանում էի մասնակցել՝ այլ գործընկերների հետ հանդիպելու
նպատակով

Այլ՝

Խնդրում ենք նշել

**3. Ձեր կարծիքով, ո՞րն է դասընթացի կարևորությունը Ձեզ համար:
Ընտրե՛ք առավել համապատասխանող տարբերակը.**

Ես կկարողանամ գործնականում անմիջապես կիրառել իմ նոր

գիտելիքները Կարծում եմ՝ իմ նոր գիտելիքները կօգնեն ինձ մոտ
ապագայում

²¹³ Խնդրում ենք նկատի ունենալ, որ այս հարցաթերթիկը մասամբ վերցվել է հետևյալ փաստաթղթից՝ «Եվրոպայի խորհրդի՝
Կանանց համար արդարադատության մատչելիության ապահովման վերաբերյալ դատավորների և դատախազների
վերապատրաստման ձեռնարկ. Ընդհանուր գլուխ», 117-րդ էջ:

Ես չեմ գտնում, որ կկարողանամ գործնականում կիրառել իմ նոր գիտելիքները մոտ ապագայում

Ձեռք բերած գիտելիքներն անմիջական կարևորություն չունեն ինձ համար

Այլ՝

Խնդրում եմք նշել

4. Թվարկե՛ք երեք նոր եզրույթներ, որոնք սովորել եք վերապատրաստման դասընթացի ընթացքում.

1.

2.

3.

5. Ներկայացրե՛ք երկու նոր գաղափար, որոնց ծանոթացել եք վերապատրաստման դասընթացի ընթացքում.

1.

2.

6. Նկարագրե՛ք Ձեզ համար մեկ հիմնական ելրակացություն/ հիմնական գաղափար, որին հանգել եք վերապատրաստման դասընթացի արդյունքում:

ՀԱՎԵԼՎԱԾ 2.

ԸՆՏՐՎԱԾ ՆԱԽԱԴԵՊԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԸ

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարան

- *Կոնստանտին Մարկինն ընդդեմ Ռուսաստանի* [*Konstantin Markin v. Russia*] (2012թ.), Գանգատ թիվ 30078/06, Մեծ պալատի 2012 թվականի մարտի 22-ի վճիռ
- *Հալիմե Կիլիչն ընդդեմ Թուրքիայի* [*Halime Kilic v. Turkey*] (2016թ.), Գանգատ թիվ 63034/11, 2016 թվականի հունիսի 28-ի վճիռ
- *Մ.Ս.-ն ընդդեմ Բուլղարիայի* [*M.C. v. Bulgaria*] (2003թ.), Գանգատ թիվ 39272/98, 2004 թվականի մարտի 4-ի վճիռ
- *Յ.-ն ընդդեմ Սլովենիայի* [*Y. v. Slovenia*] (2015թ.), Գանգատ թիվ 41107/10, 2015 թվականի մայիսի 28-ի վճիռ
- *Էյրին ընդդեմ Իռլանդիայի* [*Airey v. Ireland*] (1979թ.), Գանգատ թիվ 6289/73, 1979 թվականի հոկտեմբերի 9-ի վճիռ
- *Ա.-ն ընդդեմ Խորվաթիայի* [*A. v. Croatia*] (2010թ.), Գանգատ թիվ 55164/08, 2010 թվականի հոկտեմբերի 14-ի վճիռ
- *Բրանկո Տոմաշիչը և այլք ընդդեմ Խորվաթիայի* [*Branko Tomasic and others v. Croatia*] (2009թ.), Գանգատ թիվ 46598/06, 2009 թվականի հունվարի 15-ի վճիռ
- *Բևակուան և Ս.-ն ընդդեմ Բուլղարիայի* [*Bevacqua and S v. Bulgaria*] (2008 թ.), Գանգատ թիվ 71127/01, 2008 թվականի հունիսի 12-ի վճիռ
- *Սթեքըր և այլք ընդդեմ Միացյալ Թագավորության* [*Stec and others v. the United Kingdom*] (2006թ.), Գանգատներ թիվ 65731/01 և 65900/01, Մեծ պալատի 2006 թվականի ապրիլի 12-ի վճիռ
- *Օփուզն ընդդեմ Թուրքիայի* [*Opuz v. Turkey*] (2009թ.), Գանգատ թիվ 33401/02, 2009 թվականի հունիսի 9-ի վճիռ
- *Դուրմազն ընդդեմ Թուրքիայի* [*Durmaz v. Turkey*] (2014թ.), Գանգատ թիվ 3621/07, 2015 թվականի փետրվարի 13-ի վճիռ
- *Ե.Բ.-ն ընդդեմ Ֆրանսիայի* [*E.B. v. France*] (2008թ.), Գանգատ թիվ 43546/0, 2008 թվականի հունվարի 22-ի վճիռ
- *Վոլոդինան ընդդեմ Ռուսաստանի* [*Volodina v. Russia*] (2019թ.), Գանգատ թիվ 41261/17, 2019 թվականի հուլիսի 9-ի վճիռ
- *Ա.-ն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության* [*A v. the United Kingdom*] (2019թ.), Գանգատ թիվ 34614/17
- *Լեվչուկն ընդդեմ Ուկրաինայի* [*Levchuk v. Ukraine*] (2020թ.), Գանգատ թիվ 17496/19
- *Բուտուրուգեն ընդդեմ Ռումինիայի* [*Buturugă v. Romania*] (2020թ.), Գանգատ թիվ 56867/15

- *Տերշանան ընդդեմ Ալբանիայի* [Tërshana v. Albania] (2020թ.), Գանգատ թիվ 48756/14
- *Սաբալիչն ընդդեմ Խորվաթիայի* [Sabalić v. Croatia] (2021թ.), Գանգատ թիվ 60561/14
- *Ս.Ս.-ն ընդդեմ Խորվաթիայի* [S.M. v. Croatia] (2020թ.), Գանգատ թիվ 60561/14

Կանանց նկատմամբ խտրականության վերացման հարցերով կոմիտե

- *Ռ.Կ.Բ.-ն ընդդեմ Թուրքիայի* [R.K.B. v. Turkey] (2012թ.), ԿԽՎԿ-ի թիվ 28/2010 հաղորդագրություն
- *Իսատոու Ջալլուն ընդդեմ Բուլղարիայի* [Isatou Jallow v. Bulgaria] (2012թ.), ԿԽՎԿ-ի թիվ 32/2011 հաղորդագրություն
- *Անխելա Գոնսալես Կառենյոն ընդդեմ Իսպանիայի* (2014թ.), ԿԽՎԿ-ի թիվ 47/2012 հաղորդագրություն
- *Սվետլանա Մեդվեդևան ընդդեմ Ռուսաստանի* [Svetlana Medvedeva v. Russian] (2016թ.), ԿԽՎԿ-ի թիվ 60/2013 հաղորդագրություն
- *Աննա Բելուսովան ընդդեմ Ղազախստանի* [Anna Belousova v. Kazakhstan] (2015թ.), ԿԽՎԿ-ի թիվ 45/2012 հաղորդագրություն
- *Վ.Կ.-ն ընդդեմ Բուլղարիայի* [V.K. v. Bulgaria] (2011թ.), ԿԽՎԿ-ի թիվ 20/2008 հաղորդագրություն
- *Ինգա Աբրամովան ընդդեմ Բելառուսի* [Inga Abramova v. Belarus] (2011թ.), ԿԽՎԿ-ի թիվ 23/2009 հաղորդագրություն
- *Իքսը և Իգրեկն ընդդեմ Վրաստանի* [X and Y v. Georgia] (2015թ.), ԿԽՎԿ-ի թիվ 24/2009 հաղորդագրություն
- *Ս.Ֆ.Ս.-ն ընդդեմ Իսպանիայի*, ԿԽՎԿ/C/75/D/138/2018, 2020թ. փետրվարի 28

ՀԱՎԵԼՎԱԾ 3.

ԳԵՆԴԵՐԱՅԻՆ ՀԱՎԱՍԱՐՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ՄԱՏՉԵԼԻՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԸՆՏՐՎԱԾ ՌԵՍՈՒՐՍՆԵՐ

1. ՄԱԿ-ի մարմիններ և նյութեր
2. Եվրոպայի խորհրդի մարմիններ և նյութեր
3. Ուղղորդում և ուսումնական նյութեր
4. Ընդհանուր տեղեկության նյութեր
5. Նախադեպային իրավունքի տվյալների շտեմարաններ
6. Տեսանյութեր

1. ՄԱԿ-ի մարմիններ և նյութեր

Կանանց նկատմամբ խտրականության վերացման հարցերով կոմիտե
<http://www.ohchr.org/en/hrbodies/cedaw/pages/cedawindex.aspx>

Ընդհանուր հանձնարարականներ
<http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CEDAW/Pages/Recommendations.aspx>

Կանանց համար արդարադատության մատչելիության վերաբերյալ թիվ 33
ընդհանուր հանձնարարական (2015թ.)
<http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CEDAW/Pages/Recommendations.aspx>

Հատուկ զեկուցող՝ կանանց նկատմամբ բռնության, դրա պատճառների և
հետևանքների մասին
<http://www.ohchr.org/EN/Issues/Women/SRWomen/Pages/SRWomenIndex.aspx>

2. Եվրոպայի խորհրդի մարմիններ, չափանիշներ և նյութեր

«Կանանց նկատմամբ բռնության և ընտանեկան բռնության կանխարգելման ու
դրանց դեմ պայքարի մասին» Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիա (Ստամբուլի
կոնվենցիա) և Կանանց նկատմամբ բռնության և ընտանեկան բռնության
հարցերով փորձագետների խումբ

<http://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/home>.

Սոցիալական իրավունքների եվրոպական կոմիտե

<http://www.coe.int/en/web/turin-european-social-charter/european-committee-of-social-rights>

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարան, Մամուլի ծառայություն,
Դատարանի նախադեպային իրավունքի, այդ թվում (ի թիվս այլնի)՝ զենդերային
հավասարության, ընտանեկան բռնության, կանանց նկատմամբ բռնության,
վերարտադրողական իրավունքների, մարդկանց թրաֆիքինգի,
աշխատանքային իրավունքների մասին թեմատիկ տեղեկատվական
թերթիկներ <http://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=press/factsheets>

«Մարդկանց թրաֆիքինգի դեմ պայքարի մասին» Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիա
և Մարդկանց թրաֆիքինգի դեմ պայքարի հարցերով փորձագետների խումբ
<http://www.coe.int/en/web/anti-human-trafficking/home>

Գենդերային մեյնսթրիմինգի հայեցակարգային շրջանակ, լավագույն գործելակերպի մեթոդաբանություն և ներկայացում. Մեյնսթրիմինգի հարցերով մասնագետների խմբի վերջնական զեկույց (2004) և արձանագրություն (84) <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documen-tld=09000016806b0f41>

Գենդերային հավասարություն և կանանց իրավունքներ. Եվրոպայի խորհրդի չափանիշներ (2016) <https://edoc.coe.int/en/gender-equality/6930-gender-equality-and-women-s-rights-council-of-europe-standards.html>

Գենդերային հավասարության վերաբերյալ հրապարակումներ <http://www.coe.int/en/web/genderequality/publications>

Գենդերային հավասարության վերաբերյալ բառարան [անգլերեն, ֆրանսերեն] <https://edoc.coe.int/en/gender-equality/6947-gender-equality-glossary.html>

Կանանց համար արդարադատության մատչելիության երաշխավորման վերաբերյալ հրապարակումներ <http://www.coe.int/en/web/genderequality/equal-access-of-women-to-justice>

Կանանց համար արդարադատության հավասար մատչելիության վերաբերյալ իրագործելիության ուսումնասիրություն (2013թ.) <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documen-tld=0900001680597b1e>

Առկա խոչընդոտները նվազեցնելու և կանանց համար արդարադատության մատչելիությունը դյուրին դարձնելու անդամ պետությունների պատշաճ գործելակերպերի ժողովածու (2015թ.) <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documen-tld=0900001680597b12>

Արևելյան գործընկերության հինգ երկրներում կանանց համար արդարադատության մատչելիության բարելավման վերաբերյալ հրապարակումներ <http://www.coe.int/fr/web/genderequality/women-s-access-to-justice>

Արևելյան գործընկերության հինգ երկրներում կանանց համար արդարադատության մատչելիության արգելքների, դրանց վերացմանն ուղղված իրավական պաշտպանության միջոցների և լավագույն գործելակերպի վերաբերյալ ազգային ուսումնասիրություններ (2016թ.) <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documen-tld=09000016806b0f41>

3. Ուղղորդում և ուսումնական նյութեր Հավասարություն/գենդերային հավասարություն

ԵՄ-ում խտրականության դեպքերում արդարադատության մատչելիությունը . Հետագա հավասարության քայլերը (Եվրոպական միության Հիմնարար իրավունքների գործակալություն (ՀԻԳ), 2012թ.) [գերմաներեն, անգլերեն, ֆրանսերեն] <http://fra.europa.eu/en/publication/2012/access-justice-cases-discrimination-eu-steps-further-equality>

Արդարադատության մատչելիություն. Կանանց նկատմամբ խտրականության դեպքերը քրեական արդարադատության համակարգերում (Միջազգային բանտային բարեփոխումներ, 2012 թվական)

<https://www.penalreform.org/resource/access-justice-discrimination-women-criminal-justice-systems/>

Օրենքի առջև հավասարության վերաբերյալ ընթացակարգային տեղեկատու (Նոր Հարավային Ուելսի/Ավստրալիայի դատական հանձնաժողով, 2016թ.)

https://www.judcom.nsw.gov.au/wp-content/uploads/2016/07/Equality_before_the_Law_Bench_Book.pdf

Օրենքի առջև հավասարության վերաբերյալ ընթացակարգային տեղեկատու (Գլխավոր դատախազի դեպարտամենտ/Արևմտյան Ավստրալիա, 2009թ.)

http://www.supremecourt.wa.gov.au/_files/equality_before_the_law_benchbook.pdf

Հավասար վերաբերմունքի վերաբերյալ ընթացակարգային տեղեկատու

(Ղատական քոլեջ/Միացյալ Թագավորություն, 2013թ.)

<https://www.judiciary.gov.uk/publications/equal-treatment-bench-book/>

«Գենդերային հավասարության մասին» օրենքը գործնականում. Ձեռնարկ դատավորների և իրավաբանների համար

(Խորվաթիայի գենդերային հավասարության հարցերով գրասենյակ և Ֆինլանդիայի առողջապահության և բարեկեցության ինստիտուտ, 2017 թվական)

http://pak.hr/cke/ostalo%206/Manual_Gender%20Equality%20Law%20in%20Practice_ENG.pdf

Սեռը արդարադատության մեջ

(Գենդերային հավասարության եվրոպական ինստիտուտ, 2017 թվական)

<http://eige.europa.eu/rdc/eige-publications/gender-justice>

Արդարադատության մատչելիությանն առնչվող՝ եվրոպական իրավունքի ձեռնարկ

(Եվրոպական Միության՝ հիմնարար իրավունքների գործակալություն և Եվրոպայի խորհուրդ, 2016թ.) [տարբեր լեզուներով]

<http://fra.europa.eu/en/publication/2016/handbook-european-law-relating-access-justice>

Խտրականության բացառման մասով եվրոպական իրավունքի վերաբերյալ ձեռնարկ

(Եվրոպական միության հիմնարար իրավունքների գործակալություն, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարան, 2011թ.) [տարբեր լեզուներով]

<http://fra.europa.eu/en/publication/2011/handbook-european-non-discrimination-law>

Խտրականության դեմ իրավունքի մասով դատավորների վերապատրաստման ձեռնարկ

(Եվրոպայում անվտանգության և համագործակցության կազմակերպություն, 2012թ.) [անգլերեն, մակեդոներեն]

<http://www.osce.org/skopje/116787>

Իրավական ոլորտի մասնագետների համար մարդու իրավունքների վերաբերյալ ուսուցում (ԻՄՄԻՈՒ)՝ ինքնուսուցում և հեռավար ուսուցում (Եվրոպայի խորհուրդ) [մի քանի լեզուներով]

<http://help.elearning.ext.coe.int>

Գենդերային հայեցակարգի հիման վրա դատական որոշումներ կայացնելը.
Արձանագրություն Ա.

(Մեքսիկայի Ազգային գերագույն դատարան, 2014թ.) [անգլերեն, իսպաներեն]
<http://www.sitios.scjn.gob.mx/codhap/ProtocolGenderPerspective> <http://www.sitios.scjn.gob.mx/codhap/node/1153/>

Ուսուցման ձեռնարկ՝ գենդերային զգայունության և «Կանանց նկատմամբ խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին» կոնվենցիայի (ԿԽՎԿ) վերաբերյալ

(Աթենոյի Մարդու իրավունքների կենտրոն/Ֆիլիպիններ, ՄԱԿ-ի Կանանց զարգացման հիմնադրամի (ՅՈՒՆԻՖեՄ), 2007 թվական)

http://unwomen-asiapacific.org/docs/cedaw/archive/Philippines/P9_CEDAWTraining-Manual_PhilJA.pdf

Կանանց նկատմամբ բռնություն /գենդերային հիմքով բռնություն

Կարևորագույն ծառայությունների փաթեթ՝ բռնության ենթարկված կանանց և աղջիկների համար/ Մոդուլ 3: Արդարադատության և ոստիկանության հիմնական ծառայություններ (ՄԱԿ-Կանայք, ՄԱԿ-ի Բնակչության հիմնադրամ, ԱՀԿ, ՄԱԶԾ և ՄԱԿ ԹՀԳ, 2015 թվական) [արաբերեն, անգլերեն, իսպաներեն, ֆրանսերեն]402
<http://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2015/12/essential-services-package-for-women-and-girls-subject-to-violence>

Ուղեցույց Ստամբուլի կոնվենցիայի մասին, Եվրոպայի խորհուրդ
<http://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/publications>

Կանանց նկատմամբ բռնության և ընտանեկան բռնության դեմ պայքարի ոլորտում իրավապահ մարմինների և արդարադատության աշխատակիցների արդյունավետության բարձրացում. Դասընթացավարների ուսուցման ձեռնարկ (Եվրոպայի խորհուրդ, 2016թ.)

<https://rm.coe.int/16806acdfd>

Կանանց նկատմամբ ընտանեկան բռնության կանխարգելում և դրա դեմ պայքար. Իրավապահ մարմինների և արդարադատության աշխատակիցների վերապատրաստման ուսումնական ռեսուրս (Եվրոպայի խորհուրդ, 2016թ.)

<https://rm.coe.int/16805970c1>

«Կանանց և աղջիկների նկատմամբ բռնությանը հակազդող արդյունավետ դատական արձագանքի մասին» ձեռնարկ (ՄԱԿ ԹՀԳ, ՄԱԿ-Կանայք, 2014 թվական)

http://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/14-02565_Ebook_new.pdf

Կանանց նկատմամբ բռնության մասին օրենսդրության ձեռնարկ

(ՄԱԿ-Կանայք, 2012թ.) [տարբեր լեզուներով]

<http://www.un.org/womenwatch/daw/vaw/v-handbook.htm>

Սեռական բռնություն կանանց նկատմամբ. Վնասակար գենդերային կարծրատիպերի և ենթադրությունների վերացումն օրենքում և գործնականում

(Իրավագետների միջազգային հանձնաժողով, 2015թ.)

<https://www.icj.org/icj-addresses-harmful-gender-stereotypes-and-assumptions/>

Կանանց համար արդարադատության մատչելիությունը՝ կապված գենդերային հիմքով բռնությունների հետ. Մասնագետների ուղեցույց

(Իրավագետների միջազգային հանձնաժողով, 2016թ.)

<https://www.icj.org/womens-access-to-justice-for-gender-based-violence-icj-practitioners-guide-n-12- launched/>

4. Ընդհանուր տեղեկության նյութեր

Եվրոպական միության Հիմնարար իրավունքների գործակալության կողմից իրականացված՝ «Կանանց նկատմամբ բռնություն» թեմայով ԵՄ մակարդակով անցկացված հարցման վերաբերյալ նյութ

<http://fra.europa.eu/en/publications-and-resources/data-and-maps/survey-data-explorer-violence-against-women-survey>

Նյութեր գենդերային կարծրատիպերի/կարծրատիպավորման մասին (ՄԻԳՀԳ)

<http://www.ohchr.org/EN/Issues/Women/WRGS/Pages/GenderStereotypes.aspx>

Կարծրատիպերի վերացումը դատական համակարգում. կանանց համար արդարադատության հավասար մատչելիությունը գենդերային հիմքով բռնությունների վերաբերյալ գործերում (Սարդու իրավունքների գերագույն հանձնակատարի գրասենյակ (2014թ.))

www.ohchr.org/Documents/.../Women/.../StudyGenderStereotyping.doc

Աշխարհի կանանց առաջընթացը. հետամուտ լինելով արդարադատությանը 2011-2012թթ. (ՄԱԿ- Կանայք, 2011թ.) [տարբեր լեզուներով]

<http://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2011/7/progress-of-the-world-s-women-in-pursuit-of-justice>

5. Նախադեպային իրավունքի տվյալների շտեմարաններ

ՄԱԿ-ի իրավագիտության տվյալների շտեմարան (ԿԻՎԿ-ի կամընտիր արձանագրության համաձայն իրականացվող հաղորդումների համար)

<http://juris.ohchr.org/search/Documents>

Սարդու իրավունքների եվրոպական դատարան, HUDOC փաստաթղթերի բազա

http://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=caselaw&c=#n14597620384884950241259_pointer

Գենդերային հավասարության, կանանց նկատմամբ բռնության, ընտանեկան բռնության և վերարտադրողական իրավունքների վերաբերյալ Սարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի որոշումների մասին թեմատիկ տեղեկատվական թերթիկներ

<http://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=press/factsheets&c=>

Սարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ գենդերային հավասարության հարցերով նախադեպային իրավունքի վերաբերյալ հավաքածու (2016թ.)

<http://www.coe.int/en/web/genderequality/equal-access-of-women-to-justice>

Արդարադատության հավասար մատչելիություն Սարդու իրավունքների

Եվրոպական դատարանի՝ կանանց նկատմամբ բռնության վերաբերյալ
նախադեպային իրավունքի շրջանակներում (2015թ.)
<https://edoc.coe.int/en/gender-equality/6690-equal-access-to-justice-in-the-case-law-on-violence-against-women-before-the-european-court-of-human-rights.html>

Եվրոպական միության Հիմնարար իրավունքների գործակալության
նախադեպային իրավունքի տվյալների շտեմարան (Եվրոպական միության
արդարադատության դատարանի (ԵՄԱԴ) և Մարդու իրավունքների
Եվրոպական դատարանի (ՄԻԵԴ) նախադեպային իրավունքի դեպքերի
հավաքածու՝ Եվրոպական միության Հիմնարար իրավունքների խարտիային
արված հղումներով)
<http://fra.europa.eu/en/case-law-database>

6 Տեսանյութեր

ԿԻՎԿ, Արագ և հակիրճ իրական հավասարության սկզբունքը (Ասիայում և
Խաղաղօվկիանոսյան տարածաշրջանում կանանց իրավունքների
պաշտպանության հարցերով գործողություններ, ՄԱԿ-Կանայք) [3.38 րոպե]

<http://cedaw-in-action.org/en/2008/03/01/training-manual-on-gender-sensitivity-and-cedaw/> <https://www.youtube.com/watch?v=rI8INB-XMIk>

Կանանց համար արդարադատության մատչելիությունը (Իրավունքի զարգացման
միջազգային կազմակերպություն (ԻՋՄԿ)) [4.40 րոպե]
<http://www.idlo.int/news/multimedia/videos/womens-access-justice>

ՄԱԿ-Կանայք, թվային գրադարան
<http://www.unwomen.org/en/digital-library/videos>

ՄԱԿ-Կանայք/Վրաստանի թվային գրադարան
<http://georgia.unwomen.org/en/digital-library/videos>

ՀԱՎԵԼՎԱԾ 4.

ԴԱՏԱՎՈՐՆԵՐԻ, ԴԱՏԱԽԱՋՆԵՐԻ ԵՎ ՔՆՆԻՉՆԵՐԻ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ՄԻՋՈՑՈՎ ԳԵՆԴԵՐԱՅԻՆ ՀԱՎԱՍԱՐՈՒԹՅԱՆ ԱՊԱՀՈՎՄԱՆ ՄԱՍԻՆ ՎԵՐԱՊԱՏՐԱՍՄԱՆ ԴԱՍԸՆԹԱՑԻ ՕՐԱԿԱՐԳԻ ՆՄՈՒՇ

ՕՐ ԱՌԱՋԻՆ

9:00-9:15	Մասնակիցների գրանցում
9:15-9:30	Բացման արարողություն Հայաստանի Արդարադատության ակադեմիայի և գործընկեր կազմակերպությունների կողմից. վերապատրաստման դասընթացի նպատակների, վերապատրաստողների և ուսուցման ձեռնարկի ներկայացում
9:15-9:30	«Սառույցը կոտրելու» վարժություն. վերապատրաստվողների ներկայացում և նրանց ակնկալիքները դասընթացից: Մասնակիցներին կարելի է խնդրել անդրադառնալ Հայաստանում կանանց և տղամարդկանց նկատմամբ տարբեր վերաբերմունքի ձևերին: Վերապատրաստման դասընթացի ընթացքում քննարկման ենթակա թեմաների քարտեզագրում
10:30-10:45	Սուրճի ընդմիջում
10:45-11:30	Մոդուլ 1. Հայեցակարգային շրջանակը. պրեզենտացիա (միջազգային փորձագետ)
11:30-11:45	Վարժություն (ըստ վերապատրաստման ձեռնարկի)
11:45-12:30	Հայեցակարգային շրջանակը Հայաստանում. պրեզենտացիա (ազգային փորձագետ)
12:30-12:45	Վարժություն (ըստ վերապատրաստման ձեռնարկի)
12:45-13:45	Ճաշի ընդմիջում
13:45-14:45	Մոդուլ 2. Գենդերային հավասարության ապահովմանն առնչվող միջազգային և տարածաշրջանային իրավական դաշտը. շնորհանդես (միջազգային փորձագետ)
14:45-15:00	Վարժություն (ըստ վերապատրաստման ձեռնարկի)
15:00-15:45	Գենդերային հավասարության ապահովմանն առնչվող ազգային իրավական դաշտը. շնորհանդես (ազգային փորձագետ)
15:45-16:00	Վարժություն (ըստ վերապատրաստման ձեռնարկի)

- 16:00-16:15 **Սուրճի ընդմիջում**
- 16:15-17:15 Մոդուլ 3. Դատական պրակտիկայում գենդերային հավասարության խթանումը. արդյունավետ դատավարության արգելքները, գենդերային կարծրատիպավորումը դատական համակարգում, ապացույցների հավաքումն ու գնահատումը, վեճերի այլընտրանքային լուծումը, իրավական պաշտպանության միջոցները (իրավական և գենդերային հարցերով ազգային փորձագետ)
- 17:15-17:30 Վարժություն (ըստ վերապատրաստման ձեռնարկի)

ՕՐ ԵՐԿՐՈՐԴ

- 9:00-10:00 Մոդուլ 3. Դատական պրակտիկայում գենդերային հավասարության խթանումը. գենդերազգայուն գործերի և դատական նիստերի վարումը, տվյալների հավաքումը և տարածումը, արդարադատության ոլորտում գենդերային հավասարությանն աջակցելը (իրավական և գենդերային հարցերով ազգային փորձագետ)
- 10:00-10:15 Վարժություն (ըստ վերապատրաստման ձեռնարկի)
- 10:15-10:30 **Սուրճի ընդմիջում**
- 10:30-11:15 Մոդուլ 4. Կոնկրետ ոլորտներում գենդերային հավասարության ապահովումը. Աշխատանքային իրավունքի մեջ գենդերային հավասարության ապահովման միջազգային չափանիշներն ու գործելակերպերը (միջազգային փորձագետ)
- 11:15-11:45 Աշխատանքային իրավունքի մեջ գենդերային հավասարության ապահովման Հայաստանի օրենսդրությունն ու գործելակերպը. պրեզենտացիա (ազգային փորձագետ)
- 11:45-12:00 Վարժություն (ըստ վերապատրաստման ձեռնարկի)
- 12:00-12:45 Ընտանեկան իրավունքի մեջ գենդերային հավասարության ապահովման միջազգային ստանդարտներն ու գործելակերպերը (միջազգային փորձագետ)
- 12:45-13:45 **Ճաշի ընդմիջում**
- 13:45-14:15 Ընտանեկան իրավունքի մեջ գենդերային հավասարության ապահովման Հայաստանի օրենսդրությունն ու գործելակերպը. պրեզենտացիա (ազգային փորձագետ)
- 14:15-14:30 Վարժություն (ըստ վերապատրաստման ձեռնարկի)
- 14:30-15:30 Կանանց նկատմամբ բռնության ոլորտում գենդերային հավասարության ապահովման միջազգային չափանիշներն ու գործելակերպերը (միջազգային փորձագետ)
- 15:30-15:45 Սուրճի ընդմիջում

15:45-16:15	Հայաստանի գործող և նոր ընդունված քրեական օրենսգրքերում գենդերային հավասարության պաշտպանությունը, փոփոխությունների մեկնաբանումը (ազգային փորձագետ)
16:15-16:45	Սեռական բռնության քննությունը, հետապնդումը և դրանցով որոշումներ կայացնելը Հայաստանում. պրեզենտացիա (ազգային փորձագետ)
16:45-17:00	Վարժություն (ըստ վերապատրաստման ձեռնարկի)
17:00-17:30	Ընտանեկան բռնության վերաբերյալ նախադեպային իրավունքը Հայաստանում. բացթողումների վերհանումը և բարելավման համար առաջարկություններ ներկայացնելը (ազգային փորձագետ)
17:30-17:45	Վարժություն (ըստ վերապատրաստման ձեռնարկի)
17:45-18:00	Ամփոփիչ դիտողություններ, գնահատման հարցաթերթիկների բաժանում

Դասընթացի նպատակն է մասնակիցներին տրամադրել խորքային գիտելիքներ կանանց համար արդարադատության մատչելիության առանձնահատկությունների, գենդերային կարծրատիպերի, գենդերային խտրականության էության և ձևերի, միջազգային և ազգային չափանիշների կիրառմամբ աշխատանքային իրավունքի, ընտանեկան իրավունքի, կանանց նկատմամբ բռնության և քրեական արդարադատության ոլորտում գենդերային հավասարության ապահովմանն ուղղված մրանց հմտությունների ամրապնդման առնչությամբ:

Դասընթացի շրջանակներում անդրադարձ է կատարվում հետևյալ թեմաներին՝

- «գենդերային հավասարություն» հասկացության ներկայացում. կանանց համար արդարադատության հասանելիություն, կանանց՝ մարդու իրավունքներ, խտրականության բացառում և գենդերային կարծրատիպեր
- գենդերային հավասարությանն առնչվող միջազգային և ազգային իրավական դաշտ
- արդարադատության շղթայում գենդերային հավասարության խթանում՝ մասնակիցների՝ գենդերազգայուն գործերի և դատական միստերի վարման, ապացույցների հավաքման ու գնահատման, իրավական պաշտպանության միջոցների և ՎԱԼ-երի կիրառման հմտությունների ամրապնդման միջոցով և այլն:

HYE

www.coe.int

Եվրոպայի խորհուրդը մարդու իրավունքների առաջատար կազմակերպությունն է մայրցամաքում:
Եվրոպայի խորհրդին անդամակցում են 47 պետություններ: Եվրոպայի խորհրդի բոլոր անդամ պետությունները միացել են Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիային, որը կոչված է պաշտպանելու մարդու իրավունքները, ժողովրդավարությունը և իրավունքի գերակայությունը: Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը վերահսկում է Կոնվենցիայի իրագործումն անդամ պետություններում:

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE